ئالمجان رەجەپ

قۇياش، زېمىن ۋە ئادەم

(مەرىپەتپەرۋەر دېھقان كېرەم ئىمىن توغرىسىدا ئوچېرك)

شىنجاڭ ياشلار - ئوسمۇرلەر نەشرىياتى

ئالىمجان رەجەپ

قۇياش، زېمىن، ئادەم

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئابدۇراخمان ئەبەي
ئابلىز ئابباس
مەسئۇل كورېكتورى: خالىدە مۇختەر

قۇياش، زېمىن، ئادەم

*

ئاپتورى: ئالىمجان رەجەپ

*

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى عالىمىيەت يولى 100 - قورۇ، پ: 830001)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ پارلۇانىلىق باسمىسا زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۇلچىمى: 1168×850مم، 32 كەسلىم، باسما تاۋىقى: 8.125
1994 - يىل 12 - ئاي 1 - نەشرى
1994 - يىل 12 - ئاي 1 - بېسىلىشى
ISBN7-5371-1933-3/I·654
سانى: 1 — 5070
باھاسى: 4.00 يۈەن

مۇندەرىجە

دېھقان ئېگى 1
قىزغىنلىق ۋە تەلۈملۈك 6
سۆزلەنمىگەن ھېكايە 13
1974 - يىلى قىش 21
تۇرمۇش ئۆزى ئوقۇتقۇنى ئايلىنىدۇ 26
قىزىل قىرغاق، قىزىل نەپەسلەر 32
ئانا دەريا، ئانا ماكان 37
تېپىك ئەپسانە 43
مەشئەل 52
ئاھ، بورانچى دەريا سى 58
قىزىل شەھەر، ئاقار يۇلتۇزلار 68
باھار يامغۇرى ۋە زېمىن 78
يېشىل ئورمان، يېشىل بۇلۇڭ 89
سامانيولى جىمىرلايدۇ 100
ئاق تۇمان، ئاق ياپراقلار 112
تۇنجى سۈرەت، تۇنجى ئاۋاز 125
ئاتمۇسفېرادىن ھالقىپ ئۇچۇش 138
ئۇيقۇسىز كېچىلەر 148

كونا مەنتىقە، ساخاۋەتلىك ئىش 167
مۇقەددەس ئىشلار 176
قۇتلۇق مۇراسىم، يېڭى ئىزلار 182
ئەگەر جەننەت بولسا 189
ئىككى باي ھەققىدە رىۋايەت 197
زۇمرەت ئاسمان، زۇمرەت سەھرا 206
قەھرىمۇ، مېھرىمۇ بار ئاتا 217
ئۇزۇن يوللار 227
كۆمۈش دولقۇن، كۆمۈش قولۇاق 237
يىراقتا نەزەر 249
خاتىمە..... 255

دېھقان ئېڭى

گېزىت خەۋىرى:

1950 - يىلى ئىپىبراتىپ گېرمانىيەدىكى ھەربىر دېھقان ئىشلەپچىقارغان ئاشلىق مەھسۇلاتى بىلەن ئىمارانلا ئىون كىشىنى باققىلى بولاتتى. 1983 - يىلىغا كەلگەندە، ھەربىر دېھقان ئىشلەپ چىقارغان ئاشلىق مەھسۇلاتىنى بىلەن 62 كىشىنى باققىلىبولىدىغان بولدى. گوللاندىيەدە بولسا، ھەربىر دېھقان ئىشلەپ چىقارغان ئاشلىق مەھسۇلاتى بىلەن 112 كىشىنى، ئەنگلىيەدە 85 كىشىنى باققىلى بولىدىغان بولدى. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەھسۇلاتى ناھايىتى تۆۋەن بولۇپ، بىر دېھقان 14 كىشىنى ئىمارانلا باقالايدۇ. ئامېرىكىدا 79 كىشىنى باقالايدۇ. جۇڭگودا 370 مىليوندىن كۆپرەك يېزا ئىگىلىك ئەمگەكچىسى بولۇپ، ئوتتۇراھېساب بىلەن ھەربىر ئەمگەكچى ئۈچ كىشىنىباقالايدۇ. ھالبۇكى، جۇڭگو دېھقانلىرى دۇنيا ئومۇمىي تېرىلغۇ يېرىنىڭ يەتتەپىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدىغان تېرىلغۇ زېمىنىدا، دۇنيا نوپۇسىنىڭ توققىتىن بىر قىسمىنىئىگىلەيدىغان ئاھالىنى بېقىۋاتىدۇ... غەرب ئەللىرى دۇنياسىغا سېلىشتۇرغاندا، جۇڭگو دېھقانلىرىنىڭ نەقەدەر ئېغىر يۈك كۆتۈرۈۋاتقانلىقىنى ئىنكار قىلغىلى بولمايدۇ.

جۇڭگو دېھقانلىرى ئۆز - ئۆزىنى ئەمدىلا چۇشىنىشكە باشلىغاندا، ئۇلار «بەخت» ئۇقۇمى ھەققىدە ھېچقانداق

تەسىراتقا ئىگە ئەمەس ئىدى. 1 مىليارد تىن ئارتۇق نوپۇسقا ئىگە مۇشۇ زېمىندا، ھەربىر دېھقانىنىڭ ئۇچ كىشىنى بېقىشى— ھەقىقەتەن تەس ئىدى. ئۇلار مۇشۇ خىل مۇھىت ئىچىدە، «بەخت» نىڭ ئۆزلىرىگە قۇتۇپ يۇلتۇزىدەك يېراق نەرسە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشنى ھەرگىز خالىمايتتى.

دېھقان!

بۇ، ئەمگەك ئىلاھى، نەقەدەر ئاددىي، نەقەدەر يەڭگىل ئۇقۇم - ھە! كۆتەكتەك بىر دېھقان، كەتمىنىنى مۇرىسىگە سېلىپ، تاڭدىن بۇرۇن بىنەمگە كېلىدۇ. مەلۇم دائىرە ئىچىدە، يەر ئاغدۇرۇش، تۇزلەش، قىرلاش، سۇغىرىش قاتارلىق تالاي ئىشلارنى ئىشلەپ تۇگىتىدۇ، تاكى يۇلتۇزلار ئاسمانىدا بارگاھ قۇرۇشقانىدەكلا، ئۇ چىلىق - چىلىق تەرلەپ - پىشىپ ئىشلەيدۇ. بېلىنى رۇسلاي دېگەندە، ئۇنىڭغا تەقسىم قىلىنغىنى— بىر قاچا ئۇماچ بولىدۇ، بۇ يەنە دېھقان ئۇچۇن بەخت ھېسابلىنىدۇ. دېھقان، ئالالماقچان تەمى، ئىسسىق قاچقان ئاشۇ نازۇنېمەتتىن قانائەت ھاسىل قىلىدۇ. بەھىساب كۆزلەر، بەھىساب قەلبلەرنىڭ ئىشتىھا ئوتىدىن ھاسىل بولغان ئاشۇ سوغۇق ئاش— بىر كۇنلۇك ئەمگەك بەدىلىگە كەلگەن. ئاشۇ ئالتۇن تاۋاق— دېھقانىنىڭ بارلىقىنى، پۈتكۈل ۋۇجۇدىنى ئىگىلىگەن، ئۇ ھەممىنى، دېھقان ئۇچۇن مۇشكۈل ھېسابلانغان غەم - غۇسسىنى، ھېرىش - چارچاشنى ئەستىن كۆتۇرىدۇ، شۇرۇلداپ ئاققان تەرنى ئۇنتۇلدۇرىدۇ. مانا بۇ— دېھقانچە ئاق، دېھقانچە تۇيغۇ، دېھقانچە چۈشەنچە ۋە دېھقانچە ياشاش تەبىئىتىنىڭ شەكىللىنىش جەريانى، مانا بۇ، جۇڭگو دېھقانلىرىنىڭ بىر كۇنى، بىر كۇنلۇك ھاياتى.

ئەمما ئۆتمۈشكە مەنسۇپ بولغان بۇ خىل ئاڭغا يارىشا، شۇنى ئېسىكەرتىپ ئۆتۈش زۆرۈركى، بۇگۈنكى

جۇڭگو دېھقانلىرى، مېھنەت ـ جاپا دا، مۇشكۈلچىلىكتە، سەپنىڭ ئالدىدا تەر ئاققۇزغىنى بىلەن، پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ نەزىرىدە، ئۇ پەقەت «تەبىئەت بىلەن ئېلىشقۇچى» دېگەن شەرەپلىك چەمبەر ئىچىدىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدۇ. دېھقان چۇشەنچىسى، كىشىلەر چەتلەپ ئۆتۈپ كېتىدىغان سازلىققا، چېكى يوق دەشتى ـ باياۋانغا، ئۇنۇمسىز تۇپراققا ئايلانغان. كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدىكى دېھقان ئوبرازى «قاتمال، نادان، پەمسىز» دېگەن ئىبارىلەر بىلەن سۈپەتلەنسىمۇ، ئۇلارنىڭ ماددىي بايلىق ئىلاھى ئىكەنلىكى، تاش قورال دەۋرىدىن ئېلېكترون دەۋرىنى، ئاتوم ۋەپۈتكۈل ئالەم مەدەنىيىتىنى يارىتىشقىچە بولغان كۆۋرۈكلۈك رولىنى ئېتىراپ قىلىش ــ قىل سىغمايدىغان ھەقىقەت.

مەملىكىتىمىزدە دېھقان ــ ئالدى بىلەن خوجايىنلىق روھىغا ئىگە. نوپۇس ئىنتايىن كۆپ، تېرىلغۇ زېمىن بەكمۇ ئاز. ئەمما دېھقانلىرىمىز ئىككى بىلمىكى، شىجائىتى بىلەن ئۆزلىرى ھەقىدىكى چۈشەنچىنى يېڭىلىماقتا، كەسىپ قۇرۇلمىسى جەھەتتىن، ئەمگەك كۈچلىرىنى ئەركىنلىككە قاراپ سىلجىتماقتا.

بۈگۈنكى جۇڭگودا «دېھقان» ئۇقۇمى «يەر تېرىپ، ئاشلىق مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقارغۇچىلار» دېگەن قەدىمىي ئەنئەنىنى بۇزۇپ تاشلاپ، پۈتكۈل جەمئىيەت ئۈچ دەۋرىنى ئۆزگەرتىدىغان غايەت زور كۈچكە ئايلاندى.

گېزىت خەۋىرى:

1987 ـ يىلى پۈتۈن مەملىكەت بويىچە 13 مىليون دېھقان سودىگەرچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، شەھەر ـ يېزا ئوبوروت ساھەسىدىكى ئادەم سانى ئەڭ كۆپ بولغان، ھايات كۈچكە ئىگە قوشۇن بولۇپ قالدى. تولۇقسىز

مەلۇماتلارغا قارىغاندا، پۈتۈن مەملىكەت بويىچە، سودا بازار-
لىرى 60 مىڭغا، دېھقانلار ئاچقان ئاشخانىلار 770
مىڭغا يەتكەن. بىرقانچە قەۋەتلىك سودا دۇكانلىرى،
ئاشخانىلار، مەيلى جەنۇب، مەيلى شىمالدا بولسۇن ئانچە يېڭى
لىق ھېسابلانمايدىغان بولۇپ قالغان. مەملىكەت بويىچە
نەچچە مىليون دېھقان ئۇزۇن يوللۇق يۈك توشۇش تراك-
سپورتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئەزەلدىن دۆلەت ۋە تەمىنات
سودا كوپېراتىپلىرىلا يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلات-
لىرىنى توشۇپ ساتىدىغان ھالەتنى بۇزۇپ تاشلىغان. بۇ-
دېھقان سودىگەرلەر قوشۇنى جۇڭگونىڭ شەھەر - يېزا سودا-
ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا، غايەت زور رول
ئوينىماقتا.

جۇڭگو دېھقانلىرى تۆزگەردى. دېھقاندا، يەر تېرىش،
قورساق توقلاشتىن بۆلەك يېڭىچە بىر ئاڭ — ئىستېمال
سەۋىيىسى بارلىققا كەلدى. ئۇلار قوشۇمچە كەسىپ، قو-
شۇمچە تاپاۋەت، ئەركىن تىجارەت بىلەن شەھەر بىلەن
يېزا ئوتتۇرىسىدىكى سېپىلنى بۇزۇپ تاشلىدى. يېزا ئىگە-
لىك پەن - تېخنىكىسى بارلىققا كېلىش بىلەن تەڭ ئۇلاردا
تاشنى تالقان قىلىدىغان كۆچلۈك غۇرۇر، ئىرادە بار
بولدى. ئۇلار تولۇپ تاشقان شىجائەت بىلەن جۇڭگونىڭ
پارلاق كېلەچەككە، بەخت - سائادەتكە يېتەكلەپ بارىدۇ،
يېڭى بىر دۇنيا، يېڭى بىر ھايات مەنزىرىسىنى يارىتىدۇ.

خوتەن ناھىيە خانئېرىق يېزىسىدىكى ئاددىي
دېھقان — كېرىم ئىمىن ئەنە شۇنداق جاسارەت بىلەن
مەيدانغا چىقتى. ئەزەلدىن نامرات، ساۋاتسىز سانىلىپ
كەلگەن سەھرا يېگىتىنىڭ 2 — 3 مىليون يۈەنلىك ئايلانما
مەبلەغكە ئىگە ئىلغار كارخانىچى بولۇپ يېتىشىپ چىقىشى —
ھەقىقەتەن بىر رىۋايەتكە ئوخشىشىپ كېتىدۇ.

ئۇ «مۆجىزە يارىتىشقا بەل باغلىمىغان»، «چولپان»غا ئايلىنىشنى ئويلاپمۇ كۆرمىگەن. ئەمما خەرىتىدىن ئىزدەپ تېپىش ئىنتايىن تەس بولغان خىلۋەت بىر كەنتتە ئىگىلىك تىكلەپ، بايلىق يارىتىپ، خېلى چوڭ بىر زىلزىلە پەيدا قىلدى. مىڭلاپ كىشى ئارزۇ قىلغان، ئەمما قىلىشقا مۇيەسسەر بولالمىغان بىر ئىشنى قىلىپ، كاتتا شۆھرەت قازاندى. نۇرلۇق...بىلىم يۇرتى، قاينام ـ تاشقىنلىقتا چۆمگەن مەكتەپ...چوڭ ئېقىن ئۇستىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان «بەخت كۆۋرۈكى»...ئۇنىڭ ھالال قان ـ تەرى، ساخاۋەتلىك ئالقىنى بىلەن ۋۇجۇدقا كەلدى. بورانچى ۋادىسى ئوتتۇرا ئەسىر قاشاقلىقىدىن ئەمدىلا قۇتۇلۇپ يېڭى دەۋر مەدەنىيىتىگە ھامىلدار بولۇۋاتقان، ئەمما مەدەنىيەت بىخلىرى كۆكلەشكە جۇرئەت قىلالمايۋاتقان ھالقىلىق پەيتتە، ئۇ دېھقان كارخانىچىنىڭ ئۆلمەس ئوبرازىنى تىكلەپ بەردى. دېھقان ئېڭى ھەققىدە ھېچ ئويلانمايلا «ئاڭسىز، قالاق» دېگۈچىلەر، «گاداي، يوقسۇل» دەپ سۈپەتلىگۈچىلەرنىڭ سەزگۈسىدە غايەت زور سادا، سەكرەش پەيدا قىلدى.

شۇنداق، ئۇ مۆجىزە ياراتتى، مۇنداق چوڭ مۆجىزە يارىتىشقا تۇرتكە بولغان كۈچنىڭ نېمىلىكىنى، قانداق سېھرىي قۇدرەتنى بارلىقىنى ئۇ ئاڭقىرىپ ئۇلگۈرەلمەيتتى. ئۇنىڭدا پەقەت، يەنە شۇ ئاڭ ــ دېھقانچە تۇيغۇ. يەنە شۇ تەبىئەت ــ دېھقانچە چۈشەنچە بار ئىدى. ئۇ سۈنىڭ تاغ تەرەپتىن ئېقىپ كېلىدىغىنى، شامالنىڭ قايسى يۆنىلىشكە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى، تۆت پەسىلنىڭ ئالاھىدە بەلگىلىرىنى، تۇپراقنىڭ «ئالتۇن قوزۇق»لۇق قىممىتى بارلىقىنى چۈشىنەتتى. ئەمما ئۇ تەبىئەت ئۇستىدىن يەكۈن چىقىرىشقا باشلىغاندا ھەممە نەرسە ئۆزگىرىپ كەتتى. ئىككى بىلىكىدىكى مۇسكۇللار موكىدەك بۆرتۈپ چىققان، پىشقان

كەتمەنچىدىن، 19 چوڭ يۇك ئاپتوموبىل، ئۇچ تراكتور، «بىيجىڭ» ماركىلىق ئىككى جىپ، 2000 قوي، كالا، 40 مىڭ تۇپ ماتېرىيال دەرىخى، 20 مو تېرىلغۇ يەر، 20 مىڭ توخۇ-ئۆردەك، زامانىۋى بوردا قچىلىق فېرمىسى، زىلچە - گىلەم كارخانىسى، ئىككى كورپۈسلۇق جاراڭلاپ تۇرىدىغان ئۆي - ئىمارەت تەئەللۇقاتىغا ئىگە بىر دېھقانغا ئايلاندى. مانا بۇ جۇڭگو پەلسەپىسى ئەمدىلەتىن كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان دېھقان ئىدى. ئۇنىڭ ئۆز پۇلىغا مەكتەپ، كۆڭرۈك، دوختۇرخانا سېلىشى، نامراتلىق قۇتراپ تۇرغان «ياقا پۇچقاق» تا خۇددى ئاي شارىغا ئىمارەت سالغانـدەك يېڭىلىق ھېسابلىناتتى. لېكىن ئۇ...ئىككىلەنمىدى، ئالىقىنىنى كەڭ يېيىپ، يۇرت ئۇچۇن، ئەۋلادلار ئۇچۇن بەخت يارىتتى. ئۇنىڭ نامى كەنتتىن يېزىغا، يېزىدىن شەھەرگە، ھەتتا ئۆلكە، مەملىكەت دائىرىسىگە كېڭەيدى. ئاددى دېھقاننىڭ ۋۇجۇدىدىن ئۇرغۇپ چىققان بۇ مۆجىزە— دېھقان ئېڭى، دېھقان تەبىئىتى، دېھقان چۇشەنچىسىنى يېڭـباشتىن ئويلاپ كۆرۈشنىڭ مۇمكىنچىلىكىنى كۆرسەتتى.

قىزغىنلىق ۋە تەلۇملۇك

5000 يىل — جۇڭگونىڭ 5000 يىلى!

ئۇ— جۇڭگو مەدەنىيىتىنىڭ پەخرى، ھەيۋەتلىك سەددىچىن سېپىلى— جاپاكەش مىللەتنىڭ مېھنەت غۇرۇرى. بۇ خىل پەخىرلىنىش، غۇرۇرلىنىشنى دۇنيادا ھېچكىم بىلمىگەن، ھېس قىلمىغان چاغدىلا، جۇڭخۇا ئەجدادلىرى ئۇنى قەد كۆتۈرۈشنىڭ سىمۋولى، قىزىل ئەجدىھانىڭ ئەقىدىسى دەپ قارىغانىدى.

بۇ خىل قاراش — تارىخ، ئىنسانىيەت جەمئىيىتى تەرىپىدىن ھېچقاچان چەكلەنگەن ئەمەس!

شۇنداق، ھەربىر دۆلەتتە ھەربىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس تارىخى، مەدەنىيىتى، ئۆزىگە خاس تارىخ، مەدەنىيەت پەلسەپىسى بار. خاراب بولغان، گۇللەنگەن، قۇل قىلىنغان ۋە خوجايىن بولغان رەڭمۇ رەڭ ئۆتمۇشى بار.

قەدىمكى گرېتسىيىلىكلەر گۈزەللىك مەبۇدىسى ۋېنىاس بىلەن ئەمەس، بەلكى دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ ئالتۇن تاچقۇچى بولغان ئارىستوتېلى بىلەن پەخىرلىنىدۇ. قەدىمكى مىسىرلىقلار ئۆز تارىخىنىڭ شاھىتى بولغان سەلتەنەتلىك ئېھرامىلىرى بىلەن، قەدىمكى بابىللىقلار ئەجدادلىرىنىڭ قاتتىق سۆڭەك روھىيىتى بىلەن، قەدىمكى ھىندىستانلىقلار ئالتۇن بۇت، ئالتۇن قەلئەلىرى بىلەن شۆھرەت مىلودىيىسىنى باشلايدۇ.

قەدىمكى جۇڭگولۇقلار بولسا، مەشھۇر تۆت چوڭ كەشپىيات — كومپاس، پۇرۇخ، مىخ مەتبەئە، قەغەزچىلىك تېخنىكىسىنى ئىجاد قىلغانلىقى بىلەن تونۇلۇپ كەلگەن. بۇ خىل مۇۋەپپەقىيەت بىر خىل غايىبانە مۇجىزە سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا جۇلالىنىپ تۇرغان مەدەنىيەت ئابىدىسىگە ئايلانغان.

مۇشۇ ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرى جۇڭگو، قەدىمكى ئاسارئەتىقىلەر مۇزېيىدىن سۇرۇلۇپ چىقىپ، پۈتكۈل ئاڭ سىستېمىسىنى زىلزىلىگە سالغان ئاتوم - ئېلېكترون دەۋرىگە قەدەم قويدى. بۇ تاسادىپىي يۇز بەرگەن «چاقماق» يورۇقى ئىدى.

دۇنيا ئەھلى شەرق ئاسمىنىدا بىردىنلا پەيدا بولۇپ قالغان بۇ نۇرغا تاڭ قالدى. مىلتىق دوردىسى ياساشتىن ئاتوم ئېنېرگىيەسىنى ئېچىشقىچە، كومپاستىن ئالەم بوشلۇ-

قىغا يۈرۈش قىلىشقىچە، مىڭ مەتبەئەدىن ئېلېكترونلۇق مېڭىنىچە بولغان ئۇزاق يىل جەريانىنى يورۇتۇپ تۇرغان بۇ بوشلۇق يۈلتۈزى، يىرىنلا زورىيىپ، پارتلاۋاتقان ماگما ئايلاندى.

جۇڭگو— قەغەزچىلىكتە ئالدىنقى سەپتە يارايتتى. تارىخ چاقى ئايلىنىپ 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە بولسا تاغ - دالالار، ئويمان - ۋادىلار... چۆل-جەزىرىلەر... چوڭ - چوڭ شەھەرلەر، كوچىلار، ئۆيلەر... ئىشىك - دېرىزىلەر، پۈتۈنلەي قەغەز بىلەن تولۇپ كەتتى. ھەتتا، ئاسمانىڭ رەڭگىمۇ يامغۇردا قالغان قەغەز يۈزىدەك ئۆڭۈپ كەتتى.

يېپىبكى ئەسلىمىلەر، ئىشكاپ، تارتمىلار... قەغەز بىلەن پىچەتلەندى. ئادەملەر، ھېچقانداق مىللەتنىڭ ئەزىئەسىدە كۆزگە چېلىقمايدىغان بىر خىل پاسونىدا قەغەز چاپان، قەغەز كۆلا كىيىپ، كوچا ئايلىنىدىغان بولۇپ كەتتى.

قەغەز... قەغەز... قەغەز... ھەممە يەرنى قەغەز قاپلاپ كەتتى!

مىللىق ۋە ئۇزۇن بىر پارچە قەغەزگە يېزىلغان جەڭگىۋار چاقىرىق 900 مىليون خەلقنى ئايىغا تۇرغۇزدى!

«مىللىكىۋنى توپقا تۇتايلى!»

1966 - يىلى 16 - مايى كۈنى ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ ئۇچ چوڭ ئوپېراتسىيەسىنى باشتىن كەچۈرگەن خەلق قوشۇنى، تۆتىنچى ئۇرۇش ئوپېراتسىيەسىنىڭ جەڭ سىگنالىنى ئاڭلىدى. پۈتكۈل جەمئىيەت «يامغۇردىن كېيىنكى بامبۇكتەك» يېشىرىپ، قوزغىلىپ كەتتى!

«كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلارنى يوقىتايلى!»

بۇ خىل ئەسەبىي قىزغىنلىق يوقاقۇندەك كىچىك-كىنە بىر كەنتنىمۇ چايقاپ تاشلىدى. ئۇتمۇشتە «چىقىش بولى» تاپالمىغان بىر توپ ياش قابىل باشلامچى جۇمە نىيازنىڭ يول باشلىشى بىلەن، ئىمىن ئاكىنىڭ جۇۋاز-خانىسىدا پەيدا بولدى.

«جىن - شەيتانلارنى يوقىتايلى!»

ئىمىن ئاكا بىر ھازا گاڭگىراپ قالدى. ئادەملەرگە ھەقىقەتەن جىن چېپىلغانىدى. ئۇلارنىڭ بېشىغا قىزىپ، ئەقلى كونا جۇۋازنىڭ ئوقىدەك قوداڭشىپ قالغانىدى.

— ئۇكىلار... سىلەرگە نېمە كېرەك؟

ئىمىن ئاكا كۈلۈمسىرىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى يېقىندىن بېرى شۇنداق كۈلۈمسىرەيدىغان بولۇپ قالغانىدى... توپىلىق يولدا غازاڭلار، قەغەز پارچىلىرى چېچىلىپ ياتقان، ئېغىر سۇيى بۇزۇغۇن بولۇپ ئاقىمۇ، قاغا قاقلىدىمۇ... شۇنداق كۈلۈمسىرەپ قويياتتى. گويا، يوقاقۇنۇڭ ھەممە نەرسىسى شۇنداق كۈلكىلىك ئىدى. ئادەملەر، ئايا غنى بېشىغا، ئىشتانىنى مۇرىسىگە كىيىپ يۇرمىگىنى بىلەن ئۇنىڭدىنمۇ ئۆتە كۈلكىلىك ئىشلار بار ئىدى... ئەلمىساقتىن بۇيان، قونا قنىڭ چېچەكلىگىنىنى كۆرۈپ باقمىغان بۇ ساددا دېھقان... ھەيرانلىققا چىدىماي... شۇنداق كۈلۈمسىرەشكە ئادەتلىنىپ قالغانىدى.

«— باغچە يېزىسىدا 7000 تەلپەك بىر كۈندىلا كۆيدۈرۈلدى.»

«— خانئېرىق يېزىسىدا 7000 ئادەمنىڭ ساقال-مۇرۇتى پاك - پاكىز قىرىۋېتىلدى.»

«— 7000 ئايال — «18 ياش»قا قايتىپ، چېچىنى كەستۈردى.»

مانا بۇ خەۋەرلەر گەرچە ئېچىنىشلىق بولسىمۇ، كۈلكىلىك، تولىمۇ كۈلكىلىك ئەمەسمۇ؟

ئىمىن ئاكىنىڭ خاتىرىسىدە ساقلىنىۋاتقان بۇنداق ئىشلار ئاز ئەمەس، «تۆت كونا»نى يوقىتىش جېڭىنىڭ دولقۇنىغا ئۇچراپ كەتكەن تالاي كىشىلەر،... ئۇنىڭ كۆز قارىچۇقىغا ئويۇلغان، نېرۋىسىنىڭ ھەربىر غىدىقلىنىش ھۈجەيرىلىرىگە سىڭىپ كىرىۋالغان.

1966 - يىلى، ئۇششۇك شامال دەرەخلەرنى چېقىۋاتقان بىر كۈز ئاخشىمى، كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلار-نىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى يوقاقۇنىڭ دەۋر سوتى—كونا جۇۋازخانىغا يالاپ كېلىنىدى. بۇ... «ئۆتمۇش»تىن قالغان ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى ئىقرار قىلدۇرۇش باسقۇچىنىڭ ئاخىرقى پەللىسى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئەرلىرى، چېكىدىن ئاشقان «جاھىل، مۇتەئەسسىپ، گىرانىت كاللا» لاردىن بولۇپ، ھېچكىم بىر ئېغىز راست گەپ قىلمىغانىدى... ئەمما ئۇلار، ئەزىز نەرسىدىن، كۆزىدىن، قول - پۇتىدىن، ساغلام جىسمانىدىن...ئائىلىسىدىن مەھرۇم بولسابولمىدۇكى، «ئالتۇن»نى ئىقرار قىلمىشمىدى...

ئايالىلار ۋە بالىلار، بىركېچە چۇقان سېلىپ چىقتى، قاقشىغان جان ئىگىلىرى،كۆك توپىدا، داق يەردە پۇچۇلاندى. چاچلىرىنى يۇلدى. ئۆزلىرىنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇۋېلىشنى كۈتۈپ، كىمگىدۇر ئىلتىجا قىلىشتى. بىراق ھېچكىممۇ ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىشقا پېتىنالمايتتى.

شۇ بىر كېچە ئىمىن ئاكىنى ئويغا سالماي قالمىدى. ئۆتمۇشتە، يوقاقۇن، خانىبېرىقتا، پەقەت تاشتۆمۈرباي ۋە خەتىم ھاجىنىكىلا شۇنداق كۆپ، يوشۇرغۇدەك ئالتۇنى بار ئىدى. ئۇلار ئاشۇ ئالتۇن بولغاچقىلا، بىر ئۆمۈر خەلقنىڭ

شللىسىگە مىنىپ، ئالەمدىن ئۆتكەن، لېكىن، بۇ مەزگۈم بىچارىلەردە «ئالتۇن» نېمە قىلسۇن!

— سەن جىن ـ شەيتانلارنى قانات ئاستىغا ئالدىڭ! ئىمىن ئاكا، بۇ خىل «ھۆكۈم»دىن قىلچە يېڭىلىق ھېس قىلمىدى. ئوخشاشلا ئاچچىق كۈلكۈمسىرەپ قويدى.

— ئالتۇن، ئۇ مەزگۈلاردا ئەمەس!

— ئەمسە قەيەردە؟

— ئېيتە... ئېيتمىساڭ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ پولات مۇشتۇمىنى تېتىپ كۆرىسەن.

— قوش تاختايىنىڭ ئاستىدا!

«غازاتچىلار» بارلىق قوش تاختايلارنى چاقتى... ئۆيلەرنىڭ، دېرىزىلەرنىڭ، مەسچىت قۇببىلىرىنىڭ، كۆۋرۈكلەرنىڭ... تاختايلىرىنى بۇزۇپ ۋەيران قىلىشتى. ھەممە نەرسە، ئالتۇنغا — ساپسېرىق جۇلالىنىپ تۇرغان ئالتۇنغا ئايلاندى. ئادەملەرنىڭ غىڭشىپ ناخشا توۋلىشى، بىر ـ بىرى بىلەن تىنچلىق ـ ئامانلىق سورىشى، بىر ـ بىرىگە خەيرخاھلىق قىلىشى — ئالتۇن تۇسىنى ئالدى... يوقاقۇننى ئىككىگە بۆلۈپ تۇرغان توپىلىق يولدا، سەپداش بولۇپ تۇرغان قىزىل ئەۋلادلار، بارلىق ئۆيلەرنى، تورۇس ـ تاملارنى... ئاختۇردى. «ئالتۇن»دا بار خۇسۇسىيەتلەرنىڭ زەررىچە ئېلىپىنتى كۆرۈلگەن ئۆي ـ بىساتلىرى، خاتىرە سۈرەتلەر، كىتاب ـ ژۇرناللار، سەللە ـ پەرىجىلەر... ئوت دۆۋىسىگە تاشلاندى...

ئىمىن ئاكا ئىچىدە كۈلۈمسىرەيتتى. ئۇنىڭ بېشىغا كىيدۈرۈلگەن ئۇزۇن كۈلاسى بىر يانغا قىيسىيىپ تۇراتتى. دوينىغا ئېسىلغان «ۋۇڭ سكا»، ئۇچىسىغا چاپلانغان «ئەقلىيە سۆزلەردىن پۈتكەن تەرجىمھال» ئۇنى جىن ـ شايا تۇنغىلا ئوخشىتىپ قويغانىدى.

« هىم، — دەيتتى ئىۇ، ئۆز - ئۆزىگە، — مەن شايا تۇن ئەمەس، بەلكى بىر ئادەم... ئاللانىڭ مۆمىن بەندىسى!»

پۈتكۈل تەبىئەت، ئۇنىڭ بۇ ھۆكۈمىنى تەستىقلىدى...

يوقاقۇنلۇق ئىككى ياش گومىنداڭ قورچاقلىرىغا ئەسكەرلىككە تۈتۈلغان. بۇرنىغا ئۆلۈم پۇراپ تۇرغان «ھەربىي تەلىم - تەربىيە» دىن خەۋپسىرەپ، ئۆز جېنىنى ئېلىپ قېچىشقا نىيەت قىلىشقان... قار - شىۋىرغان ھۆۋلاپ تۇرغان بىر كېچىسى، ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ، ئات ئېغىلى ئارقىلىق قېچىپ چىققان. ئەمما... كۆپ ئۆزىمايلا، پايلاقچىلار تەرىپىدىن سېزىلىپ قالغان.

ئوق... مۆلدۈردەك يا غقان، ئەسكەرلەرنىڭ ئۇشتەكلىرى، ئاتلارنىڭ دۈپۈرلەشلىرى ئالدىدا ئۇلار قاچقان... ئۇلارنىڭ بىرى دەل بورانچى دەريا سى بويىدا قىلىچ بىلەن چېپىلىپ يىقىلغان... كېيىن ئۇنىڭ كاللىسى دەريا بويىدىكى قېرى سۆگەتكە ئېسىلغان. يەنە بىرى، بورانچى دەريا سىنىڭ دەھشەتلىك قاينامىلىرىنى ئۆزۈپ ئۆتۈپ، تايتاق تەرەپكە قېچىپ كەتكەن.

يا مۇلدىن قاچقان گومىنداڭغا قارشى چىققان بۇ «ئەسكەر» لىڭ بۇگۈنكى كۈنده «جىن - شەيتان» تەرىقىسىدە سازايە قىلىنىشى، كىمنىڭ تەسەۋۋۇرىغا سىغسۇن؟!

يېقىنقى كۈنلەردە، «جىن - شايا تۇن» لارنىڭ كۈنى ئەسىردەك ئۇزىراپ كەتتى. ئۇلار تۇن نىسبىدىلا قاتار قىلىنىپ، قەلبىنى پاكلايدىغان «سۆز» لەرنى يادلايتتى. ئۆزىنىڭ قاچان، قەيەردە تۇغۇلغانلىقىنى ئەمەس، قورساقتىكى ھامىلە چېغىدىلا كىمگە، قانداق سادىق ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتەتتى. گۈمبەز ئىچىدە بىر - بىرىگە ئارقىسىنى قىلىپ ئولتۇرۇپ، ئۆز كەچمىشىنى بايان قىلىۋاتقان «چاھار دەرۋىش» بۇگۈنكى يوقاقۇندا تۇتۇن ئەمەس، بەلكى ئەچچە

يۇزگە كۆپەيگەندى. ئۇلار رەتلىك ئىشلەيتتى... قارا قاش دەريا سىنىڭ شىددەتلىك قىيانلىرىغا كىرەتتى... پۈت ۋە ئالقانلىرىنى تاش يېرىۋەتسىمۇ... بەدىنى مۇزلاپ، ئۇششۇپ كەتسىمۇ، تىنماي ئىشلەيتتى... بۇ، سىياسەت ئىلمىدە «ئىلمىي ئۇسۇلدا كاللا ئۆزگەرتىش» دەپ ئاتىلاتتى. لېكىن، بۇلار دىكى كاللا ئېيتىلىشىچە جىسمانىي جەھەتتىن ئەمەس، روھىيەت جەھەتتىن بۇزۇلغان كاللا ئىدى.

ئىمىن ئاكا مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىنى كۆردى، ھەممىسىنى تېنىپ، ھەممىسىگە چىداپ ئۆتتى. كېچە - كېچىلەپ، شامدەك ئۆرە تۇرسىمۇ، تاياق - دۇشكە لەشلەر، سىياسىي قارىغاشلارغا يولۇقسىمۇ، ئاتالمىش «پىرقە دۆلەتكە ئەزا بولۇش» تارىخىنى ياساپ چىقالمىدى. ئاخىرى قۇمىقايغانىنىڭ ئادەمخور پاشىلىرى ئارىسىدا تۆت يىل ياشاپ، زەيكەش گەسىدە، ئاچ - زېرىنلىقتا كۈن ئۆتكۈزگەندىمۇ، بالىلارنىڭ روھى سۇنۇپ، چېھرىي قەغەز رەڭگىنى ئالغاندىمۇ، ئاشۇ تارىخنى ياساپ چىقىرالمىدى.

چۈنكى، ئۇنىڭغا ۋە ئۇ دېمەتلىكلەرگە بېغىشلانغان تارىخ — پۈتۈنلەي يالغان، ساختا ئىدى!

سۆزلەنمىگەن ھېكايە

بۇ يەردە، ھېكايىمىمۇ، رېئاليەتكىمۇ ئوخشىشىپ كېتىدىغان شۇنداق بىر ۋەقە بولۇپ ئۆتكەن. بۇ قىشنىڭ زىمىستان، ئۇزۇن كېچىلىرىنىڭ بىرى ئىدى. دادۇي تەشكىلىنىڭ ئازادە ھويلىسى، چېھرى سولغۇن، ئۇزايىدىن تۇپا يېغىدىغان دېھقانلار بىلەن لىق تولغانىدى. كىمگىلا قارىماڭ، ئاجىز، بەختسىزلىكنىڭ شەپىسىنى بېرەتتى... بىرلىرى مۇكچىيىپ

تۇگۈلۈۋالغان ... بىرلىرى خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتقان ... بىرلىرى قولتۇقىدا قىستۇرۇپ كەلگەن «پوم» نىمك ئۇۋاقلىرىنى تەرتىپ يەۋاتقان ... بىرلىرى ئاچچىق تاماكىنى بولۇشىغا سۈمۈرۈپ، ئىچ پۇشۇقى چىقىرىۋاتقان ... ھۇنبەردە، چىھرى قاپاقتەك تولۇپ سەمرىگەن سېكرىتار جۇمە نىياز ۋەھىمە بىلەن سۆزلەيتتى:

— ئۇلۇغ داھىيمىز ... ئىسراپخورلۇق ئەك چوك جىنايەت ... دېگەن.

ياندىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان چوك ياشلىق، ئايالىلار مۇدىرى، دادۇيجاك ۋە ساۋاتسىز كەمبەغەل دېھقانلار ۋەكىلى قىزغىن چاۋاك چالدى.

— بىز توق يەپ ئىنقىلاب قىلغۇچىلارمىز ...

دېھقانلار تولا يادلاپ، ئۆگىنىپ كەتكەن بۇ «ھېكمەت» تەن يېڭىلىق ھېس قىلمىسمۇ، ئىساندا ـ ساندا چاۋاك چېلىشتى ...

— مەن ھازىر دادۇي پارتىيە پاچىيكىسىنىك قارارىنى ئوقۇپ ئۆتىمەن.

دېھقانلار كەلكۈندەك داۋالغۇپ كەتتى. ئۇلارنىك قۇلىقى «نەپ» تىگمىدىغان بىرەر كەلىمە سۆزگە تەشنا ئىدى ... مىك تاغار قۇرۇق گەپتىن، بىر بۇردا نان ئەۋزەل ـ دە!

— دىققەت! — سېكرىتار يۇقىرى ئاۋاز بىلەن سۆزلىدى، — پارتىيە ياچىيكىسى مەخسۇس قارارلاشتۇرۇپ، دادۇي مۇلكىنى، كوللېكتىپ ئىقتىسادىنى ئېنىقلاپ چىقتۇق. ھازىر دادۇي كىرىمى ھېسابىدا ساقلىنىۋاتقان ئومۇمىي پۇل 70 مىك يۈەن!

دېھقانلار پاتىپاراق بولۇپ كەتتى. ئۇزۇن يىل يوقىلىپ كەتكەن چوك بىر خەزىنە، بىردىنلا تېپىلغاندەك، ھەممە سىنىك دىلىنى يورۇتتى.

— توۋا، كېچە ـ كۈندۈز ئىشلىسەك ... يەل ئاخىرىدا ئىككى قاپ سەرەڭگىگە تۇشلۇق پۇل تەگمىسە ... شۇنداق توپلىنىپ قالمدۇ ـ ده!

— ياخشى ... بولدى ... دولمەز ئاپتاپ كۆرىدىغان بولدى.

— ياشىسۇن يوقاقۇن ...

— خەپشۇك، — سېكرىتار ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان قىزىل كۆزلىرىنى ئالايتتى، — ئالدىراپ كېتىشمىسە ... سەن ھۇرۇن گادايلار ئىشلە دېسە، بىر كۈنلۈك ئىشنى ئون كۈندىمۇ تۈگىتىشەلمەيسەن، يەنە تېخى ... پۇل، پۇل دەيسىنا!

— مانا ئاڭلاپ تۇرۇش، بىر 70 مىڭ يۈەن، مېنىڭ، دادۇيجاڭنىڭ ... ۋە ياكى... بوغالتىر ـ كاسسىرنىڭ چۈشتىكىدە ئەمەس، بەلكى ئولتۇرغان ھەرقايسىڭنىڭ گەدىنىدە.

كۆپچىلىك، قايناق قازانغا سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك جىم بولۇشتى. 70 مىڭ ... 70 مىڭ يۈەن ... ھەقىقەتەن ئاز پۇل ئەمەس، بۇ پۇلغا 75 ئات كۈچىگە ئىگە تۆمۈر بۇقىدىن بىرنى، 28 تېپلىق يەلتاپاندىن ئىككىنى سېتىۋالغىلى، يوقاقۇن ئۆستەڭگە بىتون كۆۋرۈكتىن بىرنى سالغىلى بولىدۇ ...

— ھە، ئىمىنباي ... ، قوشتىن چىققان ئۆكۈزدەك جىمىپ كەتتىڭغۇ؟ — دادۇيجاڭ قولىنى كەينىگە تۇتقان ھالدا ئۇنىڭ يېنىغاكەلدى، — بارى ـ يوقى يەتتەجان. يە دېسە كەر بالانىڭ قۇملۇقىنى يۇتۇشتىن يانمايسەن ... تەمىنات قەرزىگە كەلسەك، دادۇي بويىچە سېنىڭ ئالدىڭغا ئۆتىدىغىنى يوق.

بوغالتىر يەلپۇگۈچسىمان ھېسابات دەپتىرىنى ئېچىپ ئوقۇدى.

— ئىمىن ياغچى، بۇ، يەل 69 ياش ... بىرىنچى ئەمگەك. نورمىسى 29 جەڭ. كېلەر يىللىق تەمىناتىنى

پاك - پاكىز سۈپۈرۈپ يەپ بولغان ... جەمئىي تەمىنات قەرزى 1800 يۈەن. جامائەت فوندى قالدۇقى بىلەن قوشقاندا ...

— ئوقۇمايلا قوي، — ئىمىن ياغچى زەردە بىلەن ئورنىدىن تۇردى، — سېنىڭ ئۇ قەرز دەپتىرىڭگە ئولتۇرغانلاردىن قايسىسىنىڭ ئىسمى پۈتۈلمىگەن.

— شۇنداق، بىز ئىشلەشنىلا بىلىمىز ... ئۇ مۇرۋايەت ... قەرزدىن قوتۇلالمايمىز.

كۆپچىلىك تەڭلا چۈرقىراشتى. سېكرىتار ئۆزىنىڭ سۈرلۈك ئاۋازىدىن پايدىلىنىشنىڭ پەيتىنى بىلەتتى. شۇڭا ئۇ «ھالقىلىق» پەيتتە، ئىشنى كېسىپ ھەل قىلىۋەتتى.

— دىققەت، — ئۇ ئىمىنبايغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى، — ئۇ، دادۇيىمىزنىڭ قېرىسى. بۈگۈن قەرز قايتۇرۇشتا ئاڭلىق بولۇپ، كۆپچىلىككە يول كۆرسەتتى ... بۈگۈندىن باشلاپ ئۇنىڭ ئاشلىق نورمىسى توختىتىلسۇن!

كۆپچىلىك قازاندەك قاينىاپ كەتتى. ئىمىن ياغچىغا كەلگەن تەقدىر ئۇلارغىمۇ كۆرۈنۈپلا تۇراتتى.

— قانداق سىياسەت بۇ، تاغارمۇ ئىچىگە سامان تىقمىسا ئۆرە تۇرمايدۇ ... ئۇ بىر ئادەم ... شاھال يەيدىغان پاتمىچۇق ئەمەس.

— ئاشلىقنى بىز تېرىساق ... كىمگە بېرىدىكەن؟

— كۆرىمىز ... تېخى.

— خىيال چاغلاشما، — دادۇيجاڭ ھەجىرەدەك سارغىيىپ كەتتى، — گەدەنگە دەسسەپ ئالمىز ... ھەم ... سەن كىم ... بىز كىم ... پېتىر ناندىن قىل ئالغانمىدەك، يۈلۈۋالمىز ...

ئارىنى سۈكۈت باستى. سېكرىتارنىڭ ئىشارىسى بىلەن كەمبەغەل دېھقان ۋەكىلى سۆزگە چىقتى ... ئاۋۋال بىرنەچچە

ئۇزۇندە يادلاپ بەردى. ئاندىن ئۆتمۈشتە، زومىگەر خەتتەم ھاجىنىڭ قامچىسى تەگكەن يەر دەپ، كاسىسىنى كۆرسەتتى. مەيدان زىلزىلىگە كەلدى... كۇلكە ئاۋازى سېكرىتارنى تېرىكتۈردى. ئۇ ئەسلىدە، ئۆتمۈشنى سۆزلەش ئارقىلىق ھازىرنىڭ قەدرىگە يېتىش، جاپاغا چىداپ قەرزلەرنى قايتۇرۇش روھىنى سىڭدۈرمەكچى بولغانىدى. بەختكە يارىشا، ئېغىزىدا چىشى قالمىغان ئاياللار مۇدىرى ئۆز كارامىتىنى كۆرسەتتى... ئۇ يۇگۇنىڭ تاغنى يۆتكىشىنى... ناھايىتى تەسىرلىك بايان قىلىپ بەردى.

— قانداق؟ — سېكرىتار دەبدەبە بىلەن سۆزلىدى، — يۇگۇنۇڭ دېگەن قېرى بۇۋاي شۇنچە ئېغىز تاغنى يۆتكەشكە بەل باغلاپتۇ، بىز... زىممىمىزدىكى ئاشۇ قەرزنى نېمىشقا تۇگىتەلمەيمىز؟ قېنى بىزدىكى مەيدان، نىشان، داغدام يول! ئاكلاپ قوي، ئىمىنباي، بىز كەمبەغەللەر ئۆتمۈشتە باي ـ زومىگەرلەرنى باققان... ئەمدىلىكتە سەندەك تېرىكتاپلارنى بېقىۋاتىمىز... بۇ دېگەن... سوتسىيالىزم، ئاۋۋال كوللېكتىپ بېيىسا، ئاندىن شەخسى نامراتلىقتىن قۇتۇلىدۇ.

— چوڭ ئۆستەڭدە سۇ بولسا، كىچىك ئېرىقلىمۇ سۇ كېلىدۇ دېگەن سۆز.

دادۇيجاڭ ئۆزىنىڭ بۇ پەلسەپىۋى پىكرىدىن مەمنۇن بولۇپ، خۇددى مەززىلىك تاتىمدىن ھۇزۇرلانغاندەك بۇرۇتىنى سىيلاپ قويدى... سېكرىتار ئاۋازىنى يەنىمۇ قويۇپ بەردى:

— ھازىرقى گەپ، كوللېكتىپنى باي قىلىش، قانداق باي قىلىمىز، ھەربىرىمىز ئىگىلىۋالغان ئاشۇ پۇللارنى تۆلەپ قايتۇرىمىز... ماانا شۇ چاغدا كۆرىمىز.

— بولدىلا، — ئىمىنئاخۇننىڭ زەردىسى يەنە ئۆرلىدى، — مانىنى دېگەنىلىكەن... يەنىلا بىز ـ بىز، كوللېكتىپ ـ كوللېكتىپ. كېچىنى ـ كېچە، يا مۇزنى يا مۇزۇر

دېمەي، ئېتىزدا، ھاشاردا، جاڭگالدا ... ئېشەكتەك ئىشلىدۇق ... يىل ئاخىردا ... قولىمىزدا قالىدىغىنى يەنىلا كەتمەن بىلەن تاغار تۇرسا، شۇنچىۋالا پۇلنى نەدىن تاپقۇلۇق؟

ھەممەيلەن ئۇلۇغ تىندى. يىغىننى داۋاملاشتۇرۇشقا كۆزى يەتمىگەن سېكرېتار، گۇرۇپپا مۇزاكىرىسى ئارقىلىق مەسىلىنى ھەل قىلماقچى بولدى ... چۈنكى گۇرۇپپا ئەزالىرى تاللانغان ئاكتىپلار ئىدى.

— مېنىڭچە، — دېدى سېكرېتار قان تولغان كۆزلىرىنى چوڭ ئېچىپ، — «ئىمىنىباي» نى ئوبدانراق چۆچۈتۈپ قويۇش كېرەك.

— لېكىنزە ... ئۇنىڭ ئۆيى مۆلكى... پۇلغا يارايدىغان نەرسىسى ئاللىقاچان مۇسادىرە قىلىنغان ... ئۇنىڭدىن ئالغۇدەك نېمە باردۇ؟

— ھىم، ئۇنى، ئالا كۆچۈكۈم دەپ قاۋاتسا بولمىدۇ ... جۇۋازغا قېتىشنىڭ ئورنى يوق.

— ئامال قانچە، — دادۇيجاڭنىڭ بۇ سۆزى خۇلاسە بولدى، — بىرلا يول، يۇقىرىدا سېكرېتار ئېيتقاندەك، ئۇنىڭ پۈتۈن يىللىق تەمىناتىنى قىسىش كېرەك.

ئىمىنباي، ئاچ قالدى. دەسلەپ ئەل - يۇرت، قېرىنداشلىرى ئۆتنە - يېرىم قىلىشتى... ھەممىنى قەھەتچىلىك قاپلىغان بۇ كۈنلەردە، كىمدىمۇ ئېشىنچە ئاشلىق بولسۇن؟! خالتىسىنى قولتۇقلاپ، دادۇي ئامبىرىنى ئەگىپ يۇرىدىغانلار كۆرمىسىڭ. ئامبارغا كەلسەڭ، ئىگان - ئىگاندا، بىخسىپ - كۆكىرەپ قالغان قوناق يارمىسىدىن ئالتە - يەتتە كاپا مغا ئىرىشمىسەڭ، ئامبارچىنىڭ تىل - ئاھانەتلىرىنى، جاندىن ئۆتىدىغان دەشنا ملىرىنى يۇتۇپ، قۇرۇق قول قايتىسەن ... بۇ ھالنى ھېچكىم ... ھېچكىمۇ ئۆزگەرتەلمەيدۇ.

ئۇ، خارابە كەپسى ئالدىغا كېلىشتىن قورقىدىغان بولۇپ قالدى. كەلسىلا، ئۇنى يىغا تۇتۇۋالاتتى. ئۆينىڭ ئارقا تەرىپىدىكى شورداڭغا قاراپ ئۇۋانسىز ياش تۆكەتتى. يەر يۈزىدىن ئاق ئۇندەك ئاپئاق شور تېپىپ چىققانىدى... رەھىمدىل ئايال يۈرەك باغرىنى يېرىپ چىققان بەش بالىنى ئۇنىڭغا قالدۇرۇپ، ئاشۇ... شورداڭلىقتانە پەستىن قالغانىدى. ئىشىكتىن كىرسىلا، بېشى تاشتەك قاتاتتى...

— دادا، نان، — دەيتتى بەش بالا مۆلدۈرلەپ تۇرغان كۆزنى تەڭلا ئۇنىڭغا تىكىپ، شۇڭلان ئۇنىڭ يۈرىكى گېلىغا كەپلىشەتتى. ئاشۇ سەبىي كۆزلەر غەمسىز تەلپۈنۈشلەر ئالدىدا، يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولاتتى.

— توختاڭلار، بالىلىرىم، — دېدى ئۇ ئاخىرى، — مەن سىلەرگە نان تېپىپ كېلەي.

ئۇ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، ئامبارچىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— بەش بالام ئاچ قالدى.

ئۇ يىغلامسىراپ يېلىنىدى، ئۆرتەپ تۇرغان ئەلمىنى بېسىپ، جاھانىدىكى يۇمشاق، چىرايلىق سۆزلەرنىڭ ھەممىسىنى قىلدى — لېكىن ئامبارچى ئۆزىنىڭ روشەن سىنىپىي مەيدانىنى ئىپادىلىدى:

— بولمايدۇ، بىر تالمۇ دان بېرەلمەيمەن.

— ئۇنداقتا، نارەسىدە بالىلىرىم ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كەتسە مەيلىمۇ؟

— ئۇنى ئۆزۈڭدىن سورا.

— ئۆزۈمدىن سورامدىم؟

— شۇنداق قىل.

ئۇ، يۈلغۇنۇپ بېرىپ، ئامبارچىنىڭ قولىدىكى تاغارغا ئېسىلدى. تاغارنى قىيسايتىپ، خالتىغا ئوچۇملاپ

قوناق ئۇسۇشقا باشلىدى. ئامبارچى بار كۈچى بىلەن ئۇنىڭ گەجگىسىدىن دۇشكەلەپ تارتقان بولسىمۇ، ئۇنى توسالمىدى، دەل شۇ چاغدا خەلق ئەسكەرلىرى ئۇنىڭ بېشىدا پەيدا بولدى.

ئۇنىڭ بېشىغا تاياق ياغدى، دەسلەپ بېشى زىڭىلداپ ئاغرىغاندەك بولدى، بەدەنلىرى ئۇيۇشۇپ سىلكىندى، كېيىن ئۇ ھېچنېمىنى سەزمىدى، ھېچنېمىنى ئاڭقرالمىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىر تاغار قوناق چېچىلىپ ياتاتتى. باش - كۆزى قېپقىزىل قانغا بويىلىپ، تونۇغۇسىز ھالغا كېلىپ قالدى. لېكىن ئۇ قايتمىدى. ئەتراپقا قاراپ، يارىدەم تەمە قىلمىدى، ئەكسىچە قۇدرىتىنىڭ يېتىشىچە قوناق ئۇستى، ئۇنىڭ ئۇسۇۋاتقىنى سېرىق قوناق ئەمەس، قىزىل مەرۋايىت ئىدى. ئۇ تىترەپ، ئارىدىن كېرىلگەن بارماقلىرى بىلەن قانغا بويالغان قوناق دانىچىلىرىنى ئۇسۇيىتتى. كۆزلىرى يۇمۇلۇپ، پۈتۈن بەدىنى تۇلۇمدەك ئىششىپ كەتكەنىدىمۇ، خالتىسىنىڭ ئېغىزىنى قويۇپ بەرمىدى.

ئۇ ئەترەت ئالدىدىكى قاشار يېنىداھوشىغا كەلدى. خالتا تۈگۈل، بىر تال دانىمۇ كۆرۈنمىگەندىن ئۈكۈنۈپ، يىغلىۋەتتى، ئۇ پۈچىلىنىپ، دەلدۇگۇنۇپ دېگەندەك، مەڭ جاپادا ئۆيگە كەلدى. چىرايى ساماندەك سارغايغان ئاجىز بالىلار، ئېغىزىنى تامشىغىنىچە ئۈيقۇغا كەتكەنىدى.

ئۇ نېمە قىلارىنى بىلمەي بىر ھازا ئولتۇردى. قانغا بويالغان چاپانىنىڭ پەشلىرىنى قولى بىلەن سىيلىدى. يۇزلىرىدىكى ئىششىق ۋە قان داغلىرىنىڭ ئېچىشىشلىرىغا چىدىمىدىمۇ ياكى بالىلارغا چىدىمىدىمۇ، ئەيتاۋۇر ئۇن سېلىپ يىغلاپ كەتتى. بالىلار چۆچۈپ ئويغىنىپ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ يىغلاشتى. مانا ئەمدى، تۇخۇ كاتەكدەك

كەچىك ھەم زەي گەمىدىن بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ پىغانلىق يىغىسى ئاڭلىنىپ، كۆكنى تىترەتتى.

ئەتىسى ئۇ پىچاق كۆتۈرۈپ، ئۆيدىن چىقتى. بالىلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈشتى. گۈڭشې ئىنقىلابىي كومىتېت مۇدىرىنى ئىزدەپ تاپتى...

كۆپ ئۆتمەي بالىلارنىڭ ئاغزى ئاشقا تەگدى، لېكىن ئۇلارنىڭ يېگىنى كۈنجۈرە ئارىلاش قوناق يارمىسى ئىدى.

1974 - يىلى، قىش

قۇمقايغان دالاسى قاينام - تاشقىنلىققا چۆمدى. نەچچە ئون مىڭ كىشىلىك دېھقان قوشۇنى يوتقان - كۆرپىلىرىنى يۈدۈپ زىمىستان قىشنىڭ شۇرغانلىق سوغۇقلىرىغا قارىماي قۇمقايغانىنىڭ تاپىتاقىر تۆپىلىكلىرىنىڭ يان باغرلىرىغا ماكانلاشتى ۋە چېدىر - بارگاھلىرىدىن ئىس پۈركۈپ، دالا ھايات‌لىنى باشلىۋەتتى. قىرىق نەچچە كۈن داۋام قىلغان بۇ سوغۇق قۇرۇلۇشى جېڭى ئىككى ئېقىنىنى توسۇپ، چوڭ تېپتىكى سۇ ئامبىرى ياساشنى ئاساسىي نىشان قىلغانىدى. ھاۋا ئىنتايىن سوغۇق، يېقىلغۇ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش قىيىن بولۇۋاتقان شارائىتتا، دېھقانلار «غەلبىنى قولغا كەلتۈرۈش» روھىنى جارى قىلدۇردى. داق يەر، سوغۇق ھاۋا، ئاچچىق شامال ئۇلارنى باش ئەگدۈرەلمىدى. بىر بۆلۈك دېھقانلار پۈتۈنلەي مۇز بىلەن قاپلانغان ئېقىندىن ئۆتۈپ، نەچچە چاقىرىم يىراقلىقتىن قومۇش، يانتاق، سۆكسۆكلارنى كولاپ كەلدى.

1 - ئاينەك ئوتتۇرىلىرىدا، قۇمقايغاندا لەپىلدەپ قار يېغىپ كەتتى. ئىككى كىچە - كۈندۈز توختىماي ياغقان قار يەر يۈزىنى 20 سانتىمېتر قېلىنلىقتا كۆمۈۋەتتى. قۇمقايغان دالاسى ئاق قار، كۆك مۇز ئاستىدا قالدى.

بىر - بىرىگە مىنگەشكەن ئېگىز تاغلار غايەت زور سېرىق ئەجدىھادەك ياتقاشلىغان ئېدىرلار، سان - سانا قسىز ئالتۇن زەررىچىلىرىدەك يالىلداپ تۇرغان چۆللۈك، قۇمـلۇق دالا، قېلىن قار ئاستىدا ئۇيقۇغا كەتتى.

پەقەت قۇمقايغان ئاسمىنىدىلا زەڭگەر رەڭلىك بوشلۇقتا ئوخچۇپ تۇرغان ئىس - تۈتەك پەيدا بولدى. خۇددى يىراق ئوكيان ئۈستىدە كۆكۈچ يەلكەن كۆزگە چېلىققاندەك، بىپايان دولقۇن ئۈستىدە ئاقۇچ بۇژغۇن ئۆرلىگەندەك بىر مەنزىرە بارلىققا كەلگەندى. ئادەملەر ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئومۇرتقا ئۈستىدە جاپالىق كۈرەش قىلىۋاتاتتى، كۈندۈزلىرى تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان ئەمگەك، تاماقلىنىش، كۈلكە - پاراڭ بىلەن كۈن ئۆتەتتى. كېچىلىرى تۆن ئۇزۇن، ھاۋا سوغۇق ئىدى، ئاچچىق شامال جاندىن ئۆتەتتى. تاش - توپا كولاش، قاپ يۇدۇش، مېڭىش - تۇرۇشلاردا، ئالقان مۇزغا چاپلىشىپ قالغاندەك ئېچىشىپ، ئاسانلا يىرىلاتتى. زىدە بولغان جاي ئۇششۇپ، چوڭ - چوڭ جاراھەتلەرنى پەيدا قىلاتتى. لېكىن، قۇمقايغانغا ئايىغ باسقان قاتتىق سۆگەك دېھقانلار ھېچ نەرسىدىن قورقمىدى. تۆكۈرۈك يەرگە چۈشكىچە قېتىپ قالىدىغان سوغۇقتا، ئېغىز - بۇرنىدىن ھور پۇركۈپ، تەبىئەت بىلەن ئېلىشتى. ئېگىز داۋانغا كۆچمە قەزىل بايراقنى قادىپ قويۇپ، ئەمگەك مۇسابىقىسىنى قاينىتىۋەتتى.

شۇنداق كۆنلەردە جەبر - جاپا يوقاقۇن دېھقانلارنى قۇمغا يغاندىن قوغلىۋېتەلمىدى. ئۇلار ئەتراپنى قارلىق دالا، قارلىق ئېدىرلار قورشاپ تۇرغان بوران ئۇۋۇسىدا، سۇسىز، ئاچ - توق قالسىمۇ، جاسارەت كەمەرىنى يەشمىدى. گويا ئۇلارنى سىناپ كۆرمەكچى بولغاندەك، ئاسمانىدىكى قۇياشمۇ ئىسسىقلىق بېرەلمىدى.

قار بارغانسېرى قېلىن يېغىۋاتقان شۇ كۈنلەردە، ئامبار قۇرۇلۇشىمۇ يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلدى. ئۇلى 125 مېتر كەڭلىكتە، ئۈستىنكى تەكشىلىك يۈزى 20 مېتر دائىرىدە پىلانلانغان چوڭ تۇغان 60 — 70 مېترلىق يانتۇلۇقنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. نەچچە مىليون كۇب مېتر تاش- توپىنى چوڭقۇردىن ئېغىزغە يۇدۇپ چىقىش ئاسان ئىش ئەمەس ئىدى. قۇرۇلۇش پۈتۈن لىنىيە بويىچە ئايرىلغاچقا، ھەربىر رايون، يېزا - كەنتنىڭ چېمى پەرقلىق ھالدا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئادەم كۆچىنىڭ ئاز - كۆپلۈكى، تەشكىللەش، تىزگىنلەش تۈزۈمىنىڭ مۇكەممەل ياكى ئەمەسلىكى تۇغان ئۈستىدىكى تاش - شېغىل، توپا دۆۋۈسىدىن مانا مەن دەپلا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بىر - بىرىدىن بەس تالىشىپ، خۇددى ئۇۋۇسىغا «ئولجا» توشۇۋاتقان ھاشار چۈمۈلىسىدەك تىنىمسىز چېپىۋاتقان دېھقانلار، سوغۇق ۋە ھېرىپ - چارچاشقا قارىماي ئىشلىدى. ئەمگەك نورمىسى بويىچە ھېسابلىغاندا، ھەربىر ئادەم كۈنىگە تۆت كۇب مېتر توپا توشۇشى شەرت ئىدى. ئەلۋەتتە، ئۇلارنىڭ ئىچىدە، كۆچتۈكۈر ئەرلەرمۇ، ھالىدىن كەتكەن بوۋايلار، ئايالىلار ۋە بالىلارمۇ بار ئىدى. ئۇلار مۇشۇ ئامبارغا سۇ قاچىلاش ئارقىلىق، ئىككى دەريا ئوتتۇرىسىدىكى 11 كەنتنى كۆكەرتمەكچى، شور، ئۇنۇمسىز تۇپراقنى ئۆزگەرتمەكچىدى.

رادىئو كانىيىدىن، گۈڭشې ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ كۆچمە قىزىل بايرىقى يوقاقۇن ئەزىمەتلىرىنىڭ قولىغا ئۆتكەلگىنى تەنتەنە بىلەن جاكارلاندى. يوقاقۇنىڭ ئېڭىز چېمىي ئۈستىدە قىزىل بايراق جەۋلان قىلدى. يوقاقۇنلۇقلار بۇنىڭدىن پەخىرلەندى، باشقا يۇرتلۇقلارنىڭ بولسا ھەسەتلىكى كەلدى.

ئۇلار — ھاشار چۈمۈلىسىدەك جاساراەت بىلەن ئىشلىدى. ئۇلارنىڭ باش قوماندانى، ھەربىي سەپتىن قايتقان ئادەم باشقۇرۇش، ئىشلىتىش، تەشكىللەش تەجرىبىسى مول ئادەم ئىدى. يوقاقۇندىكى ھەل قىلغۇچ جەڭدە، سىلىك بولۇپ دەۋران سۈرگەن بۇ زات، بۇ يەردىمۇ ئۆز تېخنىكىسىنى مۇكەممەللەشتۈردى. يوقاقۇنلۇقلارنىڭ چېدىرىدا، «نورما»دىن ئارتۇق ئۇخلاش، دەم ئېلىش، ئىش ئورنىدا بوشاڭلىق قىلىش، ۋەزىپىنى ئاشۇرۇپ قويۇش... قاتتىق چەكلىنەتتى. مۇزدەك يوتقان ئىچىدىمۇ جاقىلداپ تىترەشكە، سوغۇقتىن ئىڭراشقا، توڭلاپ «ئۆلۈپ قېلىش»قا تېخىمۇ بولمايتتى.

باشقا چېدىرلىكىلەر ئوتقا قاقلانسا، بەھۇزۇر ئولتۇرۇپ تاماقلانسا، يوقاقۇنلۇقلار سوغۇق تۇغان ئۈستىدە ئىشلەيتتى، باشقىلار كىنو كۆرسە، كۆڭۈل ئاچسا، يوقاقۇنلۇقلار قىزىل بايراق ئاستىدا جەم بولاتتى. ھېرىش-چارچاش ئۇقۇمى «پومپىچىكلارنىڭ ئۆيى مۇلكى» گە ئوخشاش مۇسادىرە قىلىنغانىدى.

40 كۈنلۈك جەڭدە، ئۇلار ھامان ئالدىدا ماڭدى. قىزىل بايراقنى بىر كۈنمۇ قولدىن بەرمىدى. كېيىن، كىشىلەرنىڭ سەزگۈسىگە شۇنداق بىر نەرسە مەلۇم بولدىكى، ئامبار قۇرۇلۇشىدا ئىشلىگەن ياشلاردىن 26 ئەر-كەكنىڭ بۆرىكى ئىششىپ چىقتى، ئون نەچچە ئايالنىڭ

گېلىدا ئۆسمە پەيدا بولدى. بىر قىسىم قەبرىسالار بوۋاسىر كېسىلىگە، ئۆسمۇرلەر «پەتەك» كېسىلىگە گىرىپتار بولدى!

تارىخ — يوقاقۇن تارىخى، شۇنىڭغا گۇۋاھ بولىدۇكى، خەلق تەبىئەت بىلەن كۈچ سىنىشىپ، ئاخىرى غالىبىيەت ناخشىسىنى ياڭراتتى. قۇمقايغان سۇ ئامبىرى مېھنەت دېگىزىغا، سۇ قاينىمىغا ئايلاندى. ئۇچ يېرىم ۋە ئون نەچچە كىلومېتىر تەشنالىقى قاندى... ئىنتىياز، ياز كىرىشى بىلەن ئورغاقلار بىلەندى، قەۋەت ـ قەۋەت ئوغۇت دۆۋىلىرى جىمغۇرۇلدى... خەيرىيەت، زېمىن، بۇ قېتىم خانىپىرىقىلىقلارغا قاتتىق قوللۇق قىلمىدى. شۇ يىلى 30 مىڭ 248 نوپۇس بار، 38 مىڭ مو تېرىلغۇ كۆلەمگە ئىگە خانىپىرىقا، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىم 30 يۈەن بىلەن چەكلەندى.

ۋەھالەنكى، يوقاقۇندا، ئىش باشقىچە نەتىجىلەندى. كۆچمە قىزىل بايراق ئاستىدا پۈتكەن ئاشۇ سۇ ئامبىرى يوقاقۇن ياشلىرىنىڭ داڭقىنى چىقاردى. لېكىن بۇ خىل پەخىرلىنىش تۇيغۇسى ئىچىدە، كىشىنى چۆچۈتىدىغان، شۇندا قىلا، يېڭىش مۇمكىن بولمايدىغان قىينىچىلىقنىڭ، ھېس قىلىشقا جان سىرقىرايدىغان ھەسرەت ـ ئۇمىدسىزلىكنىڭ يوشۇرۇنغانلىقىنى ھېچكىم كۆرمىدى.

يىل ئاخىرىدا، يوقاقۇنلۇقلارنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. يىللىق دارامەت تارقىتىلغاندا، بىرەرمۇ دېھقان پۇل سانىاپ باقمىدى. بىرەرسىمۇ كۈلۈمسىرەپ باقمىدى... ئۇنلۇكرەك سۆزلەپمۇ قويمىدى. بۇرۇقتۇرمىلىق، بىچارىلىك ئىچىدە، ئۆيلىرىگە قايتىشتى.

چۈنكى، ھەربىر ئەمگەككە تەقسىم بولغان دارامەت سوممىسى، پەقەت سەككىز پۇلا ئىدى.

تۇرمۇش ئۆز ئوقىنى ئايلىنىدۇ

ئەنسىز يىللار.

يوقاقۇن سىرتق كېسىلىگە گىرىپتار بولغاندەك ئېغىر هالسىرىدى. ئاچارچىلىق، موهتاجلىق، نامراتلىق، يوقسۇزلۇق... هەممىنىڭ گېلىدىن بوغدى. پەيزادەك يالىڭاچ لىنىپ قالغان ئادەملەر، تاغدەك غەم - قايغۇ ئاستىدا قالدى.

تايتاق ئاسمىنىدىن ئۇشقىرتىپ كەلگەن سوغۇق شامال بورانچى دەريا سىنىڭ مۇزدەك شاۋقۇنىغا قوشۇلدى. ئاچچىق شامال ياپراقلارنى غولىدىن ئايرىدى. مەھەللە، هويلىلارنى تاپتاقىر ئاقارتىۋەتتى.

ئۆيلەر قاراڭغۇلۇققا مۆككەن. روجەكلەردىن چىراغ يورۇقى كۆرۈنمەيدۇ. دېمەك، هەممە ئۇيقۇدا، ئۆلۈكتەك تىتاسلىق ئىچىدە دەۋر ئۇيقۇسىنى سۈرىدۇ. كىشىلەر پەقەت شىرىن چۈشلەردىلا جەننەتنىڭ مېۋە - چېۋىلىرىنى ئۈزۈپ يەپ، قورساق توقلايدۇ.

راست. مۇشۇ كۈندە دېھقانغا قورساق توقلاشتىنمۇ كۆكۈللۈك ئىش يوق. ئادەملەر قورساق غېمى ئۈچۈن تۆمۈرەدەك قاتتىق يەرنى تىرناق بىلەن تىلغايدۇ... «ئەتىكى» قورساق ئۈچۈن، ئېتىزدا، داق يەردە تۇنەپ ئىشلەيدۇ. بىر باش كۆك قوناق يەپ قويغىنى ئۈچۈن سازايى - بەشىرە قىلىنىدۇ... ئىشقىلىپ، نان هەممىنى قىلدۇرىدۇ... نان ئۈچۈن تۆلەنگەن هەرقانداق بەدەل - ئېتىـ

دائمي دەۋردىلا ئېتىراپ قىلىنغان ھەقانىيەت ئۇرۇشى ھېسابلىنىدۇ.

— چۇ... چۇ!

بالا تېرىكىپ، تاياق بىلەن ئۆكۈزنىڭ شەلۋىرەپ كەتكەن ساغرىسىغا قاتتىق ئۇردى... تاياق ئىزىدىن ئانارنىڭ داناچىسىدەك ئىككى تامچە قان سىرغىپ چىقتى. قارىغاندا، تاغىل ئۆكۈز قىسىر قىلىشنىمۇ خالىمايتتى... ھارىدىم، ئاچتىم... ئۇسسىدىم... دېگەندەك، يېنىك پۇشۇلداپ تۇراتتى.

— چۇ، ۋۇ بەزگەك... چۇ دېدىم...

— بولدىلا، كېرىمسىڭاخۇن، چېچىلما... كالا دېگەنمۇ جان، ئۆزىگە تۇشلۇق كۈچ، كۈچىگە يارىشا قورساق بار-دە!

بالا — مۆللىدە ئالىيىپ قويدى. ئۇنىڭ چوڭ كۆزلىرىدە بىر خىل سادىدا غەزەپ ئۇچقۇنى يالىلداپ تۇراتتى.

جۇۋاز ئوقىنىڭ «ماتەم» سادالىرى بىردىنلا توختىدى. جۇۋازدىن چىقىش ئالدىدا تۇرغان ئۆكۈز، بالىنىڭ تاتىراڭغۇ ئېچىكلىرىنى يېنىك يالاپ قويدى... بالا، جۇۋازخانىنىڭ قاراڭغۇ بۇلۇڭىدا چىلىمدەك خىرقىراپ ئولتۇرغان توختاخۇنغا زەردە قىلدى:

— رودۇپايدەك ئولتۇرغۇچە، مۇنۇ تاشنى چۇشۇرۇۋەتسەڭچۇ...

توختاخۇن ئورنىدىن تەستە تۇردى. خۇددى ئۇزۇن مۇددەت توپىغا كۆمۈلۈپ ياتقاندەك، ماغدۇرسىز پۇتلىرىنى كۆچەپ يۆتكەيتتى. ئۇ جۇۋاز ئاچىسىغا مىندۇرۇلگەن تەكشىدەك چوڭ تاشلارنى ئىرغىتىپ تاشلاۋاتقاندا، ئۇنىڭ يۆتەل بوغدى... ئۇ ئولتۇرۇپلا قالدى. يۈزلىرى ئېسىلىپ، لەۋلىرى كۆكىرىپ كەتتى. دېمىنى ئالالمای، ئېغىزىدىن كۆپۈك بۇرۇلداشقا باشلىدى.

— ۋاي، ئاكا... ئۆپكه كېسىلىك يەنه تۇتۇپتۇ- ده! كەل، مەن ساڭا يېگۈدەك بىرنېمه تېپىپ بېرەي...

توختاخۇن كۈلۈمسىرىدى، ئۇنىڭ كۆزىنى بويلاپ ئاققان ئىسسىق ياش بالىنىڭ يۈمران ئالقىنىغا تامدى. ئۇ هېچقاچان بۇگۈنكىدەك ئېچىنىشلىق هالەتته، جۇۋاز- خاندا پەيدا بولغان ئەمەس، هېچقاچان مۇنداق ئىسسىق ياش تۆككەن ئەمەس.

ئۇ ئىلگىرى، ئۆزى ئەمەس، دەل ئۆزىنىڭ مۇشۇ هالىتىنى باشقىلارنىڭ جىسمىدا كۆرگەن، باشقىلار قان يىغلىغان، جان هەلقىسى قىلىۋاتقان تالاي كۆرۈنۈشلەرنى ئۇچراتقان... ئۇ چاغدا، تۇرمۇشنىڭ مۇنداق قىسمىتى بارلىقىنى ئۇ ئەسلا خىيال قىلمىغان... تۇخۇمدەك سېمىز جەده ئاتنى مېنىپ، قىزلارنىڭ بېشىغا «جىن» سالغاندا، ئالتۇن - كۈمۈش ئوستىده ئېغىرناپ ياتقانلىرىدا، ئۆزىنىڭ بۇگۈنكى هالىتىنى ئەسلا خىيال قىلمىغانىدى. مانا بۇگۈن... مۇشۇ هالدا يېتىپتۇ.

— بولدىلا — دېدى ئۇ بوغۇق ئاۋاز بىلەن، — ماڭا... قىزىق كۈنجۈرىدىن بىر بۇردا بەرسەڭلا بولدى.

بۇ داڭلىق ئىلتىجا ئىدى. ئۇنىڭدا، پۈل سوراپ كەلگەن هاجەتمەنلىك كۆڭلىدەك بىر خىل يۇمشاقلىق، سەمىمىيلىك بار ئىدى. ئالدىنقى هەپتىسى، شاهمات تاخ- تىسىدەك يامان چوشكەن خالتىسىنى كۆتۈرۈپ، كەنت ئامبارچىسىغا يېلىنغانىدىمۇ، سېكرېتارنىڭ ئالدىدا تىز- لانغانىدىمۇ، مۇشۇنداق ئىلتىجا قىلغانىدى. ساقاللىق ئامبارچىنىڭ زەهەرلىك تىل - هاقارەتلىرى ئالدىدا بويۇن قىسقانىدا مۇشۇنداق سەمىمىي ئىلتىجا قىلغانىدى. ئەپسۇس... قورساق ئېهتىياجى ئۇنى مۇشۇ جۇۋازخانىغا سۆرەپ كەلدى...

— خوش، بۇگۈنچە مۇشۇنى يەپ تۇر، ئەتىگە... بىر گەپ بولار.....

— رەھمەت... كېرىمئاخۇن، خۇدا ئۆمرۈڭنى بەرسۇن!

—...

يەنە تاك ئاتتى. كونا جۇۋازدىن چىرقىراق سادا يا ئۈردى. ئۆكۈزنىڭ مېڭىشى ئۆزگەرمىدى. توختاخۇن كۈنجۇرە يېيىش بىلەن قورساق توقلىدى... ئاچارچىلىق... موھتاجلىق — ھەممىنى دوزاخ ئازابىغا تاشلىدى. تۆمۈر تاۋاقنىڭ جاراڭلىغان سادالىسى يوقاقۇن ئەجدادلىرىنى چۆچۈتۈۋەتتى. كىشىلەر «ئۆگزىگە چىقىۋالسا، ئىتتىن قورقمايدىغان» روھ بىلەن ئىشلىدى، كۈننى تۈنگە، باھارنى كۈزگە ئۇلاپ ئىشلىدى... قارغىش تەگكۈر يەر ئادەملەرنى ئۇمىدسىزلەندۈردى. جاھانىڭ ئاسمىنى شۇنچە كەڭرى، تەبىئەتنىڭ ئېتىكى شۇنچە كەڭ تۇرۇقلۇق، دېھقانىڭ ئىشى راۋاج تاپمىدى. قورساق ئۈچۈن بىر تۆمۈر بەدەل تۆلىگەن دېھقان، تۇغمەن تېشىغا مىنىپ قالغان دەكۇەيران بولدى...پىرقىردى، پىرقىراپ ـ پىرقىراپ ھالدىن كەتسىمۇ، گۈرۈلدەشتىن، يۇگۈرۈشتىن، تەرلەپ پىشىشتىن باش تارتالمىدى.

كونا جۇۋاز — يوقاقۇنىڭ ئەڭ «زامانىۋى» ئۇسكۇنىسى، بىردىنبىر تاپاۋەتخانىسى ئىدى. يوقاقۇن تەشكىلىنىڭ، يوقاقۇن دېھقانلىرىنىڭ ئوڭ كۆزى... كونا جۇۋازنىڭ ئايلىنىشىغا، تاغدىل ئۆكۈزنىڭ ئېغىر قەدەملىرىگە تاشلانغاندا، ئۇلارنىڭ دىلىنى بىر خىل «بايا شاتلىق» تۇيغۇسى ئىگىلەيتتى... ماھىيەتتە بۇ، ھېسابـ كىتاب تۇيغۇسى ئىدى.

سېكرېتار ئىمىن ئاكىنىڭ دولىسىغا مۇشتلاپ تۇرۇپ، شۇندىق دېگەنىدى:

— ئاداش ئەمەس... ئاخۇن، ئۇمىد سەندە، شۇندا قالا بەرمە. ئەنقىلابنىڭ يۈكىنى ساقلا تاپشۇرىدۇق...

— ھەم...—، ئەمەس ئاكىنىڭ بەرگەن جاۋابى شۇ بولدى. ئاشۇ بىر تەنتەك ئۇنىڭ ھاياتىنى ئۆزگەرتىۋەتتى. تۇرمۇشىدا غايەت زور بەختسىزلىكلەرنى كەلتۈردى. كەنت تەشكىلى قايتا ـ قايتا كېڭەشىپ، جۇڭازخانىنى ئەكىكى سەپىنىغا بۆلدى. ئۇنىڭ بىرى ئەمەنئاخۇن، يەنە بىرى كېرەم. ئاتا ـ بالا ئىككىيلەن، كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلىدى... ئەمدىلا ئون ئىككىنىڭ قارىسىنى ئالغان كېرەم ئۇچۇن بىر كېچە ئۇخلىماي چۆگىلەپ ياغ تارتىش ئاسان ئەمەس، دە.

سېكرىتار نىڭ سۆزلۈك قىيابەتنى كۆز ئالدىدا كۆرگەندەك ئۇنىڭ تېنى شۇركۈنەتتى.

— ئاكىلاپ تۇر، — دېدى شاپ بۇرۇت سېكرىتار كېرەمگە جېكىلەپ، — سىلەرگە كەنت بويىچە ئەڭ كۆچلۈك ئۆكۈزدىن بىرنى بەردۇق... قېنى ئەمدى... ئىش... سىلەردە قالدى.

كېرەم جۇڭازخانىغا بەند بولۇپ كەتتى. زېرىكىشلىك تۇرمۇش، ئۇنىڭ بالىلىق سەزگۈسىدە زىلزىلە پەيدا قىلالمىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى... ئوتتۇرا ھېساب بىلەن مىنۇتىغا 78 قېتىم سوقىدۇ. سوتكىسىغا 4680 قېتىم، ئايدا 3 مىليون 369 مىڭ 600 قېتىم، بىر يىل دېگەندە 40 مىليون 435 مىڭ 200 قېتىم، 60 يىلدا 2 مىليارد 425 مىليون 912 مىڭ قېتىم سوقىدۇ... ئۇنىڭ ئالدىدىكى ئۆكۈزمۇ... شۇنداق چۆگىلەيدۇ... تۇرمۇش بىر ئىزدا، خۇددى سائەت ستربىلكىسىدەك ئايلىنىۋېرىدۇ، يۇرەك رىتمىدەك سوقۇۋېرىدۇ. ئادەم ھېرىپ ـ چارچاپ، كۈچەدىن كېتىدۇ. ھايۋانمۇ، كالىمۇ... مېڭىشتىن، جۇڭاز سۆرەشـ

تەن توختايدۇ. ئۇنىڭ ئورنىنى بىر نەچچى، ئىككىنچى نەۋ-
رىسى باسىدۇ... جۈۋاز چۆگىلەۋېرىدۇ، تۇرمۇش بىر خىل
ئىزدا ئايلىنىدۇ.

كېرەمنىڭ تۇرمۇشى ئەنە شۇنداق بىر دائىرىدە—
تورۇسلىرى قاردىاپ، جۇلۇقى چىقىپ كەتكەن كونا ئۆيدە
ئۆتتى. جۈۋازخانا — ئۇنىڭ ياشاش - يېتىلىش يولى بولدى.
كۇنىڭ سېرىقىنى كۆرۈش نېسىپ بولغان كۈندىن بېرى،
ئۇنىڭ بىلگىنى، چۈشەنگىنى مۇشۇ جۈۋاز بولۇپ قالدى...
ئاقا مىراس بۇ كەسىپ، ئۇنىڭ بىلەن يىللارنى ئۇزاتتى.

ئۇ ئاخىرقى تەنتەربىمۇ، مۇشۇ جۈۋازخانىدا، كەندىر-
نىڭ تاتلىق ھىدى ئىچىدە، چىرقىراق سادا، گۈپۈلدەش،
غىرىسلاشلار ئارىسىدا ئۆتكۈزىدۇ... ئاخىرى بېرىپ، ئۇنىڭ
كۆزلىرى جۈۋاز سۆرەۋاتقان تاغىل ئۆكۈز بىلەن بىرىكىپ
كېتىدۇ، چوڭ، بوز كۆزلەر، چۆچەك بىلەن تېڭىلغان ئاشۇ
بىر جۈپ قارىچوق، ئۇنى ھېچقانداق تەكەللۈپ قىلمايلا
ئۇزىتىپ قويىدۇ. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئەبەدىي يۇمۇلغاندىمۇ،
جۈۋاز، جۈۋازخانا ۋە ئۆز كەچمىشلىرىگە شاھىت بولغان
كونا گەپ چۆگىلەشتىن توختىمايدۇ. تۆگلۈكتىن ئېسىلىپ
تۇرغان سوغۇق ئاسمانمۇ، يۇلتۇزلارمۇ، ناگان - ناگاندا
كۆرۈنۈپ قالىدىغان ھىلال ئايمۇ قۇياش ۋە بۇلۇتلارمۇ
تەنمای چۆگىلەيدۇ. خۇددى ئادەمنىڭ ھايات سەپىرى-
دەك، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ قانۇنىيىتى، رىتىمىدەك، دۇنـ
يادىكى ھەممە نەرسە چۆگىلەۋېرىدۇ.

بەلكىم، تاغىل ئۆكۈز ۋە ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن، يەر-
لىكىمۇ، ئۇنىڭ جەستىمۇ سىرتقى ئالەمگە، جۈۋازخانىغا،
تاغۇ دەريالارغا قوشۇلۇپ، شۇنداق ئايلىنار. بىر ئىزدا،
بىر خىل رىتىمدا ئايلىنىپ توختىماس.

قىزىل قىرغاق، قىزىل نەپەسلەر

تاغىل ئۆكۈز ھالىدىن كەتتى، قېرىپ، ماغدۇرىدىن قالدى. قەدەملىرى ئېغىرلىشىپ، زەي قامچىسىنىڭ ئاچچىق ۋەھىمىسىگە پەرۋا قىلماس بولۇپ قالدى. گەرچە ئۇ، كۈچى ھالال، تىلسىز ھايۋان بولسىمۇ، ئۆزىگە تۇشلۇق ھېس-تۇيغۇغا، تويۇنۇش ئىستىيازىغا ئىگە جان ئىگىسى ئىدى.

يوقاقۇن ئۇچۇن جۇۋاز سۆرەۋاتقان بۇ تۆمۈر بەدەن، يەر ئىسلاھاتىنىڭ جۇشقۇن يىللىرىدىكى جاپاكەش دېھقان بىلەن دەۋرداش، ھەمنەپەس ئىدى. تاغدەك مەزمۇت گەۋدىسى بىلەن كېچە-كۇندۇز توختىماي چۆگىلەيتتى. كۇن قىزىلىدىن گۈگۈم چۈشكىچە بولغان قۇتلۇق تاڭدا، كۇنىگە تۆت چارەك، 14 يۆەن قىممىتىدە ياغ تارتاتتى. بويۇنتۇرۇق ئاستىدىكى قىرلىق مۇرە قىزىرىپ، تېرىسى قېپ-قىزىل شەلۋىرەپ چىقاتتى. جۇۋاز قايچىسىغا ئاۋۋال ئىككى تاش مىندۇرۇلگەن بولۇپ، يۈك تالقان بولغانداىيەنە بىرسى مىندۇرۇلەتتى. تالقىن ئوقى ئىنچىكىرەشكە باشلىغاندا تۆت تاش 30 كىلوگرام ئېغىرلىقتىكى يۈك تولۇق مىندۇرۇلەتتى.

ئۆكۈز مەزمۇت تۇياقلىرى بىلەن قېزىپ، چىڭداپ ئېرىق ھاسىل قىلغان ئايلانما يولدا توختىماي ماڭاتتى. كۆز جىمى ئىچىدىكى قارىچۇقلار چاچراپ چىققۇدەك بولغاندا، ئۇستىدىكى يۈك چۇشۇرۇۋېتىلەتتى.

كېرەم — ئۆزىنىڭ بۇ ھەمراھىغا ئىچ ئاغرىتىپ قالدى. جۇۋازنىڭ غىچىرلاشلىرى بارغانسېرى مۇڭلۇق ئاڭلىنىاتتى. ئايلانمىسى 14 تال قېلىن شالدىن چەمبەرلەنگەن كونا جۇۋاز، بېلىگە كىيدۇرۇلگەن ئاچا ياغاچ بىلەن سىغىشالماس بولۇپ قالغانىدى. جۇۋاز تەشمىسىدىن سىرغىپ چۈشۈۋاتقان ياغ خۇددى قېرى ئۆكۈزگە كۆز يېشى قىلىۋاتقاندەك، بىر تېمىم-بىر تېمىدىن سىيرىلىپ ئاقاتتى.

جۇۋاز ئوقىغا بەتلەنگەن ياغاچ قىلىچ، ئۆز كەچمىشىدىن پەريات سېلىۋاتقاندەك مۇڭلۇق غەجرلايتتى.

كۈنلەر ئۆتتى، ئايلار، يىللار ئۆتتى. دەۋر بىلەن دەۋر، ئادەم بىلەن تۇرمۇش ئوتتۇرىسىدا نۇرغۇن ئىشلار، نۇرغۇن ھادىسىلەر بولۇپ ئۆتتى. ئەينى چاغدا ئۆكۈز-نىڭ مېڭىشىغىمۇ يېتىشەلمەيدىغان كېرەم، بۈگۈنكى كۈندە، جۇۋاز قايچىسىنى ئۆكۈزنىڭ قىرلىق بوينىدىن چۈشۈرۈپ، يەنە سالالايدىغان، تۆت چارەك ئېغىرلىقتىكى جۇۋاز تېشىنى بىمالال ئىرغىتىپ تاشلىيالايدىغان چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ قالدى... ئىسسىق - سوغۇقنى، ئاچ - قارىنى پەرق قىلالايدىغان ئادەم بولۇپ قالدى... تەسىرلىنىش، خەيرخاھلىق قىلىشنىڭ نېمىلىكىنى چۈشىنىدىغان يېڭا يىگىتى بولۇپ يېتىشتى.

ئۇ، ئۆكۈزنىڭ ئولتۇرۇشقان قورساقلىرى، خۇنسىز كۆزلىرىگە، پارقىراقلىقنى، رەڭگىنى يوقىتىۋاتقان تېرە-سىگە، كۆتمەكلىشىۋاتقان قۇيرۇقلىرى، سالپايغان قۇلاقلىرىغا قارىغانسېرى ئىچى سىيرىلدى. ئۆكۈندى... گويا مېھرىبان تاغىسىنىڭ ئىمجان ھالىتىگە ئېچىنغاندەك، بىئارام بولدى. بىر ئۆمۈر جۇۋاز سۆرەپ، يەنىلا ئېغىر يۈكتىن، بويۇنتۇرۇقىدىن قۇتۇلالمىغان بۇ جاپاكەش ھايۋانغا خەيرخاھلىق قىلىشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

يوقاقۇندا، ئۇپۇقنىڭ چېكىسى سۇس ئاقارغاندا، «ئەتىگەن» قۇتۇپ يۇلتۇزى دەرەخ ئۇستىگە قونغاندىلا «كەچ» ھېسابلىناتتى. تورغاي بىلەن تەڭ قوپۇپ، يۇلتۇز بىلەن بىللە قايتىش - بۇ يەرنىڭ يەرلىك قانۇنى، دېھقانلىقنىڭ ئىش نورمىسى ئىدى. ئۆكۈزمۇ ئادەملەرگە ئوخشاشلا ئىشلىشى، ئۆز مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىشى

شەرت ئىدى. ئەمما، بۇگۈن، جۈۋاز ئىگىسى ئۇنى بەمەھەل ئىشتىن بوشىتىۋەتتى.

كېرەم ئۆكۈزنى ئالدىغا سالغىنىچە ھەيدەپ، بورانچى دەريا سىيى بويىغا كەلدى. دەريا سۇيى تاشقىن ياساپ، قىرغاقنى يېنىك سۈيۇپ ئاقاتتى. قىرغاقتا بىر توپ گۈللەر ھۈپپىدە ئېچىلغانىدەك، يېڭىچە بىر مەنزىرە بارلىققا كەلگەنىدى. پىلىخانىدا ئىشلەۋاتقان قىز ـ چوكانـ لارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇگى كىشىنىڭ زوقىنى تارتاتتى. ئايالار بىردىن سېۋەتنى قولتۇقلىشىپ، ئۇجمە يوپۇرمىقى يۇغلىي چىققانىدى.

كېرەم نېمىشقىدۇر دەريا بويىدا ئۇزۇن تۇرۇپ قالـ دى. ئەسلىدە ئۆكۈزنى سۇغىرىشتىن ئاۋۋال، ئۇنى سوۋۇتماقچى، قورسىقىنى تويغۇزماقچى بولغانىدى. لېكىن، ئۇ ئىشلارنىڭ بىرىنىمۇ ئېسىدە قالمىدۇرالمىدى. سەۋەبى، ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا تۇساتتىنلا چاقماق چېقىلىپ، كۆڭلىنىڭ ئاللىقانداق بىر يېرىگە، ئىللىق بىر نۇر ئېقىپ كىرگەنىدەك بولدى. ئەزەلدىن ئۇ ھېس قىلىپ باقمىغان بىر سەزگۈ، ئوتلۇق ئېقىم ئۇنىڭ قەلبىنى مەھـ كەم چىرمىۋالدى. ئۇ، ئۆزىنىمۇ، ئۆكۈزنىمۇ ئۇنتۇغان ھالدا، قىرغاقتا ئىسقىرتمىشقا، ھېچقاچان ئاڭلاپ باقمىغان بىر خىل ئاھاڭغا ئىسقىرتمىشقا باشلىدى. بۇ خىل ئىسقىرـ تمىش، ئۇنىڭ جىسمىنى ئۆرتەۋاتقان كۈچلۈك يالقۇنغا، ھېسسىي ئىنتىلىشكە ۋەكىللىك قىلاتتى. ئۇ، قەدىرلىك... ھەمراھىنىڭ ئورغاقسىمان مۇڭگۈزلىرى ئارىسىدىن «لاپ» قىلىپ تاشلانغان بىر جۈپ قارىچۇقنى كۆرۈپ قالغانىدى. ئۇنىڭ سەزگۈسىدە، بۇنداق ئۇچرىشىشنىڭ ھايا تتا پەقەت بىر قېتىملا كېلىدىغانلىقىنى بىلدۇرىدىغان ئۇقۇم، چۈشەنچە يوق ئىدى. لېكىن ئۇ بۇنداق ئۇقۇمنىڭ، چۈشەنچىنىڭ

بولۇشىنى خالىمايتتى. ئۇنىڭغا تەسىر قىلغىنى رېئال ھا-
دىسە ، زىلۋا بوي، قارا قۇمچاق، دۆگىلەك يۈز، قارا
كۆز...ئامىنەخان ئىدى. ئۇ بۇ قىزنى داۋاملىق ئۇچرى-
تاتتى... ئۇنىڭغا سەپسالاتتى. باللىلارچە مۇئامىلە
قىلاتتى. ئەمما بۇگۈن، ئۇنىڭ تۇرمۇشى ئۆزگىرىپ كەتتى.
قىز بىرلا قاراش بىلەن، ئۇنىڭ كۆڭلىگە قەلبىنىڭ
ئىچكى قاتلىمىغا كىرۋالتتى. ئۇنىڭ تۇيغۇسى، ئارامىنى،
غۇرۇرىنى ئىگىلىۋالدى. ئۇنىڭ كۆزى ئالدىدا تۇرۇپمۇ ئەس-
لەشكە، سېغىنىشقا مەجبۇرلىدى. ئۇ ئەمدى، ئۇز-ئۆزىگە
«خوجا» بولالماي قالدى.

ئايالىلار كەتتى. قىزلارمۇ، ئۇيمۇ كەتتى. كېرەم ئۇ-
لارنىڭ قارىسى يوقالغاندىمۇ، ئۇ كۆزىنىڭ مۆگىزلىرىنى
قويۇپ بەرمىدى، بىتون توسمىنىڭ يېنىدىكى كىچىك شار-
قىراتمىدىن مېھرىنى ئۈزەلمىدى.

ئۆكۈز سۈغىرىش ئۇنىڭ ھايات ئىدىكى ئەڭ ياخشى
ئىش ئىدى. ئايالىلار يوپۇرماق يۇلغىلى چىقسىلا، ئۆكۈزمۇ
جۈۋازدىن چىقىرىلاتتى. دەريا بويىدا ئۇزاقتىن-ئۇزاق
تۇرۇپ قالاتتى. جۈۋاز، جۈۋازخانا، تاغىل ئۆكۈز ئۇنىڭ
ئەڭ يېقىن سىرداشىغا ئايلىنىپ قالغانىدى. گاھ-گاھ قا-
ناتلىرىنى كېرىپ جۈۋازخانا ئىچىدە پىرقىراپ يۈرىدىغان
چىپار ھەرىمۇ ئۇنىڭ سەزگۈسىنى داۋالغۇتمۇ ئەتتى. مۇنداق
خىيال دۇنياسىدا، ئۇ كۈنجۈرە قىرىدىغان تۆمۈر تالىنىڭ
تۇتقان پېتى تۇرۇپ قالاتتى. ئىشىككە، قىيا ئېچىلغان
ئاشۇ جۇپ قانات ئىشىككە تەلمۈرۈپ قارايتتى. ئۆكۈز
ئۆز رىتمى بويىچە ئايلىنىپ-ئايلىنىپ توختاپ قالاتتى.
ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا مۆگىزلەرنى سىلاپ، تاتلىق ھېس-
لارغا كۆمۈلەتتى...قانات ياساپ، دەريا بويىغا بارغۇسى،

ئاشۇ قىزىل قىرغاقتا بىر ئۆمۈر تۇرغۇسى كېلەتتى. ئۇ-كۈزگە، جۇۋازخانىغا قاراپ ئۇھسىناتتى.

دەريا قىرغىقى ئۇنى چاقىراتتى، دەريا شاۋقۇنى ئۇنىڭ يۈرەك تارىنى چېكەتتى، تۇرمۇشنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى ھېس قىلدۇراتتى.

ئۇ ۋىسال كۈنلىرىنى كۈتتى. دەريا قىرغىقى قىزىل لەققا پۈركەندى. غەربىي قىرغاقتىكى كۆكاتلىق ئۈستىدە كەچكى قۇياش جىلۋىلەندى. ئۇ گويا غايەت زور ماگما-دەك زوكزىيىپ ئولتۇراتتى. كەچكى شەپەق ئاسمىنىدا نۇرلىنىپ تۇرغان ئاشۇ ئۆت جىسىم، ھازىرلا كۆتۈرۈلۈش ئالدىدا تۇرغان قىزىل شارغا ئايلانغاندى. قىرغاقتىكى تۆپەتلەر يېشىل جىيەكلىرى ئۈنىڭ قىزغۇچ گىرۋىكى بىلەن سۆيۈشۈپ تۇراتتى. دەل شۇ چاغدا، دۇگلەك شار-نىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى گەۋدە بىر-بىرىگە ئاستا-ئاستا يېقىنلاشقانىدەك، ئالتۇن رەڭگە چۆمۈلگەنىدەك بولدى. ئىككى جۇپ قارىچۇق بىر-بىرىنى تارتىشقانىدەك تال-تال كىرپىكلەر قىزىل ئورمانغا ئايلانغانىدەك بولدى.

ئىككى ياش، ئىككى يۈرەك، ئىككى تەن دۇگلەك قۇياشنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇچراشتى. زېمىن، قۇياش، ئادەم قىزىل قىرغاقتا جەم بولدى.

دەريا قىزىللىققا چۆمدى. تەبىئەت گۈزەل سىمفونىيىسىنى ئايلاندى. تۇرمۇش چىن مەنىنى تاپتى. قىزىل نەپەسلەر مەيدان شامالىغا ئايلاندى.

ئۇنىڭ بەختلىك مىنۇتلىرى مۇشۇ زېمىن، مۇشۇ ئوت دۇنياسى ئىچىدە، ئاشۇ دۇگلەك شار، قىزىل قىرغاق ئارىسىدا باشلاندى. قىرغاقتا يېپىشقان ماكاپ، ئالقات چېچەكلىرى، جىغان يوپۇرماقلىرى قىزىل نۇرغا بۆلەندى.

قىزىل ئېقىن، قىزىل دەريا ئۇنى قولتۇقلىدى، تۇرمۇشنىڭ گۈزەل، بارقىن سىماسىنى نامايان قىلدى.

ئانا دەريا، ئانا ماكان

بۇ يەر، ھەيۋەتلىك خان سارىيىغا، ھۇر-غىلمانلار كەيىپ سۈرىدىغان شاھ ئوردىسىغا ئوخشىشىپ كەتمەيدۇ. ستېرىئولۇق پەلەمپەيلەرنىڭ لەرزان كۆتۈرۈشى بىلەن يۇقىرى قەۋىتىگە چىققىلى بولىدىغان كاتتا ئىمارەتكە، دېرىزە-روجەكلىرىدىن كرىستال بۇلۇتلار قاينام ھاسىل قىلىدىغان قەلئەگە ئوخشىشىپ كەتمەيدۇ. بۇ يەردە يەنە ھەسەل ھەرىسىدەك غۇۋزمەكلىشىپ ياشايدىغان مۇساپىرلار توپىمۇ، تۇپتۇز ئاسفالت يولدا، ئاقار يۇلتۇزدەك كۆچۈپ يۈرىدىغان كوچا ئاپتوموبىللىرىمۇ يوق. بۇ يەردە يەنە كاتتا رېستۇرانلار، كۆزلىرىدىن شادلىق تېمىپ تۇرىدىغان زامان گۈزەللىرىمۇ يوق. بۇ يەردە پەقەت دېھقان يەلكىسىدەك كەڭ قىرغاق ئاربىسىدا كېچە-كۈندۈز كۈۋەجەپ تۇرىدىغان بىر قەدىمىي دەريالا بار. پەقەت ئاشۇ دەريالا ئۆزىنىڭ چەكسىز شاۋقۇنى بىلەن تەبىئەتنى، يوقاقۇندىكى بارلىق ھايا تلىقنى ياشارتىپ كەلدى. ئەنە شۇ دەريالار سەرەتان سوغۇقتا، تۇمان ئاستىدا سۈزۈلۈپ ياتقان يوقاقۇنغا ھايا تىمي كۈچ بەردى. ئۆزىنىڭ سۈپىسۈزۈك دولقۇنى ئارقىلىق يوقاقۇن ئەجدادلىرىنىڭ ئۆتمۈشىنى، بۈگۈنىنى ۋە كېلەچىكىنى سۆزلەپ كەلدى.

بورانچى دەريا سى — ئۇنىڭ ھايات يولىنى ئۆزگەرتمەيتتى. قىزىل نۇرغا چۆمكەلگەن دەريا، قۇياش بىلەن

سۆيۈشكەن يېشىل قىرغاق... مۆڭگۈز ئارىسىدىن كۆرۈنگەن قارا كۆزلەر...

ئۇ ئاشۇ كۈنكى ئۇچرىشىشتىن كېيىن باشقىچە ئادەمگە، چۆپچوگىلا بىر يىگىتكە ئايلىنىپ قالغانىدى. يوپۇرماق يۇيۇشقا كەلگەن قىز-چوكانلار ناھايىتى كۆپ، شوخ بولسىمۇ، نېمىشقىدۇر... قارا، ئوتلۇق، تارتىنچاق كۆزلەر، نومۇس-چان كەم سۆز يېزا قىزى... چاقماق نۇرىدەك «لىپ» قىلىپ يانغان ئاشۇ بىر جۈپ قارىچوق... ئۇنى ھەممىشە قوينىغا تارتاتتى. دەريا بويىغا، قىزىل قىرغاقتا، قىزغۇچ ئۇ-پۇقتا ئوختاپ قالغان قۇياش قەسىرىگە چاقىراتتى... ئۇنە دەپ كېلەتتى. دەريا — گويا ئۇنىڭ بارلىقىغا، ۋۇجۇدىغا ئايلىنىپ كەتتى. مۇبادا دەريا بولمىسا، ئۆمۈر بولمايتتى، دەريا تۇمانلاشسا، ئۇنىڭ كۆكۈل رىشتىئەنسىز خىيالارغا غەرق بولاتتى. دەريا — بورانچى دەريا سى ئۇنىڭ بىلەن بىرتەن، بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ كەتتى. ئۇ دەريانى سۆ-يەتتى، دەريا بويىدا، قىرغاقتىكى ماكاپ ئۇستىدە ئول ئۇرۇپ خىيال سۈرۈشنى ھايات دىكى ئەڭ ئەھمىيەتلىك ئىش دەپ چۈشىنەتتى. چۈنكى ئاشۇ قىرغاقتا، بىتون ئازمىنىڭ بويىدا، ئۇنىڭ تۇرغۇن كۆڭلىگە تاش چۈشتى، كۆكۈل جىمجىتلىقىنى بۇزدى... ياشلىق ھاياجان كۆل سۈيىدەك داۋالغۇپ كەتتى.

ئۇ مۇشۇ قىرغاقتا، سالدا بىر قىزنى، ساپ، سەممىي ھېسسىياتنى ئۇچراتتى. قىزغىن، رايىش كۆزلەرنى ئۇچ-راتتى... مۇھەببەت دەپ تەرىپلىنىدىغان تاتلىق خىيالنى، قۇدرەتلىك بىر تۇيغۇنى ئۇچراتتى.

بۇ خىل ئۇچرىشىش، ياشاش قەلبىنىڭ سەزگۈ دالا-سىنى لەرزىگە سالدى. جىمجىت ئورمانغا ئۇسۇپ كىرگەن ئىسسىق شامالدەك ھەممە نەرسىنى تەۋرىتىۋەتتى.

يولتوزلۇق ئاخشام، بورانچى ئاخشىمى ئۇلار يەنە ئۇچراشتى. غەربتە كۆۋجەپ تۇرغان دەريا، ئۈستىدە بۇلۇتلار ئارىسىدىن شۇڭغۇپ كېتىۋاتقان سۈمۈرغ ئاي، يان تەرەپتە قات-قات جىغانلىق، يولتوزلار تەرەپ-تەرەپتىن جىمىرلىشاتتى. ئۇ قىزنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى. ئۇ كۆزلەر شۇنداق نۇرلۇق، شۇنداق ئىسسىق كۆرۈنۈپ كەتتىكى، ئۇ، دۇپۇلدەپ سوقۇۋاتقان يۈرىكىنىڭ ئېچىشقانلىقى، ئۇنىڭغا بولغان تەلپۈنۈشنىڭ چەكتىن ئېشىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

ئۇ، قىزنى تۇنجى قېتىم باغرىغا باستى. قىز خىجىل بولۇپ ئاپئاق بىلىكى بىلەن يۈزلىرىنى، لەۋلىرىنى توسۇۋالماقچى بولدى. ئەمما بۇ خىل توسۇش — خۇددى كۈچلۈك شامالغا دۇچ كەلگەن گۈل ياپراقچىسىدەك ھامان باش ئېگەتتى.

قىز — كېرەمنىڭ باغرىدىن يۇلقۇنۇپ چىقالمىدى. نەمىشقىدۇر ئۇنىڭ كۆزلىرىدە سۈزۈك تامچىلار لىغىرلىغاندەك، ئۇنىڭ سۈزۈكلۈكىدىن يۇلتوزلار چاقناپ كەتكەندەك بولدى. كۆزلەر تەلپۈنەتتى، ئوخچۇپ تۇراتتى، مۇڭ-سىر تۆكەتتى. يىگىتتىن قىرانلىق، قىزدىن ئېسىپەت شەجائىتى تاماتتى. گۈزەل بىر كۈي ياڭرايتتى، نازۇك بىر شامال ئىسسىق دوللىرىنى سۇناتتى، ئەلۋەك بىر نۇر، سۈزۈك بىر ئېقىن، جىمجىت بىر ئورمان زاھىر بولاتتى. كۆزلەر تاغلارنى ئېرىتىۋەتكۈدەك ئىسسىق ھارارەت چاچاتتى.

— ئۇنداق قىلماڭ، قورقىدىكەنمەن.

— سىز مېنىڭ، پەقەتلا مېنىڭ، شۇنداقمۇ

— ئۇنىڭچۇ شۇنىمەن.

مانا بۇ ئۇچرىشىش، ئەنئەنە، ئەخلاق تۈيغۇسى بۇرۇقتۇرما بولۇپ تۇرغان يوقاقۇندا، بۇ خىل ئۇچرىشىش-

تمن قانداق نەتىجە چىقارىمەن: يەر يېرىلىپ، ئاسمان ئۆڭكۈرۈلۈپ چۈشسىمۇ، تەقدىرسىز قىل تەۋرىمەيدىغان يوقاقۇنلۇقلار، بۇ مۆجىزىنى ئەقلىگە قانداق سىغدۇرارمەن؟

يىگىت بىلەن قىز بىر-بىرىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك ئوتلۇق تەلمۈرۈشتى. شۇ مىنۇتنىڭ ئۆزىدىلا، يىگىتمۇ، قىزمۇ ئۆزىگە ئوخشاشمايدىغان، تاماماەن باشقا بىر ئادەمگە، باشقا بىر يۈرەكلىك ئايلاندى. يۈرەك كەپسىز بالغا ئوخشىشىپ قالدى. ئاشۇكەپسىز جىسىم پۈتكۈل تەبىئەتكە، يوقاقۇنغا، بورانچى دەريا سىنىڭ زۇمرەت ئېقىنىغا ۋەكىللىك قىلاتتى.

قىز كۆزلىرىنى يۇمۇۋالغانىدى!

ئۇلار بىرتەن، بىر گەۋدىگە ئايلانىدى. يىراقتىن قارىغاندا يوچۇن بىر ئاشىق كىمنىدۇر كۈتۈپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى.

ئۇلار، ئاشۇ ھالەتتە قانچىلىك تۇردى...بەلكىم، بىر مىنۇت ياكى بىر ئەسىرگە تەڭ ۋاقىتنى شۇنداق ئۆتكۈزگەندۇ. دەل شۇ چاغدا، يېنىك يۆتەل ئاۋازى ئاڭلاندى. جىغانلىق تەرەپتىن بىر قارا گەۋدە كېلىۋاتاتتى. توپ - توغرا ئۇلار تۇرغان نەمخۇش قىرغاققا كېلىۋاتاتتى.

كېرەمنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى. تەقدىر ئۇنى كۆكسە ئاچىقىپ، ئېگىزدىن تاشلىمىسا بولاتتى. ئۇ، قىزنى يېتىلەپ جىغانلىق ئارىسىدىن غايىب بولماقچى بولدى، ئەمما ئۇلگۈرەلمىدى.

— توختاڭلار!

قىزىۋزىنى تۇتقىنىچە، كۆزدىن غايىب بولدى. ئۇنىڭ يېنىك قەدەملىرى بارغانسېرى يىراقلاپ كەتتى. شۇندىلا ئېسىگە كەلگەن كېرەم، مۇشتۇملىرىنى تۈگۈپ، يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ھەر ئىشقا تەييار تۇردى.

تونۇش ئاۋاز، تونۇش چىراي، تونۇش ئادەم!

— تۇختاخۇن، ۋاي لاغاي، سەن كۆرمىگەن مۇشۇ ئىش قاپتۇ-دە!

— ھىم، — تۇختاخۇن پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى، — مۇڭگۈز ئارىسىدىن قارىغىنىڭنى ئاللىقاچان بىلگەنىدىم... چوڭ بوپ قاپسەن، بالا، دادىڭغا دېمىسەم بولمىغۇدەك.

— نېمىنى دەيسەن؟

— باشقا بىراۋ كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ، ئىككى ساۋۇتىنى بېرى كۆتۈپ تۇردۇم ... مۇشۇنى دەيمەن-دە!

— سەن!

— ئوبدان ئوكا، ئاكاڭدىن خاتىرجەم بول، پات ئارىدا توي يۆتكىگىلى ھارۋاڭنى قاتسەن...

كېرەم خىيالغا پاتتى، ئۇچ كېچە-يۇلتۇز سانىدى. ھەربىر تىنىقى بىر ئەسىرلىك ۋاقىتنى ئەكىتىۋاتقاندەك بىئارام بولاتتى ... كۆزلىرى بىر نۇقتىغا — قول بىلەن تۇتقىلى بولمايدىغان نۇر ھالقىسىغا تىكىلەتتى. مانا بۇ خىيال، خىيال دېگەندىن كۆرە، غايىبانە ۋىسال پەيتىلىرىنى كۈتۈش دەپ ئاتىلاتتى. خىيالىدا، يەنىلا قىزنى... قارا كۆز ئامىنەخانىنى سۆيەتتى، مەڭزىنى، چاچلىرىنى ھىدلايتتى... ئايدەك كېچىدە، سۈتتەك ئاپئاق كېچىدە، ئۇنىڭ يۈمران بەدىنىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. قىزنى يۇمشاق قوم ئۈستىدە جىمجىت سوزۇلۇپ ياتقان ھالەتتە كۆرەتتى، جىلغىلاردىن تارام-تارام بولۇپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيىدەك ھېس قىلاتتى... كېرەم مانا مۇشۇ مەنزىرىنى كۆرەتتى، قىزنى ئۇنىڭ تاتلىق ھىدىنى... كۆزلىرىنى ئىزدەيتتى.

مۇھەببەت يولى، نىكاھ ئەركىنلىكى دېگەنلەر، يوقاقۇنلۇقلار ئۈچۈن ئانچە مۇھىم ئەمەس، ئۇلار «قوغۇن پىشىماستىن» ئۈزۈۋېتىشنى — شەرىئەتنىڭ دەستۇرىدىن

كۆپ ئاڭلىغان، بۇ يەردە توي-تۆكۈن ئىشلىرى ئۆز يارىشقى، قائىدە-نىزامى بىلەن ئۆتكۈزۈلگىنى بىلەن، قىز-يىگىت تاكى تۆشەك ئۈستىدە يۈز ئاچقاندىلا بىر-بىرىنى كۆرىدىغان ئىشلار كۆپ ئىدى. 13 — 14 ياشلىق قىزلار «ئانا» بولۇشنىڭ دەسلەپكى قەدىمىنى بۇ ئاستە بېشىدىن كەچۈرەتتى. جىسمانىيەتنى پىشىپ يېتىلمىگەن بۇ كېلىنچەكلەرنىڭ كۆپىنچىسى، تۇغۇتىدا ھايات-ئۆلۈم ئارىلاتتى. بەزىلىرى ساقايماس كېسەلگە مۇپتىلا بولاتتى. ئائىلە — ئائىلىگە ئوخشاشماي قالاتتى. ئەمما يوقاقۇندا، دەل مۇشۇ جەھەتتىن، ئاتا-ئانا ھۆكۈمى — ئەڭ قۇدرەتلىك كۈچ دەپ قارىلىپ، ئۇنى ھېچكىم يىرىۋېتەلمەيتتى.

كېرەمنىڭ مۇشۇ مەسىلىدە بېشى قاتتى. تۇختاخۇن ئىشنى بۇزۇپ قويۇپ، چۈس مىجەزلىك ئىمىن «باي» نى چاچرىتىپ قويسا، بوۋاي، ئىككى غۇلاچ كېلىدىغان چۈشۈق كۆتۈرۈپ كېلىشتىن يانمايتتى.

ئۇنىڭ ئۈستىگە ئامىنەخانىنىڭ ئاتا-ئانىسى بار-دە! ئۇلار تۇيۇقسىزلا ئۇچ كېچە-كۈندۈزدىن كېيىن، كۆرۈشىدى. قىز يېڭىلا تارىنىپ چىققانىدى. گويا چېھرىگە قىزىل گۈل قىستۇرۇۋالغاندەك چىرايى بارغانچە ئوماقلىشىپ كەتكەنىدى. قىز خىجىل بولۇپ، يەرگە-پۈتىنىڭ ئۇچىغا قارىۋالدى. ئاشۇ ئاخشىمى تەڭجۈپ بىلەن ئاخىرلاشقان ئۇچرىشىش، كېرەمنى ئەنسىزلىككە سېلىپ قويغانىدى. شۇڭا ئۇ قىزدىن ئەپۇ سوراشنىڭ يولىنى ئىزدەۋاتاتتى.

يىگىت ئوڭايسىزلىنىپ تۇرغان بىر پەيتتە، ئويلىمىغان بىر ئىش يۈز بەردى. قىز شوخلۇق بىلەن ئىككى قولىنى سوزۇپ، ئۇنىڭ بوينىغا گىرە سېلىۋالدى:

— ئەسكى، ئەسكى، قىلغۇلۇقنى قىلىپ بولۇپ، شەپسىزلا يوقىلىپ كەتكىنىنى.

كېرەم بەھوش بولدى، ئۇنىڭ تۇيغۇسى ماگمىغا ئايلاندى. «ئاھ خۇدا بىپايان چوقىلارنى يارالتتىڭ، نېمىشقا ئۇنى قار - مۇز بىلەن كۆمۈۋېتىپ، ئارقىدىن جىلغىلاردا ئاقتۇرىسەن، بىپايان دەشتى- باياۋاننى يارىتىپ، نېمىشقا ئۇنى كەلكۈن سۈيىگە قالدۇرمايسەن، مۇھەببەت - ئىشق ھەۋىسىنى سېلىپ قويۇپ نېمىشقا ئۇنىڭ ۋىسال پەيتلىرىنى كەم يارىتىسەن!»

شۇ يىلى ئۇلار توي قىلدى، سېرىق قوڭغۇرا قلار بىلەن بېزەلگەن ئات ھارۋىسى بورانچىنى بويلاپ يۇرۇپ كەتتى. تۆشەك كۆرپە ئۈستىدە ئولتۇرغان ئامىنەخان كېرەمگە تويماي قارىدى. قوللار، ئىسسىق بەدەنلەر، تۇرمۇش، بورانچى دەريا سىنىڭ شاۋقۇنىغا قوشۇلۇپ كەتتى.

نامراتلىق، يوقسۇللۇق پىرقىراپ تۇرغان يوقاقۇندا، ئۇلار بەختلىك ئائىلە قۇردى. تۇرمۇش يولىنى، ھاياتنىڭ تاغ - داۋانلىق سەپىرىنى، گۈزەل كېلەچەكنى بىللە باستى، بىللە خىيال قىلدى، بىللە داۋام قىلدى. ئانا دەريا، ئانا ماكان ئۇلارنى باغرىغا باستى.

تەپسانە

خوتەن قەدىمىي ماكان.

1932 - يىلى ئۆزىنى ئەنگلىيە پۇقراسى دەپ ئاتىۋالغان سىدنىجان، ئەنگلىيىدە ئىشلەنگەن بىر ۋېلىسىپىتنى خوتەندە مىنگەن. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، كىشىلەر يۆلەپ قويمىسا ئۆرە تۇرمايدىغان بۇ «ھايۋان»نى «شەيتان ھارۋىسى» دەپ بىلىشكەن.

1935 - يىلى يازدا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تۆت نەپەر ئىنژېنېرى «ئورال» ماركىلىق يۈك ئاپتوموبىلىغا ئولتۇرۇپ، كېرىيە، نىيە ناھىيىلىرىگىچە بارغان. تۇنجى قېتىم «كوچكا» كۆرگەن خوتەن ئەجدادلىرى، ئاپتوموبىلغا ئەگىشىپ، نەچچە ئون چاقىرىم يەرگىچە يۈگۈرۈشۈپ بارغان.

1935 - يىلى يۇقىرىقى تۆت نەپەر ئىنژېنېر، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن «چاپايېۋ»، «گېران شىتات» دېگەن كىنو فىلىملىرىنى قويۇپ بەرگەن. تۇنجى ئاخشىمى، ئېكرانىدا زەمبىرەكلەرنىڭ ئوپچى كۆرۈنۈشى بىلەن، كىشىلەر قورقۇپ، چۇرقىرىشىپ كەتكەن. فىلىم يېرىم بولغاندا، جەڭ ئاتلىرى تۇياقلىرىدىن توپا توزۇتۇپ، ئاتاكىغا ئۆتكەن كۆرۈنۈشلەر پەيدا بولغاندا كىنو مەيدانى قۇرۇقدىلىپ قالغان، كىشىلەر «ئات دەسسۈپتىشتىن قورقۇپ» قېچىپ كېتىشكەن.

1936 - يىلى گېرمانىيىنىڭ ئۇچ ماتورلۇق بىر ئايرو-پىلانى خوتەن ھاۋا بوشلۇقىدىن ئۇچۇپ، ئىككى كۈندىن كېيىن لوپ ناھىيىسىنىڭ غەربىدىكى كەڭشۈە دېگەن جايغا قونغان، ما خوسەن قوشۇنلىرى قورشاپ تۇتۇۋېلىپ، كېيىن قويۇپ بېرىشكەن.

1937 - يىلىنىڭ باشلىرىدا، رۇس - قىرغىز تانكا قو-شۇنىنىڭ 20 تانكا، 40 برونېۋىكى خوتەنگە يېتىپ كەلگەن.

كىشىلەر، ئەپسانىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان بۇ رېئاللىق-نى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن. ئايروپىلان، تانكا، برو-نېۋىك دېگەنلەر ... تۇنجى قېتىم چۈشەنچىگە، ئاددىي ساۋاتقا ئايلانغان. كېيىن 60- يىللاردا توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى يېتىپ كېلىپ، يەرلەرنى قېزىشقا باشلىغاندا كىشىلەر بۇنى «تۆمۈر تاپان» دەپ ئاتاشقان. «مەددىنىيەت

ئىنقىلابى» نىڭ ئۇرۇش ئوتلىرى ئىچىدە، خوتەن خەلقى «تۆھۈر تاپان»نى تانكا، بروۋنېڭ پىكىر ئۆزگەرتىپ، 2 - جاھان ئۇرۇشىدىن كېيىنكى چوڭ ھەربىي كىشىياتنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن.

يوقاقۇن مەدەنىيىتى بۇ خىلدىكى «ئەپسانە» لەردىن خەۋەرسىز ئەمەس. ئۇلار مەدەنىيەت ئۇقۇمى ھەققىدە باش قاتۇرۇۋاتقان، يېڭىلىقنى ھېس قىلىشقا ئامالسىز قالغان چاغلىرىدىلا دەۋرىنىڭ «دەۋر روھى»نى تېزلا قوبۇل قىلىش ئادىتىنى يېتىلدۈرگەن. دەۋر، سايراشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇلار ئالتاي تاغلىرىدىكى خۇش ناۋا بۇلبۇلدەك، تارىم ۋادىسىدىكى قىزىل تۇمشۇق قۇشلاردەك سايرىغان، سايراپ، سايراپ، ئاخىرى كىشىنىڭ يۈكسەك سايراش ئىقتىدارى بارلىقىنى بىلىپ قالغان. كونا جەمئىيەتتىن نەپرەتلىنىش شامىلى چىققاندا، ئۇلار يەنە بىر - بىرىگە يېقىنلاشتىن سەپسېلىشقا باشلىغان. كىم كىمنى ئەزدى، دېگەن مەسىلىدە نۇرغۇن تالاش - تارتىشلاردىن كېيىن، يوقاقۇن بويىچە دېگى بار، تاشتۆمۈر بايىنى كۆرسىتىپ بېرىشكەن.

قىسقىسى، ئۇلار قوبۇل قىلىش روھىغا باي خەلق.

1975 - يىلى قىشنىڭ زىمىستان بىر ئاخشىمى، يوقاقۇندا كىنو قويۇلدى. تاختايلىرى باي - پومپىشچىكلار ئۇيۇشتىدىن شىكايەت قىلغاندەك غىچىرلىشىپ تۇرىدىغان تەشكىل دەرۋازىسى داغدام ئېچىۋېتىلدى. يوقاقۇننىڭ چوڭ - كىچىك، ئەر - ئاياللار... جىمىكى پۇقرالىسى لەپىلدەپ يېغىۋاتقان قارغا قارىماي، كىنو مەيدانىغا ئاقتى. دادۇي سېكرېتارى مىكروفونىنى قولىغا ئېلىپ، كىنو كۆرۈشتە دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك مادداللار، قانۇن - ئىنتىزام، تازىلىق ھەققىدە بىر مۇنچە «تەپسىر» ئېيتتى. ئاندىن كىنونىڭ سىياسىي خاھىشچانلىقى، مەزمۇنى، ئەھمىيىتى ھەققىدە يالقۇنلۇق

سۆزلىرىنى بايان قىلدى. بىر سائەتتىن كېيىن، كىنو باشلاش بۇيرۇقى چۈشۈرۈلدى. كېرەم فىلىم ئاپپاراتىنىڭ «بىقىنىنى چىمداپ» تۇرۇپ، كۆپچىلىككە چۈشەنچە بەردى.

— يولداشلار، بۈگۈن قويۇلىدىغان فىلىم، دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن ھۆججەتلىك ژۇرنال — «داجەي»!

— داجەي، داجەي دېگەن قانداق گەپ؟

ئېكراندا ئاۋۋال قىزىل كانارە ئىچىدە، ئالتۇن رەڭ بىلەن يېزىلغان «يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنەيلى!» دېگەن ئۆرنەك سۆز، ئاندىن داجەي سۈرەتلىرى بىر-بىرلەپ كۆرۈنۈشكە باشلىدى. بىپايان دالا سوزۇلۇپ ياتىدۇ. كۆكۈچ ئاسمان، بىر-بىرىگە مىنگەشكەن قات-قات تاغلار، تۇقايلار، ئېدىرلار، يىراقتىن تۇمانلىنىپ تۇرغان يانپېشىل بىنەمىلە، سەرەڭگە قېپىدەك رەت-رەت تىزىلغان ئىمارەتلەر، كۆمۈش لېنتىدەك سوزۇلغان تۆپتۈز يېزا يوللىرى، قاتتىق، چوينۇندەك گرانىت تاشلارنى يۇدۇپ، سالا ئېتىز ياساۋاتقان داجەيلىكلەر...

يوقاقۇن خەلقىنىڭ مېڭىسى سەگەكلىشىپ قالدى. ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا، دۇشمەن تانكىلىرىغا ئوت ئېچىۋاتقان، رۇس ۋەتىنى ئۈچۈن، رۇس مىللىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان چاپايېۋ ئەمەس، بەلكى جۇڭگو زېمىنى، جۇڭگو خەلقى ئۈچۈن يول ئېچىۋاتقان داجەيلىكلەر زاھىر بولدى.

داجەي خەلقى — قاتتىق سۆڭەك خەلق. داجەيلىكلەر گىياھ ئۇنمەيدىغان قاقاس تاغلىقنى، پالتا ئۆتمەس قاتتىق توپىنى سالالاشتۇرۇپ، ئېگىز چوققىلارغا سۇ باشلاپ، ئۇنۇمسىز، شورلۇق تۇپراقنى ئاشلىق كانىغا ئايلاندۇردى. مەھسۇلات يىلمۇ يىل ئېشىپ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئۇلگىسىنى تىكلەپ بەردى. دەھشەتلىك مۆلدۈر ئاپىتىگە، قۇرغاقچىلىق ئاپىتىگە قارشى داجەيلىكلەر، بۇ

يىلمۇ ئاشلىقتىن مول ھوسۇل ئالدى. ئاشلىقنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى 1000 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، تارىختىكى ئىلغار سەۋىيىسىنى ساقلاپ قالدى...

يوقاقۇنلار، سوغۇقنىڭ ئۇششۇك ھەرىدەك چاقىنىغا قارىماي، چاۋاك چېلىشتى. خۇددى يوقاقۇن زېمىنىدىمۇ «1000 كىلوگرام» سەۋىيىسى يارىتىلغاندەك، بىر خىل ئۇمىد، پەخىرلىنىش تۇيغۇسى بىلەن تەنتەنە قىلىشتى.

كېرەم — ئۆزلەشتۈرمە جۇملە ئارقىلىق، كىنو مەزمۇنىنى چۈشەندۈرۈشكە خېلى پىشىپ قالغانىدى. مۇبادا، ئۇنىڭ بۇرېژىسسورلۇقىبولمايدىكەن، يوقاقۇنلۇقلار ئېكرانىدىن ھېچقانداق مەنىۋى كۈچ، روھىي لەززەت ئالالمايتتى. ئېكراندىكى سۈرەتكە ماس ھالدا چۈچۈك، يېقىملىق چۈشەندۈرۈش بولمايدىكەن، ئۇ ھالدا، يوقاقۇنلۇقلار ھېچنېمىنى ئاڭقىرالماي، گاڭگىراپ قېلىشاتتى. ئۇلارنىڭ كۆرگىنى تىلسىز بىر دۇنيا، ئاڭلىغىنى: شاۋقۇنسىز بىر دەريا؛ ئويلىغىنى: ئاۋازسىز بىر ناخشىدىن ئىبارەت بولاتتى. ئۇلارنىڭ نەزەرىدىكى ئېكران، ئادەم، تەبىئەت، سۈرەت، رەڭ، ئىس ـ تۈتەك... ھېچقانداق تەسىرلەندۈرۈش كۈچىگە ئېرىشەلمەيتتى. ناخشا، مۇزىكا، ئومۇمى خور، چاقنىرىق، بۇيرۇقتىن ھالقىپ كېتەلمىگەن بۇ فىلىملەر، يەنىمۇ چۈشىنىكسىز، پۇچەك ـ تۈتۈرۇقسىز بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالاتتى. خالاس.

— سالا ئېتىز دېگىنى نېمىسى؟

كۆپچىلىك تەڭلا پىچىرلاشتى. بۇ سوئال — شۇبھىسىزكى كۆپىنى بىلىدىغان، كۆپىنى كۆرگەن كېرەمگە تاشلانغانىدى. لېكىن ئاپپاراتتىن چاتاق چىقىش ئېھتىمالى بولغاچقا، توختاخۇن ئۆزى چۈشەنگەنچە، جاۋاب بېرىۋەتتى.

— سالا ئېتىز دېگىنى، تاغ ئارىسىدا تېرىقچىلىق قىلىش دېگەنلىك، كۆرمەيۋاتامسىلەر، داجەي دېگەندە، ئالىقانچىلىكمۇ تۇز يەر يوق. ساپلا پەلەمپەي، ساپلا تاغلىق.

— بەلكىم، ئۇ يەردە، ئۆگزىلەرنىمۇ تېرىغىلى بولسا كېرەك.

— ماڭغىنىڭ ۋاي ئاداش، تېرىشىنىغۇ تېرىغىلى بولار، لېكىن ئۆگزىنى قانداق سۇغارغىلى بولىدۇ؟

— تاغنىڭ ئۈستىگە سۇ چىقارغان ئادەم، ئۆگزىگە چىقرالماسمۇ!

— تالاشماڭلار، — توختاخۇن گەپكە قوشۇق سالدى، — داجەيلىكلەرنىڭ جېنى تۆمۈردىن پۈتۈلگەن.

— ياق، مېنىڭچە ئۇلار كالىدەك ئىشلەشنىلا بىلىپ، ھېساب-كىتاب قىلىشنى بىلمىسە كېرەك. بىرمو يەردىن 2000 جىڭ ئاشلىق ئېلىش كىشىنىڭ ئەقلىگە سىغامدۇ؟

— راست دەيدۇ، داجەيلىكلەر ئۇن مونى بىرمو ھېسابلىسا كېرەك. بولمىسا، بىزنىڭ يوقاقۇنىڭ ئېتىزلىرى ئەينەكتەك تەپتەكشى، سۇلرىمىز بورانچى دەريا سىدىن تېشىپ تۇرۇپتۇ... ئالتۇنغا بەرگۈسىز يەرلەر تۇرۇقلۇق، قورساق باقالمايۋاتىمىز. تاغ ئارىسىدىكى ئوي-دوڭغۇلدىن 2000 جىڭ مەھسۇلات ئالىدۇيۇ، بىزنىڭكىدىن ھوسۇل تۆۋەن، بەشتىن بىرىنى ئالمىمىز. ئوغۇت دېسە، تاغدەك دۆۋىلەگىلىك، كۈچ دېسە، كۆتەكتەك يىگىتلىرىمىز بار. ئۇلاردا بار ئېككى بىلەك بىزدىمۇ بار. ئۇلاردا بار ساپان-بوغۇس، ئېشەك، كالا بىزدىمۇ بار. لېكىن بىز، ئۇلار ئالغانىنى نېمىشقا ئالالمايمىز؟

سىنىپىي كۆرەش، سىنىپىي مەيدان، سىنىپىي كۆز قاراش تۇتقا قىلىنغان يوقاقۇندا، «نېمىشقا» دېگەن سوئال ئۇستىدە باش قاتۇرۇشنى ھېچكىم خالىمايتتى.

چۈنكى دېھقانلار كۈننىڭ سېرىتمىنى كۆرۈشتىن باشقا، ھەر-قانداق بىر ئىشنى ئويلاش، سۆزلەش، ئۇنۇملۇك چارە-لەرنى تېپىپ چىقىپ، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇشقا بىرلەشتۈرۈش-نىڭ بىھۇدە ئىش ئىكەنلىكىنى ئۇزۇندىن بېرى، مۇنداقچە ئېيتقاندا، كىم نېمىنى ئويلىسا شۇنى دەيدىغان، شۇنى قىلىدىغان ئەركىن دېموكراتىيە، ئاللىقاچان ھېساب-كىتاب قامۇسىدىن كۆتۈرۈۋېتىلگەن ئوشۇقچە چىقىمغا ئاي-لىنىپ قالغانىدى. كىشىلەر ھەممىدىن يەرلىك سىياسەتكە، دېھقان تىلى بىلەن ئېيتقاندا، تەشكىلگە بويسۇناتتى، ھەم-مىدە تەشكىلنىڭ ئېغىزىغا قارايتتى. ئەمدىلا ساقال تارتە-قان قوناقنى يۇلۇپ تاشلاپ، ئورنىغا «ئارپا تېرىغىن» دېسە، «نېمىشقا؟» دېمەيتتى. ئەمدىلا چېچەكلىگەن ئاپتاپ-پەردىسنى يۇلۇپ تاشلاپ، «ئاق چامغۇر تېرىغىن» دېسىمۇ «ياق» دېيەلمەيتتى. مانا بۇ يوقاقۇندا داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان مەنتىقە، مەھسۇلات مەنتىقىسى ئىدى. ھېچكىم بۇ مەنتىقىدىن ھالقىپ كېتەلمەيتتى، ئۇنىڭغا مۇخالىپ ئىش كۆرەلمەيتتى. دەل شۇنداق بولغاچقا، داجەيلىكلەرنىڭ «1000» رەقىمى تېپىك ئەپسانىگە، ئاسماندىكى ئايغا ئايلىنىپ قېلىۋاتاتتى. 2000 جىلك پەلسەپىسى، يەرشارى خاراكتېرلىك سۆز، خۇددى فىرئۇننىڭ، تەكلىماكان قۇم-لۇقىنىڭ مارس، يۇمىلاق ئارالنىڭ سىرىدەك بەكمۇ يىراقتا كۆرۈنەتتى. مەڭگۈ بېسىپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان ئۇزۇن يول، يەتكىلى بولمايدىغان داۋان ئىدى.

—بولدىلا، ئۇدىگەن داجەي. چېنى يۇڭگۈيدەك مۇئاۋىن ۋەزىر يېتىشىپ چىققان يەر، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ بايراقدارى تۇرۇقلۇق، ئاشۇنداق كۆپ ئاشلىق چىقماي نېمە قىلسۇن!

— توغرا دېدىڭ، تېختاخۇن، داجەي دېگەنىنىڭ تاش-توپىسىمۇ، ساپ ئاشلىق-دە!

— هەي، ئۇلارنىڭ تۇخۇلرىمۇ، تۇخۇم ئورنىدا، ئاشلىق تۇغىدىغان تۇرسا.

— ئۇلار ھەر بىرى، بىزدەكتىن ئونغا تېتىيدىغان ئەزىمەتلەر - دە! ھوسۇلنى شۇلار يىغماي كىم يىغسۇن؟

— داجەي... بىزدىمۇ داجەي بولسىكەن!

مانا بۇ چۈشەنچە، كىشىلەر تېزلا قوبۇل قىلالايدىغان مەھسۇلات مەنتىقىسى ئىدى. يوقاقۇنىدىمۇ «داجەي» قۇرۇشقا بولامدۇ - يوق؟ بۇ، يوقاقۇنلۇقلارنىڭ ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان چۈشەنچە ئىدى. خەلقنىڭ بۇ چۈشەنچىسى ئاخىرى بېرىپ، ۋىلايەت، ناھىيە، يېزا تەشكىلىنىڭ قۇلىقىغا يەتتى.

داجەي چۈشەنچىسى قوللاشقا ئېرىشتى. گۈڭشې پارتكومى، ھەر قايسى كەنتلەرنىڭ سېكرېتار، مۇدىرلىرىدىن تەشكىل قىلغان ئېكسكۇرسىيە ئۆمىكى تەشكىللەپ، يوقاقۇندىن نەچچە مىڭ كىلومېتىرلىق يىراقلىقتىكى ئاشۇ «ئەپسانە» رايونىغا ئېلىپ بارىدى. ئۇلار «مىڭ ئاكىلىغانىدىن بىر كۆرگەن ئەلا» دېگەن ھېكمەتكە ئاپىرىن ئوقۇشتى. كېيىن مەلۇم بولدىكى، داجەيلىكلەر جۇغى كېچە، جاپاكەشلەردىن بولسىمۇ، ئەقىل - ئىدراكقا، ئەۋزەل شارائىتقا تۇشلۇق ئىشلەپتۇ... ئۇ يەرنىڭ تاغلىرى، بىنە ملىرى، ئېتىز - ئېرىقلىرى، سۇلىرى يوقاقۇنىڭ بىنە ملىرى، سۇلىرىدەك ئەلۋەك، يۇمشاق ئەمەس ئىكەن. ئۇ يەرنىڭ توخۇ - ئۆردەك، قورۇ - جايلىرىمۇ، يوقاقۇنىڭكىدىن پەرقلىق ئەمەس ئىكەن. پەقەت، بۇ يەردىكى پەرق — سىتېمىلاشتۇرۇش، يېڭى تېخنىكا ئۆلچىمى بويىچە تۇپراق تۈزۈلمىسىنى تەڭشەپ، ھاۋارايى، سۇ مەنبەسى ۋە پەسىل ئۆتكىلىدىن تولۇق پايدىلىنىپ تېرىش، پەرۋىش قىلىش، سۇغىرىش، يىغۇۋېلىش، ئۇنىڭدىن باشقا پولاتتەك ئىنتىزام

ئورنىدا، يۈكسەك ئاڭلىقلىق، رايىشلىق يولغا قويۇلغانلىكەن.

سىر — مانا مۇشۇ ئىكەن.

داجەي چۇشەنچىسى — يوقاقۇننى قاپلاپ كەتتى. داجەي روھى بويىچە، ئەسلىدىكى تارقاق، زەيكەش يەرلەر. سالالاشقان بىنەمگە ئۆزگەرتىلدى. ئەگرى - بۈگرى يېزا يولىرى، ئېتىز - ئېرىقلار مەلۇم بىر تۈز سىزىق شەكلىگە ئۆلچەملەشتۈرۈلدى. يوقاقۇننىڭ تارقاق، رەتسىز ئۆيلىرى يول بويىغا رەتلىنىپ، زامانىۋى ئائىلە قورۇسى تەشكىل قىلىندى. دەل - دەرەخلەر ئېتىز بويلىرىغا رەتلىنىپ، مۇنەۋۋەر ئىشلاقان مۇھاپىزەت ئورمانلىرى بەرپا قىلىندى. يېقىن كەلگۈسىدە، يوقاقۇننىمۇ مول ھوسۇل ئېتىزلىرى بارلىققا كېلىپ، 150 جىڭلىق تۇمۇر تاۋاق چېقىپ تاشلىنىدىغانلىقىغا ھەممە كىشى ئىشەنىدى. لېكىن بۇ خىل «ئىشىنىش» بىلەن قىيىن مەسىلىلەرنى پۈتۈنلەي ھەل قىلىپ كەتكىلى بولمايتتى، ئىشىنىش، جۈرئەت قىلىش روھىدىن باشقا، يەنە ئەمەلىي ئىشلەش تەجرىبىسى كېرەك، ئەنئەنىۋى رامكىلارنى بۆزۈپ تاشلاش ئەمەلىيىتى بولۇش شەرت ئىدى. كونىچە تېرىش، پەرۋىش قىلىش، ئوغۇتلاپ - سۇغىرىش ئۇسۇللىرىغا ئوخشاشمايدىغان، يېڭىچە ئىشلەپچىقىرىش شەكلى ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى مەيدانغا چىقىرىش زۆرۈر ئىدى. يوقاقۇن خەلقى دەل مۇشۇ زورۇرىيەت، شەرتلەرنىڭ تۇنجى قەدىمىنى ئۆڭۈشلۇق باستى.

نەچچە ئون مىڭ ئادەم قارىقاش ۋە بۇرانچى دەريالىرىنىڭ يۇقىرىسىز كەلكۈننى تىزگىنلەپ، يوقاقۇنغا كېچە - كۈندۈز ئۈزۈلمەيدىغان سۇ باشلاپ كەلدى. نەچچە ئون مىڭ مېتر ئۈزۈنلۇقتىكى زەيدان، ئېرىق - ئۆستەڭ قېزىپ، شورلىشىپ كېتىش، قۇم بېسىپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئالدى... قىشنىڭ ئۇزۇن، ئاچچىق كېچىلىرىدە، داق يەردە، بىنەم

ئۇستىدىلا يېتىپ ـ قوپۇپ، تەبىئەتنىڭ تەكشۈز زېمىنىنى تۈز-
لىدى. تەپتەكشى، قېلىپلاشقان، ئۆلچەملەشكەن بىنەم
ئاچتى. ئىلگىرى داجەيلىكلەر بىلەن يوقاقون ئوتتۇرىسى-
دىكى ئېچىلماي كەلگەن «سىر»، ئەندىشىلىك «1000 كىلو-
گرام» چۈشەنچىسى مانا شۇنداق يېشىلدى. يىللاردىن بېرى
ھوسۇل بەرمىگەن سالا ئېتىزلار 1975 ـ يىلىغا كەلگەندە 180
گرادۇسلۇق ئۆزگىرىش ياساپ، 300—350 جىڭلىق سەۋىيىگە
قاراپ سىلجىدى. 1975 ـ يىلى... يوقاقۇنلۇق «ئات يىلى»،
«بەخت» يىلى» بولۇپ قالدى. مول ھوسۇل تەشنالىقىدا،
كېچە ـ كۈندۈز تىنماي ئىشلىگەن دېھقان 30 يۈەندىن
ئاشمايدىغان كىرىم كارتۇچكىسىنى يېرتىپ تاشلاپ، يىللىق
ئوتتۇرىچە كىرىمنى 8.5 يۈەنگە يەتكۈزدى. بۇ، داجەي
روھى «تېپىك ئەپسانە» دەك تۇيۇلمىغان يوقاقۇندا،
تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن يۇقىرى سەۋىيە ئىدى.

مەشئەل

كىنوچىلىق ئىلمى، كىنوچىلىق ئەمەلىيىتى — يوقا-
قۇنلۇق بۇ ئاددىي ئەممىا زېرەك ئوغلىنى، نۇرغۇن
نەرسىلەرنى چۈشىنۈپلىش، بىلىۋېلىش ئىمكانىيىتىگە
ئىگە قىلدى. ئۇنىڭ 15 يىللىق كىنوچىلىق ھاياتى،
ئۇنىڭدا يەرگە، مول ھوسۇلغا بولغان يېڭى تونۇشلارنى،
يېڭى تەجرىبىلەرنى ئويغاتتى. ئۇ تېرىقچىلىق ئىشلىرى
بىلەن كىنوچىلىق تېخنىكىسىنى بىللە تەرەققىي قىلدۇردى.
كۈندۈزلىرى قارا تەرگە چۆمۈلۈپ تۇپراق، ئېتىز ـ زىرا-
ئەت بىلەن ئۆتسە، ئاخشىمى، چەت ـ يا قا يۇرتلارغا بېرىپ

كىنو قويدى. ئۇقاراڭغۇ تاغدىن قۇم بارخانلىرى، سازلىق-لارغىچە، ھەيۋەتلىك يۇرۇڭقاش ۋادىسىدىن، يېشىل مەر-مەردەك تاۋلىنىپ تۇرغان كوئىنلۇن يايلاقلىرىغىچە كەزدى. تاغ، دەريا، سازلىق ۋە قۇم بارخانلىرىنىڭ قارىيامغۇرى، بوران - تۇپانلىرى، ئىسسىق - سوغۇقلىرىغا چىداپ ئۆتتى. خەتەرلىك يوللاردىن، ھاڭلاردىن، قاينىماقلاردىن ھالقىدى، ھارسىمۇ، ئاچسىمۇ، يىقىلسىمۇ، يۇگۈرسىمۇ، يولدىن زادىلا قايتمىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا يوقاتقۇن ئەجدادلىرىغا خاس غەيرەت - شىجائەت بولغاچقا، تۇرمۇشنىڭ ئېغىر مۇشكۈلاتلىرى، سىنىقلىرى ئالدىدا، ھېچ نەرسىدىن قورقۇپ كەتمىدى.

ئەينى يىللاردا، يوقاتقۇنمۇ «ئىنسان ئايىغى تەگمىگەن» خارابىلىقتا، ئىجتىمائىي بۇرۇقتۇرمىلىقتا ئايلانغا-نىدى. مەسچىتلەر چېقىپ تاشلىنىپ، چوڭ - كىچىك دىنىي پائالىيەتلەر چەكلەنگەن، ئاممىۋى مەشرەپ، كۆڭۈل ئېچىشلار بۇرژۇئازىيىنىڭ «قازىنقى» غا بەنت قىلىۋېتىلگەنىدى. چېلىشىش، ئات بەيگىسى، ئوغلاق تارتىشىش، توي - تۆكۈن ئىشلىرىمۇ، سىياسىي سەھنە بىلەن چېقىشالماي، نەزەردىن ساقىت قىلىۋېتىلگەنىدى. شاھمات، قارتا ئويۇنلىرى بولسا، زىيانداش ئاممىلار ھېسابلىناتتى ... يوقاتقۇندا، بارماق بىلەن سانىقلىق رادىئو قوبۇللىغۇچتىن باشقا، ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرىنىڭ شەپىسىمۇ يوق ئىدى. ئەمگەك ئېغىر، كىرىم يوق زېرە-كىشىلىك كۈنلەردە، كىشىنىڭ ئىچ - پۇشۇقىنى چىقىرىدىغان بىردىنبىر ئىلىم — ئايدا بىر قېتىم قويۇلىدىغان ھازىرقى زامان ئىنقىلابىي تىياتىرلىرى، ئۇلگىلىك ئۇرۇش فىلىملىرى ئىدى. «شىددەتلىك بوران- يامغۇر»، «ئانارخان» فىلىملىرىنى دېھقانلار 100 قېتىم، 1000 قېتىم-

لاپ كۆرۈپمۇ قانمايتتى. مانا بۇ دېھقان ئارزۇسى، دېھقان كۆڭلى، كېرەمگە بەش قولدەك ئايان. ئۇ ئۆز كەسپىدىكى شەرەپلىك مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى دېھقانلىك كۆڭلىنى، قۇياقۇرۇق قېلىۋاتقان مەدەنىي ھاياتنى ئاۋۇندۇرۇش ئۈچۈن، تەر تۆكۈپ ئىشلەيتتى، كىشىلەر كېرەم ۋە ئۇنىڭ ئاپپاراتىغا، كىنوغا شۇنچىلىك ئېچىل بولۇپ كەتكەنكى، قىش كېچىلىرى لەپىلدەپ قار يېغىۋاتقىنىغا، جۇدۇن - شۇبرغان بولۇپ، كىرپىكلىرى، ساقال - بۇرۇتلىرىنىڭ قىراۋ باغلاپ كەتكىنىگە قارىماي، كىنو قويۇلىشاتتى، چاۋاك چېلىشاتتى. كىنوغا، كېرەمگە، كۆڭلىنىڭ قات - قېتىمدىن ھەۋەس قىلاتتى.

— نېمىلا دېگەنبىلەن، دېھقان ئوغلى، يوقاقۇنىنىڭ ئەركەكلىرىدىن - دە.

— ئاددىي بىر دېھقان بالىسى ئاشۇنداق چوڭ ئىشلارنى قىلالايدۇ... ئاپپاراتنىڭ ئىچىدە نېمە بارىكىن؟ ئۇ بۇ ھۇنەرنى قەيەردىن، كىمدىن بۇنداق پىششىق ئۆگىنىۋالدىكىن. ئاجايىپ سىرلىق، ئاجايىپ مۆجىزە - دە!

— بۇ ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئىش ئەمەس، ئوقۇغان، دۇنيانىڭ شامىلىنى يېگەن، نەزەر دائىرىسى كەڭ كىشىلەرلا قىلالايدىغان ئىش.

بۇ — خەلقنىڭ سادالىسى ئىدى.

ئەقىللىق كېرەم بۇ ئىشلارغا پىشىپ كەتتى. يۇقاقۇن ياشلىرىنىڭ نەزەرىدە سىرلىق ئادەمگە، ئوتقىمۇ، سۇغىمۇ كىرىپ - چىقالايدىغان، «يەكىنىنىڭ قۇلىقىدىن تۆگە ئۆتكۈزەلەيدىغان» جاسارەت ئىگىسىگە ئايلاندى.

ئۇلار كېرەمگە ئەگەشتى، ئۇنىڭ تۇپاق ھارۋىسىغا، ئاشۇ فىلىم سانىدۇقلىرى قاچىلانغان چىدامليق ھارۋىغا

ئەگىشىپ، نەچچە ئون كىلومېتر يىراققا كىنو كۆرگىلى پىيادە بېرىشاتتى. بىردىنبىر مەدەنىيەت ئابىدىسى، چەكلەنمىگەن بىر سورۇن — ئۇلارنى ئۆزىگە باغلىۋالدى.

كېرەم ئۇلارنى كىنوسىز قالدۇرمىدى. ئۆزى تاماقسىز، ئۇيقۇسىز قالسىمۇ، توقايزارلىقلاردا تېنەپ ماڭسىمۇ كىنو قويۇشنى توختاتمىدى. ئالدىنقى يىلى قىشتا، تېڭكىچىدە، ئۇ لايقا يولىدا ئۆزىگە ئەگىشىپ بارغان بىر ياشنى ئۇچرىتىپ قالدى. ئۇنىڭ كىيىمى يېلىڭ، تېنى ئاجىز بولغانلىقتىن پىيادە يۈرۈش قىيىن كەلگەنىدى. سوغۇقتىن يۈزلىرى، قاپاق ـ كالپۇكلىرى ئوسمىدەك كۆكىرىپ تۇراتتى. پۈتۈن بەدەن ئەزايى مۇزلاپ، ھازىرلا ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغاندەك يامان ھالەتكە كېلىپ قالغانىدى. ئۇ تىترەيتتى، جالاقلاپ تىترەپ تۇراتتى. ئېغىزى، پۇت-قولى قولاشمايتتى. ئۆلدىن تۆۋەن سەككىز — ئون سېلىسىيە گرادۇس لۇق مۇنداق سوغۇقتا، ئاي دالادا يۈرۈش، ئىسسىق بەدەن دېگۈل، ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنىمۇ سوغۇق چاقنىشقا مەجبۇر قىلاتتى. دەل ـ دەرەخ، ئورمانلار قېلىن قىراۋ ئاستىدا ئېغىرلىشىپ، مىدىر ـ مىدىر قىلالمايتتى. لېكىن بۇ، كۆزلىرى مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئادەم ـ دە! ئادەم بولغانىكەن، تۆكلىماي، تىترىمەي تۇرالامدۇ؟

ئۇ، ئاپپاراتىنى يۆگەيدىغان بىرزىنتنى ئۆزى يۆگىنىپ، ئۆزىنىڭ ئىسسىق جۇۋىسىنى يېگىتكە كىيدۈردى.

— ھەي، شۇنداقمۇ قارا ملىق قىلغۇلۇقمۇ؟

— سىزگە ئەگىشىپ بارغانىدىم.

بۇ قىسقىلا بىرىلگەن جاۋاب، يوقاقۇن ياشلىرىنىڭ يۈرەك سۆزى، ئۇلاردىكى ئىنتىلىش، توسۇۋالغىلى، ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغان ساپ ھېسسىيات، سەزگۈ ئىدى. مانا بۇ روھ، ئىشتىياق ـ ھەۋەس ئىدى. بىر تۈپ ياشنىڭ

كۆڭۈل هەۋىسى، كۆڭۈل رىشتىسى ئىدى. يېڭىلىق، مەدەنىيەت ئۇچۇن يانغان ئىشق ئوتى ئىدى.

ئادەملەر بۇنى نېمىشقا بالدۇر هېس قىلمىغان-ھە! مول هوسۇل ئېلىشتا جىددىي كېرەكلىك بولغان بۇ تۇيغۇنلۇك ئۆزلىرىدە مەۋجۇت بولۇشىنى نېمىشقا بالدۇرراق چۈشەنمىگەن - ھە!

ئۇ كەسپىنى قىزغىن سۆيىدى. كالپۇكلىرى كۆكىرىپ كەتكەن ئاشۇ ياش، ئۇنىڭغا ئەمەك بولدى. ئۇ باشقىلارنى ئەنە شۇنداق هالەتتە ئۇچراتماسلىق، سوغۇقتا تۇڭدۇرماسلىق ئۈچۈن كۈنىگە نەچچە ئون سائەتلەپ ئىشلىدى، سان - سانا قىسز ئادەمنىڭ دىلىنى خاتىرجەم قىلدى، كۆپلىگەن كەنت - مەھەللىلەرگە قەدەم باستى. كىنو تۈگەپ، باشقىلار ئۇيقۇ لەشكەرلىرى بىلەن ئېلىشقان تېمتاس كېچىلەردە، سانسىز قىلرىنى هارۇنغا بېسىپ، يوقاقۇنغا قايتىپ كەلدى. قارا قاش دەريا سى بىلەن بورانچى دەريا ۋادىسىغا جايلاشقان بىپايان بوستانلىقتا مەرىپەت مەشئىلى يا قتى. يېزىغا ئون قېتىمدەك شان - شەرەپ كەلتۈردى. ئۆزى ئۇدا ئالتە يىل ئىلغار شەخس بولۇپ تەقدىرلەندى. ئۇچاغدا، نەق پۇل، ماددىي بۇيۇم بىلەن ئەمەس، بەلكى تەقدىرنامە بىلەن مۇكاپاتلىناتتى. ئۇ، بۇ خىل تەقدىرلەشنىمۇ زور خۇشاللىق دەپ بىلەتتى. ماهىيەتتە ئۇ، ئالىمشقا ئېرىشكەنلىكى بىلەن ئەمەس، يوقاقۇن ياشلىرى، يوقاقۇن ئەجدادلىرىنىڭ ئارزۇسىغا، روهىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان، مۇكەممەل بىر كەسپىنى ئىگىلىۋالغانلىقىغا سۆيۈنەتتى، پەخىرلىنەتتى. ئۇ بۇ خىل پەخىرلىنىش تۇيغۇسىنى مۇنداق بىر ئابزاس جۈملە بىلەن ئىپادىلىگەنىدى:

«دۇنيادا ياخشى ئىشنىڭ چېكى يوق ئەمما هايات چەكلىك. ياخشى ئىش، ياخشى نام مەڭگۈ ئۆلمەيدۇ. مەن

ئۆز كەسپىم ئىارقىلىق، بۇ ئىارزۇنى ئىشقا ئاشۇرسام، يۇرت، خەلق ئۈچۈن نەمۇنە قالدۇرسام دەيمەن، لېكىن مەندە كىنو قويۇشتىن باشقا ھېچقانداق دەسمايە يوق.»

ئۇ ئاخىرى ئۇرغۇن سىرلارنى چۈشەندى. يوقانۇنى ئۇقىلارغا جىددىي كېرەكلىك بولغان مەنىۋى بايلىق، مول ھوسۇل ئىلمىنى چۈشەندۈردى. داجەي بىلەن يوقانۇن ئوتتۇرىسىدىكى بوشلۇقنى، پەرقنى كۆرسەتىپ، خەلقنە ئەقىل بەردى.

دېھقانلار شۇنى چۈشەندىكى، يوقانۇن ئەسلىدىلا نامرات ئەمەس، يەرلەر زەيكەش، قۇم، شورداق بولغىنى بىلەن ھوسۇلسىز، ئۇنۇمسىز تۇپراق ئەمەس.

بۇ يەردىكى سىر زادى نېمە؟ يوقانۇندا دولقۇنمۇ بولغان، شىجائەت، ئىرادە بىرلىكمۇ، مول ھوسۇل قىزغىنلىقىمۇ بولغان، ئەمما پەن - مەدەنىيەت، ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىش تېخنىكىسى مەۋجۇت بولمىغان. ئۇنى نۇرغۇن كىشىلەر ناھايىتىمۇ كېچىكىپ چۈشەنگەن.

كېرەم ئۆز پەزىلىتى، تېخنىكىسى ئارقىلىق بۇ نۇقتىنى چۈشەندۈرۈپ بەردى. بۇ خىل چۈشەندۈرۈش ئاخىرىدا ھېسابتا ھەقىقىي بىر ئەپسانىگە ــ لېرىك، گۈزەل ئەپسانىگە ئايلاندى. يوقانۇن دېھقانلىرى ئۆزلىرىمۇ سەزمىگەن ھالدا، ئاشۇ ئەپسانىنىڭ بىر ئەزاسىغا ئايلىنىپ كەتتى.

ئۇلار گۈزەل دۇنيا، ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىشلەرنى يورۇتۇپ تۇرغان مەشئەلنى ــ ئىلىم - پەن مەشئىلىنى كۆردى. مول ھوسۇل شادلىقىدىن دېرەك بېرىدىغان يورۇق بىر يۇلتۇز يوقانۇن ئاسمىنىغا قاراپ، ئاستا - ئاستا، سىلجىپ كەلدى.

كىشىلەر ئۇنى يەنىلا «مەشئەل» دەپ ئاتاشتى. بۇ يوقاقۇندا، يېڭى بىر ئاتالغۇنىڭ تۇنجى قېتىم كەشپ قىلىنىشى ئىدى.

ئاھ، بورانچى دەريا سى

ئاپەتلىك يىللاردا، ئاپەت، بۇ يەرنى دائىم ۋەيران قىلىپ تۇردى. 60 — 70 - يىللاردا قاراقاش، بورانچى دەريالىرى ئارقا - ئارقىدىن تېشىپ كېتىپ، دەريا ۋادىسىدىكى بوستانلىقنى قاھەتچىلىك، يىغا - زار قاپلىدى. دەريا ۋادىسىدىكى 11 كەنتنىڭ 24 مىڭ مو تېرىلغۇ يېرى سۇغا غەرق بولۇپ، قاقاس سايلىققا ئايلاندى. كېيىنكى يىللاردا كەلكۈن دەريا قىنىنى ئۈزلۈكسىز كېڭەيتىۋەتتى، خۇددى غوزەككە كىرىش ئالدىدىكى پىلە قۇرتىدەك، ئىككى قاساڭنى تۆگەل يالماپ، مەخمەلدەك جۇلالاپ تۇرىدىغان يېشىل زېمىن، گىياھسىز جەزىرىگە ئايلاندى.

«رەھىمسىز دەريا چۆلنى بوستان، بوستاننى چۆلگە ئايلاندۇردى، ئۇنىڭ تىزگىنى ھامان مېنىڭ قولۇمدا، ئۇ يۇتۇپ كەتكەن بوستانلىقنى چوقۇم قايتۇرۇۋالىمەن!»

بۇ يالقۇنلۇق خىتاب، ئۇنىڭ يۈرىكىدە ئۇزۇن يىللار-دىن بېرى كۆۋەجەپ كەلگەن. ئۇنى بىردەمۇ ئارام تاپ-قۇزمىغان، ئۇنىڭدا غايەت زور سېھرىي كۈچ، رۇستەمدەك قۇدرەتنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلغان، ياشلىقنىڭ جۇشقۇن مىنۇتلىرى، ۋىسال كېچىلىرى، بۇ خىتاب «سۆيگۈ ئىزھارى» ئورنىدا ئۇنىڭ قەلبىنى داۋالغۇتقان.

نېمىلا بولمىسۇن، ئۇنىڭ ياشلىق گۈلى مۇشۇ دەريا بويىدا غۇنچىلاپ، مۇشۇ قىزىل قىرغاقتا ئېچىلغان، ئۇنىڭ ئۇچۇن دەريانىڭ ھەممە نېمىسى سۆيۈملۈك، ھەممە نەرسە سى قەدىرلىك ئىدى.

ئۇ، دەل ئاشۇ كۆزلەر، مۇڭگۈز ئاردىسىدىن بالقىپ ئۆتكەن ئوتلۇق يۈلتۈز ئالدىدا قەسەم قىلغان.

«ئاھ، بۇرانچى، مەن سېنى سۆيىمەن، ھامان بىر كۈنى سېنى تىزگىنلەپ، قاقاس ساھىلىڭنى باغۇ بوستانلىققا، تاشلىق قىرغاقلىرىڭنى گۈل ـ گىياھقا ئايلاندۇرىمەن. سەندە بەڭباش كەلكۈندىن يەنە، باشقا مۇنبەت زېمىن، قويۇق ئورمانلىق ھاسىل بولىدۇ.»

شۇ مىنۇتىنىڭ ئۆزىدىلا، ئۇنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىگە دۇنيا دىكى ھېچقانداق كۈچ تەڭداش بولالمايتتى. ئۇنىڭ بېشىنى مۇھەببەت ئىلاھى سىيلاپ تۇرغاندا، ئۇنىڭ جاسارىتى، غەيرىتى ھەممىنى بېسىپ چۈشەتتى. ئۇنىڭ كۆزى ئالدىدىكى ھەممە نەرسە، گۈزەل مەرۋايىتقا، خرۇستالغا، پاكلىق ئىلاھى قاشتېشىغا، تۇتىياغا، زەمزەمگە ئايلانغانىدى. ئاسمانمۇ، دەريامۇ، قىرغاقمۇ ۋە پۈتكۈل تەبىئەتمۇ مېھىر ـ شەپقەت بۇلىقىغا، بەخت تېغىغا ئايلانغانىدى.

ھەقىقەتەن، ئارزۇ ـ خىيال دېگەن گۈزەللىكنى، غالىب لىقنى، پاكلىقنى يارىلايدۇ. كىشىلەر خۇشاللىققا ئېرىشكەندە، ئۇنىڭ غايىسى گۈزەللىكتىن، پاكلىقتىن تۆرەلگەن بولىدۇ. كىشىلەر... تاسادىپىي ئۇچۇشسىزلىققا يولۇققاندا بولسا، غايە ھامان يىراقتا ئەگىپ يۈرگەن بۇلۇتقا ئايلىنىدۇ. شۇ سەۋەبتىن، ئادەملەرنىڭ ئېڭىدىكى غايە ـ ھامان ئۇجاسىي تەرەپتىن، ئوڭۇشلۇق نۇقتىسىدىن بارلىققا كېلىدۇ، ئەمما، ئۇ قانچىلىك گۈزەل بولسىمۇ، بەزىدە

ریئاللىق تەرىپىدىن، چەكلىنىپ مەڭگۈ تېپىلمايدىغان «مەن»گە ئايلىنىشى مۇمكىن.

ئۇ ئۆز خىتابىنىڭ گۈزەل بىر غايىسە ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. ريئاللىق نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ئۇنىڭ ئاشۇ ئىرادىسىنى، غەيرەت-شىجائىتىنى قەدىرلەشكە بولاتتى. لېكىن ئۇنىڭدا، كەلكۈسىگە، ئۆزۈنلۇقى 36 كىلومېتر، كەڭ لىكى 200—400 مېتر كېلىدىغان بورانچى دەريا سىغا، دەريا قىنىدا سۈزۈلۈپ ياتقان تاپتاقىر چۆللۈككە «شىلتىڭ» ئاتقۇدەك دەسمايە، كۈچ-قۇدرەت تېخى پىشىپ يېتىلمىگەنىدى. ئالتە جىڭلىق كەتمەن، بۆز تاغار، بىر تال گۈرجەك ۋە ئىككى بىلەككە تايىنىپ، بۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقارغىلى بولمىسۇ، بۇ قورالىلارنى، يۈز ھەسسە، مىڭ ھەسسە، ئونمىڭ ھەسسىلەپ كۆپەيتىشكە تۇغرا كېلەتتى. ماھىيەتتە بۇ، تەبىئەت بىلەن ئادەم، زېمىن بىلەن ئىرادە ئوتتۇرىسىدىكى كۈچ سىلىشتۇرمىسى، روشەن پەرق ئىدى.

ئۇ پەيت كۈتتى. زېمىن دەريا تۇغرىسىدا كۆپ ئويلانىدى. ئامىنەخانىنىڭ ئىسىق ئالمىلىرىنى بېسىپ تۇرغان... ئاشۇ ھالەت، ئاشۇ چاغدا بەرگەن ۋەدە، ئۇنى بىر دەمۇ تىنىم تاپقۇزمىدى. ئۇ ئاشۇ گۈزەل مەنزىرە، گۈزەل ئەسلىمە ئۈچۈن كېچىلەپ چاپتى، يامغۇردا، قاردا، ئىسسىقتا، دالادا، چۆلدە، ئەجەل كۆزلىرىنى قىسىپ تۇرغان دەريا قاينام لىرىدا چاپتى. بىر كۈنەمۇ، بىر سائەتمۇ، بىر تىنىقمۇ توختىماي چاپتى... پۈتكۈل يەر، يوقاقۇن، بورانچى بويلىرى ئۇنىڭ قۇتلۇق ئىزى بىلەن تولۇپ كەتتى.

1982-يىلى ئەتىياز.

ئۇ بورانچى دەريا سى بويىغا يېتىپ كەلگەندە، تاڭ ئەمدىلا سۈزۈلگەنىدى. دەريا قىرغىقىدا ئەگىپ يۈرگەن بىر

جۇپ تورغاي، يوقاقۇنىڭ بۇ سەپەر كارۋىنىنى قارشى ئالغاندەك «چۇ - چۇ» لاپ سايرىغىنىچە، دەريا بويىدىكى نېپىز چىملىققا شۇڭغۇپ كەتتى. كۆكۈچ يىلتىز ئاستىدا قالالمىسىنى ياتقان شېغىل - تاشلار، ئېقىن بىلەن يالىشىپ، باشقىچە پارقىراپ تۇراتتى. نەپىس قامچىدەك ساڭگىلىشىپ تۇرغان چوكانتال سۇ بېتىنى قانماي سۆيەتتى. يىراقتا - قىرغاقتىن تۆلىمۇ يىراق بولغان ئوچۇق دالادا بىر - بىرىگە مىنگەشكەن ئاقۇچ مۇز چوققىلىرى ئۆركەش ياسىغان، دەريا ۋە ئۇپۇق بىلەن تۇتىشىپ كەتكەنىدى.

ئۇ، دەريا قىرغىقىدا ئولتۇرۇپ، مۇزدەك سۇدا يۇزۈۋاتقان كۆزلىرىنى يۇمدى. ئاندىن ئامىنەخان كۆمۈپ، پىشۇرۇپ قويغان كۆمەچ نېنىنى بېلىدىن يەشتى. ئۇنىڭ ئاقۇچ تاپىنى، گىرۋەكلىرى ئۇستىدە سۇپىرىزۇك سۇدانچىلىرى جىلۋىلەنىدى. ئۇ نانىنى يېگەچ، ئوچۇملاپ سۇ ئىچتى. ئېغىزلىرىنى بەلبېغىنىڭ ئۇچى بىلەن سۈرتۈپ ئورنىدىن تۇردى. شېغىللىق قاشتا، ساغرىسىدىن تەر قۇيۇلۇپ تۇرغان سالپاق قۇلاق، يەرنى تىنىتىپ، پۇشۇلداپ تۇراتتى.

— خەھ!

ھارۋا دەريا بويىدىكى كاتاڭ يولغا چۈشتى. كېچىدىن بېرى قۇيۇندەك چېپىپ يۈرگەن چامبۇل ئېشەك كۈچىدىن قالغاندەك ئەمەس، ئىگىسى ئالدىرىغانغا ئالدىراپ، قەدەملىرىنى بارغانسېرى قويۇپ بەرمەكتە ئىدى.

ئۇ «مۈگۈز ناخشىسى»نى ئىستىرتقىنىچە، دەريا قىنىغا يېقىنلاپ كەلدى.

لايقا يولى، ئەگرى - توقاي يول. بورانچى دەريا سىلەن گاھ قوشۇلۇپ، گاھ كېيىنىپ داۋام قىلىدىغان بۇ چىغىر يول، بەئەينى كۆنىلۈن تاغلىرىنىڭ قاپتىلىدىكى سېرىق ئېدىرلىقلارىدەك ئېگىز - پەس، بەلدەم جىرالار، كۆز

يەتكۈسىز سايلىقلاردىن ئۆتەتتى. بەزىدە، كۈن نۇرى تۆ-كۈلمەيدىغان قېرى توغرا قىلىقلار، ماندا، جىغان، ئالىقات چاتقال قىلىرى، يۇلغۇنلۇقلار، بەزىدە بەلگە چىقمىدىغان سۇ قاينا ملىرىدىن كېچىپ ئۆتۈشكە تۈغرا كېلەتتى.

— خىھ، خىھ!

ئېشەك — ئېشەكلىكىنى قىلدى. ئېقىنىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا تۇرۇۋېلىپ «سۇنىتتى»نى بەجا كەلتۈردى. ئاندىن نېمىنىڭدۇ پۇرىقىنى سەزگەندەك، تۇمشۇقىنى يېرىپ، ھاڭراشقا باشلىدى.

— خىھ!

قاتتىق ئۇرۇلغان بىر تاياق، ئېشەكنىڭ ئوغىسىنى قاينا تتى. ئۇ تۇرغان يېرىدىن چاپچىپ يۇگۈردى. چاپتى... قورام تاشلار شېغىللىقلار، قۇملۇقلار ئۈستىدىن چاپتى. ھارۋا ساي يولىدا توپتەك سەكرەپ، ئۇچقاندەك ئالغا ئىلگىرىلىدى. ئاڭسىز ھايۋان، مۇشۇنداق چېپىش بىلەن ئىگىسىنى قورقۇتماقچى، ئۇنىڭغا ھەيۋىسىنى كۆرسىتىپ قويماقچى بولدى. لېكىن ئۇنىڭ خوجايىنى «توخۇدەك» قورقۇنچاقلاردىن ئەمەس ئىدى. قاتتىق باش ھايۋانىنى قانداق باشقۇرۇشنى، قانداق كۆندۈرۈشنىمۇ بىلەتتى. شاش، نەۋقىران، توسۇن چاغلىرىدا، ھېچكىم يېقىن كەلمىگەن بۇ چامبۇل «پالۋان»نى دەل مۇشۇ يىگىت — كېرەم كۆندۈر-گەنىدى. لېكىن ئۇسۇلغان ئىككى خالتا قۇمنى كۆتۈرۈپ، چاپچىشلار، بوشلۇققا پۇت ئېتىشلار، چىلبۆرىدەك ھەيۋە قىلىشلار «پالۋان»نىڭ قولاقلىرىنى سالپايتقان، ئۇقتىغا باغلاقنا كۆندۈرگەنىدى. شۇ تاپ، خوجايىن، ئېشەكنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋەتكەن، يۈكسەك دەرىجىدىكى «ئەركىنلىك» تىن بەھرىمەن قىلغانىدى، چاپسا، يۈگۈرسە، سەكرىسە، ھارۋا ئالغا سىلجىسا نېمە يامانى بار؟

ئۇ لەققىدە قەلەمچە بەسلىغان ھارۋىنى ھەيدەپ، بورانچىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىن ئۆتتى. قايتىش سەپىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈللۈك بولسىمۇ، يەنىلا مۇشكۈل ئىدى. شۇ تاپ ئۇ ئۆز كۆڭلىدە چوت سوقاتتى. بۇ قېتىمقى قەلەمچە تىجارىتىنىڭ ئۇنۇمى ھەققىدە ئۆز-ئۆزى بىلەن، ھېساب-كىتاب ئاچقانىدى. قىلىۋاتقان تىجارىتىنىڭ سالمىقىنى، پايدا-زىيىنىنى دەكسەپ كۆرەتتى. «10 مىڭ تۇپ قەلەمچە، ھەر تۇپى ئون پۇكىدىن جەمئىي 1000 يۈەن بولىدۇ، بۇنىڭدىن قەلەمچە چىقىرىش، تۇشۇش ھەققىنى چىقىرىۋەتكەندىمۇ تۇپىتوغرا 150 يۈەن قالدى دېگەن گەپ. بۇ ئاز پۇل ئەمەس، بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ... ئاكام ياسىنەكنىڭ بىر ئايلىق مائاشى دېگەن سۆز...»

ئۇھېساب-كىتابىنى ئاخىرىغا چىقارغانمۇ بولاتتى. لېكىن ھارۋا دەريا قىرىدىن ئۆتۈپ، ئەمدىلا قىرغاققا يامىشىغا، بىر پاي چاق ئوقتىن چىقىپ كەتتى. لەققىدە قەلەمچە بەسلىغان ھارۋا قىيسىيىپ، يېرىم مېتر چوڭقۇرلۇقتىكى بىر گودانغا ئۆرۈلدى. ئېشەكنىڭ يېنىدا كېلىۋاتقان كىرەم، چاقنالىق بىلەن ئۆزىنى چەتكە ئالدى. مۇبادا سەللا بىخەستەلىك قىلغان بولسا، بۇ ھېسابنى مەڭگۈ ئاخىرلاشتۇرالمايتتى.

—خەي، خەي!

ھازىرقى مەسىلە، ئېشەكنى قوتۇلدۇرۇش ئىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ بېشى ھارۋا شوتىسىنىڭ ئىچىدە، بوينى شوتا ئاسىتىدا، تېنى ئۇرەكنىڭ سىرتىدا قالغانىدى. جان ھەلقۇمىغا كەلگەن بۇ جانىۋارنىڭ كۆزلىرى پۈلتىيىپ، چانىقىدىن قېچىپ چىققۇدەك بولۇپ، «خارت-خارت» قىلىپ تىناتتى. ھەر بىر تىنىقى يەرنى پۈۋلەپ، چاڭ توزۇتاتتى.

كېرەم شوتىنى كۆتۈرمەكچى بولۇپ كۈچىدى. دەل شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئومۇرتقىسى «زىڭگىدە» قىلىپ توختاپ قالدى. بەدىنى قارا تەرگە چۆمدى... قانلىرى قىزىپ، بېشىدىن بۇس چىقىپ كەتتى. ئۇلۇغىنى چىشلەپ تۇرۇپ، شوتىنى كۆتۈرمەكچى بولدى. لېكىن كۆتۈرەلمىدى، بارلىق كۈچىنى يىغقان بولسىمۇ، ئاغرىق ئۇنى بوش قويمىدى. قانداق قىلىش كېرەك؟ تامدەك بىر ئېشەك، ئۇنىڭ كۆزىچىلا... جان تالىشىۋاتسا... توپتوغرا 500 يىلنىڭ ئۇقەت... ئۆلۈم گىردابىغا بىرىپ قالسا...

— كېلىڭ، مەن يارەملىشەي.

كېرەم پۇرقىراپ تەر قۇيۇلغان كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكتى. چاچلىرى ئۇچىتەك ئاقارغان بىر بوۋاي شوتىغا گىرە سالدى. ئۇلار ئىككىسى، مىڭ بالادا ئېشەكنى تارتىپ چىقاردى. ئېشەك ئېغىر تاغ ئاستىدا نەچچە مىڭ يىل كۆمۈلۈپ ياتقان «مەبۇدە» دەك گۈۋۈنۈپ، ئېغىر پۈشقۇر-تۇشقا، قۇيرۇقلىرىنىشىپاڭلىتىپ، يەر تىتىشقا باشلىدى.

— رەھمەت!

كېرەم بوۋايغا قارىدى، ناتونۇش بىر بوۋاي ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن قانداق تۇر بىر خىل مۇڭ، ھەسرەت تۆكۈلۈپ تۇراتتى.

— ئۆزلىرى...

— مۇشۇ يەرلىك، ئۆمرىمنى مۇشۇ دەريا بويىدا ئۆتكۈزۈۋاتىمەن.

كېرەم ئۇنى كۆرگەن، ئەتىگەن كۈن قىزىلىدا، مۇشۇ ساھىلدىن يۇقىرى سۈرئەت بىلەن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، دەريا بويىدا، قاش ئۈستىدە تىك تۇرغان، چېھرى... قول-لىرى قارىداپ كەتكەن مۇشۇ بوۋاينى كۆرگەنىدى. لېكىن بۇ يەردە بىر نەچچە تال تۇغ-شەددىدىن بۆلەك، ئۇي،

تېرىلغۇ يەر ياكى ئوت-چۆپلۈك يوق، توت تەرەپ چەكسىز ساي، پەقەت يىراقتىلا ايىقىنىك ئېگىز تېرەكلىرى قارىيىپ تۇراتتى.

بۇ سىر ئاخىرى يېشىلدى. بوۋاي ئەسلىدە بۇنىڭدىن ئون يىللار ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكەن ئىنىسىنىك بېشىغا دۇئا قىلغىلى چىقىۋاتقىدى. ئۇ تۇپراق بېشىدا يىغلاپ ئولتۇرۇپ، كۈننىك قانداق ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى بىلمەپتۇ، قايتاي دەپ ئورنىدىن تۇرغانىدا، ھارۋا بىلەن ھەپىلىشىۋاتقان كېرەمنى كۆرۈپتۇ.

— ئىنىم، بەكمۇ ياۋاش، چىقىشقاق، ئىشچان ئىدى. يېرىم كېچىدە ئىككى چارەك قونا قىنى يۈدۈپ، تۇغمەنگە كەتكەن، قايتاشىدا، بورانچى دەريا سىنىك ئۇلۇغ كەلكۈنىگە يولۇقۇپ قاپتۇ. بىر كېچە قونۇپ، سۇ تارتىلغانىدا ئۆتمەي بولاتتى. لېكىن... ئۆيدە، ئىگراپ ياتقان تۇغۇتلۇق ئايالى بىلەن، چۆچۈرىدەك بەش بالىسى ئىككى كۈندىن بېرى ئاچ قالغانىكەن. ئۇ بالىلارىنى ئويلاپ سۇغا كىرىپتۇ... دەريانىك ئوتتۇرىسىغا بارغانىدا، پۇتى تېيىلىپ يىقىلىپتۇ... شۇ يىقىلغانچە، باش كۆتۈرەلمەپتۇ... بىچارە ئىنىك ئۆلۈكىنى ئىككى ھەپتىدىن كېيىن قاراقاش، ئىلچى دەريا سىنىك ئايىغىدىن سۈزۈپ چىقىشتى. ئەنە ئاۋۇ، ئاق تۇمان ئىچىلغان شەددە، ئاشۇنىك قەبرىسى!

ئىككىسى تەڭلا شەددىگە قاردى، غېرىب، مىسكىن بىر چىراي ئۇلارغا قاراپ تۇراتتى. ئۇلارنى چاقىراتتى. ئاندىن... بورانچى دەريا سىغا غەزەپ بىلەن ئالىياتتى.

— ئاھ، بورانچى، سەن بىزگە بەخت، باغۇ بوستانلىق، شۇنداقلا ئازاب، ھەسرەت ئەكەلدىڭ.

كېرەم خىيالغا پاتتى، بوۋاي چاقنى رېمونت قىلىپ، قەلەمچىلەرنى باستۇرىۋىمۇ، ئېشەك ساي يولىغا قاراپ

يۇرۇپ كەتكەندىمۇ خىيالدىن ئويغىنالمىدى... تۇغۇتلۇق ئايال، ناره سىدە، بەش بالا... ئۇ ئۆز ئانىسىنى، گەمىدىكى ئاچارچىلىق مىنۇتلىرىنى، ئىمىن ئاكىنىڭ قانغا بويالغان چىھرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئاندىن، يىان تەرىپىدە سوزۇلۇپ ياتقان بورانچى دەريا سىغا قارىدى.

دەريا، سۇزۇك ئېقىن، ئۇنىڭ ھېس - تۇيغۇسىغا، ھەسرەتلىك بېقىشلىرىغا پىسەنت قىلمىغاندەك بۇزغۇنلايتتى. گاھ، ساماغا چۈشكەن گۈزەل قىزنىڭ كوكۈلا چاچلىرىدەك يېيىلىپ ئاقسا، گاھ ئۈۋغا ئېتىلغان يىلانىدەك تېلغىنىپ ئاقاتتى... قىرغاقلارنى شاپىلاقلايتتى، دەريا بويىدىكى دالا، دەريا ئاسمىنىدا يېيىلىپ ياتقان كۆكۈچ مانان، بۇ يەرنى خىيالىي تۈسكە، چۆچەكلەردىكى جىن - پەرىلەر دۇنياسىغا ئوخشىتىپ تۇراتتى. گاھى كەڭ، گاھ تار توقايلىقلارنى ھاسىل قىلىپ، شاۋقۇن سالاتتى.

مىڭلاپ ئىنسانىنىڭ كۈلكىسىگە، يەنە مىڭلاپ ئىنسانىنىڭ قايغۇ نالىسىگە ۋەكىللىك قىلاتتى. ئۆز نۆۋىتىدە، كىشىلەر ئۈستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلغان، ئاجىز بەدەنلەرنى، ئوتلۇق يۈرەكلەرنى غەرق قىلغان بۇ دەريا، ھامان بىر كۈنى ئادەملەر ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ھالال رىزقى ئۈچۈن باغلىناتتى، پايانداغا ئايلىناتتى. كىشىلەر ئۇنىڭغا تۆلەگەن قان، بەدەل ھېسابىغا، ئۇنىڭدىن بايلىق، مەنپەئەت قايتۇرۇۋالاتتى.

كېرەم ئېقىن ئۈستىدە سوزۇلۇپ ياتقان بىر تۈپ چىغىر تماقا قارىدى. ئۇچى قۇرغان، تۈۋى ياشىرىپ تۇرغان بۇ چاتقال دەرەخ ئەلمىساقتىن بۇيان مۇشۇ دەريا-غا كۆزەتچىلىك قىلىۋاتاتتى. غەربكە قاراپ سوزۇلغان بىر تال غولى سۇ يۈزىگە تېگىپ تۇراتتى. گويا، ئېقىنغا قارشى ئۇزۇپ كېتىۋاتقان باتۇر غەۋۋاسىنىڭ كەڭ غولاچ-

لىرىنىڭ، ئېقىن يۇزىنى، دولقۇن باغرىنى، ئاق بۇزغۇنلۇق قاپلىنىنى ئاستا سىيلايتتى، پەپىلەيتتى... ئۇنىڭ ياپراق-لىرى قىزىل نۇرغا چۆمۈلگەن سۈپىتىدە گاھ كۆتۈرۈلۈپ، گاھ چۆكۈپ تۇراتتى.

قىرغاق تۇمانلاشتى. دەريا ئاسمىنى سۇس قىزاردى. تۇن پەردىسىنىڭ رۇخسارىغا قىزىل لېچەك تارتىلغاندەك، دەريا يۈزى قىزىل قاندەك تاۋلىنىپ ئاقتى. قوش مۈڭگۈز، دۇگىلەك شار ئاستىدا، قىزىل قىرغاقنى بويلاپ، بارغانسېرى چوڭىيىپ كېلىۋاتقان قارا چېكىت — يوقاقۇن ئوغلى ئوت دېگىزىنى ئۆزۈپ ئۆتۈپ، ئاستا-ئاستا تۇن پەردىسى ئىچىگە كىرىپ كەلدى.

1800 يۇەن!

بۇئازپۇلئەمەس، ئۇ ھېچقاچان مۇنداق پۇلغا ئېرىشىپ باققان ئەمەس، قىزىل قىرغاق بىلەن بىر تەن، بىر گەۋدە ئايلانغان بۇرانچى دەرياسى، ئۇنىڭغا يول كۆرسەتكەن، يىلدىن-يىلغا قاقاسلىشىپ كېلىۋاتقان دەريا ساھىلى، كۆز يەتمەس تاشلىق، ئالۋۇن لۆمشىپ تۇرغان قۇملۇق سايى، قۇم-بوران ئۇۋۇسى ئۇنى چىللىدى، ئۇنىڭغا جەڭ ئېلان قىلدى.

ئۇنى تەبىئەت ۋە ئۇنىڭ كەلگۈسى جەڭگە چىللىدى. ئۇ بورانچى بويىدا، سۇزۇك ئاسمان باغرىدا، قەدكۆتۈرۈشىنىڭ تۇنجى قەدىمىنى ئەنە شۇنداق باستى.

ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ قۇتلۇق قەدىمىدىن 1800 يۇەنلىك قىممەت يارىتىپ بەرگەن بورانچى دەريا سىغا قارىدى.

دەريا — بىر خىل ئىزتىراپ بىلەن يىراقتا ئېقىۋاتاتتى.

قەزەل شەھەر، ئاقار يۇلتۇزلار

تەڭدىق ئاسمان، يۇلتۇزلار ھەممە يەردە شوخ جىمىرلايدۇ. ئاسمان بوشلۇقىنىڭ چەكسىز قوينى، نۇر دۇنياسىغا ئايلانغان. ساماسىيولىنىڭ ئاقۇچ تۇماتلىرى، نۇر كەلكۈنى، بورانچى دەريا سىنىڭ زۇمرەت كۆكسىگە تۆكۈلۈپ، دەريا يۈزىدە سۈس ئاقۇچ بىر دۇنيانى، ئەينەكتەك جىمىرلاپ تۇرغان خىيالىي بىر مەنزىرىنى بارلىققا كەلتۈرگەن.

دەريا سۈيى غايەت زور قەزەل شەھەرگە ئايلىنىپ، تەبىئەتنىڭ قاراڭغۇ كۆكسىنى تىلدى. ماگمىدەك چاقناپ، بىياۋان قوينىدا تەپتىنچ ئۇخلاپ ياتقان تاشلىق ساينى كۈندۈزدەك يورۇتۇۋەتتى. قەدىمىي دەريا، قەدىمىي قەرغاق، قەدىمىي شاۋقۇن ئەلمىساقتىن بويۇنتۇرۇقلىرىنى بۇزۇپ تاشلىدى. سان - سانا قسىز قەزەل نۇر ئاسمانىدا جىمىرلاپ ياتقان قەدىمىي ماكان، تراكتور ماتورى، ئادەملەرنىڭ ئېغىر قەدەملىرى، ئەمگەك قەزغىنلىقىدىن تەتەپ ئويغاندى.

دەريا، رەھىمسىز ئېقىن، ئەسلىدىنلا تەبىئەتكە خوجايىنلىق كۈچىنى كۆرسىتىپ، باغرى ئېرەملىك ئالتۇن تۇپراقنى يالماپ، قاقاسلىققا ھامىي بولۇپ كەلگەن شىددەتلىك كەلكۈن، بۇگۈن ئۆز يۆنىلىشىنىڭ، ئۆز كەچمىشىنىڭ، ئۆز خاھىشىنىڭ تامامەن ئەكسىچە بولغان يېڭى تەھدىتكە دۇچ كەلدى. بەڭباش كەلكۈن، رەھىمسىز قاينام ئۇستىدە ئات چاپتۇرۇپ كەلگەن تەبىئەت مۇئەككىلى، ئۆز قولىدىكى تەزگىنىنى، يوقاقۇننىڭ ئاددىي پۇقا

راسى، ئاددىي دېھقانلىرغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە مەجبۇرلە-
نمىغانلىقىنى ئەسلا ئويلىمىغانىدى. بۇگۈن، يوقاقۇن
ئەزمەتلىرى دەريا ئۈستىگە باستۇرۇپ كەلدى. ئۇزۇن
يىللىق تارىخقا ئىگە قىيان سۈيىنىڭ لاي - لاتقىلىرى
بېسىپ ياتقان مۇنبەت زېمىنىنى قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن
تەبىئەتكە جەڭ ئېلان قىلدى.

ماي ئېيىنىڭ دەھشەتلىك كەلكۈنى بىلەن، ئەسسە-
لەردىن بېرى تەقدىرگە تەن بېرىپ كەلگەن يوقاقۇنلۇقلار-
نىڭ كەتمەن - گۈرجەكلىرى، دەل دەريا قېنىدا، كەلكۈن
مەۋسۇمىدا ئۇچراشتى. ئادەملەر دەريا ئاستىنى قېزىپ،
ئېگىزلىكى ئۈچ مېتر، ئۇزۇنلۇقى 200 مېتر كېلىدە-
غان تاش دامبا ياساپ، كەلكۈننىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغان
غۇلاچلىرىنى يىغىۋالدى. ئاقار يۇلتۇزدەك تەخرسىز،
شوخ، ئويناق ئېقىن، ئىككى يانىدىن قىسىلىپ، مۇستەھكەم
قورغان ئالدىدا تۇگمەن تېشىدەك پىرقىراشتا باشلىدى.
ئىلگىرى، قورام تاشلارنىڭ سۇ ئاستىدا دومىلاپ، تاغدەك
ھەيۋە قىلىشىدىن تىترىگەن زېمىن، مانا ئەمدى، تراكتور-
نىڭ ھوشسىزلاندۇرغۇچى بېسىم كۈچى ئاستىدا خۇددىنى
يوقاتتى. تۆمۈر چاق، پولات تاپان، پولات چىش، پولات
مۇگدۈز يەرنىڭ ئۈيۈلتاشتەك مەزمۇت گەۋدىسىنى پارچە-
پارچە قىلىۋەتتى. دەريا تېگىدىكى قورام تاشلار، تاش -
شېغىللىق قېلىن لاي ئاستىدا، مەڭگۈ ئۇيقۇغا پاتتى.

1987 - يىلنىڭ ياز ئاخشىمى.

بورانچى دەريا سى بويىدا، ئالتىنچى دامبىمۇ سوقۇلۇپ
بولدى. پۈتۈن بەدىنى قارا تەرگە چىلاشقان بىر توپ
ئادەم، ئېقىن تېگىدىن لاي سۈزۈپ، قاشقا-دامبا ئۈستىگە
ئاتاتتى. كېمىدۇر ئۇچلۇق مېتىن بىلەن دەريا قىنىنى
«گۆس - گۆس» قىلىپ تىلاتتى. دەل شۇ چاغدا بىر قولدا

پەنەر، يەنە بىر قولىدا داستىخان كۆتۈرۈۋالغان ئامىنەخان دەريا قىرغىقىدا پەيدا بولدى:

— يىگىتلەر، قورساقمۇ ئاچقاندۇ، قاشقا چىقىپ چاي ئىچىۋېلىڭلار.

دامبا ئالدىدا پاتقاق كېچىپ ئىشلەۋاتقان كېرەم ئىمىن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئىشتىن بېشىنى كۆتۈردى. پەردىشتىدەك ئىللىق مۇئامىلىلىك ئايال قىرغاق ئۈستىدە ئۇلارنى كۈتۈپ تۇرغانىدى. مەيىن شامال، كېچىنىڭ ئۆزىگە خاس لاتاپىتى ئۇنىڭغا ھۆسن قوشقانىدى. يەلپۈنۈپ تۇرغان ئېتەكلەر، دەريا شاۋقۇنى، تىك تۇرغان قامەت، ياش يېزا ئايالىنى يەنىمۇ سۇمباتلىق قىلىپ كۆرسىتەتتى.

قىرغاق بىردىنلا جانلىنىپ كەتتى.

يىگىتلەر يېڭىباشتىن غەيرەتكە كەلدى. چېھرى، كىيىملىرى چىلىق - چىلىق لاي ۋە ھۆل بولۇپ كەتكەن بۇ ئەزىمەتلەر دامبا سوقۇش ئەمگىكىنىڭ ئاخىرقى باسقۇچىنى ئورۇندىۋاتاتتى. ئالدىنقى يىلى ئۇچ - تۆت دامبىنى سوقۇش جېكىدە سۈرئەت قوغلىشىپ، دامبا ئۇلى، يانتۇلۇقى پۇختا، چىڭ بولمىغانلىقتىن، ئىككى ھەپتە ئۇخلىماي قېزىلغان نەچچە مىڭ كۇب مېتر توپا بىر قېتىملىق ئەگىز سۇيىنىڭ كۈچىگە بەرداشلىق بېرەلمەي، يار ئېلىپ كەتكەنىدى. كېرەم ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ھارۋا - ھارۋىلاپ شاخ - شۇمبا، ئوت - سامان، ھەتتا كىگىز - تاغارلارنى، يوتقان - كۆرپىلەرنى بېسىپمۇ، يار ئېغىزىنى توختىتالمىغانىدى. بۇ ئاچچىق ساۋاق كىمنىڭمۇ يادىدىن كۆتۈرۈلسۇن؟

پەيت — ھايات دېمەكتۇر. پەيت — ھايا تلىقنىڭ مۇھىم تۈگۈنى. مۇز قىشتا توڭلايدۇ، مېۋە، يازدا پىشىدۇ. ئادەم، ۋاقتى - سائىتىدە كۆز ئېچىپ، ۋاقتى - سائىتىدە كۆز

يۇمىدۇ. ھەممە نەرسىنىڭ سەپى، كېلىشى مەنبەسى بولىدۇ. دەرەخ يىلتىزى بىلەن، دەريا قىرى - مۇز بىلەن، زېمىن ئادەم بىلەن مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. لاي ئېقىشىمۇ ۋاقىت، پەيت بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىش. بورانچى دەريا سىنىڭ كەلكۈن مەۋسۇمى، دەل يۇقاقۇن دېھقانلىرىنىڭ ئالدىراش پەيتىگە، باھار پىلىسى بىلەن ھەپىلىشىۋاتقان قاتلاڭچىلىقلىرىغا توغرا كېلىدۇ. مۇنداق چاغلاردا، ۋاقىت — ئالتۇندىنمۇ قىممەت. پىلە قۇرتى دېگەن نەرسە «توختاپ تۇر» دېسە كۆنمەيدۇ. دېھقانلار قۇرتقا ئوزۇقلۇق تەييارلاشتا، ئۆلۈكتىن ئالقان سورىغۇدەك ئالدىراش ئىشلەيدۇ. يەنە كېلىپ، كەلكۈننىڭ تازا دەۋر سۈرىدىغان ۋاقتى ئۇچ ئايدىن ئاشمايدۇ. مۇشۇ چاغدىلا، بورانچى دەريا سىنىڭ ئىككى قىرغىقى، كېچە - كۈندۈز سۇ ئاقىدىغان «شاللىق» قا ئوخشىشىپ قالىدۇ. ئېتىزمۇ، ئېرىقمۇ، يوللارمۇ سۇغا غەرق بولىدۇ.

كېرەم ئىسمىن، مۇشۇ كەلكۈننى تىزگىنلەپ، بۇز يەر ئېچىش ئۈچۈن بەش يىل يەڭ تۈردى. ئۆزى باش بولۇپ، لاي - پاتقاقلارغا پۈچىلاندى. يوقاقۇندىن 250 كىلومېتر يىراقلىقتىكى گۇما ناھىيىسىدىن توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى، تۆمۈر تاپان كەلتۈرۈپ، بىنەم ئېچىشنىڭ ئاساسىنى قۇردى. كۈچ تەشكىللەپ، بورانچى دەريا سىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى قۇم - باياۋاندىن ئېرىق تارتتى، بارخانلارنى يەنتىپ، دەريا غا لاي ئاقتۇردى. ئېقىپ كەلگەن قۇم - لاتقىلارنى يوقاقۇن ۋادىسىدىكى دامبا ئارقىلىق، تاشلىق سايغا چىقىرىپ، تېرىلغۇ كۆلەم ئەھىيا قىلدى. ھالقىلىق پەيتلەردە، ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇق، ھارغىنلىققا چىداپ ئۈتتى. غەرق بولۇشتىن، زەخمىلىنىشتىن قورقۇپ قالماي، بۇلدۇقلاپ تۇرغان قاينامىلارغا، دامبا ئاستىغا شۇڭغۇدى. ھېرىپ -

ئېچىپ، ھالىدىن كەتسىمۇ جەڭدىن قايتمىدى. ئۇنىڭ نەزەرىدىكى «بەخت» چۈشەنچىسى، مانا مۇشۇ خىل ئېغىر ئەمگەكتىن، تەر تۆكۈشتىن ھاسىل بولغانىدى. گەرچە بۇ تارىخىي رېئاليەتنى ئەردە كۆرمىگە قېتىم سۆزلەنگەن، نوپۇزلۇق كىتابلاردا، ئىجابىي قەھرىمانلارنىڭ ئېتىقادىغا ئايلانغان، گېزىتلەردىكى باش ماقالىدىكىدەك دەپدەپىلىككە ئىگە مودا سۆز بولسىمۇ، ئۇ ھامان، دېھقانچە ئاڭ، دېھقانچە خاھىش، دېھقانچە تۇرمۇش لەززىتى، دېھقانچە غايە، خىيالدىن ئايرىلالمايتتى.

— قىرغاقتا چەكمىلار!

كېرەم ئىمىن قايتا - قايتا دەۋەت قىلدى. ئاخىرى ئۆزى باشلامچىلىق بىلەن قىرغاقتا چەكتى. باشقىلارمۇ بىردىن - ئىككىدىن بولۇپ، قاش ئۇستىگە يامىشتى. كېچە ئاسمىنى يېراق - يېراقلارغا نەرەر تارتىپ تۇراتتى. تۇن خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغان بولسىمۇ، دەريا شاۋقۇنىغا قوشۇلۇپ، سەلكىن ھاۋا ئەگىپ يۈرەتتى. تاڭ خورازلىرىنىڭ سوزۇق ئاۋازى يوقاقۇن ئاسمىنىدا چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلارغا جور بولۇپ، گۈزەل بىر تاڭدىن، يورۇق بىر ئەتىدىن شەپە بېرەتتى. گۈزەل بىر كېچە، گۈزەل بىر تاڭغا گىرەلىشىپ كەتكەنىدى.

بۇ — نەقەدەر جەمجىت كېچە - ھە!

— يۈرۈڭلار، پالتا چۈشكىچە كۆتەك ئارام ئاپتۇ دېگەن گەپ بار. بىز چاي ئىچكۈچە، دەريا ئارامخۇدا ئۇخلىۋالسۇن!

يىگىتلەر قىرغاقتىن يۈرۈپ كەتتى. ئالدىدا، يۈزلىرى لاي چاچرانىدىلىرى بىلەن تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن كېرەم ئىمىن، قولچىراغنىڭ شولىسى ئارىسىدا گۈس - گۈس دەسسەپ باراتتى. ئۇنىڭ تۈرۈۋېتىلگەن پۇچقاقلىرى ئاستى-

دىكى بۇلجۇڭ گۆشلىرى تاشتەك قاتقان، پەيلىرى دەريا بويىدىكى ئوق يىلتىزدەك بۆرتۈپ چىققانىدى.

ئۇلار تاشلىق ساينى كېسىپ ئۆتۈپ، بورانچىنى بويلاپ ئون مىنۇتتەك ماڭغاندىن كېيىن دەريانىڭ كۇنـ چىقىش قىرغىقىدا قارىيىپ تۇرغان گەمگە يېتىپ كېلىشتى. يىگىتلەر ئولىشىپ، داستىخاننى چۆرىدەشتى:

— پاھ سۇتلۇك چاي، ئىسسىق نان، مانا گۆشمۇ بارئىكەن. جاننىڭ راھىتى دېگەن شۇ ـ دە!

كېرەم ئىمىن پۇچقا قلىرىنى چۈشۈرۈپ، مۇزدەك دەريا سۇيىدە يۇز ـ كۆزلىرىنى يۇغاندىن كېيىن، ئېگىشىپ گەمگە كىرىپ كەلدى.

— ۋاھ، قاراڭلار، جاننىڭ راھىتىنى سىلەر ئەمەس، مۇنۇ لاغاي ئاپتۇ ـ دە!

ھەممەيلەن كۈلۈشتى، تۇختاخۇن ماي چىلىكىنى بېشىغا ياستۇق قىلىپ، خورەك بىلەن چىلىشمۇاتاتتى. خورەكنىڭ كۆچىدىن گەمە تىترەپ، شۇرقىراپ توپا قۇيۇلاتتى. خورەك تازا ئەۋجىگە ... چىققانىدا، ئۇنىڭ دېمى كېسىلىپ، يۈزلىرى قىزىراتتى ... گاھ ـ گاھ بارما قلىرىنى سوزۇپ، يېلىڭ ئىشتان ئىچىدىن كاسسىنى قاشلاپ قويياتتى.

— پاھ، خورەكچىنىڭ پادىشاھى، بىزنىڭ يوقاقۇندا ئىكەن ـ دە! خۇددى دەريا غا كەلگەندەك ...

يىگىتلەردىن بىرنەچچىسى تۇختاخۇن بىلەن كۈچ سىناشماقچى بولغاندەك، خورەككە جور بولدى:

— بولدى قىلىڭلار، ئۇ قانچىلىك ئۇخلىسا ئۇخلاـ ۋەرسۇن، ھېلىمۇ تۆت كېچە ـ كۈندۈز ئۇيقۇسىز، تراكتورـ نىڭ تا ـ تاتلاشلىرى پاك قىلىۋەتمىدى ئۇنى.

كېرەم ئىمىننىڭ سۆزلىرى بىلەن يىگىتلەر داستىخانغا تۇتۇشۇپ كەتتى.

تراکتور ماتوری تېخی ئۆچمىگەنىدى. قەرغاقتا يېقىنلاپ قالغان توپا ئىتتىرىش سوقىسى خۇددى گەمە ئۈستىدىن ئۆتۈۋاتقاندەك ئېغىر گۈرۈلدەيتتى ... يەر ئېغىر ئۈيقۇدىن ئويغىنىپ تولغىناتتى.

— قېنى، هېيىتكا، هېلىقى هېكايەڭنىڭ ئاخىرىنى دېمەمسەن؛

— خەپشۇك!

هېيىت بوۋاي قولىدىكى بىر بۇردا نانىنى يۇزلىرى مايلىشىپ، تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن تراكتورچى يىگىتنىڭ ئېغىزىغا چىشلەتتى:

— بەزدە، ئاش ئۈستىدە تولا گەپ قىلغانىنىڭ يەرلىكى تۆشۈك! دېگەن هېكمەت بار. ئاۋۋال غىزالىنايلى، ئاندىن دېسەكمۇ كېچىكمەيمىزغۇ!

— بەرىكىر، بوۋا، سېنىڭ ئويلايدىغىنىڭ، يەنە شۇ يەرلىك!

— هىم، — بوۋاي نارازى بولدى، — ئۇنداق دەپمۇ كەتمە، ئۇكا، دەريانا غەرق بولغان هېلىقى قىز سېنىڭ مۇشتۇمۇڭچىلىك بالا ئىدى. ئۆلۈم دېگەن ياش - قېرىغا باقمايدۇ. پادىشاهمۇ، گادايمۇ هامان بىر كۈنى ئۆلىدۇ، ئۇنىڭدىن هېچكىم قۇتۇلالمايدۇ.

— بەللى، بەللى، سەن قاقباش قېرى، كەلكۈن ئالدىدا چوڭ دەرەختە چىقىۋاپسەنكەن - دە!

— هەي، ئاغىنىلەر، هازىر ئۆلۈمنى ئويلايدىغان چاغ ئەمەس، بەلكى ئوغۇل بالىدەك ياشايدىغان چاغ، تولا تەگەشمەڭلار.

كېرەم ئېمىنىڭ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن دېگەن بۇ «تەنبىهلىرى» هەممەيلەنگە ئۈمىد بېغىشلىدى. هەممەيلەن كەچۈرۈم سورىغانىدەك قىياپەت بىلەن هېيىت بوۋايغا

تارتسى. بووای دیمه‌ك‌ندور راری بولغانده‌ك، بورونقى رنى تاراپ، كۆلۈمسره‌پ ئولتۇراتتى.

— مېنىڭچه، مۇنداق بولسۇن، — ئامىنه‌خان سۆز قىستۇردى، — بۇگۈن يامغۇرنىڭ شه‌پسى باردەك قىلىدۇ. مۇبادا قاتتىق يامغۇر يېغىپ كه‌تسه، دەريادا سۇ كۆتۈرۈلۈپ قالىدۇ. نه‌چچه ۋاقىتتىن بېرى قىلغان ئىشىمىز سۇغا چىلىشىدۇ. هازىرچه، ئىككى گۈرۈپپىغا بۆلۈنۈپ ئىشلەڭلار. بىر گۈرۈپپا ئىشلىسه، يەنه بىرى دەم ئالسۇن، ئىشمۇ، دەم ئېلىشمۇ جايىدا بولسۇن ... سىلەرچه ... مۇشۇنداق قىلساق بولارمۇ؟

— بولىدۇ، ئىشمۇ توختىمىسا، هاردۇقمۇ چىقسا ياخشى ئه‌مه‌سمۇ؟

كېرەم كۆلۈمسرىگىنىچه چاي ئىچىپ ئولتۇراتتى، زېرەك ئايال ئامىنه‌خانىنىڭ مۇشۇنداق يېرىم كېچىلەردىمۇ، گه‌مىده غىزا تەييارلاۋاتقىنى بىر ئىش، مۇهىمى، ئىشنىڭ ئېچىنى بىلىشىگه هەۋەس قىلاتتى. ئۇ ئايالغا ئېمىنىدۇر دېمه‌كچى بولدىيۇ، توختاخۇنىنىڭ چاچراپ ئۇرنىدىن تۇرۇشى بىلەن، هەممەيلەن چۆچۈپ كېتىشتى.

— بولدىلا، بۇ يەردە چۈشه‌كه‌پ ياتقاندىن كۆرە، تراكتورچىلارغا ئۆزۈملا هەمراه بولاي.

هەممەيلەن پاراققىده كۈلۈشتى. «مۇڭگۈز ئارىسىدىكى مۇهەببەت» تىللاردا داستان بولۇپ يۈرگەن يوقاقۇنىدا، كېرەمنىڭ ئائىلىسىگه، ئۇنىڭ ئه‌قىل كۆزىگه، تېرىشچانلىقىغا چوقۇنۇشتىن بۆلەك، قىزىل قىرغاق توغرىسىدىكى ئه‌سلىمىلىرىگه قىزىقىدىغانلار — دەل مۇشۇلار، يوقاقۇن ياشلىرى ئىدى. بەش يىلدىن بۇيانقى داۋاملىشىۋاتقان بۇ «دەريا تۇسۇش» جېڭى كېرەم ۋە ئۇنىڭ تەڭ دېمه‌تلىك

لىرنى چوڭقۇر چۈشىنىش، ئۆزئارا كۆيۈنۈش مۇناسىۋىتىگە باغلىغانىدى. يىللار، ئايلار، كۈنلەر... ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا كىچىلىك بىر سەزگۈنى — ئورتاقلىقنى شەكىللەندۈرگەنىدى.

توختاخۇن پۈتۈن ناندىن بىرنى توغرا چىشلىگىنىچە، تايتۇڭلاپ مېڭىپ، گەپنىڭ چىقىپ كەتتى ... ھايال ئۆتمەيلا، ئىشىكتىن بەشىنى تىقىپ كۈلۈمسىرىدى:

— مەن مىنگەن توپا قىنىڭ مۈڭگۈزى قالدى، ئۇنىڭغا چېقىلماڭلار.

ئامىنەخان كېرەكمۇ لاپ قىلىپ قارىدى، ھېچكىم ئۇلارغا دىققەت قىلمىغىنىدا، كۈلمىسىرەپ، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى كەچكى شەپەق تۈسىنى ئالدى. ئارىنى سۈكۈنات، جىمجىتلىق قاپلىدى، ئامىنەخان چەينەكتىكى دەملەنگەن چاينى قايتا-قايتا سوروپتتى. كېرەم بولسا ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قارايتتى.

ئۇلار — بەش يىلنى مۈشۈنداق ئالدىراشلىق بىلەن ئۆتكۈزدى، بىرى بالىلارغا، ئەمەك بولۇپ، ئائىلىنىڭ پۈتكۈل قاتلاڭچىلىقىنى زىممىسىگە ئېلىش بىلەن، بىرى، بورانچى دەريا سىنىڭ رەھىمسىز كەلكۈنلىرىنى تىزگىنلەش بىلەن بولۇپ كېتىپ ئائىلىڭى تۇرمۇشنىڭ نۇرغۇن يوسۇنلىرى، قاتلاملىرى ئارمان بىلەن سۇغىرىلدى.

كېرەم بورانچى دەريا سى ئۈستىگە قوشۇن تارتىپ كەلگەن كۈندىن بۇيان، ئۇلار بىرەر قېتىممۇ ھەمداستىخان بولۇپ، بالىلارنىڭ، ئۇرۇق-تۇغقانلارنىڭ كۆزىچە مۇڭداشمىدى ... ئامىنەخان، بەدەنلىرى تولۇق، يەلكىسى كەڭ، بەستىدىن كۈچ تېمىپ تۇرغان خۇشچاقچاق ئىنىسىنى كەمدىن كەم كۆرەتتى، كەمدىن كەم ئۇچرىتاتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا زاھىر بولىدىغىنى، ئىلگىرىكى جەسۇر كۆز-

لەرگە قەتئىيلىك قوشۇلغان، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، ياڭاق سۆڭەكلىرى بۆرتۈپ چىققان، ئالقانلىرى يېرىلىپ، تارىشىدەك قاتقان ئاددىي بىر دېھقان ئىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولمىدىغىنى، پۈچقاقلىرىنى، يەڭلىرىنى تۈرۈپ، بىردەمدۇ تىنىم تاپمايدىغان كېرەم ئىدى.

بىراق دەريىاغا كىرگەنىكەن، چۆكۈشتىن، ئوتقا دەسسىگەنىكەن، كۆيۈشتىن قورقماسلىق كېرەك ئىدى. ئۇلار بورانچى دەريىاسىنىڭ يۈگەنسىز ئېقىنىنى تىزگىنلەپ، دەريا قېتىمدىكى بىمپايان چۆللۈك، قاقاسلىقنى بىنەمگە ئايلاندۇرۇشقا بەل باغلىغان مۇشۇ مىنۇتتا، ھەممىنى قىلىشقا تۇغرا كەلدى. ئاي شولىسىدەك يېيىلىپ ياتقان قۇملۇقلارنى، كۆچمە بارخانلارنى يېرىپ لاي ئېقىتمىش، چۆيۈندەك قاتتىق تاش دۆۋىلىرىنى قېزىپ، دامبا سوقۇش... ئادەم تېنىنى ئۈپرىتمىدىغان قاتتىق ئەمگەك ئىدى. كېرەم ئۆزى باش بولۇپ، بەزىدە تىزىغىچە، گېلىغىچە لاي كېچىپ ئىشلەيتتى، تاماق ئۈزۈلۈپ، ھالىدىن كەتسىمۇ، كەلكۈننىڭ كۈچلۈك قاينامىلىرى شىددەت بىلەن ئۇرۇلسىمۇ، سوغۇق سۇ يىلىككە چوقۇلسىمۇ دەريادىن ئايرىلمىدى.

مانا بۈگۈن ئالتىنچى دامبا سوقۇلۇپ پۈتەي دەپ قالدى. يىگىتلەرنىڭ غەيرىتى ئاشقان بولسىمۇ، بىر ھەپتىدىن بۇيان جان پىدالىق بىلەن ئېلىشقانلىقىنى نەزەرگە ئالماي بولمايتتى. شۇ سەۋەبتىن، ئامىنەخاننىڭ «ئورۇنلاشتۇرۇشى» ئەقىلگە مۇۋاپىق دەپ قارىلىپ، كېرەم گەپسىز قالدى.

ئارىدىن خېلى كۈنلەر ئۆتتى.

كىشىلەر، ئېچىش، پايدىلىنىش قىممىتى يۇقىرى بولغان بىر پارچە يەر، ئالتۇن تۈپراقنى ئەمدىلەتمەن كۆرۈۋاتاتتى. قەد كۆتۈرۈش، بېشىنىڭ ئىسسىق ئۈپۈشلىرىنى، بايلىق ئىلاھىنىڭ مەغرۇر كۆزلىرىنى ئەمدىلەتمەن بايقاۋاتاتتى.

قىزىل شەھەر، ئاقارىئولتۇز — ئۇلارغا زېمىن، گۈھەر، بايلىق ئاتا قىلمۇاتاتتى.

باھار يامغۇرى ۋە زېمىن

گۈزىت خەۋىرى:

«بورانچى دەريا سىنىڭ تۆۋەنكى ئېقىنى باھار تەۋسىگە كەلدى. 56 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر 9600 ئەمگەك كۈچىگە ئىگە خانىبرىق يېزىسى يېپىيېڭى قىياپەت بىلەن مەيدانغا چىقتى. ئىسلاھاتتىن ئىلگىرى پۈتكۈل تېرىلغۇ يەرنىڭ 60پىرسەنتتىن كۆپرەكى شورداك، زەيكەش ۋە قۇملۇق بولغانلىقتىن، ئاشلىق مەھسۇلاتى تۆۋەنلەپ، دېھقانلارنىڭ كىرىمى 30 يۈەندىن ئاشماي كەلگەن. 3-ئومۇمىي يېغىننىڭ دەلىلىدە 70 — 80 يۈەنگە كۆتۈرۈلگەن. 1991-يىلى يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىم 484.72 يۈەنگە يېتىپ، تارىختا يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلغان. ئاتالمىش «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» نىڭ بوران-چاپقۇنلىرىدا، سىياسىي كۈرەشنى تەكىتلەپ، ئىشلەپچىقىرىشنى تۇتىدىغان ئادەم بولمىغانلىقتىن، تەرەققىيات بولمىدى، يەنە كېلىپ يەرلەرئۇنۇمسىز، تۇپراق تەركىبى ناچار بولغانلىقتىن، ئاشلىقنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 120 — 170 جىڭ بولغان بولسا، 1992-يىلى 657 كىلوگرامغا يېتىپ، ھەربىر نوپۇسقا 1212 جىڭ نورمىسا تۇغرا كەلگەن.»

باھار يامغۇرى ياغدى. يوقاقۇن سىلكىنىپ ئويغاندى. ئۇسىمدىكى چاڭ-توزانلار پاك-پاكىز يۇيۇۋېتىلگەن

سەھرا ئاسمىنى ساپ، غۇبارسىز، ھالەتتە يېنىك تىن ئالدى.

بورانچى دەريانىڭ ئەگىز سۇيىنمۇ، كۆز كۆنلىرىگە ئوخشاش زۇمرەت تۈسىگە كىردى. دەل ـ دەرەخلەر، ئوت-چۆپلەر بورانچى بويلىرى يامغۇردىن تارىنىپ، يېڭىلا يۇز ئاچقان نۇرانە كۆزلەردەك يالتىراپ كەتتى. باغلار خۇش‌ھىد تارقىتىپ، يىراقتىكى قۇشلارنى ئىللىق قوينىغا چىللاپ كەلدى.

باھار ئەتىگىنى!

كۆزلىرى سەھەر يۇلتۇزىدەك پىلدىرلاپ قالغان توخ-تاخۇن، شالاڭ چىشلىرى ئارىسىدىن ئىسقىرتقان ھالدا ئۆز شاپائەتچىسىنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى.

— ئېيتمۇاتقىنىڭ نېمە ناخشا ئۇ!

قىز ئۇستىدە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ خىيالغا پاتقان كېرەم، بېشىنىمۇ كۆتۈرمەستىن سوراپ قويدى.

— مۇڭگۈز ناخشىسى، ئۇكا، شۇنىمۇ بىلمەمسەن؟

— ھىم، مۇڭگۈزدىنمۇ ناخشا چىقامدىكىن!

— تولا خۇپسەنلىك قىلما، سەن ئۆزۈڭ ئېيتقان ناخشىلارغۇ بۇ. مانا ئەمدى، چۈمۈلىمۇ دەسسەپ يىدىغان زەيكەشلىكتىن ئىككى قاتلاپ ئاش ئالغىنىڭنى كۆرسە، مۇڭگۈزدېگۈل، تىرناقتىنمۇ ناخشا چىقىدۇ.

كېرەم بېشىنى كۆتۈرۈپ توختاخۇنغا كۇلۇمسىرىدى:

— ۋاھ... شەيتان لاغاي، ئاشۇ ئىشنى تېخىچىلا ئاسمانغا ئېيتىپ يۈرىسەن ـ دە!

ئۇ، قىزىل قىرغاقنى، قوش مۇڭگۈز ئارىسىدىكى سېھىرلىك كۆزلەرنى بىر كۈنمۇ ئۇنتۇيالمايتتى. مەيلى ئۇ ئالدىراپ يول يۈرۈۋاتقان، ياكى غىزالىنىۋاتقان بولسۇن، ياكى راھەتبەخش ئۇيقۇسىنىڭ ئىشقى داستانلىـ

رىنى يېزىۋاتقان، دوستلىرى، قىۋۇم ـ قېرىنداشلىرى بىلەن سۆھبەت قۇرۇۋاتقان بولسۇن، ھامان ئاشۇ نازۇك شۇرلاشلار ئۇنىڭ قولاق تۈۋىدە، كۆز قارىچۇقى ئىچىدە پەيدا بولاتتى. شۇنان ئۇ، ئەركىن، يۇگەنسىز بىر ئاتقا جەك ئېتىغا ئايلىناتتى. تاكى ئايالى ئامىنەخان بىلەن بىر ياستۇقتا باش قويغانىدىمۇ، ئاشۇ سىما، ئاشۇ شۇلا، قىزىل دەريا، قىزىل ياپراقلار ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كەتمەيتتى.

سەگەك تۇختاخۇنىڭ سىنچى كۆزلىرى، كېرىم ئەمىنىڭ ئۆزىگە ئايدىڭ پىنھان خىيالىنى ئاللىبۇرۇن كۆرۈۋالغانىدى. ئۇنىڭ نەزەرىدە «پىچاق بىلەن ئويۇپ تاشلىغىلى بولمايدىغان» بۇ تۇرمۇش «دېغى» كېرىمنىڭ ھەرقانداق يوشۇرۇن سىرىنى، سەزگۈسىنى كۆرۈۋېلىشنىڭ «يوچۇقى» ئىدى. مۇشۇ يوچۇق ئارقىلىق ياش كېرىم بىلەن چوڭقۇر مۇڭداشقىلى، سىرداشقىلى قېيىن مەسىلىلەر ئۈستىدە باش قاتۇرغىلى بولاتتى.

— ئۇكام كېرىمئاخۇن، — ئۇ ئاجىز پۈتلىرىنى يۆتكەپ، قىر ئۈستىگە سۈرۈلدى، — راستىنى ئېيتسام، بۇ ئىشلارنى ھېچ چۈشىنەلمىدىم. ياخشى كۈنىنىڭ يامىنى كەلسە، مۇشۇ تاغار ـ تاغار ئاشلىقلار ئۈستىمىزنى بېسىپ، تۇنجۇقتۇرۇپ قويارمىكىن دەيمەن،... ئۇ چاغدا، قۇمقايغانىنىڭ پاشىلىرىمۇ ئاچ قالمايدۇ... بىراقلا تۇڭشىمىزمىكىنتاك!

— توختىكا، بىر ئەسرىلىك ياشقا كىردىڭ، كىچىك بالىدەك، نېمىلەر دەپ يۈرىسەن؟ يەر بىزنىڭ، زېمىن بىزنىڭ، ئاستىمىزدا يەر، ئۈستىمىزدە كۈن تۇرۇپتۇ. نېمىدىن قورقۇلۇق؟

— مۇشۇ يەرلەر، مۇشۇ قوللار، مۇشۇ ساپان ـ بوسۇلار ئىلگىرىمۇ بار ئىدى. ئەممە زە!

— چۈنكى بىز ئۇ چاغدا، ئۆزىمىزنى دېھقان دەپ يۈرگىنىمىز بىلەن تېرىقچىلىقنىڭ ئىلمۇتەلىمىنى بىلمىگەنىكەنمىز، يەرگە ھەيۋە قىلىپ، ئۆزىمىزنىڭ تەڭداشسىز كۈچ ئىكەنلىكىمىزنى كۆز ـ كۆز قىلغانىكەنمىز، ئىشلەشنىلا بىلىپ، ئىشنىڭ ئېپىنى بىلمەسلىك، بىر ھاماقەتلىك. مېنىڭ جۇۋازخانىدا پەرقىرىشىم، سېنىڭ كۈنجۈرە يېيىشكە مەجبۇرىي بولۇشۇڭنىڭ سەۋەبىمۇ، دەل شۇ ھاماقەتلىك... قارا، بۈگۈن سىياسەت كەڭ قويۇپ بېرىلدى. ئېتىزلارغا جان كىردى. ئېمە قىلاي، ئېمە دەي دېسەڭ، تىلىك، پۈتۈك باغلاقلىق ئەمەس، يەرگە قانچىلىك كۆپ ئېكىشسەڭ، تەر تۆكسەڭ، يەرمۇ ماڭا قۇرۇق قول قارىمايدۇ، ھوسۇل ئالاي دېسەڭ، ئىشلە، ئىشلىگەندىمۇ، پەم بىلەن، راستچىللىق بىلەن ئەجىر قىل. مانا سەن، نېمىدىن قورقاتتىڭ، ئىشەنمىسەڭ، ماڭا قارا، بۇ يىل يوقاقۇندا تاغ ياسايمىز!

تۇرخاخۇن گاڭگىراپلا قالدى. ئۇ ئۆز كۆڭلىدە ئويلىغان، لېكىن مۇڭاپىق تىل بىلەن تەسۋىرلىيەلمىگەن يۈرەك سۆزلىرىنى، باشقا بىراۋدىن ئاڭلىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدى پاللىدە يورۇغاندەك، مېڭىسىگە ئىسسىق بىر ئېقىم يۈگۈرگەندەك بولدى. تۇڭا... يوقاقۇننىڭ لاي سۈيىنى ئىچىپ، سېرىق زاغرىسىغا كېكىرىپ يۈرگەن دېھقان بالىسى، نېمىلەرنى دەپ كەتتى ـ ھە!

كېرەم — ئۇنىڭغا ئىسسىق، رايىش كۆرۈندى. گويا تىلىسمات تەك، قىزىرىنىڭ سۆگەكسىز قوللىرىدەك سەزگۈ بەردى. ئۇنىڭ قۇلاق نېرۇلىرى ئىچىدە، قوپال، باغلاشمىغان يېزا شۇدىسى ئەمەس، ئاتموسفېرانى يېرىپ

ئۆتكەن رادىئو دولقۇنلىرىدەك يېقىملىق بىر ئاۋاز جاراڭلاپ تۇراتتى. ئۇ، ئالمقانلىرىغا قاراپ باقتى. دەرۋەقە ئىككىلىك خەت بېسىلغان گېزىت يېكى مۇقاۋىسى سىدام «قىزىل دەستۇر» يوق ئىدى. ئۇ غايىبتىن ۋەھىمە ئاڭلاۋاتاتتى. قۇلاقلىرى قىزىشىپ، پۈتۈن ئەزايى ئوت بولۇپ يانىاتتى.

— پاھ، كېرىمئاخۇن، قالتىس ناتىق بولۇپ كېتىپسەن، ئۇكا، ئېيتقىنا، بۇسۆزلەرنى ساڭا كىم دەپ بەردى؟

كېرىم كۈلدى. ئۇنىڭ چېھرىدىن بىر خىل مەغرۇرلۇق تېمىپ تۇراتتى.

— يەر، ئالدىڭدىكى چىلان تۇپراق دەپ بەردى. راستىنى ئېيتسام، سېنى ھەيران قالدۇرغان مۇشۇ گەپلەر، ئەسلىدىنلا بار ئىدى. ئۇنى سەنمۇ ـ مەنمۇ باپقۇالالمىغانىدۇق. ئىلگىرى بىز پەقەت يەردىن مول ھوسۇل ئېلىشنىلا ئويلايتتۇق. «ئېتىم چاپسۇن، چاپسۇن دەيسەنۇ، ئۇنىڭغا يەم بەرمەيسەن» دېگەندەك ھېكمەتنى بىلمەيتتۇق. نۇرغۇن ئىشلارغا كۆزىمىز يەتمىدى. چامىمىز يەتمەيتتى. داجەيگە، داجەينىڭ ئېگىز ـ پەس ئېدىرلىقلىرىغا، پەلەمپەيلىرىگە ھەۋەس قىلاتتۇق. بۇنىڭ، ئېتىز ـ ئېرىقلارنى تورلاشتۇرۇش، قىر ـ ئورەكلەرنى ئۆلچەملەشتۇرۇش، ئەلا سورتلارنى تاللاپ، تېرىش پەيتىنى، پۇرسەتنى ئىگىلەش، چىڭ تۇتۇش، ھاۋا رايىدىن، ئەۋزەل شارائىتتىن پايدىلىنىش بىلەن مۇناسىۋىتى بارلىقىنى كىمدۇ ئويلىغان، كىمدۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەن؟ شۇ چاغدا بايىقى سۆزلەرنى ئالدىڭدا دېسەم، شۇبھىسىزكى، مېنى «سارائ بوپتۇ، ئەقلىدىن ئېزىپتۇ» دەپ تەنقىدلىشىڭ تۇرغانلا گەپ. ھازىرچۇ؟ بەلكىم نۇرغۇن دېھقانلىرىمىز شۇنداق ئويلايدىغاندۇ.

— ئۇنداق ئەمەس، ھەرگىزمۇ ئۇنداق ئويلىمايدۇ. بىراق، مەن، ساۋاتلىق تۇرۇپمۇ، سېنىڭ سۆزلىرىڭگە ھەيران قېلىۋاتىمەن، ئويلىمىغانىكەنمەن، ناۋاتتەك گەپ قىلدىڭا!

— مانا ئەمدى ئويلا، قانچىلىك كۆپ ئويلانساڭ، شۇنچە ئاسان يول تاپسەن، ئويلاپ ـ ئويلاپ، يەرنىڭ سىرىنى چېكىنىسى تاپ، مانا بۇ مېنىڭ دەستۇرۇم.

تىوختاخۇن ھايا جانلاندى. يىگىتلىك ماغدۇرىدىن ئاللىقاچان قالغان بولسىمۇ، بىرخىل جۇشقۇنلۇق ئۇنىڭ كۆزلىرىنى چاقنىتىۋەتتى. ئۇ كېرەمنى ھازىرلا كۆرۈۋاتقاندەك، ئۇنىڭ ساددا، كەڭ قول، مەجەزىنى ئەمدىلا چۈشىنىۋاتقاندەك، ئۇنى يېڭىباشتىن كۆزەتتى.

ئۇن نەچچە يىللار ئىلگىرىكى سېرىقچان، جۇۋازچى بالا... كالا مەجەزلىك ھارۋىكەش، گەپدان كىنوچى... مانا ئەمدى تاماماەن باشقىچە بىر ئادەمگە ئايلانغان. يېشى 30 دىن ھالقىغان، ئوتتۇرا بوي، تېنى قاۋۇل، بۇغداي ئۆڭلۈك چېھرىدىن بورانچى ئوغلىغا خاس غەيرەت ـ شىجائەت ئۇرغۇپ تۇرغان بەرنا يىگىت، ئۇنىڭغا يول كۆرسىتىۋاتاتتى... چوڭ كۆزلەردىن پاراسەتلىك ئىچكى دۇنيا، ئۆتكۈر تىللىق «ئەمگەك ئىلاھى» نىڭ قامىتىنى نامايان قىلىۋاتاتتى.

— كېرەم، ئەقىل تېپىپتۇ!

ئۇ بۇ سۆزنى قايتا ـ قايتا تەكرارلىدى. يوقاقۇنىڭ ئىللىق قوينىدا ھايات پەيزىنى سۈرۈۋاتقان بارلىق مەۋجۇدات لار مۇ، تەبىئەتمۇ ئۇنىڭ بۇ ھۆكۈمىنى تەسىقلاۋاتاتتى.

شۇنداق، كېرەم ئىمىن ئەقىل تاپتى، 30 يىللىق مۇساپىسىنىڭ «يولۇاس مەۋسۈمى» دا ئەقىل ـ پاراسەتكە

تولدی. ئۇنىڭدىكى دېھقانچە ئاڭ، دېھقانچە چۈشەنچە، يېڭى بىر مەنزىلگە، ئۇ ھېس قىلمىغان... قىرانلىق مەزگىلگە كۆچتى. «ئەقىل» ئۇچۇن قانچىلىك شېرىن كېچىلەرنى خىيال دۇنياسىغا غەرق قىلىۋەتكەن، ئەقىل ئۇچۇن ھەسىمنى قىلىشقا، ھەممىنى ئويلاشقا جۇرئەت قىلغان، شىر يۈرەك دېھقانغا ئايلاندى.

ئۇ ھەمىشە خىيال سۈرەتتى. مۇشۇ ئېتىز بويىدا، ھۆددە يەر ئۈستىدە باش قاتۇراتتى، ئويلىناتتى. ئويلا-ئويلا، ئاخىرى چەككە يەتتى.

«بۇغدايىنى ئورۇپ، ئورنىغا كۆكتات. قەلەمچە تېرىش كېرەك!»

مانا بۇ، ئۇنىڭ پۈتكۈل ئىگىلمىكنى تەكلەشنىڭ مۇقەددىمىسى بولۇپ قالدى. ئۇ مۇشۇ مۇقەددىمىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش ئۈچۈن قەسەم قىلدى. سائەت-سائەتلەپ، كۈن-كۈنلەپ ئېتىز بىلەن ھەپىلەشتى. گويا ئەلمىساق تەن بەرى كۆمۈلۈپ ياتقان خەزىنىنىڭ ئاچقۇچىنى كولاۋاتقاندەك، سەرنى، تەبىئەت قامۇسىدىكى ساماۋى توسۇقلارنى بىر-بىرلەپ يوق قىلىۋاتقاندەك، ھەممىنى يەرگە ئاتەۋەتتى. يوقاقۇنىڭ باھار پەسلى، شاۋقۇنلۇق ھايات، دېھقانلارنىڭ ئورما-خامان ناخشىلىرى، كاكىكۈكنىڭ ئىشق ناۋاسى، بۇرانچى دەريانىڭ يېقىملىق ئەللەيلەشلىرىمۇ، ئىناق، ئىسسىق ئائىلىنىڭ كۆڭۈللۈك ئارام گاھلىرىمۇ، ئوماق پەرزەنتلىرىمۇ، ئېچ كۆيەر ئايالىنىڭ يېقىملىق باتناشلىرىمۇ، ئۇنى ئېتىزدىن خىيال دۇنياسىغا تامامەن ئوخشاشمايدىغان، ئوزايمدىن نېمىنىڭدۇر قۇتلۇق شەپىسى كېلىدىغان زېمىندىن قايتۇرۇپ كېلەلمىدى. ئۇ، بىر نۇقتىغا — تاتلىق ئوغۇز سۈتىنىڭ ھىدى كېلىدىغان، ئۇزەل، ساھىب قىران قەزىنىڭ كۈلۈمـ

سەرخىمگەئوخشىمىپ كېتىدىغان بەزى نۇقتىغا — يەرگە ئۇرىدۇ، ئىشەنچ بىلەن قادالغانىدى. پۇتۇن ۋۇجۇدى، پۈتۈن قەلبى بىلەن ئاشۇ زېمىن قوينىغا چۆكۈپ كەتكەنىدى...

ئۇنىڭ رايىشلىقىنى، يەرگە، زېمىنغا بولغان ئوتتەك تەلپۈنۈشىنى، خۇددى دانىل دېنى تەسۋىرلىگەن روبىنزون كروزونىڭ كۆچلۈك ئېتىقادىغا ئوخشىتىمىش ئەقلىغە مۇۋاپىق كېلەتتى.

ئۇ، ئۇرادىسىدىن قايتمىدى. يېرىم يولدا توختاپ قالمىدى، ئاقۇۋەتتىن ئۈمىدسىزلەنمىدى. يەرگە، ئالتۇن زېمىنغا باغرىنى مەھكەم باستى. مەزمۇت ئالقانلىرى، كۈچ-قۇدرىتى بىلەن يەرنىڭ ئىسسىق لەۋزىنى قۇچاقلىدى، سۆيدى. يەر ئۇچۇن، زېمىن ئۈچۇن قان - تەر ئاققۇزدى. سوزۇلۇپ ياتقان جانسىز تۇپراقنىڭ ھەربىر قاتلىمى، ھەر بىر ئىچكى ھۇجەيرىسىگىچە سىڭىپ كىرىپ، ئۇنىڭ يۈرەك تەۋرىشىنى ئاڭلىدى. يەرنىڭ دېھقاندىن كۈتمىدىغان تەلىپىنى، ئىمتىيازىنى چۈشەندى. يەر ئۇنى سىناۋاتاتتى. ئىلگىرىكىگە تاماماەن ۋە تۈپتىن ئوخشاشمايدىغان ئوغۇت، سۇ، ئۇرۇق، پەرۋىش مەنبەسى تەلەپ قىلىۋاتاتتى. يېڭىچە تەلەپ، يېڭىچە سەزگۈ ئاتا قىلىۋاتاتتى. مانا بۇ تەلەپ ۋە سەزگۈ — يەرنىڭ ھوسۇل بېرىش توخۇتامنامىسى ئىدى.

ئۇ، كۆڭلىدە سۇرگەن خىيالىلىرىنى پىلانغا، سۈبيېكتىپ پىلانىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇپ، يەر ئۇچۇن، يوقاقۇن زېمىنى، يوقاقۇن دېھقانلىرى ئۈچۇن مول تەجرىبە توپلاپ بەردى.

ئۇ 1981 - يىلى، روھى سۈنغان دېھقانغا يول ئاچتى. دەسلەپكى يىلى 20 مو بىنەمنى ھۆددىگە ئېلىپ، بۇغداينىڭ مو بېشى مەھسۇلاتىنى 1100 جىڭغا يەتكۈزدى.

بۇغداي ئورنىغا ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى تېرىپ، ئائىلە ئىقتىسادىنى تۈرغۇزدى. ئىككىنچى يىلى 40 مو يەرنى ھۆددىگە ئېلىپ، تەكرار تېرىش تېخنىكىسىنى قوللىنىپ، ئاشلىقنىڭ مو بېشى مەھسۇلاتىنى 1800 جىڭدىن ئاشۇرۇپ، ئۆزى تۇرۇشلۇق يوقاقۇن كەنتىگە چۈشۈرۈلگەن شۇ يىلىق ئاشلىق ۋەزىپىسىنى بىر ئۆزىلا ئورۇندىدى. ئاشلىق ۋە ئىقتىسادىي زىرائەت جېكىدە، سەپىنىڭ ئالدىغا ئۆتكەن بۇ سەركەردىگە، پۈتكۈل يوقاقۇنلۇق ۋە خانىپېرىق ئەھلىنىڭ ھۆرمەت كۆزى تىكىلدى.

— ياپېرىم، دېھقانىنىڭ كۈنى تۈگىدىمۇ - نېمە؟ تازا «زەسىللىك» يەردە بۇ، بىرلا كۈچەش بىلەن 72 مىڭ جىڭ بۇغداي، قوناق ئېلىش، قالتىس ئىش بولىدىغۇ؟ ئاشۇنچە كۆپ ئاشلىقنىڭ ھەممىسىنى ئاشۇ جۇۋازچى كېرەم يالغۇز ئالدىما؟ چۆچەك، بەئەينى خەيالىي بىر چۆچەك، ئۇچۇر دەۋرىنىڭ ساماۋى چۆچىكى. تارىخ تىن بېرى ئۆز - ئۆزىنى باقالمايى، سەرتقى يۇرتلارغا ئېھ شەك كارۋىنى ئەۋەتىپ كەلگەن يوقاقۇن، ئېتىگىنىنى تاپسا، كەچلىكى يوق، يېرىم ئاچ، يېرىم يالىڭاچ ئۆتكەن نامراد دېھقان، ئاشلىقتىن تاغ ياسىساق كېمىنىڭمۇ ئىشەنگۈسى كېلىدۇ؟

لېكىن، پولاتتەك پاكىت ئالدىدا كىشىلەر ئىشەندى. كېرەمگە، ئۇنىڭ قالتىس شىجائىتىگە قول قويدى. ئۇنىڭ تېرىقچىلىق تېخنىكىسى، تەلەپچانلىقى، پەرۋىش قىلىش ئۇسۇللىرى ئۇلارنى ئىشەندۈردى... ئوغۇت تەركىبى مۇقىم بولۇش، يەرلىك ئوغۇت بىلەن خىمىيەۋى ئوغۇت نىسبىتىنى تەڭشەش، ئازوتلۇق، فوسفورلۇق ئوغۇتنى ۋاقتىدا ئىشلىتىش، سۇ، تۇپراق، ئاتموسفېرا قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش، قۇرغاقچىلىق، زىيانداش ھاشارا تلارغا، ئۇششۇك

ئېغىمغا، توڭغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى يۇقىرى «بالـ
دۇر پىشار» سورتلارنى تاللاش، تېرىش دېگەن قائىدىلەر
كېرەم ئىمىن تەرىپىدىن تولۇق ئاساسقا ئىگە قىلىندى.

زامانىۋى تېرىقچىلىق ئۇسكۇنىلىرى، تراكتور، كوم
باين، سېيالكىلار ئۇمۇملاشمىغان، سالالاشتۇرۇش، ئۇر-
مان بىلەن تورلاشتۇرۇش، ئېتىز-ئېرىق سۇ ئىنشائاتى
مۇنتىزىملاشمىغان يوقاقۇندىمۇ ئاشلىقتىن مول ھوسۇل
ئېلىشنىڭ مۇمكىنچىلىكى بارلىقىنى ھەممە ئادەم كۆردى.

مو بېشىغا 2000 جىڭ — بىر تونىنا ئاشلىق ئېلىش
ھەقىقەتەن يۇقىرى سەۋىيە، يۇكسەك پەللە ئىدى. بۇ
پەللە، يوقاقۇن ئاسمىنىدىن كۆتۈرۈلۈپ، پۈتكۈل بو-
رانچى، يۇرۇكقاش ۋادىسىغا كۆرۈندى. يوقاقۇندا كىشىلەر،
ئۆزلىرىنىڭ مۆجىزە ياراتقانلىقىدىن ھەيران قېلىشتى.

رادىئو خەۋىرى:

«خوتەن ناھىيە خانئېرىق يېزا يوقاقۇن كەنتـ
دىكى نامرات دېھقان كېرەم ئىمىن، ھۆددىگەرلىك ئائىلە
مەسئۇلىيىتى تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، تەر تۆ-
كۈپ ئىشلەپ، ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىش بـ
لەن شۇغۇللانغانلىقتىن، ئاشلىقنىڭ مو بېشى مەھسۇلاتى
يىلدىن-يىلغا ئېشىپ، بىرلىك مەھسۇلاتنى 2000
جىڭغا يەتكۈزدى. بۇ، يوقاقۇن تارىخىدا مىسلى كۆرۈل-
مىگەن يۇقىرى مەھسۇلات. ئۇ زەيكەش، شورلۇق، قۇم-
ساڭغۇ تۇپراقتىن ئاشلىق كانى ئېچىپ، ئىنسان قۇدرـ
تىنىڭ غايەت زور چەكسىزلىكىنى نامايان قىلدى.

پاراسەتلىك دېھقان كېرەم ئىمىن «تاغنى تالقان،
چۆلنى بوستان قىلىش» روھى بىلەن ئىشلەپ، 1982-
يىلىدىن 1985- يىلىغىچە بولغان ئۈچ يىلدا دۆلەتكە 500
مىڭ جىڭدىن كۆپرەك ئاشلىق تاپشۇرۇپ، ئاپتونوم

رایونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن رۇخسەت قىلىنمىسى، دېگەن شان - شەرەپكە ئېرىشتى...»

كىشىلەر تەنتەنە قىلىشتى، جېنى ئىچىگە سىغمىغانـ دەك سەكرەشتى، بىر - بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ، زەپـەر مارشىنى ياڭراتتى.

رادىئودىن ئېيتىلىۋاتقان يوقاقۇن — دەل ئۆزلىرى دەسـسەپ تۇرغان ئىسسىق ماكان ئىدى. مول ھوسۇل ئالغان دېھـقان — دەل يوقاقۇن ئۇغلى، بۇرانچى دەريا سى بويىدا تاۋلانغان «كەتمەنچى» ئىدى.

كېرەم ئەمەن باھار يامغۇرى بولۇپ، زېمىننى يـاشارتتى. يۇرتداشلىرىنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنىدا ئەگىپ يۇرـگەن چاڭ - توزانلارنى يۇيۇپ تاشلىدى. ئىشلەش، ئويلاش زېھنىنى ئاچتى. يەر دىن، سۇدىن پايدىلىنىشنىڭ گېئـومېترىك تەڭلىمىسىنى پىشىپ بەردى.

ئۇ دەل ۋاقتىدا ياغقان باھار يامغۇرىغا، زىرائەتكە دەل ۋاقتىدا باشلانغان سۇغا، دەل ۋاقتىدا سوقۇلغان خامانغا، دەل ۋاقتىدا چېلىنغان سىگنالغا ئوخشاش، تەمتاسلىق ئىلكىدە ياتقان زېمىننى ئويغاتتى. زېمىنغا ھايات كۈچ، سەزگۈرلۈك بېغىشلىدى. ئوت - چۆپلەر، ياپراقلار بولۇق ئۆسكەن، گۈل - گىياھلار چېچەكلەپ، خۇش بۇي ھىد تارقاتقان، ساپ ھاۋالىق يېڭى بىر مۇھىت، يېڭى بىر دۇنيا — يوقاقۇننى يارىتتى.

يېشىل ئورمان، يېشىل بۆشۈك

ئورمان ــ يېشىل خەزىنە. ئۇ بەئەينى جۈشقۇن ياشلىقتا ئوخشايدۇ. ئورمان ــ ئىنسانلارنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان يېشىل سېپىل. ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى ساپلاشتۇرغۇچى ھاۋا سۈزگۈچ، قۇم-بورانغا تاقابىل تۇرغۇچى مۇستەھكەم قورغان.

ھازىر دۇنيادىكى ئورمان كۆلىمى، ھەر بىر ئادەمگە 12 مودىن توغرا كېلىدۇ، جۈملىدە ئارانلا ئىككى موداىن توغرا كېلىدۇ.

خوتەن ۋىلايىتىدە، باغ ۋە ئىقتىسادىي ئورمان 1 مىليون 190 مىڭ مو بولۇپ، سۈنئىي ھەمراھ ئارقىلىق تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، 740 مىڭ مو توغرا قىلىق 2 مىليون 686 مىڭ مو يۇلغۇن-چاتقالدىق ئورمانى بار. بۇنىڭ ئىچىدە، مېۋىلىك ئورمان 133 مىڭ 615 مو، ئۇزۇمزارلىق 67 مىڭ 435 مو. ئۇنىڭدىن باشقا، كوئىنلۇن تاغ رايونىدا، كوئىنلۇن يۇمىلاق ئارچىسى ۋە قىزىل تاغ سۆگىتى قاتارلىقلاردىن 40 مىڭ موداىن ئارتۇق كۆلەم بولۇپ، يول يېراق، تاغ ئېگىز بولغانلىقتىن باشقا ئۇرۇش قىيىن. بەزى ئورۇنلىرىڭ ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى، خەلقئارالىق ئۆلچەم بويىچە 30% بولۇشى شەرت قىلىنسىمۇ، خوتەن ۋىلايىتىنىڭ پۈتۈن زېمىنى بويىچە ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 0.35%، بوسانلىقلار بويىچە قاپلىنىش نىسبىتى 20 پىرسەنتكە يەتكەن. خانىشېرىق، يوقاقۇندا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن دەرەخ 360 تۈپكە يەتكەن.

بەيجەنگ، جەكشى مېھمانخانىسى.

8 - قەۋەتتىن قارىغاندا، مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ يېڭى پۈتكەن 30 نەچچە قەۋەتلىك بىناسى بۇلۇتلار ئارىسىغا بوي سوزۇپ تۇراتتى.

پايتەختنىڭ گۈزەل، ساپ، شاۋقۇنلۇق ھاياتى بۇگۈن ئۇنى بۆلەكچە تېتىمك، ئىشچان قىلىپ قويغانىدى. مەملىكەتلىك 7- نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 1 - سانلىق يىغىنى مەزگىلىدە يېتىپ كەلگەن «كۆچەت تىكىش بايرىمى» كۈنى ئۇ قولىغا گۈرجەك ئېلىپ، ئاشۇ ئېگىز بىنانىڭ ئالدىدا كۆچەت تىكىش ئەمگىكىگە قاتناشتى.

ئۇ كۆپ ھەم ياخشى ئىشلىدى. يوقاقۇن ئوغلىغا خاس شىجائەت، ئىدىت، غەيرەت بىلەن ئىشلىدى. ۋەكىللەر بىر قاراشتىلا ئۇنىڭ كۆچەت تىكىپ، ئورمان ئەھيا قىلىشتا ئالاھىدە دىققى، پەم-پاراسىتى، تەجرىبىسى بارلىقىنى بايقاشتى. ئۇنىڭ كۆپىنى كۆرگەن سىنچى كۆزلىرى، قۇمقايغانىنىڭ ئۇششۇك بوران - چاپقۇنلىرىدا ئۇزۇن يىل تاۋلانغان، كۈچلۈك، چېۋەر قوللىرى ئازراقمۇ سەۋەنلىككە يول قويمايتتى. تىكلەنگەن ھەر تۈپ ئارچىنىڭ قۇياش نۇرىغا بولغان مۇناسىۋىتى، يىكتەك تۈز، يىلتىزىنىڭ يەر ئاستىدا توغرا، پۈختا جايلىشىشىغا، ئوق يىلتىز بىلەن يارەمچى يىلتىزلارنىڭ ئارىلىق مۇناسىۋىتىگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن چۈشكەنىدى.

ئۇ ئىشتىن قايتتى. گۈرجەكنى مۈرىسىگە سېلىپ، بۈكۈلگەن ئورمان بىلەن قاپلانغان بېيجەنگ كوچىلىرىغا نەزەر تاشلىغاندا، ئۆز ئالدىدا، يىراق تەكلىماكان قىرغاقىدا قالغان ئانا ماكانى، بورانچى قىرغاقلىرى، تەكشى كەتكەن تاشلىق سايدا بىنا قىلغان «يېشىل سېپىل» جىلۋىلەندى.

ئانا يۈرتنىڭ ئىللىق تەبەسسۇمى، گۈزەل سىماسى، ئۇنىڭ پۈتكۈل ئۇيۇ - پىكرىنى ئەكىسەتتى. ئۇ ئۆز تۇپرىقى، ئانا سۈتىگە ئوخشاش مۇقەددەس ماكانى — يۇ- قاقۇن ھەققىدە خىيال سۈرۈپ قالدى.

ئەنە يىراقتا، بېيجىڭنىڭ غەربىي ئۆپۈقىدا، قىزىل شەپەق ئاستىغا كۆمۈلگەن بۇرانچى دەريا سى، ئۇنىڭ بەش يىللىق قان - تەرىنىڭ، مېھنەت، ئەقىدىسىنىڭ مې- ۋىسى — يېشىل ئورمان قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ 40 تۈپ تېرىكى، خسان ئوردىسىغا ئېلىپ بارىدىغان تاش پەلەمپەيلەردەك بىر - بىرلەپ ئالدىغا كېلىدۇ. ئەنە، تې- رەكلەر ئۈستىدە يېيىلىپ ياتقان زەڭگەر ئاسمان، قويۇق يوپۇرماقلار ئارىسىدىن سان - سانا قسىز كۆمۈش تەڭگە- لەرنى تۆكۈپ تۇرغان شاۋقۇنلۇق سەھەر!

تارىخ، يېڭى بىر بەت ئاچتى. يوقاقۇندا يېڭى بىر قۇتلۇق كۈن يۇز ئاچتى. قايا قىدۇر ئۇچۇپ كېتىۋاتقان قۇشلار ئورمان ئىچىگە شۇڭغۇپ كىرمەكتە. ئورمان سەھەر شامىلىدا يېقىملىق شاۋقۇن كۆتۈرىدۇ. ئۇ گويا بىر بەرنا يىگىت، دەريا بولسا، مەسۇم يېزا قىزى. ئۇلار تەبىئەت كۆكسىدە يېلىنجاپ تۇرغان بىر جۈپ گۈل.

قىز — ئورمانغا قاراپ تولغىنىدۇ، كۈۋەجەيدۇ، دولقۇن- لۇق سۆزلىرىنى ئېيتىپ، نازۇك شاۋقۇنلىرى بىلەن ئەركە- لەيدۇ، ئورمانغا چىن ئەقىدىسىنى يەتكۈزىدۇ.

ئورمان — يىگىت، يىراقتىن قول سىلىپ كېلىۋاتقان دەريا غا زوق بىلەن سالام بېرىدۇ. ئوماققىنا بىر جۈپ كۆز بىلەن ئۆزىنىڭ ئوتلۇق تەلپۈنۈشىنى، سېغىنىش تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدۇ. ئىزگۈ خىياللار قايناملىدا يېنىك گۈرۈلدەپ، قىزنىڭ ھۆسن - جامالىغا زار بولىدۇ. ئۇنىڭ زۇمرەت كۆز-

لىرىگە، بارا قسان كىرىكلىرىگە، سۇ بىلەن چىرمىشىپ ياتقان سۈمبۈل چاچلىرىغا قاراپ چاۋاك ياگرىتمىدۇ.

مانا بۇ مۇھەببەت. كېرەم بىلەن ئامىنەخاننىڭ مۇھەببىتى، ھەقىقىي، چىن مەنىسىنى تاپقان گۈزەل مۇھەببەت. دەۋردىن، تارىختىن ھالقىغان تەبىئىي سەزگۈ. مانا بۇ يېڭىلىنىۋاتقان سۆيگۈ داستانى، تەبىئەتنىڭ ئوتلۇق كۆكسىدە سەكرەۋاتقان قوش يۈرەك! شۇ، ئورمان، ئادەم ۋە سەزگۈنىڭ بىرلىكىدىن تۇزۇلگەن سانلىق تەۋشلار! قۇياش، زېمىن ۋە ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇسابىقىلەر!

1988 - يىلى ئاۋغۇست.

كېرەم ئىمىن ئۆز كۈچىگە تايىنىپ، بورانچى دەريا سىنى تىزگىنلىدى. تارىخىي يىللاردىن بۇيان، يايلاق ئىگىسى يىلقىدەك. خالىغان يېرىدىن چېپىپ كېلىۋاتقان دەريا ئېقىنى، ئۇنىڭ خاسىيەتلىك سىزىقى ئىچىدە قېلىپقا تارتىلدى. خۇددى زېمىندىن سىزىلغان تۇز سىزىقتەك، ئۆز ئېقىنى بىلەن ئاقتى. قىرغاقلارنى يالىماش، بورانچى دەريا سىنىڭ يېراق ئۆتمۈشىگە، ئۇنتۇلغان چۆشىگە ئايلاندى. ئۇ شىددەت بىلەن مەۋج ئۇرسىمۇ، شاۋقۇنلىسىمۇ، ئادەملەرنىڭ ئەقىل تىزگىنىدىن مەڭگۈلۈك چىقىپ كېتەلمىدى. ئىنسانىيەت ئۆزلىرىنىڭ ھالال كۈچىدىن باشقا، غەيرەت، شىجائەت ئىلاھىنى ئىشقا سېلىپ، ئېقىنىنى تارايتتى. گويا ئۇزۇپ تاشلانغان قىل ئارغامچىغا ئوخشاش دەريانىڭ ھەممە يېرىدىن ئاقىدىغان تەڭداشسىز كەلكۈن، مەڭگۈ كەلمەسكە كەتتى.

يېشىل ئورمان، 2 مىليون تۈپ تېرەكلىك! نەقەدەر زور قۇرۇلۇش - ھە! ئۇنىڭدا پايتەخت ئاسمىنىنى تەرەپ تۇرغان 30 قەۋەتلىك، تۈپتۈز ئاسفالت

ياتقۇزۇلغان تىمەنىمەن مەيدانىنىڭ، ئالتۇن قوڭغۇراقلار جاراڭلاپ تۇرغان خان ئوردىسىنىڭ، دېڭىزدەك داۋۇلغۇپ تۇرغان ۋاڭقۇجىن كوچىسىنىڭ ھەيۋىسى بار ئىدى. ئۇ-نىڭدا يەنە سەددىچىن سېپىلىدەك مۇستەھكەم قامەت، چاڭجياڭ ۋادىسىدەك كۆركەم لاتاپەت، خۇاڭخې دەريا-سىدەك كۈچلۈك شاۋقۇن بار ئىدى.

20 مىليون تۇپ ئورمان، بىر تۇپ-بىر تۇپتىن تىكىلگەن، ھەربىر تۇپ ئورمان سېلىنغان كاتەك ئۈچۈن 0.30 يۈەن پۇل خەجلەنگەن. تىرناق بىلەن، تاش-شېغىل، لاي-لاتقىلىق جاھىل تۇپراقنى يېرىپ، يىلتىز تارتقۇزغان. بۇ، كېرەم ئىمىنىڭ يەر، ئورمان ئۈچۈن تۆلىگەن ئەڭ زور بەدىلى، شۇنداقلا نامرات يۇرتداشلار بىلەن بىللە بېيىش يولىدا تاشلىغان تۇنجى قەدىمى ئىدى. ئاشلىقتا 100 مىڭ جىڭلىق ئۆتكەلنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، قەلەمچى ئۇستۇرۇش، ئىقتىسادىي زىرائەت تېرىپ، ئۇنۇم ھاسىل قىلىش ئارقىلىق 300 مىڭ يۈەن مۇقىم مۇلۇككە، 60 مىڭ يۈەن ئايلانما مەبلەغقە ئىگە مۇستەھكەم ئىگىلىك تىكلەش جەريانىدىكى تۇنجى ۋە سالمىقى ئېغىر بولغان بىر قەدەم ئىدى. ئۇ بىر قېتىم ھاياجىنىنى باسالمىغان ھالدا مۇنداق دېگەنىدى:

«ئىقتىسادىم، كۈچ-قۇدرىتىم يېتىشسە، بورانچە دەريا-سىنى تىزگىنلەپ، قاقاسلىقنى بىنەم، ئورمانلىقنى ئۆزگەرتسەم، ئارزۇيۇم ئىشقا ئاشقان بولاتتى!»

ئۇ بۇ سۆزنى بورانچى بويىدا بالىلىقنىڭ سەبىي سەزگۈسىگە تايىنىپ دېگەنىدى. كېيىن، ياشلىقنىڭ ئۈلۈغ-ۋار تەلپۈندۇرۇشلىرى ئۇنى بورانچى دەريا-سىغا چىللاپ كەلگەندە، ئۇ مۇشۇ قىزىل قىرغاقتا تۇرۇپ، دەريا سا-ھىلىنىڭ كەلگۈسىنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەنىدى. بورانچى

ئاخشىمى، ۋىسال شارابىنىڭ كەيپىچىلىكىدە ئامىنەخاننى باغرىغا بېسىپ تۇرغاندىمۇ، مۇشۇ ئارزۇسىنى پىچىرلىغاندى.

بۇ خىل پىچىرلاش، تۇپتوغرا بەش يىلدىن كېيىن رېئاللىققا ئايلاندى. ئۇ مۇشۇ ئارزۇسىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇش داۋامىدا، تۇپتوغرا 150 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى. تراكتور كۈچى، ئادەم كۈچى، مەبلەغ جەھەتتىن ھەممىگە چىدىدى، ھەممىگە بەرداشلىق بەردى. قىممىتى نەچچە مىليون يۈەنلىك «يېشىل خەزىنە»گە ئېرىشىش يولىدا 1986 — 1987 - يىللىرى قەلەمچە تىجارىتى بىلەن يىغقان 150 مىڭ يۈەنگە نەچچە ھەسسە قاتلىنىدىغان ھال كۈچى چىقاردى. ئۇ ئىرادىلىك دېھقان ئۇغلىنىڭ ئالدىن كۆرەرلىكى بىلەن يول تېپىپ، بايلىق ئەلاھىنى تەسىرلەندۈردى.

ئۇ كەلكۈن مەزگىلىدە باشلامچىلىق بىلەن لاي ئېقىتتى. دامبا سوقۇپ، ئېتىز ياسىدى. قەلەمچە تېرىپ ئۆسۈرۈپ، ھەم قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى يېتىشتۈرۈش قىممىتىگە، ھەم قۇم-بوراندىن مۇداپىئە كۆرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە ھەيۋەتلىك يېشىل دۇنيا بەرپا قىلدى. يەنە بىر جەھەتتىن، ئۆز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق يۇرتداشلارنى يېتەكلەپ، ئۆزى ماڭغان بېيىش يولىغا يېتەكلىدى. ئۇلارغا، بورانچى ساھىلىنىڭ ئېچىش ئېغىزلىرىنى، ئاشلىق ۋە ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى كۆپلەپ تېرىشنىڭ پايدا-زىيىنىنى كۆرسەتتى. ئۆزى باش ۋە يار-يۆلەك بولۇپ، بېيىشنىڭ، بېيىپ ھاللىق سەۋىيىگە يېتىشنىڭ داغدام يولىنى كۆرسەتتى.

ئىلگىرى يوقاقۇن بىلەن بورانچى دەريا سىنىڭ جەنۇبىدىكى تاشلىق ساينىڭ ھەددى-ھېسابى يوق ئىدى. نامراتلىق كۈز ياپراقلىرىدەك تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان بۇ

ئورتتا، ئېچىش، پايدىلىنىشقا بولىدىغان بىر پارچە زېمىن، چۆل - باياۋان خۇددى ئاينىڭ يۈزىدىكى داغدەك، گۈللۈك ئوتتۇرىسىدىكى ئاق يەردەك، رەھىمسىز كەلكۈننىڭ گىر-ۋىكىدىلا، سۇسىز، گىياھسىز، تاشلاندۇق پېتى قاغجىراپ ياتاتتى. ساپ ھاۋا، ئەلۋەك سۇ، مېھنەت سۆيەر دېھ-قانىنىڭ كۆزىچىلا تەبىئەتنىڭ ساقايماس جاراھىتىگە ئايلىنىۋاتاتتى. گويا خۇمدان ئوچىقىدىن شاللىنىپ قالغان كېسەك پارچىسىدەك ھېچكىمنىڭ نەزىرىگە ئېلىنمىغان بۇ بەختسىزلىكنى كېرەم ئىمىننىڭ سەزگۈر نېر-ۋىسى، ئۆتكۈر كۆزلىرى كۆرۈپ قالدى. ئۇ شېرىن چۈشتىن ئويغانغاندەك يېنىك سىلكىندى. خىجىللىق، پۇشايمان ئىچىدە دەريا بويىغا كەلدى. بەش يىللىق مېھنەت، ئەجرى بەدىلىگە تارىخ سەھىپىسىدىن ئۆچۈرۈلگەن «خارابە-لىك»نى سېزىن ھىدىن، سەتەيىن...گە ئوخشاش «مەدەنىيەت پەيلاسوپلىرى»نىڭ كۆزى قىزارغۇدەك «ئالتۇنلۇق»قا ئايلاندۇردى. ئۆزى ئۆسۈپ يېتىلگەن بورانچى بويىدا بىر پارچە ئالتۇن قوزۇقنىڭ، لوپنۇر كۆلى، ماناس كۆلى، ئايدىڭكۆل، ئالاننۇر كۆلى ۋە تىتما كۆلى دۇچ كەلگەن پاجىئەلىك تەقدىرگە-خەرىتىدىن ئۆچۈپ كېتىش خەۋپىگە دۇچ كېلىۋاتقانلىقىنى بايقاپ، ئۇنىڭ ئۆمرىنى ئۇزارتتى. كۆكلىتىپ، بەنەم ئېچىپ، ھايات‌لىققا مۇناسىپ كېلىدىغان گۈزەل مۇھىتقا ئايلاندۇردى.

قارا قۇيۇن، ئالۋۇتن، جىن-شايتانلار بەزمە قۇر-غان چۆل-جەزىرىنى، زېمىن قوينىغا قايتۇرۇپ كېلىپ، ئامرات ئەمگەكچىلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا بۆلۈپ بەردى. بۇ-گۈنكى كۈندە، خانىبىققا تەۋە... 150 ئائىلىنىڭ 1500 مو يېرىدە 2 مىليون تۇپ دەرەخلىكنى ئۆز ئىچىگە ئالغان غايەت زور ئېكىنزارلىقى قەد كۆتۈردى.

2 مليون تۈپ!

كېرەم ئەمەنلىك خۇشلۇقى چەكسىز ئىدى. بۇ خۇشال-لىقنى، دەريانى تىزگىنلەش، لاي ئېقىتىش، كۆچەت تىكىش-تە، ئۆزىگە قول-قانات بولغان يۇرتداشلىرى بىلەن ئور-تاقلاشقاندا، ئۇ چوڭقۇر سۆيۈنۈش هېسسىياتى بىلەن:

— ئايهاي، قالتىس گەپ بولدى. مانا قاراڭلار. هەيۋەتلىك يېشىل سېپىل، مېنىڭ 30 مو يەردىكى 40 مىڭ تۈپ ئورمىنىم، كەلگۈسىدە مىليون يۈەنلىك بايلىققا ئايلىنىدۇ. سىلەرنىڭ 2 مىليون تۈپ ئورمىنىڭلار نەچچە يۈز مىليون، نەچچە مىليارد يۈەنلىك بايلىققا ئايلىنىدۇ. تاشلىق، ئاخىرى گۆھەر كانىغا ئايلىنىدۇ، — دېگەنىدى.

كېرەم ئەمەن مانا شۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ، مېهمانخانا بىناسىنىڭ 8 - قەۋىتىگە قانداق چىقىپ قالغانلى-قىنى بىلمەيلا قالدى.

چۈشتىن كېيىن ۋەكىللەر مۇزاكىرىگە ئۈيۈشتۈرۈلدى. مۇزاكىرىدە، «ئاساسىي قانۇننىڭ 11 - ماددىسى»غا تۈزە-تىش كىرگۈزۈش توغرىسىدىكى تەكلىپ — «دۆلەت خۇسۇسىي ئىگىلىكىنىڭ قانۇندا بەلگىلەنگەن دائىرە ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا ۋە راۋاجلىنىشىغا يول قويىدۇ. خۇسۇسىي ئىگىلىك، سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ئىگىلىكى-نىڭ تولۇقلىمىسىدۇر، دۆلەت خۇسۇسىي ئىگىلىكنىڭ قا-نۇنغا مۇۋاپىق مەنپەئىتىنى، هوقۇقىنى قوغدايدۇ ...» دېگەن يېڭى مەزمۇنى غۇلغۇلا قىلىندى.

كېرەم ئەمەن ئاددىتتە كەم سۆز بولۇپ، كۆپرەك ۋاقىتنى ئاڭلاشقا، مۇلاهىزە قىلىشقا سەرپ قىلاتتى. ئۇ، بۇ-گۈنكى مۇزاكىرە داۋامىدا قەلبىدە بىردىنلا جۇش ئۇرغان هاياجىنىنى زادىلا باسالمىدى. خۇددى ئۆزۈن مۇددەت ئايرىلىشتىن كېيىن، تاسادىپىيلا يوقاقۇن تۇپرىقىغا دەس-

سىگەندەك، يۇرتداشلار بىلەن بورانچى بويىدا خۇشال ئۇچراشقاندەك جۇشقۇن، گەپدان بولۇپ كەتتى.

— بۇ دېگەن قانۇن، دۆلەتنىڭ تۈپ قانۇنى. قانۇندا، خۇسۇسىي بايلىقنىڭ ئورنى ئېنىق بېكىتىلدى. بىز ئۆزىمىزنىڭ خۇسۇسىي ئىگىلىكىنى قانۇنغا تايىنىپ راۋاجلاندۇرۇش، قانۇنغا تايىنىپ قوغداش كاپالىتىگە ئېرىشتۇق. مەن بۇ قېتىم خوتەندىكى، بىزنىڭ يوقاقۇندىكى نامرات قېرىنداشلىرىمغا ياغقۇدەك ئېسىل سوۋغا ئەكېلىدىغان بولغانلىقىم ئۈچۈن، ئىنتايىن خۇشالمەن. ئەمدى «كېرەمباي!» دەپ ئاتاشسا، بۇنىڭغىمۇ رازىمەن. مەن گۈزۈيۈەنگە شۇنسى ئىلتىماس قىلىمەنكى، بىزنىڭ خوتەنىدە يېڭى سىياسەتنىڭ مېۋىسىگە ئېغىز تەگكەنلەر تېخى كۆپ ئەمەس. نامراتلىق يەنىلا چوڭ ئاپەت. بۇنىڭ، بىر سەۋەبى، ھەدېسلا بېيىغانلار تەشۋىق قىلىنىۋاتىدۇ. داۋاملىق ياخشى ئىشلار تىلغا ئېلىنسا، ئىجابىي تەرەپ گەۋدىلەندۈرۈلسە، ئىشنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ. خاتا بولسىمۇ مەيلى، بىرلا تەلەپپۇز بار ئېيلىشىپ كۆرسە. بىزنىڭ تۆۋەندە ئىلمىي ئالداملىق تۈگىمىنى يوق. مەسىلەن، بىر دېھقانىنىڭ يىللىق كىرىمى 200 يۈەن توختىغان ئەھۋال، بەزى مەسئۇلىيەتسىز كادىرلىرىمىزنىڭ يالغانچىلىقى بىلەن، «500 يۈەنگە يەتتى» دەپ مەلۇم قىلىندۇ. دەل شۇنداق ئەھۋالدا كۆپ بولغانلىقتىن، نامراتلار، نامرات پېتى قېلىۋەردى. ئۈلارنىڭ نىسبىتى يۇقىرىغا مەلۇم قىلىنغان 20%—30% ئەمەس 50—60 پىرسەنتتىن تۆۋەنلىگىنى يوق. بەزى دېھقانلار، ھېلىمۇ ئەتىگىنى تاپسا چۈشلۈكى، بۈگۈنىنى تاپسا ئەتىلىكى يوق. ھەقىقەتەن غەرىبكەل ياشاۋاتىدۇ. بۇنى قانداقمۇ «كىيىمى پۈتۈن، قورسىقى توق» سەۋىيىگە يەتتى دېگىلى بولسۇن؟ دېمەكچى بولغىنىم، جەمئىيەتتىكى مۇشۇن-

داق كۆپتۇرمىچىلەر، ئالدامچىلارغا مەلۇم تەدبىر قوللىنىلمىغاچقا، نامرات رايونلاردىكى نامراتلار سانى ئازلاۋاتقان بولسىمۇ، ئۇلار ھەقىقىي بېيىش كاپالىتىگە ئېرىشەلمەيۋاتىدۇ. ساپ كىرىم بولغانىكەن، بانكىدا قويغان ياكى قولدانەق قالغان پۇل ــ ھەقىقىي كىرىم ھېسابلىنىشى كېرەك، قانداقتۇر، ئېتىزلىقتىكى تال، باراڭنىڭ غازاكلىرى، تۇغۇلمىغان چارۋىنىڭ قىممىتى ھېسابلانسا، بۇنى قانداقمۇ «كىرىم سەۋىيىسى» دېگىلى بولسۇن؟ شۇڭا، مۇشۇ خىل ئىللەتنى تۈگىتىدىغان بىرەر قانۇن ـ نىزام تۈزۈپ چىرىشكە بولامدۇ ـ يوق!

مېنىڭچە، يۇقىرىنىڭ سىياسىتى ناھايىتى ئېنىق. ھۆكۈمەت قانۇن ـ سىياسەتنىڭ مۇقىملىقىغا، ئىشەنچلىكلىكىگە قەتئىي كاپالەتلىك قىلالايدۇ. نامرات، ئارقىدا قالغان رايونلارنىڭ ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىشىغا، رونىق تېپىپ، قەد كۆتۈرۈشىگە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىپ، كۆپرەك يار ـ يۆلەك بولسا دېگەن ئۈمىدە مەن.

زالدا ئالقىش ياڭرىدى.

ئۇ ھەقنى سۆزلىگەنىدى. ئۇ، ئۆزى ۋە ئۆزى ۋەكىللىك قىلغان بىرتوپ كىشىلەرنىڭ، يوقاقۇن دېھقانلىرىنىڭ يۈرەك سۆزىنى قىلدى. نامرات، يوقسۇزلۇق پاتقىقىدا ئۆمىلەۋاتقان دېھقانلار ئۈچۈن گەپ قىلدى. بېيىش ئۈچۈن، قەد كۆتۈرۈش ئۈچۈن يول ئىزدەۋاتقانلار ئۈچۈن گەپ قىلدى.

ئۇ بېيىجىڭ كوچىسىدا، تاماقخانىلاردا، ياتاق ۋە مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىدا ... خىيالغا پاتتى. 5000 كىلومېتردىن يىراقراق جايدا قالغان يوقاقۇن ئاسمىنىنى پايتەخت ئاسمىنى بىلەن باغلىدى. ئۇ ئېگىز ـ ئېگىز ئىمارەتلەر، رەتلىك، پاكىز يوللار، موكىدەك ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان ئاپتوموبىللار، چۈمۈلىدەك مەخلۇدىشىپ

يۇرگەن ئادەملەر ئارىسىدىن، سۇلغۇن، مىسكىن چىراي يۇرتداشلىرىنى ئىزدەيتتى.

ئەمما بۇ پايتەخت، قەدىمىي شەھەر. بۇ يەر يوقاقۇنغا ئوخشاشمايتتى. بورانچى دەريا سىغا، بولجالمقا، قىزىل شەپەق ئاستىدىكى ئېتىزلىققا ئوخشاشمايتتى. بۇ پۇتۇن دۇنيانىڭ دىققەتىنى، قىزغىنلىقىنى قوزغاۋاتقان ئاۋات شەھەر، شەھەر بولغاندىمۇ، كاتتا، چوڭ شەھەر ئىدى. بۇ يەردە، ئادەمگە، ئادەملىك سەزگۈگە دەرھال تەسىر قىلىدىغىنى، يەنىلا ئاسماندىكى قۇياش، بېيجىڭ قۇياشى، خۇددى يوقاقۇن ئاسمىنىدىكى قىزىل شەپەقتە ئوخشاشلا تاۋلىنىپ تۇرغان قىزىل قۇياش ئىدى. پۇتۇن ئىنسانىيەتنى باغلاپ تۇرغان بۇ ئوت جىسىم، بېيجىڭ بىلەن يوقاقۇنغا ئوخشاشلا يورۇقلۇق، ئىسسىقلىق تارقىتاتتى.

بىراق، بۇ خىيال بىلەن رېئاللىق ئوتتۇرىسىدىكى بىرلىك ئىدى.

بىراق ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلگەن قىزغۇچ شەپەق ئۇنىڭ كۆزلىرىنى چاقنىتىۋەتتى. دۆگىلەك شار، غەربتە، ئۇنىڭ يۇرتى، ئانا ماكانى يوقاقۇندا، دەريا قىرغىقىدا زوكزىيىپ ئولتۇراتتى. قىزىللىققا پۈركەنگەن قىرغاقتا، بىر بالا، ياق، يوچۇن بىر يىگىت، قوش مۈڭگۈز ئارىسىدىن نەمەگمدۇر تەلپۈنۈپ قارايتتى. دۆگىلەك، چەمبەرسىمان قۇياش، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە، جىسمىغا ئوت چاچاتتى. يوقاقۇنمۇ، دەريامۇ، ئۇمۇ بىللە قىزىراتتى، بىللە كۆيەتتى، نەگمدۇر بىللە پاتاتتى. گويا تۇنجى قېتىم، قۇياشنىڭ ئوتلۇق مېھرىگە تەلپۈنۈپ تۇرغاندەك، ئۇنىڭ يۈرىكى قاتتىق دولقۇنلىناتتى، چىن ئەقىدىسى بۇزۇغۇن ئۇستىدىكى شەپەق ئۇرۇندەك جىلۋىلىنەتتى.

شۇ تاپ، ئۇنىڭ ئورمانلىقى، قىرغاقلىرى قىزىللىققا چۆمكەلدى، قىزىل مەرۋايىتتەك جىمىرلىدى. ھايات قايتىشىغا ئايلاندى. ئەنە شۇ قاينام ۋە مەرۋايىت يۈزىدە زاھىر بولغان يوقاقۇنلۇقلار، پۈتكۈل تەبىئەت دۇنياسىغا قاراپ خىتاب قىلدى:

«ئەگەر، دەريا، كەلكۈن، سايلىقلار، تەكرى تەرىپىدىن يارالغان مۆجىزە دېيىلسە، ئۇ ھالدا، پايانسىز كەتكەن ئېقىمىز ئورمانلىق، يوقاقۇنلۇقلار، جۇملىدىن، يوقاقۇنىڭ ئاددىي بىر پۇقراسى تەرىپىدىن يارىتىلغان بايلىق ھېسابلىنىشى، بۇ بايلىق، بارلىق مۆجىزىلەرنىڭ گۈلباغىسى بولۇشى شەرت».

كېرەم ئىمىن، ھەقىقەتەن مۆجىزە ياراتتى. بولۇپمۇ، يوقاقۇنلۇقلارنىڭ ھەممىسى چىنپۇتتى. قۇياش ۋە زېمىن چىنپۇتتى.

ساماني يولى جىمىرلايدۇ

خوتەن ۋىلايىتى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا دېھقانچىلىقنى ئاساس، چارۋىچىلىقنى قوشۇمچە قىلىپ كەلگەن. ۋىلايەت بويىچە ئومۇمىي چارۋا 3 مىليون 29 مىڭ 200 تۇياق بولۇپ، ھەربىر نوپۇسقا ئىككى يېرىم تۇياقتىن توغرا كېلىدۇ. ئومۇمىي يايلاق كۆلىمى 46 مىليون مو بولۇپ، بۇلار تاغ يايلىقى، جاڭگال يايلىقى ۋە كەنت يايلىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. نىسبەتلەشتۈرگەندە، ھەر 12 مو يايلاققا بىر تۇياق چارۋا توغرا كېلىدۇ. يېڭى

زىللاندىيدەك چارۇچىلىقى تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەردە، بىر مو يايلاقتا 20 تۆياق چارۋا بېقىلىدۇ...

خوتەندە تاغلار، تاغلارنىڭ چېكى، پايانى يوق. تۈرمەل ـ تۈرمەل بۇلۇتلار ئاستىدا، تىك قىيالار ئۈستىدە جىلۋىلىنىپ تۇرغان قاردۆۋىسى مەڭگۈلۈك ئۈيقۇسىنى باشقا لىغان گۈزەل مەبۇدىغا ئوخشاش ئاجايىپ كۆركەم تۇسكە كىرگەن.

— بۇ يەرنى، يەرلىكلەر چۇغلۇق دەپ ئاتايدۇ، — ساقاللىق ئادەم يايلاقنا تۈنجى قېتىم ئاياغ باسقان بۇ دېھقان كارخانىچىغا ھەر بىر جىلغا، قىيا، ئېقىن ئۈستىدە ئۆزلەپ بېرىۋاتاتتى، — قەدىمكى زامانىدا، بىر ئاسمان يەرشىتىسىنىڭ قىزى مۇشۇ چوققىغا ئۇچۇپ چۈشۈپتۇ. بۇ يەرنىڭ ھاۋاسى ساپ، ئوت ـ چۆپ، سۇلىرى ئەلۋەك ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، دىلى سۆيۈنۈپتۇ. كۆڭلىدە بىردەم ئارام ئېلىۋېلىشنى تىلەپتۇ. ئۇ تاشلىرى لىغىرلاپ تۇرىدىغان ئاشۇ شارقىراتما تېگىگە چۈشۈپ يۇيۇنۇپتۇ. بىردىن، يۇرىكى ئويناپ، كۆزلىرى يىراقلارغا، شارقىراتمىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئوتلاقلا تاشلىنىپتۇ. چۈنكى ئۇ يەردە بىر يىگىت، پادىسىغا نەي چېلىپ بېرىۋاتقانىكەن. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى دەرقەتە ئۇچرىشىپ قاپتۇ.

قىز ئىنسانىي تۇيغۇغا، يىگىت غايىسانە رىشتىگە باغلىنىپتۇ. ئۇلار ئىشقى مۇھەببەت دەۋرىنى سۈرۈپ، خۇشال ـ خۇرام ئۆتۈپتۇ.

ئۇلار شارقىراتما ئاستىدا سۇ چېچىشىپ ئويناۋاتقاندا، توساتتىنلا ئاسمانىنى تۇمان قاپلاپ، قارلىق چوققا ئۈستىدىن بىر پارچە قارا تۇتەك لەيلەپ كېلىپتۇ ... يەرجاھانىنى قاراڭغۇلۇق قاپلاپ، قىز بىلەن يىگىت ۋەھىمىگە

چۇشۇپتۇ. قارنىما، چوقما ئۇستىدە غايەت زور بىر بۇركۇت، قاناتلىرىنى كېرىپ، ئۇلارغا ۋەھىمە سېلىۋېتىپتۇ.

قانلىق جەڭنىڭ يەتتىنچى كۈنىسى، يىگىت بۇركۇت سىياقىغا كىرىۋالغان ئاسمان دۈشمىنى يېڭىپتۇ. ئەمما ئوخچۇپ تۇرغان يۇركى جاراھەتلىنىپ قىزنىڭ قۇچىقىدا جان ئۈزۈپتۇ. يىگىت كۆز يۇمۇش ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئەتە-ۋارلىق تەۋەررۇكى بولغان قومۇش نەينى قىزغا قالدۇرۇپتۇ.

قىز ئۆزىنىڭ ۋاپادار ئاشىقىنى مۇشۇ تاغ باغرىغا دەپنە قىلغان ۋە نەينى تۇپراق بېشىغا سانجىپ قويغان... شارقىراتمىدىن چىققان مۇڭلۇق ساداﻫ ئاشۇ نەينىڭ، قىز-نىڭ يىغىسى ئىكەن. كېيىن قىز مۇ ئۆزىنى شېھىت قىلىپ، يىگىتنىڭ قەبرىسىگە سىڭىپ كېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ قەلبىدىن ئوخ-چۇغان يىغا، قان-زەرداب قىيا ئارىسىدىن بەرخىل ئۆ-سۈملۈك بولۇپ ئونۇپ چىقىپتۇ. بۇ ئۆسۈملۈك ھەر يىلى ياپراقلايدىكەن، غۇنچىلاپ بارا قسانلىشىدىكەن، لېكىن ئۇلار شېھىت بولغان ئاشۇ دەۋردىن ھازىرغىچە، ئۇنىڭ ئېچىلغىنىنى ھېچكىم كۆرمىگەنكەن. كېيىنكىلەر بۇ ئۆسۈملۈكنى «گۈلى قەھقەھ» دەپ ئاتاشقان. بۇ ئاجايىب خىسلەتلىك گىياھ بولۇپ، ئەگەر كىمكى ئۇنى تۇتىماقچى بولىدىكەن، ئالدى بىلەن مۇنۇ بەيىتنى ئوقۇشى شەرت ئىكەن:

كۆرگىلى كەلدىم گۈلقەھقەھ،
سۆيگىلى كەلدىم گۈلقەھقەھ.
ئاچچىق ھەسرەت، ئاچچىق ياشتىن
ئونگىلى كەلدىم گۈلقەھقەھ!

مانا بۇ بەيىتنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىتۇتۇ-مىغىز ھېچقانداق ئىش يۈز بەرمەيدۇ، ئەگەر بەيىتنى بىلە-

مەي، تۇتۇپ سالسىڭىز، قول - بار ما قلىرىڭىز قىزىق مايغا پۇچۇلانغاندەك كۆيۈشۈپ، ئىچىشمىشقا باشلايدۇ.

— كىشىلەرنىڭ «گۈلقەھقەھلىرى ئىچىلىپ كەتتى» دېگەنمۇ يالغانمىكەن - دە!

ساقاللىق ھەمراھ ھېكايەسىنى تاماملىدى، قەدىمكى رۇبايەتتىن رېئال ۋەقەگە، بۈگۈنگە باغلانغان بۇ پاجىئەدە، تەبىئەت بىلەن ئادەمنىڭ ئىچكى باغلىنىشى ئەكس ئەتكەنىدى. ئۇ يايلاقنى چۈشەندى. ھەربىر گىياھ، تاغ - جىلغىلار ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە، خاسلىققا ئىگە بۇلۇپلا قالماي، بەلكى تەبىئەت جىنسلىرىنىڭمۇ ئادەمىلەرگە ئوخشاش ئىچىنىشلىق سەرگۈزەشتىسى، ئۆتمۈشى بار ئىدى. بۇ — كىشىنى ئويغا سالىدىغان ئادەملىك تەقدىر، ئادەملىك ھادىسە ئىدى.

كېرەم ئەمىن تەبىئەت بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىمۇ، ئەنە شۇنداق ئىچكى باغلىنىشنىڭ بارلىقىنى قىياس قىلدى. ئادەم يىقىلسا توپىغا، كۆز يۇمسا، تۇپراققا بەند بولىدۇ، ئوخشاشلا تۇغۇلسىمۇ، كۈلسىمۇ تۇپراققا مۇراجىئەت قىلىدۇ. تۇپراقتىن بەخت - ھالاۋەت ئۇندۇرگەن ئامىل — ئادەم، ئادەمنى گۈل، ھەيۋەتلىك قىلىپ ئۆستۈرگەن نەرسە — تۇپراق!

ئادەم تۇپراق بىلەن، تۇپراق ئادەم بىلەن ئۇلۇغ! ئۇ، ئۆز تۇپرىقىدا، ئۆز يۇرتىدا مۇنداق مۇنبەت، مەنزىرىلىك يايلاقنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلمىغانىدى. ئۇ، يىراقتا، ئاسمان بېتىگە، ئۇپۇققا تۇيماي قارايتتى، تەبىئەتنىڭ يارقىن سىماسى ھەققىدە گۈزەل تۇيغۇلارغا چۆمۈلەتتى.

چۈغلۇق ئاسمىنى — يىراقلارغا نەرە تارتقان، ئاستى ئوتتۇرا قاپتالغىچە يېشىل ئوتلاق، ئۇستى قاتتىق ۋە

پۇتۇن گرانىت تاشلار بىلەن پۈتكەن. چوققىنىڭ غەربىدە تۇرۇپ قارىسىڭىز، ئۇنىڭ ئېگىز چوققىسىدىكى ئۇچلۇق قىيالار، خۇددى ئۇچۇش ئالدىدا تۇرغان بۈركۈتنىڭ ھالىتىگە ئوخشىشىدۇ. تاشلارنىڭ رەڭگى ئاچ قىزىل، بەزى جايلىرى كۆكۈچ چاندۇ. چوققىنىڭ 400 مېتر ئېگىزلىكىدىكى يان باغرىدا ياپيېشىل گۈلقەھقەھلەر بارا قانلىشىپ كەتكەن، ئېگىزلىرىنىڭ بويى بىر يېرىم مېتر، ياپراقلىرى ئەركەك ئۇجمىنىڭ چۆنقلىرىغا ئوخشىشىپ كېتىدۇ. ياپراقلىرىنىڭ شەكلى كۆركەم بولۇپ، 12 تاپلىق سېيالكىنىڭ تەخسىسىدەك، بىر-بىرىگە يېپىشقان.

ئۇ، يايلاققا تويماي قارايتتى. بورانچى دەريا سىنىڭ ئۆركەشلىرى، قىزىللىققا چۆمگەن قىرغاق، يوقاقۇن ئوغلىنىڭ ياشلىق خاتىرىسىنى ساقلاۋاتقان بولسا، يايلاق مەنزىرىسى ئۇنىڭ تۇيغۇسىدا يېڭى داۋالغۇش پەيدا قىلدى.

— پاھ، نېمىدېگەن گۈزەل ماكان بۇ، چەت ئەللىكلەرنىڭ شەھەردىن يىراق بولغان خىلۋەت دالالاردا داچا-ئۆي جاي سېلىپ ئولتۇرۇشى بىكار ئەمەس ئىكەن-دە! 7-ئاي، يوقاقۇنىڭ تومۇز كۈنلىرى، ھەممە نەرسە ئوتقا قاقلانغاندەك بولۇپ كېتىدۇ، دەريا سۈيىمۇ ئىسسىپ قالىدۇ، ئورمانلار ئاستىدىن گۈپۈلدەپ ئوت تاقىلىدۇ، ئېتىزلار تاشتىن ياسالغاندەك تىمتاسلىققا چۆمىدۇ. ھاۋا ئىسسىق، تىنچىق مۇھىتتا يۈرەك كاۋاپ بولىدۇ. مانا بۇ يەر باشقىچە ھۆزۈرلۇق، ھاۋاسى، سۈيى ساپ، تەبىئەت— ئۆز تەبىئىيلىكى بىلەن ئالدىڭدا ياتىدۇ.

— قانداق، كېرەمباي، يايلاقنىڭ نېمىسىگە شۇنچە ھەۋەس قىلىپ كەتتىڭىز! قاراڭ، ئاۋۇ سۇغۇر بالىسى، سىزنى كۆزىتىۋاتىدۇ. باي دېگەنگە ھەممە نەرسە ھەۋەس قىلىدىكەن-دە!

— مەنمۇ قىزىقىپ قالدىم. رەسىمدەكىلا گۈزەل يەر-ئىكەن-ۇ!

ئات بىر دەملا پۇشقۇرۇپ، جايىدا تۇرۇۋالدى. جەھلى قاتقان، قارا تەرگە چۆمۈلگەن بۇ جانىۋار يايلاق يوللىرىغا كۆنۈك بولسىمۇ، نېمىشقىدۇر كەينىگە داجىپ تۇرۇۋالدى.

— پەخەس بولۇك، داۋغان كامىردىن ئۇركۈپ قاپتۇ.

ساقاللىق ھەمراھ ئېتىنى دېڭىتىپ كېلىپ، كېرەم ئىسمىن ماڭغان چىغىر يولغا چۈشتى. بۇ يەرنىڭ يوللىرى ئېدىر-لىقلار، يامغۇر ئىزلىرى ئاساسىدا شەكىللەنگەن، يانداشىپ كەتكەن پەلەمپەيسىمان يوللاردا داۋغان كامىرى قەدەمدە بىر ئۇچرايدۇ. پەخەس بولمىغاندا ئۇشتۇمتۇت چىقىپ قالىدىغان داۋغان بالىلىرى ئاتلارنى ئۇركۈتۈپ، ئات ئۇستىدىكى ئادەمگە ئۇڭۇشسىزلىق تۇغدۇرۇپ قويىدۇ.

— داۋغان تېرىسى دورا ماتېرىيالى، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، ئەمما، ئۇنىڭ بەدىنى بەك سېسىق يۇرايدۇ.

— ئاۋۇ كىمنىڭ قەبرىستانلىقى؟

كېرەم ئىسمىن چوخلۇق قىنىڭ شىمالىي قاپتىلىدا، شامالدىن تىتىلىپ، جۇلۇقى چىقىپ كەتكەن بىر ئۇچى بۇرجەك تۇغنى كۆرسەتتى.

— ئىسمى مەلۇم ئەمەس، — ساقاللىق ھەمراھ ئۆزرە ئېيتقاندەك كېرەمگە قارىدى، — قەدىمكى دەۋردە بۇ يەردىن غازاتچىلار، ساھابى لەشكەرلىرى ئۆتكەن دېيىشىدۇ. لېكىن بۇ زاتنىڭ كىم ئىكەنلىكى، قەيەردىن، كىم بىلەن جەڭ قىلىپ، قەتلى قىلىنغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

ئات، كۈيئىنلۇن تېغىنىڭ شارقىراتمىسى ئاستىدىكى چوڭ ئېقىنغا كېلىپ توختىدى. تاغلىقلار بۇ ئېقىننى «چوڭ ئىلەك» دەپ ئاتايتتى. ئېقىننىڭ سۈيى زۇمرەتتەك سۈزۈك،

مۇزدەك سوغۇق بولۇپ، شارقىراتمىدىن سەكرىگەن سوغۇق ياپراقچىلار يۇزلەرگە نەقىش چىكەتتى.

— ئۆتۈپ كېتەيلى، — ساقاللىق ھەمراھ ئالدىدا، كېرەم ئارقىدا ئىلەكتىن ئۆتۈشتى، — مۇنداق دېسەم، ئەجەبلەنمەك، كۇن غەربكە يانپاشلىدىمۇ، بۇ يەردىن ئۆتۈش مۇمكىن ئەمەس.

ئىلەك، 200 مېتردەك كەڭلىكتە بولسىمۇ، تاشلار بىر-بىرىگە مىنگىشىپ تۇراتتى، سۇ يالاپ پارقىراپ كەتكەن تاش يۇزلىرىدە ئاتنىڭ تۇياقى تېيىلىپ، بەزىدە ئوت چاقناپ كېتەتتى. ئۇلار چۈشۈك-كىچىك بىر نەچچە ئېقىننى كېسىپ ئۆتتى.

چۈشۈك ئىلەك ھەم چۆكتۇر، ھەم تېز ئاققاچقا، ئادەتتە، ئاتنىڭ قۇيرۇقى چىلاشمايدىغان ئازغىنا سۇنىڭ شاۋقۇنىمۇ يىراق-يىراقلارغىچە ئاڭلىناتتى. خۇددى تاغلارنى غۇلىتىپ، لەرزىگە سالغان قىيان سۇيىدەك، جىلغا، قاپتاللاردىن ئەكس سادا بولۇپ قايتاتتى.

ئۇلار توپتوغرا غەربكە قاراپ يەنە بىر كىلومېتر يول باستى. تۆپتۈز يېشىل پايانداز ئۇستىدىكى يىلانباغرى يولدا ئات بىرخىل يېنىك يورغىسى بىلەن كېلەتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا زاھىر بولغىنى — ئۇستا نەقاشنىڭ قولىدىن پۈتۈپ چىققان بىر پارچە ئويما ئىدى.

ئېقىن، سۇ بويىدا يەلپۇنۇپ تۇرغان بىنەپشە گۈللىرى ئادەمنىڭ تىزىغا چىقىدىغان قويۇق ئوت-چۆپلۈك.

— بۇنى ئۈتۈرا ئىلەك دەپ ئاتايمىز!

بۇ ئېقىننىڭ سۈيى تېيىز ۋە ئاستىراق ئاققاچقا، مال پادىلىرى ۋە قويچىلارنىڭ گەمىلىرى كۆپرەك ئۇرۇنلاشقانىدى. بۇ يەردە تېك قاسا‌ڭلار، ياشانغان كىشىنىڭ چېكىسىدىكى قورۇقلاردەك چىرمىشىپ كەتكەن چىغىر يوللار

ئاھايىتى كۆپ، قاساكنىك تىك قاپتاللىرىدا توپ - توپ كەكلىك، ئۇستىدە ئۇلار، تاغ قاغىلىرى ئۇچۇپ ئۆتەتتى.

ئۇلار چوڭ بىر قىردىن ئارتىلدى.

— مانا كەلدۇق!

ساقاللىق ھەمراھ قامچىسىنى تۆپتۆز كەتكەن مۇنبەت يايلاققا، ئىككى يار ئوتتۇرىسىدىكى يېشىل مەيدانغا چىنىدى. ئۇلار كىچىكرەك بىر ئېقىنغا دوچ كېلىشتى. بۇ ئېقىن تېگىدىكى تاشلار قاشتېشىدەك سۇزۇك ھەم سىلىق بولۇپ، يىلانغا ئوخشاش سويۇلۇپ ئاقاتتى.

— ئەسسالام! كېرەمئاخۇن ... بۇ جىلغىنى قانداق تېپىپ كەلدىلە!

ئابلا قويچى «خوجايىن» نىك ئالدىغا يۈگۈرۈپ دېگۈدەك چىقتى. 45 ياشتىن ھالقىغان بۇ دارازا ئادەم، سەمرەپ، چىرايى توغاچتەك پارقىراپ تۇراتتى.

— خوش، سالامەت چىقىپلا، يايلاقنىك ھاۋاسى سالقىن، كۆنۈپ كېتەلەيلا!

— قانداق، ئابلاخۇن، خوتۇن - بالا ئوبدان تۇرۇدىمۇ؟

— يامان ئەمەس! ۋۇي خوتۇن، قېنى سىلە!

ئۇ سوۋۇقتا قاراپ، ئايالىنى چاقىردى. قارا ئۆڭ، سېمىز بىر چوكان سېرىق ماي چىقىرىۋاتاتتى. چوڭ كۆزلىرىدىن ئېسىلىكىرەش چىقىپ تۇرغان ئىككىبالا، ئاسمانىدىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولدى. بالىلار قىپيالىڭاچ بولۇپ، بەدىنى ھېلىلا قوقاستىن سۈغۇرۇۋېلىنغان كۆسەيدەك قارىداپ كەتكەن، يۈز - كۆزلىرى قارا داغدىن چېكىت - چېكىت بولۇپ كەتكەنىدى.

ئۇلار گەپمىگە دوكغىيىپ كىرىشتى. قاراڭغۇ، ئىسلاش گەمە سۇت ۋە سېرىق ماينىڭ مەززىلىك ھىدى بىلەن تولغانىدى.

— خەۋەر بېرىۋەتكەن بولسىلىمۇ، ئۆزۈملا ھەيدەپ كىرەتتىم. بۇ يىل ئوت - چۆپ قېلىن، يامغۇرمۇ دەل ۋاقتىدا ياغدى. قويلار سەمرىپ، تېرىسىگە سىغمايۋاتىدۇ.

ئۇلار سۆت بىلەن ناشتا قىلىشتى، بۇ ئارىدا ئابدۇللا قويچى تاھدەك چوڭ بىر ئېرىكنى سويۇپ، گۆشىنى پارچىلاپ قازانغا سالدى.

— گۆش پىشقۇچە قويلارنى كۆرۈپ كېلەيلى!

كېرەم ئىمىن ئابدۇللا قويچى ۋە ساقاللىق ھەمراھىغا سۇئال نەزىرى بىلەن قارىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇلار شۇنچە ئۆزۈن يولنى بېسىپ، تاغ - داۋانلار، دەريا - ئېقىنلار، ئېدىرلاردىن ھالقىپ يايلاقتا ئەمدىلا يېتىپ كەلگەنلىكتىن، پۈت - قولىنى ئۇزۇن سۇنۇپ، بەدەر - ئىككى كۈن دەم ئېلىشى شەرت ئىدى. يەنە كېلىپ، يولنىڭ جاپاسى چۈشىنىشلىك، ئېگىزگە ياماشقاندا، يار - تۇقايلاردىن، قىرلاردىن ھالقىغاندا، ئادەمنىڭ جىسمى سەيرىلىپ، ئاتنىڭ ساغرىسىغا، قۇيرۇقىغا مىنىپ قالاتتى. ئېگىزدىن پەسكە، جىرا - ھاۋالارغا چۈشكەندە بولسا، ئاتنىڭ چۈلۈۋىرىغا مىنىپ قالاتتى.

— سىلىنىڭچە، قايسى يايلاقتىكىنى كۆرىمىز؟

— بۈگۈنچە، يېقىنراقتىكىنى كۆرەيلى.

ئۇلار ئاتقا مىنىشتى. ئابدۇللا قويچى گەپدان، ئادەمخۇمار، چارۇچىلىقنى پىششىق بىلىدىغان ئادەم بولغاچقا، يايلاقنىڭ ئوي - چوڭقۇرى، قىر - ھاۋالىرى ئۇنىڭغا يات ئىدى. شۇنداق بولغاچقا، ئۇلار گەمىدىن چىقىشى بىلەنلا، ئۇنىڭ ئېغىزى ئېچىلدى:

— بىز تۇرۇۋاتقان بۇ ئېقىننى ئاقا ئىلىك دەپ ئاتايدۇ. ئىلەكنىڭ بېشى كوئىنلۇن تېغىنىڭ 3 - گۈرۇپپا قورۇمىدىن باشلىنىدۇ، قويلارنىڭ كۆپ قىسمى ئاشۇ دۆڭ

باغرىدا، قارىماقتا ئىككى چاقىرىم يىراقلىقتا كۆرۈنگىنى بىلەن، مۇشۇ مېڭىشىمىزدا ئىككى - ئۈچ سائەتتە يېتىپ بارالايمىز. دۆڭنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدە بىر دەريا بار، دەريا ئېقىندا قوتازلىق، قوتاز يايلاقىنىڭ نېرىسىدا ئات يايلىقى، كالا يايلىقى بار. ئۇمۇمەن خانئېرىق ۋە يوقاقۇنىڭ يايلاقلىرى مۇشۇ تۈزگە جايلاشقان.

كېرىم ئىمىن «ئەمچەكدۆڭ» گە قىزىقىپ قارىدى. ئۇستى ئۇچلۇق جىرا، قاپتىلى قوڭۇر قىيالىق، ئاستى نەچچە ئون چاقىرىم يەرگىچە يامراپ، سويۇلغان يېشىل ئېدىر، بەئەينى، تەبىئەتنىڭ سۈت تولغان ئىمسىق ئەمچىكى قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. دۆڭ يامزىلىدىكى قوڭۇر، نىل، سارغۇچ رەڭدىكى جىرالىق ئۇستىدە توپ - توپ قوي پادىلىرى خۇددى ئاق مارجان چېچىلغاندەك ئوتلاپ يۈرەتتى.

— ئۇچ ئىلەك يەنە تۆت چاقىرىم يىراقلىقتا قۇشۇلۇپ بىر دەريا ھاسىل قىلىدۇ. بۇ يەرنى «ئۆڭكۈر» دەپ ئاتىشىدۇ. مانا قاراڭلار، ئالدىمىزدىكى قارا ئېغىز شۇ!

ئېگىزلىكى 1000 مېتردىن ئاشىدىغان قىيالىق ئاسىتىدا، كۆنىلۈن چوققىسىغا قاراپ ئېغىزىنى ئېچىپ تۇرغان غايەت زور شىرنىڭ كۆزلىرىدەك قارىيىپ تۇرغان ئۆڭكۈر سۈرلۈك ھالەتتە تۇراتتى.

— تاغلىقلار ئۆڭكۈر ئۇستىنى «مەسلەك» دەپ ئاتايدۇ، بۇنىڭدىكى سەۋەب، ئىسلام غازاتچىلىرىنىڭ يەتتە سەركەردىسى لەشكەرلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىپ، مۇشۇ ئۆڭكۈرگە يوشۇرۇنۇۋالغان، ئۇلار يەتتە كېچە - كۈندۈز مەسلىھەتلىشىپ، بۇددىسلارنى قانداق تارمار قىلىش ھەققىدە مەسلەك ئۆتكۈزگەن، شۇنىڭدىن كېيىن، بۇ يەر «مەسلەك» دېگەن نام بىلەن ئاتالغان.

— خوش، بەزمۇ مۇشۇ يەردىلا مەسلىھەتلىشىۋالايلى، — كېرەم ئىمىن ئابدۇللا قويچىغا قاراپ خاتىرجەم ھالدا دېدى، — بۇ يىل قويلاردىن تۆل ئېلىش، بورداق قويلارنى، سېغىنلارنى ئايرىپ بېقىشنىڭ ئۇنۇمى قاندا قراق!

— مىڭ ئاكىلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا، ئۆزلىرى كۆزىلەن كۆرۈپ، بىرنېمە دېسىلە، راستىنى ئېيتسام، بۇ يىل ئامەتلىرى كەلدى. 3000 تۇياق مال 5000 تۇياقتا باردۇ، قوتان قالدۇقى، بورداق قويلىرى بۇنىڭ سىرتىدا. كالا، قوتازدىمۇ كىرىم چوڭ!

— بۇ قېتىم 3000 نى ئېلىپ قايتماقچى بولۇۋاتىمەن، ئەگەر، قوتان قالدۇقى بەك ئاز قېلىش ئېھتىمالى بولسا، باشقا يايلاقلاردىن تاۋار چارۋىسى سېتىۋالسا قمۇ بولىدۇ. بۇنى ئەكىرىپ، قوناق، كۇنجۇرە، كېپەك بىلەن يەنە بىر مەزگىل بورداينغان گەپ.

— پەممچە، يەنە 500 — 600 دىن بىرەر مىڭغىچە قالدۇق قالىدۇ. يەنە كۆپەيتىش توغرا كەلسە، كۆپەيتسەك بولىدۇ، لېكىن، يايلاقنىڭ ھالى مۇشۇ، ھۆل - يېغىن كۆپ بولۇپ كەتسە، قويلار ئەتلىنەلمەيدۇ، ھۆل - يېغىن ئاز بولۇپ قالسا، ئوت - چۆپلەر ئاينىيالماي، قويلار ئورۇقلايدۇ، ئورۇق قوينى باقماق قىيىن.

— ئۇنداقتا، يەم - خەشەك ۋە دورىلارنى كۆپرەك يۆتكەپ بېرەي، بار ئىمكانىيەتلەرنى قولدىن بەرمەيلى.

كېرەم ئىمىن قېلىن چۆپلۈك ئۇستىدىن ئۆزىگە قاراپ تۇرغان قارا بوز قوينى تونۇۋالدى.

— ماۋۇسى قارا تۇمشۇققۇ؟

بۇ — كېرەم ئىمىن باقمچىلىق كەسپىنى يولغا قويۇشتىن ئىلگىرىلا توپقا قوشۇۋەتكەن 15 تۇياق قوينىڭ سەركىسى ئىدى. ئورمانلار ئەمدىلا بارا قسانلاشقان

بورانچىدەريا سى بويىدا، ئۇ، بۇ قويغا بەكمۇ كۆنۈپ قالـ غانىدى. ھەتتۇ ئۇنىڭغا «ئەمگەك قەھرىمانى» دېگەن نامنى بېرىپ، بويىنغا كىچىك كولدۇرما ئورنىتىپ قويغانىدى. چۈنكى ئۇ، ئوت-چۆپلەرنىڭ باراقسان جايلىرىنى سېزىـ ۋېلىش، قويلارنى تەشكىللەشتە بولسۇن، دەريا بويىغا بېـ رىپ-كېلىشتە، قويلارنى ياخشى يېتەكلەيتتى. قارا تۇمـ شۇق ئۇيغۇرلار باقمىچىلىقتىن ۋۇجۇدقا كەلگەن پۈتكۈل ئـ گىلىكىنىڭ تەرىك شاھىتى ئىدى. 1981- يىلى ئۇيغۇر مىڭ جىڭ ئاشلىق ئالدى، ئېگىزغا قەلەمچە ۋە سەۋزە تېرىپ، بۇنىڭدىن كېرىم قىلغان 7000 يۈەنگە 40 تۇياق قوي سېتىۋالدى. 1982- يىلى 35 مو يەرنىڭ ئاشلىقىنى ۋە ئون مو قەلەمچىنى سېتىپ، چار-ۋىسىنى 80 تۇياقتا يەتكۈزدى. 1983- يىلى 50 مو ئاش-لىق، ئون مو قەلەمچىدىن كىرگەن بىلەن چارۋىنى 150 تۇياقتا كۈپەيتتى. 1984- يىلى 240 تۇياقتا يەتـ كۈزدى. 1985- يىلى چارۋا سانى كۆپەيگەنلىكتىن، خاس تاۋار چارۋىدىن 15 مىڭ يۈەن كېرىم قىلدى. 1986- يىلى چارۋا 350 تۇياقتىن كۆپەيىپ، 1987- يىلىغا كەلـ گەندە 500 تۇياقتا يەتتى. 1989- يىلى 700 تۇياقتىن ئاشتى، 1990- يىلى 400 تۇياقنى 60 مىڭ يۈەنگە سېـ تىپ بىر يۈك ماشىنىسى سېتىۋالدى.

ئۇ ھەر يىلى 3000 — 5000 غىچە چارۋا بورداپە يايلاقتىن يۆتكەش، يوقاقوندا باقمىچىلىقنى تەرەققىي قىلـ دۇرۇش يولى بىلەن دۆلەتنى تاۋار چارۋىسى بىلەن تە-مىنلىدى، يىللىق گۆش مىقدارى 60 تونىدىن ئايلاندى. ئۇ، قويلىرى ئارىسىدىن، قارا تۇمشۇققا ھەۋەس بىلەن قارىدى. نەچچە مىڭ يوللۇق ئۇزۇن سەپەر داۋامىدا، سەپتىن چۈشۈپ قالماي، ياشاپ كەلگەن، ئۇنىڭغا نەچچە

ئەۋلاد بايلىق يارىتىپ بەرگەن بۇ ھايۋان، ئۇنىڭ كۆزىگە ھېلىمەھەم ئىسسىق كۆرۈندى.

ئۇ ساماڭيولىدەك جىمجىرلاپ تۇرغان ئاق بۇلۇتلار، ئاق يۇلتۇزلار ئارىسىدا، ئېگىز جىلغىلار، قاپتاللار ئارىسىدا يايراپ يۈرگەن ئاق چېكىتلەرگە، قوي پادىسىغا، يايلاققا تويماي قارايتتى. تەبىئەتتىن تۇغۇلۇپ، تەبىئەتكە قايتىۋاتقان ئوتلۇق بىر سېزىم، ئۇنى ساماڭيولىدا ئۇزۇپ كېتىۋاتقان ئاق قۇدەك، يانار يۇلتۇزدەك تېخىمۇ جەسۇر، تېخىمۇ يورۇق كۆرسىتەتتى.

ئاق تۇمان، ئاق ياپراقلار

— ھە، باي ئاكا، ئوبدان كېلىپسەن.

— ئۇ يەردە يېگى ماۋجۇشنى ① كۆردۇڭمۇ؟

— كۆردۇم، ناھايىتى ساغلام تۇرۇپتۇ.

— بىزگە نەپ تېگىدىغان گەپلىرىڭ بارمۇ؟

— بار، قەنتتەك گەپلىرىم بار.

ئېيتە، ئوكا، پايتەختىڭ بازىرى چوڭمىكەن، بازارغا تونۇ كاۋېپى كىرەمدىكەن؟

— كىرىدىكەن، ھەتتا، بېشى، پۇتى بىلەن بىللە كىرىدىكەن.

— ئاجايىپ، ئۇ يەرنىڭ خورازلىرىمۇ «دۇكقاڭخۇك» ② غا چىللارئىكەنمىش، شۇنداقمۇ!

— بەلكىم، ئۇنىڭدىنمۇ يېقىملىقراق چىللايدىكەن.

① مەركىز رەھىمىنى دېمەكچى.

② «شەرى قىلارمىدى» ناخشىسىنى دېمەكچى.

— هەي، ئېچۇپتىش، تاقۇبلىش دېگىنى نېمىسكەن!
— هەها! — كېرەم ئىمىن كۇلدى، — مەن سىلەرگە ئەكەلگەن سوۋغات دەل مۇشۇ. تاقۇبلىش دېگىنى — بىزنىڭ يوقاقۇندا كۆپ داۋاملاشقان، مەسىلەن، «ئوغۇت توپلاش» ۋاقتىدا، بورانچى دەريا سىنىڭ كۆۋرۈكىنى بۇزۇپ تاشلاپ، 15 كۈندە بىر بازار قىلغانلىرىمىز، چارۋا، ئۆي هايۋانلىرىنى بېقىش، سېتىش، ئاشلىقنى «قاراڭغۇ بازار» قىلىش، بۆز — ماتالىنى قوينىمىزدىن چىقىرىپ، باغ-زاردا ساتالماي، قورقۇپ يۇرگىنىمىز، ئاشلىق قىزغىنلىقى قوغلىشىپ، باشقا ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى يۇلۇپ تاشلىغىنىمىز... مانا بۇلار، ئۆز — ئۆزىنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈشكە ئوخشىشىپ كېتىدىغان «تاقۇبلىش» دەپ ئاتىلىدۇ. سەن، ئىشىك — تۆڭلۈكنى مەھكەم چۇمكەپ، تاپقىنىڭنى يەپ، يېتىۋەر، هامان بىر كۈنى چىرىپ، كونا ئىسكىلىتقا ئايلىنىسەن، مانا ئەمدى، ئىشىك — تۆڭلۈكنى ئېچىۋەتىۋق، ئۆيگە ئىللىق قۇياش نۇرىمۇ، ئىسسىق شامالمۇ، ساپ هاۋامۇ كىرەلەيدۇ، قۇم — بوران، سوغۇق ئېقىممۇ كىرەلەيدۇ. لېكىن بىز قۇم — بورانغا قانداق تاقابىل تۇرۇشنى، سوغۇقتىن قانداق مۇداپىئە كۆرۈشنى ئۆگىنىۋالدۇق. ئىلگىرى بىزنىڭ يوقاقۇندا تۆزۈكرەك ئۆيمۇ يوق ئىدى. هازىر هەممىمىزنىڭ سارايلار باربولدى. ئىلگىرى بۇيەردە، كەنتنىڭ توپاق هارۋىسىدىن بۆلەك قاتناش ۋاستىسى يوق ئىدى. مانا ئەمدى، ماشىنىسى، تراكتورى بارلار سەككىزئون ئائىلىگە يەتتى. ئىلگىرى، بىزنىڭ يوقاقۇندا، بىرەر ئاق قۇشقاچنى بوغۇزلاش ئۇچۇنمۇ كىشىنى قارا تەر باساتتى. مانا ئەمدى، كۆرۈۋاتسىلەر، دادام، هەر كۈنى يول بويىدىكى ياڭاقلا بەش — ئالتە قوينىڭ گۆشىنى ئاسىدۇ، سەيشەنبىسى باغچى بازىرىدا، چارشەنبىسى يۇرۇڭقاش بازىرىدا ساتىدۇ،

مەيلى قەيەرگە بارمىسۇن، گۆشنىڭ باھاسى مۇقىم، سودا راۋان، ھېچكىم توسۇۋالمايدۇ، ئۇنى - بۇنى قىل دېمەيدۇ. مانا بۇ ئېچىۋېتىش دېگەنلىك!

— مۇندا قېچە ئېيتقاندا، سېنىڭ بورانچى دەرياسىنى تازىلىنىپ، ئورمان بىنا قىلغىنىڭ ئورمانلىقتا توخۇ - ئۆردەك باققىنىڭمۇ شۇ گەپ ئىكەن - دە؟

— شۇنداق. بۇ قېتىم مەن قۇرۇلتايدا پىكىر قىلدىم، دېھقانلىرىمىز تېخى نامرات، كەڭرى سىياسەت يوقاقۇنغا يېتىپ بارغىلى خېلى كۈنلەر بولغان بولسىمۇ، لېكىن، ئېچىش، ئۆزگەرتىش خاراكتېرىدىكى نۇرغۇن ئىشلارغا جۈرئەت قىلىنماي كېلىۋاتىدۇ، مۇشۇ ئىشتا، مەركەز، ھۆكۈمەت تارماقلىرى دېھقانلارنىڭ ئورتاق بېيىشىغا كېپىلىك قىلسا، دېدىم.

— ئۇلار نېمە دېدى؟

— قوللىدى. پىكرىمنىڭ ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىنى ماختىدى. ئەمما بۇ يەردىكى گەپ، دەل ئۆزىمىزدە. سىياسەت، قانۇن يول قويغان دائىرىدە، قانداق كەسىپ بىلەن شۇغۇللانساق، بازار رىقابىتىنى ئېگىلەپ، قانچىلىك بېيىپ كەتسەك ئۆزىمىزگە.

— مانا ئەمدى بولدى، دۆلەتنىڭ ئاشلىق ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغاندىن سىرت، ھەر خىل ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى تېرىساق بولىدىغان گەپ ئىكەن.

كېرەم ئىمىن يەنە قوشۇپ قويدى:

— بىزنىڭ يوقاقۇندا، ئېچىشنى، راۋاجلاندۇرۇشنى كۈتۈپ تۇرغان ئىشلار ناھايىتى كۆپ. بورانچى دەرياسىنىڭ بويىدا قالايمىقان ئۆسكەن چىغانلىق بار، بۇلارنى كېڭەيتىشكە، رەتلەشكە، پەرۋىش قىلىشقا تېخىرا كېلىدۇ. يەنە بىزدە، ھەربىر نوپۇسقا سەككىز - ئون تۈپتىن توغرا كەلـ

گۈدەك ياڭاق دەرەخلىرى بار، خوتەن ياڭمقىنىڭ داڭقى مەملىكەت ئىچىدىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن دۇنيا غا تارقالغان، بىز ئۆزىمىزدىكى بۇ ئەۋزەل شارائىتتىن نېمىشقا پايدىلانمايمىز. خىمىيىۋى بىرىكمىلەر، مەھەللىۋى ئوغۇت، كۈل، يۇلغۇن چىمانلىرىنى كۆمۈپ، ياڭاق سورتىنى ياخلىساق، قېنى كىمنىڭ كۆزى چۈشمەيدىكەن، يەنە كۆزىتمىدىغان بولساق، بورانچىنىڭ ئىككى قاسنىقىدا شوداڭ، زەيكەش يەرلەر، تاشلىنىپ قالغان قاقاسلىقلار كۆپ، بۇ يەردىن زەيدان كولاپ، لاي ئېقىتىپ، مېۋىلىك باغ ياسىساق، پۈل دېگەن غازاڭدەك ياغماي نېمە قىلسۇن. بىزدە ئاڭ مەسىلىسى، چۈشەنچە مەسىلىسى ھەل بولدىغۇ، خانئېرىقتا ئىلگىرى يوللارغا ئۆزۈم باردىكى ياساش «ئەخمىقانىلىك» دەپ قارالغان. ھەتتا، «ئۆزۈم چېكىلگەندە ئۇنى كىم ساقلايدۇ؟» دەپ ئەندىشە قىلىشقان. مانا ئەمدى كۆردۇققۇ، 112 كىلومېتر يولغا تال باردىكى ياسالدى. ھازىر 80 كىلومېتر يولدىكى ئۆزۈملۈك مېۋە بەردى. يىلىق ئۇمۇمىي كىرىم 2 مىليون 800 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يېزا ئۇمۇمىي كىرىمىنىڭ 17 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. تەخمىنەن بىر-كىلومېتر ئۆزۈنلۈقتىكى تال-ئۆزۈملۈكتىن 48 مىڭ يۈەن كىرىم قىلدۇق. ئىگىلىگەن يەر دائىرىسى ئاز، كىرىمى يۇقىرى، مۇنداق كەسىپنى، بىزنىڭ يوقاقۇندا نېمىشقا ئۇمۇملاشتۇرالمايمىز؟ يەر دېسەك بار، يوللار تۈپتۈز ياسالغان، سۇ دېسەك، بورانچى دەرياسىدىن ئېشىپ-تېشىپ تۇرۇپتۇ. ھاۋا، تۇپراق، ئادەم كۈچى، تېخنىكا كۈچىمىز يېتەرلىك. خانئېرىقتا، يول بويىدىكى ئۆزۈم بارىگىغا ھېچكىم ئاقساللىق قىلمايدۇ. ھېچكىم خالىغانچە ئۆزۈپ يېمەيدۇ. ھەممە ئادەم ئاڭلىق ئاسرايدۇ. ھەتتا بالىلارمۇ، ئۆزلە-

رىنىڭ بايلىقى، ئەمگەك مېۋىسى ئورنىدا ئاسرايدۇ. ھېچ-
كىم ھېچكىمگە كۆزەتچىلىك قىلمايدۇ. بۇ يەردىكى گەپ،
يەنىلا تونۇش، چۈشىنىش مەسىلىسى.

— ياپسەيي، كېرەمبايي، داشۆدە ئوقۇپ كەلگەندەك
ياخشى گەپلەرنى قىلدىڭغۇ ئەمدى. ماڭا قارا، سەن بىز-
گە باشتىمۇ يول كۆرسەتتىڭ، باشلامچى بولدۇڭ، بورانچى
دەريا سى بويىدا، مىليون - مىليون يۈەنلىك بايلىق يارە-
تىشىمىزغا ئۆگەتتىڭ، مانا ئەمدى، ئۆزىمىز دەسسەپ تۇر-
غان مۇشۇ يوقاقۇندىمۇ نۇرغۇن «يوچۇق» بار ئىكەنلە-
كىنى بىز كۆرمىگەن، ھېس قىلمىغانىكەنمىز، سەن كۆزە-
مىزنى ئاچتىڭ، ئەمدى، بىز بۇ ئىشلارنى قانداق باشلاي-
مىز، ھازىر بازارلاردا نېمە كەمچىل، نېمە جىددىي، بۇنى
سەن بىزدىن ياخشىراق بىلىسەن.

— خەلقئارا بازاردىن دېسەڭلار، مەن سىلەرگە مۇ-
داق بىر نەچچە ئۇچۇر يەتكۈزەي. ئىتا-
لىيىنىڭ سارانىيە ئارىلىدا تاتلىق تۇخۇم تۇغ-
دىغان بىر خىل توخۇ ياشايدىكەن، بۇ خىل توخۇ، ئادەم-
لەرگە ئوخشاش ئاشلىقنى ئوزۇقلۇق قىلغاندىن سىرت،
شۇ ئارالدا ئۆسىدىغان بىرخىل سۆگەتنىڭ يوپۇرمىقىنى
يەيدىكەن (بۇ يوپۇرماقتا 25% قەنت ماددىسى بارئىكەن)،
فىزىئولوگىيىلىك جەھەتتىن، تاتلىق تۇخۇم تۇغدىغان
بۇ «گۆھەر توخۇ» ئادەتتىكى توخۇلارغا ئوخشاشمايدىكەن،
ئۇنىڭ تېنىدە بىر تال قەنت بېزى بولۇپ، مەخسۇس
قەنت ماددىسىنى سۈمۈرىدىكەن ھەمدە قەنت ماددىسىنى
تۇخۇمدانغا كىرگۈزۈپ، تۇخۇم ھاسىل قىلىدىغان ئاساسە-
لىق ئوزۇقلۇق قىلىدىكەن. شۇڭا ئۇنىڭ تۇخۇمى تاتلىق
بولۇپ، بۇ خىل تۇخۇمنىڭ تېنىدىكى قەنت بېزى تاتلىق
سۆگەت يوپۇرمىقى تەركىبىدىكى قەنت ماددىسىنى قويۇلە-

دۇرغا چقا، تاتلىق تۇخۇم تەرکىبىدىكى قەنت مىقدارى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ، شاكىلىنى سويۇۋېتىپ، شورپىدا پىشۇرسا، ھەسەلدەك تاتلىق بولىدىكەن ... مانا بۇ بىر ئۇچۇر. يەنە بىرى، ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا، ئارکاس دەپ ئاتىلىدىغان يەرخىل مېكسيان بولۇپ، تۇغقان تۇخۇمى ھالرەڭ، كۆكۈچ، قىزغۇچ سېرىق، ئاچ يېشىل رەڭلەردە بولغانلىقتىن ئىنتايىن چىرايلىق ئىكەن. يەرلىك ئاھالىلەر بۇ تۇخۇنىڭ تۇخۇمىنى تېتىپ كۆرۈپ، باشقا تۇخۇلارنىڭكىگە ئوخشاشمايدىغان بىر خىل پۇراقنى سېزىپ چىققان، ئەمما شاكىلىنىڭ رەڭگى ھەرخىل بولۇپ، دۇنيادا بۇ خىل تۇخۇ كەمدىن كەم ئۇچرايدۇ.

— پاھ، كېرەمباي، ئالىمدەكلا سۆزلەپ كەتتىڭغۇ... بىز ئامېرىكا، ئىتالىيە دېگەننى نېمە بىلەيلى. بىزنىڭ خورتەندە، يوقاقۇندا ئاقىدىغان گەپنى قىلمامسەن!

— شۇنداق قىل، ئۇكا، بىزگە ئۇ ئالىچىپار تۇخۇمىنىڭ گېپىنى قويۇپ، نەپ تېگىدىغان بىرەر يول كۆرسەت!

— يول!— كېرەم ئىمىن يۇرتداشلارنىڭ كۆزلىرىدىن بىرخىل ئۇمىد، ئىشەنچ نۇرىنى كۆردى. ئۇلار ھەقىقەتەن يولغا — بېيىشنىڭ داغدام يولىغا موھتاج ئىدى، — مۇنداق بولسۇن، ھازىر مېنىڭ قېرىمامدا 20 مىڭغا يېقىن تۇخۇ-ئۆردەك بار، يېقىندا مەن تېخنىك تەكلىپ قىلىپ يەنە چوجە چىقارماقچى، كۆپچىلىك خالىسا، چوجىلەرنى ئەرزان باھادا سېتىپ بېرەي، تۆلىگىلى پۇلى يوقلار، ئۆزىنى ئوبدان ئوڭشۇۋېلىپ، كېيىن پۇل تاپقاندا بەرسىمۇ مەيلى، ئەمما، بىزدىكى نوقۇل كەسىپ: تۇخۇچىلىق دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى باقمىچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە باشقا قوشۇمچە كەسىپلەر، ئېچىلمىغان، ئېچىشنى كۈتۈپ تۇرغان كەسىپلەر بولۇشى كېرەك. قېنى قايسىڭلار جورئەت قىلالايسىلەر؟

بورانچی دەریاسىنىڭ يوقىرى ئېقىنىدا نەچچە يۈز مىڭ تۈپ جىگدە، جىغان چاتقالىلىرى بۈزۈلۈپ ياتماقتا. بۇ چوڭ سەك-رەپ ئىلگىرىلەش ۋاقتىدىمۇ ھېچكىم تېگىلمىگەن قورغانغا، يېزا ئىگىدارچىلىق قىلىشىمۇ، ئۇنىڭ مېۋىسىدىن تەبىئەتتىكى سان-سانا قۇشلارلا بەھرە ئالالايدۇ. نۆۋەتتە مۇشۇنداق ئەپلىك جايدا باقمىچىلىق فېرمىلىرىنى كۆپ-لەپ قۇرۇشقا بولىدۇ. ئېچىكىرى ئۆلكىلەردە، ئالىقانچىلىق بوش يەرنى تېپىۋالسا، قەۋەت-قەۋەتلىك قەپەس ياساپ، توخۇ-توشقان باقىدۇ. بوردا قىچىلىق فېرمىسى قۇرۇپ، جاھان پۇلىنى ئۇسىدۇ. بىزدە نەچچە مىڭ تۇپ جىگدە تۆكمە بولۇپ يەردە ياتسا، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىدىغان ئادەم يوقمىدۇ!

— ھەي، يېزا ئىگىدارچىلىق قىلغان يەرگە بىزنىڭ چىشىمىز پاتماسمۇ؟

— ھىم، توختام تۈزدۇق دېگەن سۆز، — پايدا-زىيانداپاپپاراۋەر بولۇش دېگەن سۆز، تاشلاندۇق، كىرىمسىز يەر-دىن بايلىق، پۇل تاپمەن دېسە، «ياق» دەيدىغان كىم ئىكەن ئۇ!

— شۇنداق قىلايلى، يېزىلىق پارتكومدىكى ئېزىز قۇربان بىلەن كۆرۈشەيلى:

— يۇرۇڭلار، يېزىغا بارايلى!

تاڭ سەھەر، بۇ يەردە ئاق تۇمان ئاستىدا، ئاق ياپراقچىلار تۆكۈلۈپ ياتاتتى. سەھەرنىڭ مەيىن شامىلىدا ئاقىرمپ تۇرغان ئورمان بىردىنلا سىلكىنىدى، ھايات قاينىمىغا ئايلاندى.

قۇشلار ئاپئاق كۆمۈش ياپراقچىلار ئارىسىدىن بىر-بىرىنى ئۆز يېنىغا چىللايتتى، بىر-بىرىنى قوغلىشىپ، ئاق تۇمان ئارىسىغا شۇڭغۇپ كىرەتتى. خۇددى تۇمان

ئاستمدىكى ئاق پايانداز نىڭ سىرتىنى بىلىۋالغاندەك تىنماي سايرىشاتتى.

ئورمان — زېمىن ئۈستىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۇ كېرەم ئىمىننىڭ جاسارىتىنى، قورقماس ئىرادىسىنى ئاماليان قىلىپ تەبىئەتنىڭ جۇدۇن - چاپقۇنلىرى ئالدىدا تىك تۇراتتى. مەغرۇر ھەم ساخاۋەت ئالىقىنىنى ياياتتى. تەبىئەتنىڭ كۆركەملىكىنى نامايان قىلاتتى. قايا قىتمىدۇر، يەڭ لىرىنى تۇرۇپ، مېھنەت كەتمىنىنى دولىسىغا سېلىپ كېلىۋاتقان ئىشچان دېھقانمۇ، ھۇرمەت، ئېتىقاد، پاراسەت ئۇرغۇپ تۇرغان ساددا دېھقانغا تەنتەنە قىلىشىپ، يېنىك گۈرۈلدەيتتى.

ھەيۋەتلىك دەريانىڭ ئويۇنچۇق قىغا- «قوغۇنلۇق يولى» غا ئايلىنىپ قالغان بۇ قاقاسلىقنى تىزگىنلەش، نەچچە ئون مىڭ تۇپ تېرەكلىكنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش، سۆز بىلەن دېمەككە ئاسان بولغىنى بىلەن، تاغدەك غەيرەت، تاغدەك شىجائەت، تاغدەك بەدەل ئار قىلىق، گۈزەل ھاياتنىڭ قۇۋۋىتى ئېنېرگىيەسىنى بېرىشكە توغرا كېلەتتى. بۇ ئەينى چاغدىكى بورانچى دەريا سىنىڭ دەھشەتلىك قاينام لىرىدا ئۆزەكچى بولغان سايات يولۇچىدەك بەل باغلاش ئاسان، ھۆددىسىدىن چىقىش قىيىن بولغان بىر ئىش ئىدى.

كېرەم ئىمىن ھەممىنى بەردى — بەش يىللىق ھاياتىنى، 150 مىڭ يۈەن تاپاۋىتىنى، نەچچە يۈز، نەچچە مىڭ چاقىرىم يولىنى بېسىشقا يېتىدىغان قەدەملىرىنى بەردى. شامال ئېغىزى، دەريا قىنى، قاقىر تاشلىقنى تۆزلەپ، تۇسما ياساپ، نەچچە كېچە - كۈندۈزلەپ لاي ئېقىتىش داۋامىدا، ياشلىقىنىڭ، ھاياتىنىڭ جەۋھىرىنى، بايات، ئىناق ئائىلىنىڭ خۇشاللىقىنى، ئەر-خوتۇنلۇق، شۇ ئاتا - بالا، قوۋم-قېرىنداشلىق مېھىر - مۇھەببىتىنى بەردى.

ئاخىرى دەريا ئېقىنىنى مۇقىملاشتۇردى. دەريا قىر-
غىقى يېپىشىل سۆگەت، جىغان ئورمىنى بىلەن قاشار-
لاندى. ئورمان بىلەن دەريانى بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ
تۇرىدىغان يېشىل پايانداز — شاللىق ئېتىزلىرى يەلپۈ-
نۈشكە باشلىدى. تاش - شېغىل، قاقاسلىق ئۇشقىرتىپ
ياتىدىغان بىر پارچە يەر، نەچچە مىڭ ئادەمنى باقىدىلى
بولىدىغان گۈرۈچ كانىغا ئايلاندى.

— دۈت - دۈت!

پۇچقا قىلرىنى تۇرۇۋالغان كېرەم ئىمىن، شاللىقتا تۇرۇپ
بېشىنى كۆتۈردى.

كۆكۈچ رەڭلىك، قىسقا كۆزۈپلۈق تۇرمۇش ماشى-
نىسى بۇرانچىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدا پۈشۈلداپ توختى-
غانىدى. كابىنكىدىن بىرىنچى بولۇپ، چاچلىرىنى بۈدۈر
قىلغان شوپۇر، ئاندىن، يوقاقۇنىڭ «شۇڭقارى»
تۇرخاخۇن چۈشتى ۋە ئۈدۈللاپ شاللىق تەرەپكە كەلدى.

— بولدىلا، بايۋەچچەم، شاللىقنى بىزگىلا قويۇپ،
بۇيىقىغا چىقمىن.

تۇرخاخۇن ئېغىزىدىكى مۇخۇركىسىنى بارماقلىرى
ئارىسىغا قىستۇرۇپ قىرغا زوكزايدى.

كېرەم ئىمىن قىرغاقتا چىقتى. شوپۇر ئۇنىڭغا تونۇش
ئىدى. ئۇلار بىرنەچچە يىلدىن بۇيان چۆپقەتلىشىپ
كېلىۋاتقان ۋىلايەتلىك 1 - مېھمانخانىنىڭ ئادىمى ئىدى.
ئۇ «نېمە ئىش» دېگەندەك قىلىپ، تۇرخاخۇنغا قارىدى:

— بۇ يولداشقا تۇخۇ - تۇخۇم لازىم ئىكەن: ئەمما...
سانى بىر ئازكۆپ.

— قانچىلىك بېرىمەن؟

— 3000 تۇخۇ، بىر تونىنا تۇخۇم!

— ھەممىسىنى بىراقلا يۆتكەپ كېتەمسىلەر؟

— شۇنداق، سۇ ئىشلىرى نازارىتى بىر ھەپتىلىك يىغىن ئاچىدىكەن. بۇ يىغىن ۋىلايىتىمىزدە ئېچىلىدىكەن، شۇنىڭ تەييارلىقى.

— بىز ئاۋۋال فېرمىغا بېرىپ باقايلى.

ئۇلار شاللىقنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈپ، ئورمانلىققا كىرىپ كەلدى... تۇمان ئارىسىدىكى ئورمان، دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىن شۇڭغۇپ كىرگەن ئەتىگەنلىك شەپەق، خۇددى تالا ـ تالا ئەتلەسلەرنى تارتىپ قويغاندەك، گىرىمسەن شولا پەيدا قىلغانىدى. ئۇچ گەۋدە ئەنە شۇ كىشىدەك نۇر ئارىسىدا ئالغا كېتىپ باراتتى.

ئېگىز تام، ئۇستى سىم بىلەن قاشارلانغان تۇخۇ فېرمىسى، ئورمانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھەيۋەتلىك سېپىلدەك قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى.

— قېنى، مەرھەمەت.

ئۇلار كۆك سىرلانغان چوڭ دەرۋازىدىن كىردى. ئايماي، تىلسىماتلىق بىر دۇنيا، غايىب بىر يايلاق كۆز ئالدىدا سوزۇلۇپ ياتاتتى.

فېرمىنىڭ ئومۇمىي دائىرىسى 10 — 15 مو ئەتراپىدا كېلەتتى. سىم تورسۇق ئېچىدە توخۇلار دان يەۋاتاتتى. سىم تور ئالدىدىكى ئۇزۇن نوغا كۇتجۇرە، پىلە قۇرتى پاراشوكى ئارىلاشتۇرۇلغان بىرىكمە دان تۆكۈلگەنىدى. فېرمىنىڭ شەرقىي تەرىپىدە كىچىك ـ كىچىك كۆلچەكلەر بولۇپ، توپ ـ توپ ئۆردەكلەر غاقىلدىشىپ ئۈزۈپ يۈرەتتى. فېرمىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپى پۇتۇنلەي رېشاتكا بىلەن توسۇۋېتىلگەن، ئېچىدە، ئالناي، ئىلى تەرەپتىن كەلتۈرۈلگەن نەسىلىك كالا بېقىلاتتى.

تاك سەھەردە، ۋىلايەتلىك 1ـ، 2ـ مېھمانخانا، ھەربىي رايون، بەش خىل مېتاللار شىركىتىنى تەمىنلەيدە-

غان نەچچە تونىلاپ سۇت مانا مۇشۇ «ئالا» گۆھەرنىڭ ئىچكى ھۇجەيرىسىدىن ئېقىپ چۈشەتتى.

كالىلارنىڭ مۆرىشى، ئۆردەكلەرنىڭ غاقىلدىشى، توخۇلارنىڭ قاقاقلىشى، دان يۇغۇرۇۋاتقان، كالا سېغىۋاتقان ئايالالارنىڭ كۈلكىسى، دان يۇمشىتىش ماشىنىسىنىڭ گۈرۈلدىشى، بۇ يەرنى جانلىق بىر مۆجىزاتلار مۇھىتىغا ئايلاندۇرغانىدى. تاغار - تاغارلاپ تېزىۋېتىلگەن قوناق، كۈنجۈرە يارمىسى، بېدە - پىچانلىرى — بۇ ھايۋانات دۇنياسىغا يېگۈچە تۈس، تۈيۇنۇش كەيپىياتى بېغىشلىغانىدى.

ئۇلار ئىسكىلاتقا كىردى. توختاخۇن ئاللىبۇرۇن تەييارلاپ قويۇلغان توخۇ - تۇخۇم دۆۋىسىنى كۆرۈپ، ھەيران قالدى.

— بۇ، نېمە ئىش؟

— زاپخوز بىلەن تۇنۇگۈن كۆرۈشكەنىدىم، — كېرەم ئىمىن شۆپۈر بىلەن تۆختاخۇنغا چۈشەندۈردى، — شۇڭا، سەزىنى بۇگۈن ئەتىگەن كېلىدۇ دەپ، كېچىچە ئادەم تەشكىللەپ، مالنى تەق قىلدىم. ئاڭلىسام، بۇ قېتىمقى سۈچىلىق يىغىنى — ئۇلۇغاتا قۇرۇلۇشىنى مۇزاكىرە قىلىدىكەن، سۇ، توك مەنبەسى ھەل قىلىنسا، بىزگىمۇ ياخشى ئەمەسمۇ، خىيالىمدا، يوقاقۇندىمۇ چوڭ-چوڭ زاۋۇتلار، زاماننۇي فېرمىلارنى بارلىققا كەلتۈرۈشكە بولىدۇ، لېكىن توك مەسىلىسى قىيىن، ھازىر شەھەردە كوللېكتىپ ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى نۇرغۇن كان - كارخانىلار، زاۋۇتلاردا توك كەمچىل، ئىشلەپچىقىرىشقا تەسىر يېتىۋاتىدۇ. بۇ قېتىمقى يىغىندا، مۇشۇ مەسىلە ھەل قىلىنسا، ھەممىمىز خۇشال بولىمىز. زاپخوزۇڭلارغا ئېيتىپ قويۇڭ، نېمە كېرەك بولسا، شۇ ھامان تەييارلاپ بېرىـ

مەن... ھە راست، كېلەر ھەپتىدە يايلاققا ماڭمەن، قويلار سەمرەپ تولۇپ كەتتى. گۆش - تۇخۇمدىن قانـ چىلىك دېسەمۇ بېرەلەيمەن.

كېرەم ئىمىن قارا تەرگە چۆمدى، يەشىكلەرگە قاچىلانغان توخۇ - تۇخۇملارنى باسقۇچە، بىردەممۇ تىنىم تاپمىدى. چېكىسىدىن شۇرقىراپ تەر ئاققىنىغا قارىماي ئىشلىدى. بېلىنى تېيىنىپ تۇرغان شوپۇر ئۇنىڭ بۇ قىلىقىدىن ئەجەبلەندى ھەم خىجىل بولدى.

— قىزىق ئادەم ئىكەنسىز، — ئۇ بىلەكلىرى بۆرتۇپ چىققان كېرەم ئىمىنگە يانداشىپ كېتىۋېتىپ سۆزىدى، — شۇنچە دۇنيا-ئوقەتنىڭ خوجايىنى تۇرۇپ، ئۆزىڭىز ساندۇق كۆتۈرۈپ يۈرگىنىڭىز نېمىسى، فېرمىدىكى «مەدىكارلار» غا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويسىڭىزلا بولاتتىغۇ!

— ئۇلارنىڭ ئۆز كەسپى، ئۆز ۋەزىپىسى بار. ئۆز ئىشىنىڭ ئۇمۇمىي تاپاۋىتىگە ئۆزلىرى مەسئۇل، پايدا ئالسا، تالاشمايمەن، تۇتۇپ قالمايمەن، زىيان تارتسا، ئۆزۈمگە ھېساب. شۇڭا ئۇلارنى كەلسە - كەلمەس ئىشقا بۇيرۇش — كەسىپكە ھۆرمەت قىلمىغانلىق، ئىدارە - جەمئىيەتلەردە، تۆمۈرچىنى ياغاچچىلىققا، شوپۇرنى كاسسىرلىققا سالىدىغان ئىشلار كۆپ، لېكىن بىزنىڭ بۇ يەردە، كەسىپ ئەھلى خېلى تاللاقلىق.

— بۇلاردىن، يۇقىرى مائاش ئالىدىغانلىرى قانچىلىك؟

— ئوخشاشمايدۇ، ياراتقان پايدىسىغا ئاساسەن مائاش ۋە مۇكاپاتى بېكىتىلىدۇ. بايا كۆردىڭىزغۇ، توخۇغا دان سېلىۋاتقانلارنىڭ چېھرىدىكى كۈلۈمسىرەشنى. يۇقىرىسى 300 يۈەن، تۆۋىنى 80 — 90 يۈەنگىچە ئالىدۇ.

شوپۇر كۆلۈمسىرەپ تۇرغان «خوجايىن» غا كۆڭلىدە ئاپىرىن ئوقۇدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تۇرغىنى دېھقانغا، ئاتا ـ بوۋىسىدىن تارتىپ، يەر بىلەن تىركىشىپ كەلگەن «قارا قورساق» دېھقانغا ئەمەس، بەلكى ئاسمان-دىن چۈشكەن پەرىشتىگە، دۇنيانىڭ ئۇ چېتىدىن كېلىپ، ئۇلتۇراقلىشىپ قالغان ساياھەتچىگەئوخشىشىپ قالغانىدى.

شوپۇر خوشلىشىپ چىققاندىن كېيىنمۇ، ئۇنىڭغا ـ كەڭ يەلكىلىك، خۇش ئاۋاز كارخانىچىغا زور ھايا-جان بىلەن قارىدى. ئۇنىڭغا ئاسايىشلىق، داغدام يول تىلىدى. ئەينى يىللاردا 6000 يۈەن مەبلەغ بىلەن ۋۈجۇدقا كەلتۈرۈلگەن بۇ باقمىچىلىق فېرمىسى، بۈگۈنكى كۈندە، يىلىغا نەچچە ئون مىڭ يۈەن بايلىق يارىتالايدىغان مۇھىم تۈگۈنگە ئايلانىدى.

ئۇ، يىلىغا 50 ـــ 60 تونىنا گۆش، تۇخۇمنى دۆلەت-كە سېتىپ بەردى.

ـــ بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب، ـــ دەيتتى ئۇ بازار باھاسىنى كۆز ـ كۆز قىلغۇچىلارغا، ـــ مەن بوردى-غان مال، توخۇ ـ تۇخۇم، ئاشلىقلارنىڭ ھەممىسى دۆلەتكە سېتىپ بېرىشىمنى تۇغرا دەپ قارايمەن. چۈنكى، يەرنى پارتىيە بەردى، ھۆكۈمەت قوللىدى. پارتىيە ـ ھۆكۈمەتنىڭ كەڭرى سىياسىتىدە يەر تېرىپ، قوشۇمچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ بېيىدۇق. شۇنداق ئىكەن، بېيىغاندا، پارتىيە ـ ھۆكۈمەتنىڭ غەمخورلۇقىنى ئۇنتۇپ قالماي، بايلىقنىڭ كۆپ قىسمىنى دۆلەتكە تاپشۇرساق، تاۋار ماللىرىنى دۆلەتكە سېتىپ بەرسەك، بۇنىڭدىن دۆلەت كادىرلىرى، ئەسكەر، ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى بەھرىمەن بولسا، بىزنىڭ ئەمگىكىمىزنىڭ نەتىجىسى چىقىدۇ. شۇنداق بولغاچقا، گەرچە بازار باھاسى ئۆرە،

تاپاۋەت ياخشى بولسىمۇ، دۆلەت باھاسى بازار باھاسىدىن تۆۋەن بولسىمۇ، پايدىنى كۆزلىمەستىن يەنىلا دۆلەتكە سېتىپ بەردىم.

بۇ — ئۆز نۆۋىتىدە، كەڭرى سىياسەتكە، ئىسلاھاتقا ماس ھالدىكى تاۋار ئىگىلىكى چۈشەنچىسى ئىدى. بۇ يولدا ماڭساك مەڭگۈ ئادىشمايسەن، بايلىقنى دەپ، دۆلەتتىن خەلقتىن ئايرىلىپ قالمايسەن، مەڭگۈ سېنى يۆلەيدىغان، قوللايدىغان يۆلەنچۈككە، توغرا باشلامچىغا ئېرىشمىسەن.

مانا بۇ دېھقانىنىڭ چۈشەنچىسى، يوقاقۇن ئاسمىنى ئاستىدا ئۆممىلەپ يۈرۈپ، ئاخىرى ئورنىدىن دەس تۇرغان، قۇياشنىڭ ئىللىق نۇرىدىن بەھرە ئېلىپ، زېمىنغا بارلىقىنى تۆككەن ئاددىي دېھقانىنىڭ قەسىمى. بۇرانچى دەريا سىنىڭ شىددەتلىك ئېقىنلىرىدەك مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان ئوتلۇق بىر يۈرەكنىڭ يارقىن تەۋرىشى، ئىسلاھاتچى، دېھقان كارخانىچىنىڭ ئالىيجانابلىقى!

تۇنجى سۆرەت، تۇنجى ئاۋاز

— سىز ھەقىقەتەن يىراقنى كۆرەر، تەدبىرلىك دېھقان ئىكەنسىز، خەلق ئۈچۈن كۆپلەپ ياخشى ئىش قىلىپ بېرىۋاتىسىز، خەلق سىزنى ئەۋلادتىن-ئەۋلاد ياد ئېتىدۇ.

مۇخبىرنىڭ ھاياجانلىق سۆزلىرى ئالدىدا ئۇ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، سۆزىنى داۋام قىلدى:

— بەك ئاشۇرۇۋەتتىڭىز. بىز خوتەنلىكلەردە، «بىرنى بىر دېگۈلۈك ...» دېگەن ھېكمەت بار. مېنىڭ قىلغان ئىشلىرىم ئانچە كۆپ ئەمەس، ئادەم ھاياتىدا ئۆزى ئۈچۈنلا

ياشىماسلىقى كېرەك. سەن ئالتۇن-كۈمۈش ئۈستىدە ئېغىر ناپ ياتساڭ، باشقىلار ئاچ-يالىڭاچلىقتىن بېزىرىپ يۈرسە، بۇنداق بايلىقنىڭ نېمە لەززىتى؟ بايلىق، پۇل، مال-دۇنيا دېگەن قولنىڭ كىرى، ئادەم ھامان بىر كۈنى ئاشۇ بايلىققا ئوخشاش يوقلىدۇ. ئەمما بەزدە، «بىر ياخشىلىق ئۈنتۇلماس، بىر يامانلىق» دېگەن تەمسىل بار. ھەر قانداق ئىشتا خەلقنى، يۇرتداشلارنى ئويلاش كېرەك.

ئۇ ئۆز يۇرتداشلىرىنىڭ دەردى-ھالىنى ئوبدان چۈشىنەتتى. ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يوقالغاندا، ئۇ باشلامچى بولۇپ، ئۇنىڭ مەسئۇلىيىتى شۇرلۇق تۇپراققا ئۇرۇق سېلىپ، پەن-تېخنىكىنىڭ كۈچى بىلەن 100 مىڭ جەڭچى ئائىلىسىگە ئايلاندى. بۇ ئارقىلىق يوقاقۇن دېھقانلىرىنىڭ ھۆددىگەرلىك تۈزۈمىنىڭ ئۇزاققىچە داۋاملاشقان-غانلىقىغا، ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلغاندىلا، ئۆتمۈشتىكى «داجەي سەۋىيىسى» دېگەن ئېغىر چۈشكىلى بولىدىغانلىقىغا بولغان ئۈمىد-ئىشەنچىسىنى ئۇرغۇتتى. بىر تەرەپتىن، ئۆزئەمەلىيىتى، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش، قوشۇمچە كەسىپنى يولغا قويۇشتىكى پەم-پاراسىتى، مول ھېۋىسى بىلەن دېھقانلار ئېگىدا يۈكسىلىش، سەكرەش ۋەزىيىتى يارىتىسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆزى مول ھوسۇل ئالغاندا، مول ھوسۇل ئالالمىغانلارنى، ئۆزى بېيىغاندا، بېيىيالمىغانلارنى ئويلىدى. يوقاقۇندا، ئۆزىدەك، «كىشىنى پۈتۈن، قورسىقى توقلار» دېگەن يەنە قانچىسى بارلىقىنى دەكسەپ كۆردى.

نامراتلىق ... سول سىياسەتنىڭ قاشاقلىقى، بۇرۇقتۇرمىلىق قالدۇرۇپ كەتكەن كۆڭۈل جاراھىتىدىن باشقا، دېھقانلارنىڭ شىللىسىگە مىنىپ تۇرغان نامراتلىق يەنىلا ئاساسىي ئېقىم ئىدى. يىللىق دارامىتى 250 يۈەنگە يەتـ

مەيدىغان، ئاچ قورساق دېھقاندىن، پۇتكۈل خانىپىرقتا 864 ئائىلە، 3331 نوپۇس بار ئىدى. ئۇلارمۇ كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرۈشى، زېمىنىدىن، دەريا بويىدىكى مۇشۇ ئالتۇن تۈپراقتىن ئۆز نېسىۋىسىنى تېپىپ يېيىشى، يېڭى جەمئىيەت، گۈزەل رېئاللىقتىن ئاخىرقى تىنىقىدا بولسىمۇ ھۆزۈرلىنىۋېلىشى شەرت ئىدى.

ئۇلار، پۇزۇر كېيىنكىنى، تويغۇدەك ئۇزۇقلىنىشنى بىر كۈنمۇ ئېسىدىن چىقىرالمايتتى. ئەمما، ئۇلاردا، ئىسسىق تېمال سەۋىيىسىنى قانداقمۇ پۇل-مادار يوق ئىدى. جىسمانىيەت ۋە پاراسەت جەھەتتىن تولۇق يېتىلگەن تۇرۇقلۇق، شەيئىلەر مۇناسىۋىتىدىكى ئىلگىرى-كېيىنلىك تەرتىپى تۈپەيلى يول تېپىپ ئىلگىرىلەشتە، ھامان كەينىدە قالاتتى. باشقىلار مېڭىسىنى قېقىپ تۇگەتكەن دەرەخ ئاستىدىن مېڭە ئىزدەش بىلەن ئاۋارە بولاتتى. باشقىلار ئۇزۇپ ئۆتكەن دەريا قىرغىقىدا تېنەپ يۈرۈپ، كۆۋرۈك ئىزدەيتتى. ئۇلار، قاراڭغۇ-زىممىستان ئىچىدە نۇر، يورۇقلۇق ئىزدىگۈچى، يىراقتىن كۆرۈنگەن نۇر، ئىقبال دالاسىغا قانداق بېرىشنى بىلمىگۈچىلەر ئىدى.

ئۇلار يول ئىزدىگۈچى، جاسارەتلىك، غەيرەت-شىجائەت ئىتى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان يول باشلىغۇچىغا، يوقاقۇنىڭ پاراسەتلىك ئوغلى كېرەم ئىسمىدەك كۈچلۈك «ئىارقا تىرەك» كە تولىمۇ موھتاج بولۇۋاتاتتى. ئاشۇنداق بىر سەركىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈۋاتاتتى.

كېرەم ئىسمىن دەل مۇشۇ يولدا، مۇشۇ دولقۇن ئىچىدە كاراپىتەك، دۇلدۇلدەك چېپىپ كېلىۋاتقان بىر ئەزىمەت ئىدى. ئۇ ھۆددىگەرلىك ئېتىزلىرىدىن قوش قاتلاپ ھوسۇل، بەرىكەت ئالغان مىنۇتلىرىدا، بورانچى بويىدا يىھوش ياتقان قاقاسلىققا جان كىرگۈزۈپ، ئۇنى بوستانـ

لمتقا، يېڭى بىر دۇنياغا ئايلاندۇرغان چاغلىرىدا، باشقا چىلىق كەسپى بىلەن يۇقىرى ئۇنۇم ھاسىل قىلىپ، نۇرغۇن بايلىقنىڭ ئىگىسى بولغان كۇنلىرىدە، ھامان يۇرتىنى، يۇرتداشلارنى، دۆلەتنى ئېسىدىن چىقارمىدى. دۆلەت سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا، رونىق تېپىپ، يۇرتداشلار ئۈچۈن يول ئاچتى. يۇرت ۋە يۇرتداشلىرىغا ئۆمىد-ئىشەنچ ئاتا قىلدى. ئازاد بولغان نەچچە ئون يىلدىن بۇيان، تىرىك مۇرىدەك ئېچىنىشلىق ھالەتكە چۈشۈپ قالغان نامراتلار يوقاقۇندا — ھايات-ئۆلۈم قۇرۇغان، روھى سۇنغان، ھالسىز، ماغدۇرسىز زېمىندا بۇنىڭدىن نەچچە مىڭ يىللار ئىلگىرىكى ئېتىمدائىي ياشاش شارائىتىغا تۆپتىن ئوخشاشمايدىغان بىر خىل مۇھىتنىڭ دۇنياغا كېلىشى ئېنىتمالى بارلىقىنى، قايتا باش قاتۇرۇشنىڭ مۇمكىنچىلىكى بارلىقىنى بىردىنلا ھېس قىلدۇردى.

ئۇ ئۆز تۇرمۇشىدا، ئىقتىسادچىلىق، تىرىشچانلىق ۋە ئاددىي-سادىدا بولۇپ، ئىسراپخورلۇق، ھەشەمەتچىلىك ئىللەتلىرىگە، بايلىقنى، كۈچنى كۆز-كۆز قىلىشتەك يوغانچىلىق تۈيغۇسىغا ئەسلا يول قويمايتتى. بۇزۇق-چېچىش، ئۆز قەدىر-قىممىتىنى يەرگە ئۇرغانلىق دەپ قارايتتى. لېكىن ئۇ، نامراتلارنى، ئاجىزلارنى يۆلەشتە، ئۇلارغا خەيرخاھلىق قىلىشتا، بايلىقنىڭ، پۇلنىڭ كۆزىگە قاراپ ئولتۇرمايتتى. قانچىلىك جاپا-چەكسىمۇ، چىقىم تارتسىمۇ، مەردلىك بىلەن ئىش كۆرەتتى. تېرىلغۇ ئىشلىرىنىڭ ئالدىراش پەيتلىرىدە، ئەمگەك كۈچى ئاز، ئاجىز، قولى قىسقا نامراتلارغا ۋە ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى كەمچىل، دېھقانچىلىقتا يېتەرلىك مەبلەغ سېلىش ئىمكانىيىتى بولمىغان، تېخنىكا، ئىش ئۇسۇلىدا رلىقىنى ئاشۇرۇشتا قىيىنچىلىققا يولۇققان دېھقانلارغا ئۇلاغ، تراكتور

كۆچى، تېخنىكا يېتەكچىسى ئاجرىتىپ، ئۇلارنىڭ زىممىسىدىكى سېلىقنى، ۋاقىت جەھەتتىكى قاتلاڭچىلىقنى، راسخوت جەھەتتىكى باش قېتىنچىلىقنى ھەل قىلىپ، بايلىقنىڭ كۆچىنى، يۇرتداشلىق مېھرى ئارقىلىق نامايان قىلدى.

دېھقانچىلىقتا، نامراتلىق — يول تېپىش، ئەقىل ئىشلىتىشنىڭ كەملىكىدىن كېلىپ چىقسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئەمگەك كۆچىنىڭ يېتەرلىك بولالماسلىقى، پەيتنى ئوتكۈزۈۋېتىشتىن كېلىپ چىقىدۇ. كېرەم ئىمىن بۇ ھالقىنى چىڭ تۇتۇپ، تېرىش، يىغىش، سوقۇش، ئۇرۇش ماشىنىلىرىنى ئىشقا سېلىپ، نامراتلارنىڭ ھاجىتىدىن چىقاتتى. جىددىي پەيتلەردە، دەريا مۇداپىئەسىۋە باشقا ئىشلارنى ھەرىكەتلەر ئۇيۇشتۇرۇلغاندا، ماشىنا ـ تراكتور ئاجرىتىپ دېھقانلارنىڭ سېلىقىنى يېنىكلەتتى. ئۇ، يوقاقۇنداق ئامىسز قەھرىمانلىغا، ئەجىر قىلىشنى شەرەپ، ھەق ئېلىشنى ئۇياتلىق بىلىدىغان پەرىشتىگە ئايلاندى. ئۇنىڭ ساپانلىرى نەچچە ئون مىڭ مو يەرنى تىلغىدى، سېيالكا ـ تراكتورلىرى نەچچە ئون قېتىملاپ نامراتلارغا قول ـ قانات بولدى. ماشىنا ئۇسكۇنىلىرى يوقاقۇنىڭ پۈتكۈل ئامىۋى سورۇنلىرى — توي يۆتكەش، دەپنە قىلىش، كېسەل يۆتكەش ئىشلىرىدا بىباھا ۋاستىگە ئايلاندى.

ئۇنىڭ كىرىمى، بايلىقى ئاشقانسېرى، يۇرت ئىچىدىكى يوز ـ ئابرويى يورۇق بولدى. ئاددىي تۇرمۇش قوينىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن بۇ دېھقاندا، ئۆزى ھېس قىلالمايدىغان، ئەمما ئاشقىلارغا چۈشىنىشلىك بولغان بىر خىل سالاپەت پەيدا بولدى. كىشىلەر ئۇنىڭ مەكىزلىرىنىڭ تولۇپ پارقىراشلىرىغا، يورۇش ـ تۇرۇشلىرىدىكى مەدەنىي قىياپەتلىرىگە، ساقالسىز زاكا قىلىرىغا قاراپ، ھەرخىل قىياسلاردا بولۇشتى.

— توۋا، كېرەمباي، خوتۇن ئۇستىگە يەنە خوتۇن ئاپتۇمىش.

— بايلىق ئېشىپ-تېشىپ تۇرغاندىكىن، كۆڭۈل دېگەن ھەر كويغا سالىدۇ-دە!

— ئامىنەخان ياۋاش چوكان ئىدىغۇ؟ بىچارىنىڭ مۇشتۇمدەك بالىلىرى بولمىسىغۇ بىر گەپ. ئۇۋالچىلىققا قالمىسا بولاتتىغۇ!

— ھەي، تاڭەي ئەر خەق دېگەنىنىڭ تىزگىنىنى تۇتماق ئاسان ئەمەس. يانچۇقى تولمىدىمۇ، كۆزى ئېچىلمىدىغان گەپ.

— ئاڭلىسام، ئۇرۇمچىدىمۇ بارئىمىش ... يەنە كېلىپ، باشقا تائىپىتىن...

كېرەم ئىمىن بۇ سۆزلەرگە ئىختىيارسىز كۈلۈۋەتتى:

— بالام، ئايالىم، ئوخشاشلا مېنىڭ بايلىقىم. قانداقسىغا، ئۇلارنى خارى-زار قىلغۇدەكمەن. قورۇق گەپ، خوتۇن ئېلىپ، خوتۇن قويۇپ بېرىش شالاق سودىگەرلەرنىڭ ئىشى!

ئۇنىڭ جاۋابى شۇ بولدى.

ئۇ كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىپ، ئۆز-ئۆزىنى خاراب قىلىشنى، ئىسسىق ئائىلىسىنى ۋەيران قىلىشنى مەڭگۈ خالىمايتتى. ئەلۋەتتە، نامراتلىق قارا قۇيۇندەك نەرە تارتىپ يۇرگەن يوقاقۇ ندا، بەختىنىڭ، لەززەتىنىڭ نېمىلىكىنى تۇزۇكرەك ئاڭقىرالمايتتى. دەل مۇشۇ ئائىلە، ئامىنەخانىنىڭ پاك مۇھەببىتى، ئۇنىڭغا تۇنجى قېتىم بەخت تۇيغۇسىنى ئاتا قىلدى. ئامىنەخانىنىڭ سەمىمىي-سادا قەتلىك بىلەن سۇغىرىلغان پەزىلىتى، ئۇنى ئىللىق ئائىلىگە، مەنىۋى بايلىشاتلىققا ئېرىشتۇردى. بۇ خىل مەنىۋى كۈچ، بۇگۈنكى كۈندە ماددىي بايلىق يارىتىشنىڭ مۇستەھكەم

ئۇلىنى قۇرۇپ بەردى. شۇنداق ئىكەن، ئۇ ھايات-
مەلۇم مۇساپىسىدە ئېرىشكەن بايلىق ئالدىدا، نام-ئابروي
ئالدىدا، ئۆزى ھايات-ئىشلىرىنىڭ كۆچلۈك ئارقا
تىرىكى بولغان ئانىسىنى خاندىن قانداقمۇ مەھرىنى ئۈزەلىسۇن!؟

— ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىشكە بولىدۇ.

كېرىم ئىمىن مۇخبىرغا ئۆز سەزگۈسىدىكى يارقىن
تەسىراتلىرىنى سۆزلەپ بەردى.

1984-يىلى، ئۇ كەنتىدىن ئون نەچچە نامرات ئائى-
لىنى ئۆز ھىمايىسىگە ئالدى. ئۇلار بەزىلىرى، باققۇچىسى
يوق، ئاجىز، كېسەلمەن كىشىلەر ئىدى. بۇلار كومپۇنا
ۋاقتىدا كوللېكتىپ ئىگىلىكتىن كېلىدىغان «بايلىق» قا
يۆلىنىپ ياشىغان، كوللېكتىپنىڭ ئۆيلىرىدە يېتىپ-قوپ
قانىدى. ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن
كېيىن، ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ «ئۇۋىسى» غا سۇ كىرىپ
كەتتى. ئۇلار پىتىراپ، ياشاش ئۈچۈن يوچۇق ئىزدىدى.
دەرۋەقە، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن تۇل
ئانىلار، ئۇلارنىڭ رەسىدە بولغان قىزلىرىدىن بولۇپ،
تۆت-بەش ئايالمۇ بار ئىدى. ئۇلار نامرات، يەنە كېلىپ
ئىگە-چاقسىز-يۆلەنچۈكسىز قېلىۋاتسا، بىر چەتتە مايى
مۇن ئويۇنى كۆرۈپ، قاراپ تۇرۇشقا قانداقمۇ ۋىجدان
چىدىسۇن؟

— باشقىلار نېمە دېسۇن، پەرۋايىم پەلەك!

كېرىم ئىمىن دادىللىق بىلەن، ئۇلارنىڭ بېشىنى
سىيلىدى. ئۆزى توي-تويلاپ، ئالتە جۈپ ياشنى ئۆي-
ئوچاقلىق قىلدى. بۇگۈنكى كۈندە، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى
ئىككى-ئۈچتىن پەرزەنتى بار ئائىلىگە، يوقاقۇنىنىڭ
جاماىتىگە ئايلاندى. بەزىلىرى توي قىلغاندىن كېيىن،
تۇرالغۇ جاي سېلىشقا قۇربى يەتمىدى. كېرىم ئىمىن ئۆز

يېنىدىن پۈل چىقىرىپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە ئۈچ يۈرۈشتىن زامانىڭى قورۇ سالدۇرۇپ بەردى. 30 غا يېقىن نامرات، يېتىم بالىلارنى يىغىپ، شوپۇرلۇق كۇرسىدا ئوقۇتۇپ، شوپۇرلۇق كىنىشكىسى ئېلىپ بەردى. ئۇلاردىن بىر قىسمى يوقاقۇندا تراكتور، ماشىنا ھەيدەپ جان باقتى. بەزىلىرى قوشنا يېزا-كەنتلەردە، يەنە بەزىلىرى شەھەر، ناھىيىدىن چوڭ ترانسپورت شىركەتلىرىدە ئىشلەپ، جەمئىيەت ئۈچۈن كېرەكلىك خادىمغا ئايلاندى.

تېخىمۇ گەۋدىلىك بولغىنى شۇكى، ئۇ تۇرمۇشنى قىزغىن سۆيەتتى، تۇرمۇشقا ھەۋەس قىلاتتى. تۇرمۇشنىڭ گۈزەل، يېقىملىق بولۇشىنى ئارزۇ قىلاتتى. شۇنداق بولغاچقا، 80 يىللىق ھاياتىدا، تۇرمۇش گۈزەللىكىنى، تۇرمۇش مەنىشتىنى، تاپالمايۈتكەنىكىنى نەپەر مويىسپىتىنى كېچە-كۈندۈز كۆتتى.

ئۇلار ھەقىقەتەن يۆلەنچۈكسىز ئىدى. گويا يېقىلىش ئالدىدىكى كونا تاماغا، تىنىش ئالدىدىكى بۇلاققا، قۇرۇش ئالدىدىكى دەرەخقە ئوخشىشىپ قالغانىدى. ئۇلاردا، ئىمتىياز، پۇل، كۈچ-قۇۋۋەت بەكمۇ ئاز، بەكمۇ ئاجىز، خۇددى سۇبھىدەمكى سەيياردەك ھاياتلىق ئاسمىنىدىن يىراقلاپ كېتىۋاتقانلار ئىدى. رابىخان، گاس بولۇپ، ئىلگىرى يۈز بەرگەن بىر قېتىملىق ئوت ئاپىتىدە، پۈتكۈل بىساتىدىن-مال-مۈلۈك، ئۆي-جايىدىن ئايرىلىپ قالغانىدى. شۇنىڭدىن بېرى كوللېكتىپنىڭ بىر ئېغىزلىق ئۆيىدە يېتىپ-قوپۇپ، كۈنىنىڭ سېرىقىنى كۆرۈپ كەلگەنىدى. يوقسۇزلۇقتىن ئاش-تامىقى جايىدا بولمىغانلىقتىن، ناچار ئوزۇقلىنىش شارائىتى ئۇنى كىشىلەر يىرگىنىدىغان چالاش كېسىلىگە گىرىپتار قىلغانىدى. بۇنداق «يۇقۇملۇق كېسەل» نى كۆتۈش تۇگۈل، ئۇنىڭغا يېقىنلىشىش، ئارىلى-

شىشتىن ھەممە ئادەم قاچاتتى. لېكىن كېرەم ئىمىن «يۇ-
قۇملىنىش» خەۋپىدىن قورقۇپ قالمىدى. ئەكسىچە، ئادەم-
لىك تەبىئىتىنى چىقىش نۇقتىسى قىلىپ، بۇ كېسەلمەن
ئانىنىڭ ھالىدىن تېخىمۇ ياخشى خەۋەر ئالدى. ئۇنىڭ
ئاخىرلىشاي دەپ قالغان ھايات سەپىرىنى يەنىمۇ
ئۇزارتتى.

مۇخبىر رابىخانىنى قايتا-قايتا سۆرەتكە تارتتى،
مەجرۇھ ئانىنىڭ پۈتكۈل ھالىتى قايتا ناماياں بولدى.
ئۇنىڭ ھېلىلىدەك قورۇلۇپ كەتكەن چېھرىدە، ئىلگىرىكى
ئېسەنكىرەش، خاموشلۇق، مىسكىنلىك تۇيغۇسى ئۆچۈپ،
ئۇمىد ۋە خۇشاللىق ئەكس ئەتكەنىدى. رابىخان كۆز
يېشىنى توختىتىۋالالماستىن تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— خۇدا ئۇنىڭغا ئۇزۇن ئۆمۈر ئاتا قىلسۇن، مۇبادا
ئۆز ئوغلۇم بولغىنىدىمۇ، بېشىمغا كۈن چۈشكەندە بۇنچىلىك
يېقىن كېلەلمەس ئىدى. پەرۋەردىگار، كېرەمنىڭ ئاخۇنۇمنىڭ
يولىنى تېخىمۇ كەڭ قىلغاي، دەسلىپىدە ياشاشتىن ئۈمىد
ئۈزگەنىدىم. قايغۇرىدىغىنىم، نامراتلىقتا، جاپادا ياشاش
بولماستىن، ئۆلۈپ كەتسەم، جىنازامنى كۆتۈرىدىغان ئادەم
چىقماي، جەسىتىمۇ خارلىقتا قالارمىكىن دەپ يىغلىغانى-
دىم. ئەمما ئىش ئوڭغا تارتتى. بۇگۈن، ھېچنېمىدىن غەم
قىلمايمەن، ئۆلۈمنى ئويلاپ نېمە قىلاي؟ كېرەمنىڭ ئاخۇن
ماڭا مۇرەببە بولدى. روھىم كۆتۈرۈلۈپ، كۆز نۇرۇم بار-
غانسېرى روشەنلىشىپ قالدى ... كېرەمنىڭ ئاخۇن، مەندەك
مەزلۇمنىڭ ھاياتىنى ئۇزارتتى. قارىسىلا، مەن يەنە
ياشىدىم خاندەك، خانزادىدەك ياشىدىم. بۇگۈنكى بىر
كۈنلۈك ئۆمرۇمنى پۈتۈن ھاياتىمغا تېڭىشمەيمەن...

مۇخبىر تەسىرلىك مەنزىرىلەرنى سۆرەتكە ئېلىۋاتقاندا،
يان كوچىدىن بالىلارنىڭ ۋاك-چۇكى ئاڭلاندى. بىر توپ

بالىلارنى باشلاپ، ۋىجىككىنىه بىر بۇۋاي كېلىۋاتاتتى.
«شۇ ئىكەن ـ ده، كېرەم ئىمىن تەرىپىنى قىلىپ بەرگەن توختاخۇن ئاشۇ كىشى ئىكەن ـ ده.»

مۇخبىرنىڭ خىيالىدىن كەچكەن تۇيغۇ مۇشۇ ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا، توختاخۇن توغرىسىدا ھېچقانداق تەسىرات يوق ئىدى. ئۇ ئىچىدە، بۇ «بالا مىجەز» بوۋاينى چىكىپ باقماقچى بولدى. قورۇلۇپ قالغان ئالمىدەك يۈز، ساقالسىز زاڭاق، بالىلارنىڭكىدەك چاقناپ تۇرىدىغان كۆز، ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولغاندا، ئۇ گەپنى قەيەردىن باشلاش ھەققىدە ئويلىنىپ ئولگۈرەلمىدى:

— قانداق، توختاخۇن بوۋاي، كەچۈرمىشلىرىڭىزدىن ئاڭلىمايلىمۇ؟

بوۋاي مۇخبىرنىڭ باش ـ ئايىغىغا قارىغىنىچە كۇلۇپ قويدى. ئاندىن تاماكىسىنى ئاستا شوراپ راھەتلەندى. پۇتىنى سۆرىگەن پېتى يول بويىدىكى كۆۋرۈكنىڭ پەشتىقىغا يۆلىنىپ زوكىزايدى:

— يېڭىلىشىۋاتىسىز يول...يولداش، بۇ يەردە توختاخۇن دېگەن... دېگەن ئادەم يوق. ئاڭلىسام تايتاق تەرەپتە... بورانچى دەريا سىنىڭ ئۇ تەرىپىدە، شۇ... شۇنداق ئادەم بارئىمىش...

ئۇ كۆزلىرىنى قىسىپ، بورانچى دەريا سىغا، يىراقتا سوزۇلغان تايتاق ئاسمىنىغا ئېرەنسىزلىك بىلەن قارىدى. گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك، ھېچكىمىۋ ئۇنىڭدىن نېمىلەرنىدۇ سورىمىغاندەك ئولتۇرۇۋەردى. بۇ چاغدا ئەتراپتا قارىشىپ تۇرغان بالىلار، پىخىلداپ كۇلۇشكىنىچە، «سىر»نى ئاشكارىلىۋەتتى:

— ئۇ سىزنى ئالدىدى. شۇ، ئۆزي شۇ. ئىسمى توختاخۇن، لەقىمى لاغاي...

— ماڭ، ماڭە نېرى!

توختاخۇنمڭ گۆلىيشى بىلەن بالىلار قورقۇپ، شامالدەك تېز قېچىپ كېتىشتى.

— قويۇڭە، بۇ نېمىلەرنىڭ تېتىقسىزلىقىنى، — ئۇ تاماكىسىنى كۈچەپ شورىغاندىن كېيىن، چىرايىغا خاتىرجەملىك يۈگۈردى، — مانا، ئۇلارمۇ كۆزدىن يىتتى، ئەمدى سىزگە ئۆزۈمنى بىر تونۇشتۇرىسام ھېساب ئەمەس. لېكىن، بۇ گەپلەرنى شۇ پېتى گېزىت يۈزىدە كۆرسەتمەسلىكىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن، — ئۇ دېمەكچى بولغان ھېكايىسىنى ناھايىتى يىراقتىن- ئۆتمۈشتىن باشلىدى، — ئەسلى، نامى بار بىر باينىڭ ئوغلى ئىدىم. جەدە ئېتىمنى دېۋىتىپ، رەستىدىن بوراندەك ئۆتكىنىمدە ھەممەيلەنىڭ كۆزى ماڭا چۈشەتتى.

كېيىن، دادام زومىگەر دەپ ئايرىلىپ، جاجىسىنى يېدى. ئۇرۇق - تۇغقانلىرىم ئۆز جېنى بىلەن قالدى. دەرد - ھەسرىتىمنى چىلىمدىن ئالدىم. چىلىم بىلەن چېلىشقانسېرى، مال - مۈلۈك، كۈچۈمدىن ئايرىلدىم. كوچىلاردا سوقۇلۇپ يۈرۈپ، ئىتنىڭ كۈنىنى كۆردۈم. بەزىدە ئادەمدەك، بەزىدە ھايۋاندەك ياشاپ، ئەقىل - ھوشۇمنى يوقىتىپ قويدۇم، كوپىراتسىيىدە ئىشلەپ جېنىمنى جان ئەتتىم. ئەمما مەن، شۇنىڭىسىنى چۈشەندىمىكى، ئادەم دېگەن خاپىلىققا، جاپاغا، ئاچلىققا ئۆلمەيدىكەن، نېمىلا بولمىسۇن، جېنىم ئامان قالدى...

تەقدىر مېنى ھەممە نەرسىدىن ئايرىدى. مەن تولىمۇ نامراتلىشىپ كەتتىم. تۇرغان تۇرقۇم بەئەينى بىر قارانە چۇقىلا ئوخشايىتتى.

ئاخىرى يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم دەپ ياقا يۈرتقا چىقىپ كەتمەكچى بولغىنىمدا، كېرەمئاخۇن مېنى يېنىغا ئەكېـ

ئۇزالدى... مانا ئەمدى، پول تاپتىم. يانچۇقتا پۇلمۇ بار. بىراق، قېرى بويتاقمەن. ئۆمرۈمدە خوتۇن ئېلىپ باقمىدىم. خۇدا بۇيرۇسا، تىرناقتا توختىغۇدەك بىرنى ئالىمەن. پەرزەنتىم، ئايالىم بولسا، ياشىغىنىم شۇ. چىشىم تۆكۈلۈپ تۈگىگىنى بىلەن، يۈرىكىم ياش. خوجايىن ماڭا تاغدەك ئىشىنىدۇ، ئامبار، يەم-خەشەك، ئالدى-كەتتى ئىشلىرىنى مەن باشقۇرۇپ بېرىمەن. يەنە مېۋىلىك باغقا، دەريا بويىدىكى تېرەكلىككە قارايمەن. ئۆي-جاي، ئاش-تاماق، خەج-خىراجەت... ھەممىسى ئۇنىڭدىن. ياق، ئۇكا، مېنى سۈرەتكە تارتماڭ، چېكەمدىكى قورۇقلار تۇزەلسۇن، گېزىتكە چىقسام، ئۇيات بولىدۇ. ھى... ھى... ھى!

توختاخۇن مۇخبىردىن ئۆتۈندى. ئۇنىڭ «تاقا-تۇققا» سۆزلىرىدىن مۇخبىر نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى.

مۇخبىر مەتتوختى ئىسىملىك بىرىگىتنىڭ ئائىلىسىنى زىيارەت قىلدى. ياسداق ئۆي، ئوتقاشتەك ئىلەم، قات-قات يوتقان-كۆرپە، مەرىشىپ تۇرغان ئون نەچچە تۇياق قوي، ھارۋا ۋە ئوزايمىدىن كۆلكە تۆكۈلۈپ تۇرغان بىر جۈپ پەرزەنت، رەڭلىك، پاكىز كىيىنگەن ئەر-خوتۇنىنى سۈرەتكە تارتتى.

يىگىت خۇشاللىق بىلەن ئۆزىنى تونۇشتۇردى:

— ئىلگىرى تۇرمۇش تەجرىبەم كەمچىل، چىقىش يولى تاپالمای، كوچىلاردا لاغايلاپ يۈرەتتىم. كېيىن كېرەمئاخۇن مېنى ئۆز يېنىغا تارتتى. ئىگىلىك تەكلەش تەجرىبىلىرىنى ئۆگەتتى. يەر ئېچىش، ئاشلىق ۋە قوشۇمچە كەسىپتە قەد كۆتۈرۈشۈمگە يار-يۆلەك بولدى. ئۇچ تۇياق قوي بەردى، تۇرار جايىمنى ھەل قىلىپ بەردى. ئۆز يېنىدىن 800 يۈەن پۇل چىقىرىپ، تاللىغان لايىقىم

بىلەن تويمەزنى قىلىپ قويدى. سۈرەتكە ئېلىشقا توغرا كەلسە، مانا بەزنى ـ ئائىلىمەزنى ئېلىڭ. سېخىي، كۆڭلى ئوچۇق بىر نەچاتچىنىڭ سايىسى ئاستىدا كۆكلىگەن، رونىق تاپقانلىقىمىزنى ھەممە ئادەم كۆرسۇن!

مۇخبىر كەتتى. يوقاقۇن دېھقانلىرىنىڭ نامرات دەستىدىن يول تاپقان تالاي يۈرەكلەردىن يېڭى سېزىم، يېڭى مەنە ئېلىپ قايتتى. ساخاۋەت داستىخىنىنى كەڭ يايغان، «ھايال، بەخت» چۈشەنچىسىنى بېيىتقان يوقاقۇن ئوغلىنىڭ يارقىن ئوبرازىنى ئېلىپ قايتتى.

ئىككى ئايدىن كېيىن قەزىل تاشلىق مۇقاۋا ئەچىلىپ كېرەم ئىمىنىڭ سايا ھەت چاقىرىقى يوقاقۇنغا يېتىپ كەلدى.

«...يولداش كېرەم ئىمىن، سىز بېيىغاندا نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولدىڭىز، سوتسىيالىزمنىڭ ئەۋزەللىكىنى ئەمەلىي ھەرىكىتىڭىز بىلەن ئىپادىلىدىڭىز. ئۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق ياشلار بىرلەشمىسى سىزنى ۋەتىنىمىزنىڭ بەپايان زېمىنىنى سەيلە قىلىشقا ئالاھىدە تەكلىپ قىلىدۇ.

1984 ـ يىل 6 ـ ئاي»

كېرەم ئىمىن، يوقاقۇن دېھقانلىرىنىڭ چوڭقۇر سالام ـ مىنى ئېلىپ، ئۇرۇمچىگە قاراپ يول ئالدى.

ئاتموسفېرادىن ھالقىپ ئۇچۇش

ئۇنىڭ يۈرىكى «جىغ!» قىلىپ قالدى. ئايروپىلان شوتىسىغا ئەمدىلا قەدەم قويۇشى بىلەن، بىرى پېشىدىن يېنىڭ تارتقاندەك بولدى، ئۇ ئارقىسىغا قارىدى. ئۇنى ھېچكىم چاقىرمىغان، ھېچكىممۇ ئۇنىڭ پېشىنى تارتمىغانىدى. پەقەت، يىراقتا، — تۆمۈر رېشاتكىنىڭ سىرتىدا، ئەلمنى كۆتۈرۈپ تۇرغان ئاممىنەخان ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇراتتى. ئۇ شۇ چاغدىلا يۈرىكىنىڭ ئېچىشىۋاتقانلىقىنى، بەدىنىنىڭ، ھايات-ئۆلۈمنىڭ قىممەتلىك بىر ھۈجەيرىسىنىڭ يوقىلىۋاتقانلىقىنى ئېنىق سەزدى. ئۇنىڭ ۋارقىرىغۇسى، كەينىگە يېنىپ يۈگۈرگۈسى بار ئىدى، لېكىن ئۇنداق قىلالمىدى.

ئايروپىلان ئۇچتى، ئۇمۇ ئۇچتى، ئۇچۇپ كۆككە كۆتۈرۈلدى. ئاۋۋال ئەتراپتىكى سايلىق پەرقىرىدى، يىراقتىكى دەرەخلەر، ئۆيلەر - ئىمارەتلەر غۇيۇلداپ ئۆتۈپ، قارا تۆز سىزىقلا، كۆلەڭگىلا ئايلاندى. ئاندىن پايانسىز زېمىن يىراقلاپ، كىچىكلەشكە باشلىدى.

خوتەن ئاسمىنى، خۇددى بېپايان دېڭىزدەك كۆكۈچ ھاۋا قاتلىمى ئۇنى قوينىغا تارتتى. ئۇ كۆزنەكتىن يىراق كەتمىدى. ئايروپىلان بۇلۇتلار ئارىسىغا شۇڭغۇۋاتقانىدىمۇ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىكى خوتەن روشەن نامايان بولدى. بېلىق قاسىرىقىدەك پارچە - پارچىغا بۆلۈنۈپ، پارقىراپ ياتقان زېمىن، غايەت زور تەكشىلىك ئۇستىدە كۆكىرىپ تۇرغان بىنەم، ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سوزۇلغان خوتەن بوستانلىقى، تاغلار، بۇلۇتلار ئارىسىدا بىر -

بەرىگە مىنگىشىپ تۇرغان قارلىق چوققىلار، كۆموش يىلانىدەك تولغىنىپ ياتقان ئىككى دەريا، يوقاقۇن ۋادىسى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بارغانسېرى يىراقلاشاتاتتى. قىلىچىنىڭ بىسىدەك پارقىراپ تۇرغان قاراقاش - بورانچى دەرياسى ئورمانلىق، بۇلۇت ئاستىدا خىرەلەشتى. مانا ئەمدى، پۈتكۈل تەبىئەت قۇملۇقتا ئايلاندى. سېرىق ئەجدىھادەك ئۇخلاپ ياتقان پايانسىز چۆللۈك، قۇم بارخانلىرى بارغانسېرى يېيىلىشاتاتتى.

— يولداش، بېلىڭىزنى باغلىۋېلىڭ!

ئۇ كۆزنەكتىن بېشىنى كۆتۈردى. قۇم ئۈستىدە چېچەكلىگەن قىزىل يۇلغۇندەك كۇلۇمسىرەپ تۇرغان ئايروپىلان كۈتكۈچىسىگە قاردى. ئۇ قىزنىڭ نېمىنىدۇر ئۆتۈنگەنلىكىنى پەملىدىيۇ، قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدى.

— يولداش، سىزنى دەۋاتىمەن، بېلىڭىزنى ئورۇندۇقتا باغلىۋېلىڭ.

— ھېچقىسى يوق، كىچىككىنە جۇۋاز ھەيدەپ، ناھايىتى كۆپ چۆگىلىگەنىدىم. شۇتاپ، ئايروپىلان موللاقچىكەپتەردەك موللاق ئۈچسىمۇ كۆڭلۈم ئېلىشمايدۇ.

— لېكىن، بۇ دېگەن قائىدە، ئۇنى بىلمىسىڭىز بولمايدۇ.

— ئۇنداقتا، دېگىنىڭىزچە بولسۇن!

تەرتىپ دېگەن مانا شۇ - دە! بۈگۈنكى كۈندە ھەتتا ئاسمانىدىمۇ تەرتىپ - قائىدە بار.

ئۇنىڭ جىسمى يېنىك تەۋرىنىپ كەتتى. ئوي - پىكرى بولسا، ئاللىقاچان بۇ «تۆمۇر قەپەس» دىن ھالقىپ، تەگسىز زېمىن ئۈستىگە قونغانىدى، يىراقتا قالغان يۇرتىغا ئۇچۇپ بارغانىدى.

يـاۋاش، پىكىرداش، قـەلبـداش ئايـالى ئـامىنەخانـ
نىڭ، ئوماق ئوغلى ئالىمجان، ئەلمجاننىڭ يېنىغا بېرىپ
قـونغانىدى. ياشقا تـولغان ئـوتلۇق كـۆزلـەر، يـغـلاپ
تـۇرۇپ ئەركىلەشلـەر، ئـۇمىد ۋە ئـاقىـول تىلەشلەر ...
بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىدىن ئۆتكەنىدى.

بەلكىم، ئـۇنىڭ يۇرتى- يوقاقۇن زېمىنى، بورانچى
دەريـاسى، قـزىل قـرغـاق ئـۇنـگـغا يـراقتىنلا كـۆز تـىكـ-
ۋاتـقـانـدۇر. 2 مىلـيـون تـۈپ تېـرەكلـىك، شاللىـق ۋە
يوللار، هـەتتاكى ئـۇنـگـغا دەۋرداش بـولغـان تـەبىئەت
ئوچالغىلىرى ئۇنى ياد ئېتىۋاتقاندۇر. ئالتۇن باشاقلار-
دىن تاغ ياساپ، خـامـان تېپىۋاتـقان يـوقـاقـۇنلۇقـلار
تراكتور ماتورىنىڭ شاۋقۇنى ئارىسىدا ئـۇنىڭ سىمـاسىنى
كۆرۈۋاتقاندۇ، ئـۇنىڭ ئـامىنى تىلغا ئېلىپ، ياخشى خىس-
لىتىنى سۆزلەۋاتقاندۇ. بۈككىدە ئورمان ئارىسىغا شۇڭغۇ-
ۋېلىپ، بـورانچىنى لـەرزىگە سالغان كـاككۇك، ئـەمدىلا
ئۇچۇم بولـۇپ پـەرۋاز قىلغان قـۇشقاچ بالىلىرى ئۇنىڭ
بۇ قـۇتلۇق سەپىرىگە تـەنتەنە قىلىۋاتقاندۇ. تـوپىلىق
يول بـويىدىكى چىملىق ئـارىسىدىن ۋىلىقلاپ ئېقىۋاتقان
ئېرىق سۈيى كـۈي قوشۇۋاتقاندۇ.

قاچاندۇر، دەريـا قىرغىقىغا پـەيدا بـولغان تـوختى
لاغاي، جىغانلىق ئارىسىغا مۆكۈنۈۋېلىپ، «مۇڭگۇز» ھەققىدە
لەتىپە ئېيتىۋاتقاندۇ...

ئايروپىلان ئۇرۇمچى ئايرودرومىغا قونغاندىلا ئۇ خىيال-
دىن باش كۆتۈردى. ئىككى سائەتتىن بېرى خىيال دۇنـ
ياسىغا غەرق بولغان «غەلىتە» كۆكۈل، ئۇرۇمچىنىڭ شاۋ-
قۇنلۇق قاينىمى ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

1984 - يىلى 6 - ئايدا، ئۇ ئاپتونوم رايون بويىچە
تەشكىللەنگەن كەسپىي ئائىلىلەر ساياھەت ئۆمىكى تەر-

كىيىدە ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە سەپەر قىلدى. ئۇنىڭ بۇ قېتىمقى سەپىرى—ئۆز ھېسسىياتىدا بۆسۈش خاراكتېرلىك ئۆزگىرىشلەرنى ئەكەلدى.

ئۇ، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن تونۇش مۇھىتتىن، تونۇش چۈشەنچىدىن، تونۇش سەرگۈزەشتىدىن تاماماەن باشقىچە بولغان بىر مۇھىتقا، يېڭى ئاتموسفېراغا ئۇچتى. ئۇ يوقاقۇن دېھقانلىرىنىڭ كۆزى، يوقاقۇن ئەجداد لىرىنىڭ ئېڭى بىلەن يېڭى بىر دۇنيانى، يېڭى بىر ئاڭنى كۆردى. ئۇ، بورانچى دەريا سىغا، يوقاقۇن ئورمانلىقلىرىغا، دەريا قىرغىقىدىكى قاقاسلىققا ئوخشىمىغان ئۇرغۇن دەرياالاردىن ئۆتتى. ئۇرغۇن يېشىللىزارلىقلارنى ئارىلىدى، ئۇرغۇن جەزىرىلەر، دەشتى - باياۋانلاردىن كەزدى. ھېسسىيات، چۈشەنچە جەھەتتىن ئىلگىرىكىگە ئوخشاشمايدىغان ئۇيغۇ مەنزىلگە يېتىپ باردى.

پايتەختىنىڭ زۇمرەت ئاسمىنىدا جەۋلان قىلىپ ئۇرغان قىزىل بايراقنا قاراپ، ئۆز - ئۆزىنى تونۇپ يەتتى. ئۇ، كۆچلۈك رىقابەتنى ئېڭىغا ئىگە ئازاد زامانىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىدىن پەخىرلەندى. بەدەيخېنىڭ ئارامگاھلىرى، دېڭىز مەنزىرىسى ئالدىدا، قۇياشنىڭ ئۇپۇقتا باش قويغان ھالىتىنى، شەپەقنىڭ قىزىل ئېتەكلىرىنى يايغان يارقىنلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئۇرمۇش دېڭىزىنىڭ قاينام - تاشقىنلىرىغا چۆمۈلدى.

بازار، تېيەنجىن بازارلىرى، چاقماق ئېقىنىدەك كېسىشكەن ئۆمۈرىيول نۇقتىلىرى، كاراپتەك ئىلگىرىلەۋاتقان تېيەنجىنلىكلەر ھەققىدە خىيال سۈرۈپ قالدى. پورت شەھىرى شاڭخەيدە يۈرۈشلەشكەن سانائەت بازىلىرى، چوڭ زاۋۇت، كان - كارخانىلارنى كۆردى. نەنجىڭ، سۇجۇ قاتارلىق دېڭىز بويى رايونلىرىنىڭ شەھەر يېزىلى-

رنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى. كۆپلىگەن كىشىي ئائىلە-
لەرنى ۋە بۇلار ئىشلەپ چىقارغان ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇ-
لاتلارنى كۆرۈپ، تەسىراتلار قاينىمىغا چۆكتى.

بۇ يەردە يارىتىلغان مۆجىزىلەر ھەقىقەتەن ھاڭ - تاڭ
قالارلىق ئىشلار ئىدى. دەريا بويىدىكى سازلىقلار، ئېقىنلار
تىزگىنلىنىپ، يىلىغا نەچچە يۈز مىڭ يۈەن قىممەت يارە-
تىدىغان بېلىقچىلىق كۆلچەكلىرىنى، شەخسلەر مەبلەغ
سېلىپ ئاچقان قۇيمىچىلىق، ھەيكەلتىراشلىق، بالىمچە-
لىق نۇقتىلىرى، چەتئەل بىلەن شېرىكلىشىپ قۇرۇلغان
سانائەت مالليرى زاۋۇتلىرى، مېتالچىلىق شىركەتلىرى،
كۆلىمى نەچچە مىڭ گېكتار كېلىدىغان باغۋەنچىلىك
بازىلىرى، زامانىۋى ئۇسكۇنىلەر بىلەن قورالىلانغان رودا
كانلىرى بارلىققا كەلگەنىدى. ئۇ بۇنداق چوڭ تېپتىكى
زاۋۇت - كارخانىلارنى چوڭ - چوڭ شەھەرلەردىلا قۇ-
رۇشقا مۇمكىن بولىدۇ دەپ قارايتتى. مانا بۇ ئۆزگىرىشلەر
ئۇلارنىڭ ئاسمانغا شەھەر سېلىش، تاشتىن ھەسەل ئېلىش،
دېڭىزدىن گۆھەر سۈزۈش...ئىخلاسى، ئۇنى قاتتىق ھاياە-
جانغا سالدى. ئۇ ئىلگىرى يۇكسەك دەرىجىدە زامانىۋى
لاشقان «بەقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ تەرىپىنى، داڭقىنى
باشقىلاردىن ئاڭلىغان، كىنو ئېكرانلىرىدىلا كۆرۈپ،
چۆچۈر خىيالغا پاتقانىدى. بۇ قېتىم ئۇ بۇ مۆجىزاتلار
دۇنياسىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، نەزەر دائىرىسىنى
كېڭەيتتى. خۇشاللىقىدىن بېشى كۆككە يەتكەندەك بولدى.
ئۇ ھەربىر يېڭى مەنزىرىگە دۇچ كەلگەندە ئويغا چۆ-
كەتتى. قايا قىتىندۇر مىسكىن كەپىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان
يوقاقۇن ۋە توپىلىق سەھرا كۆز ئالدىغا كېلەتتى... بايە-
لىق-نامراتلىق، يول تېپىش بىلەن تېڭىرقاش، ئىلغارلىق
بىلەن قالاقلىق ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ئۇنى تەگسىز خە-

يالار دېگەنلىغا غەرق قىلاتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىكى بۇ يېگىلىقلارنىڭ مەنبەسى، كېلىش جەريانى ھەققىدە باش قاتۇرۇشنىڭ نېمىدەق؟! بۇ خىل مۆجىزىلەرنى يارىتقان ئادەملەر، قايسى پلانېتادىن كەلگەن؟ قەيەردىن كەلگەن ئاجايىپاتلار بۇ؟ دەۋر تەرەققىياتىغا تۇرتكە بولۇۋاتقان تۈپكى ئامىل نېمە؟! ئۇ، تۇختاۋسىز خىيال سۈرەتتى، پىكىر يۈرگۈزۈشتى.

تۇغرا، تۇغرا. زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ ئالتۇن ئاچقۇچى، يەنىلا پەن - تېخنىكا، پەن-تېخنىكىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ئاساسى — مائارىپتا. پەن -تېخنىكىنىڭ تەڭداشسىز كۈچىگە بولغان قايىللىق، بولۇپمۇ مائارىپنىڭ ھەممىسىنىڭ ئاساسى ئىكەنلىكىدەك ھەقىقەت، بىردىنلا ئۇنىڭ تۈپرىقى ناچار، مەھسۇلاتى تۆۋەن، ئىقتىسادىي ئاساسى ئاجىز بولغان يۇقاقۇنغا، ئۆتمۈشتىكى سەھرالىغا باشلاپ كەتتى. كۈنا، ئەبجەتتى چىقىپ كەتكەن قاراڭغۇ ئۆيدە، ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن تاغدىل ئۆكۈز، كېچە - كۈندۈز-لەپ جۇۋاز سۆرەيدۇ. يەرمۇ، ئاسمانمۇ، كىشىلەرنىڭ ئۆز-گەرمەس تۇرمۇشىمۇ، جۇۋازغا قوشۇلۇپ بىللە چۆگىلەيدۇ، پىرقىرايدۇ. قايا قتىندۇر، تىترەپ تۇرغان بىر جۇپ ئالىقان ساقاللىق ئامبارچى ئالدىدا خورلانغان، قان - زەردابقا ئايلانغان شىكەستە دىللار، ئاچلىقتىن، موھتاجلىقتىن قىسىلغان ئەزىز بويۇنلار ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىر - بىر-لەپ نامايان بولدى.

ئۇ ئېكسكۇرسىيە داۋامىدا، ھەممە نەرسىنى سېلىش-تۇردى. ئادەملەرنى، زېمىننى، دەريانى دەڭسەپ ئۆتتى. مانا شۇ «ئۆلچەش» داۋامىدا خىيالدىن باش كۆتۈرمىدى. ئەمما، خىيال خىيال پېتى قېلىۋەرمىدى. ئاۋۇال ئۇ كىشىلەر ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيدىغان جەمئىيەت ئۇستىدە. يەكۈن چىقاردى:

«سوتسیالیزم گادایلیق ئەمەس!»

قەلەم سىغماس ھەقىقەت! بۇنى دەۋرىمىزدىكى دانە-رەھبەر ئوتتۇرىغا قويغان.

زامانىۋى يېزا ئىگىلىكى، ئۇنىۋېرسال كەسىپ، شەھەرلەشكەن بازار، ياخشى تۈزۈلمە، بايلىشات تۇرمۇش، مەدەنىي جەمئىيەت ۋە گۈزەل مۇھىتقا ئىگە يوقاقۇن قۇرۇش — سوتسیالیزم ۋە سوتسیالىستىك جەمئىيەتنىڭ ئورتاقلىقىدۇر. ئىدىيە، ئەخلاق، ئۆرپ ـ ئادەت، كىشىلىك مۇناسىۋەت جەھەتتە، يوقاقۇنلۇقلاردا نېمە كەم؟

ئىدىيە — كومپارتىيەنىڭ جەمئىيەتىدىن ھالقىپ كەتكىنى يوق، ئۇلار ئاخىرقى ھېسابتا، شۇنداق بىر جەمئىيەتنىڭ پېتىپ كېلىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتمەكتە. ئەخلاق — يوقاقۇن دېھقانلىرىنىڭ ئاڭ ـ سەۋىيىسىدىن چەتلەپ كەتكىنى يوق. ئۇلار ھېلىمۇ يالاڭئىياق دەسسەشتىن، «ئاي»غا قاراشتىن يىرگەنگىنى، غەربنىڭ «مەستانە» لىكىنى سىغدۇرالمىغىنى يوق. ئۆرپ ـ ئادەت — دېھقانچە ئاڭ، دېھقانچە چۈشەنچە بىلەن چەكسىزلىككە قاراپ يۈزلەنگىنى يوق. كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتمۇ، «ئەنئەنىۋى كۆڭۈلۈك» تە ئۇچرىشىشتىن يىراق كەتمىگەن.

— يوقاقۇن بۇگۈنكى يوقاقۇن مانا شۇنداق قىياپەتتە تۇرسا، ئۇنىڭغا يەنە نېمە لازىم! نېمىشقا بېيىسىلمايدۇ، نېمىشقا «غايە» دەپ چۈشەنگەن ئاشۇ جەمئىيەتنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش ئۈچۈن يەنە بىر قېتىم ئۇرۇنۇپ كۆرمەيدۇ؟

ئۇ يوقاقۇنلۇقلارنىڭ يۈرىكىگە قول سالدى. ئىلگىرى «سول» چىللىقنىڭ قورقۇق نەزەرىيىلىرى ئۇلارنىڭ قەلبىنى پاك قىلغان بولسا، بۈگۈنى دەۋر، قۇلاقنى ئېچىۋەتتى، ئۇچۇردىن ئىبارەت چاستوتىغا توغرىلاپ قويدى. ئەمدى

لىكتە كۆرۈلگەن مەسىلە، ئۇچۇردىن پايدىلىنىشتا قالدى. بىلىمسىزلىك، نادانلىق، قاتمالىلىق ئورنىدا باش قاتۇرۇش، كۆزىتىش، ئىزدىنىش روھىنى تەلەپ قىلدى. ئارزۇ بىلەن رېئاللىق، ئەقىل بىلەن نىشان ئوتتۇرىسىدا كۆۋرۈك بولۇشنى تەلەپ قىلدى.

بۇ خىل تەلەپ — بىلىم، پەن ـ تېخنىكا ئارقىلىقلا، ھېس قىلىش، بىلىش، چۈشىنىش قابىلىيىتى ئارقىلىقلا ئورۇندىلاتتى. كېرەم ئىمىن ئۆزىنىڭ ئەقىل كۆزى بىلەن، يوقاقۇنلۇقلارنىڭ جىسمىدىكى بۇ ئاجىز نۇقتىلارنى كۆرۈۋالدى.

راستىنى ئېيتقاندا، ئۇنىڭ ئىچىگە يوشۇرغىلى بولمايدىغان بىر سىر، ئۆچۈرگىلى بولمايدىغان بىر ئوت كىرىۋالدى.

كىشىلەر بىلىم ئۆگەنسە، دۇنيانى چۈشەنسە ـ ھە! ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ يېزا ئىگىلىك، سانائەت، قوشۇمچە كەسىپلەردىكى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان تەرەققىياتى — بىلىم ئېلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئۇقتۇردى. بىزنىڭ يوقاقۇندا، يېزا ئىگىلىك، سۇ ئىنشائاتى، سانائەت، خام ئەشيا مەنبەسى ناھايىتى كۆپ. بىزمۇ مۇشۇ رايونلاردەك زامانغا لايىق ئىش كۆرسەك، تەرەققىي قىلساق، نېمىشقا بولمىغۇدەك. سۈيى، زېمىنى، ھاۋاسى، تۇراقلىق، ساپ بولغان مۇشۇنداق ئالتۇن زېمىندا ياشاپ، باشقىلاردىن كېيىن قېلىۋاتىمىز.

بۇنىڭدىكى سىر زادى نېمە! — بىر جۇملىگە يىغىنچاقلىغاندا كەمبەغەللىك! دەرىجىدىن تاشقىرى بىخۇدلۇق! يوقاقۇنلۇقلار ئالدى بىلەن بىلىمسىزلىك، نادانلىق پاتقىقىدىن تەلتۆكۈس قۇتۇلۇپ چىقالمىغان. روھىيەت ئالىمىدىكى نادانلىق، قاشاقلىق، يولتۇزلار دۇنياسىدىكى

چەكسىزلىككە ئوخشاش، ھەربىر كۆكۈل، ھەربىر ھۈجەيرە، ھەربىر ئائىلە، ھەربىر ئۇرۇق-ئادەت، قائىدە-يوسۇنغىچە سېڭىپ كىرگەن، يوقاقۇندا ئاڭ تۇغرىسىدا، روھىي مىسكىنلىك توغرىسىدا، روھىي ھەۋەس، روھىي «مەۋجۇدىيەت» تۇغرىسىدا ھېچكىم يېڭىچە تەسىرات، يېڭىچە چۈشەنچە ھاسىل قىلىشنى خالىمايدۇ. كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ زامانىدىن، دەۋرىدىن كېيىن قالغانلىقىنى، نامرات، غوريىگىل تۇرمۇش پەلسەپىسىگە چۈشىلىپ كەتكەنلىكىنى، باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئوخشاش زېمىن، ئوخشاش مۇھىت ئىچىدە، باشقىلاردىن پەرقلىق ھالدا ياشاۋاتقانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشىمۇ، نادانلىق، بۇرۇقتۇرمىلىقنىڭ ئىسكەنجىسى ئىچىدىن قۇتۇلۇپ چىقىشنى ئارزۇ قىلىشىمۇ، ئەنە شۇ «بويۇنتوۋرۇق»، «پەرق» ھەققىدە ئەقەللىي يەكۈن چىقىرىشنى خالىمايدۇ.

ھەقىقەت، يوقاقۇنلۇقلارنىڭ كۆپىنچىسى، ھېلىمۇ ئۆزلىرىنى بىز بۇ دۇنياغا «مېھمان» دەپ قارايدۇ. ئۇلارنىڭ ئېڭىدا، ئوربىتا، تارتىش كۈچى، ئاتموسفېرا قاتلىمى، يەرشارى... ھەققىدە، زېمىننىڭ تارىخى، شەكىللىنىش ئامىلى، ئۆتمۈش ۋە كېلەچەك ھەققىدە كونىچە تەسىرات ئورناپ كەتكەن، ئۇلارنىڭ ئىنسانىي تۇيغۇسىدا، ئون سەككىزىنچى ئالەمنى ئىككى مۇڭگۈزى بىلەن كۆتۈرۈپ تۇرغان «ئىلاھىي» كالا ھەققىدە ھېلىمۇ ئاجايىپ گۈزەل، ئاجايىپ لەرزىك رېئالىيەتلەر ساقلىنىپ قالغان. ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ھامان تېۋىقماق، گۈرىلىرىنى راسلاپ تۇرغان، مۇنكىر-نەكىرلەر ھايات ئادەمدەكلا كۆرۈنىدۇ، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئاخىرەتلىك ئۇچۇن، سوئال-سوراقلارغا جاۋاب بېرىش ئۇچۇن، «بىر تۇپ بۇيىنىڭ سايىسىدە 40 ئادەم سايىدەش» دەك ھېكمەتلىك

كېلەچەكىكە باش قويىدىغانلار، «يېڭىنىڭ تۆشۈكىدىن تۆگە ئۆتكۈزۈش» كارامىتىگە چوقۇنىدىغانلار ئازئەمەس. ئىلاھىي قۇدرەت ھەققىدە مۇكەممەل قاراشقا ئىگە بولغانلار، روھىي ئاپىتاپتا قالقىنىپ راھەتلىنىۋاتقانلار، شۈكرى-قانائەت بۆشۈكىدە تەۋرىنىۋاتقانلار يەنە بار. تۇرمۇش رېئاللىقى بىلەن سۈبيېكتىپ غايىنى، مەۋقەسىز رەۋىشتە باغلايدىغانلار، ئۇ دۇنيانىڭ گۈزەل تاڭلىرىغا تەشنالىق بىلەن تەلپۈنىدىغانلار يەنە بار.

دۇنيا، زېمىن، ئىنسان توغرىسىدا ئويلانماي، ھايات سەپىرىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقانلار — يوقاقۇندا پۈتۈنلەي تۈگەپ كەتكىنى يوق.

ئۇ مۇشۇلارنى ئويلايتتى، مۇشۇلارنى خىيال قىلاتتى. ئويلىغانسېرى، خىيال قىلغانسېرى يوللار كۆپەيەتتى، قەيىنلىشاتتى، تاغلار ئېگىزلەپ، دەريالار كېڭىيەۋاتقاندەك، زېمىن ئوت ئىچىدە كۆيۈۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ئاجىز، نامرات يوقاقۇن ئۇچۇن، نامرات جاپاكەشلەر ئۈچۈن، ئۆتمۈشنىڭ خارۇزارلىرىمۇ، «سول،» بېكىنمەچىلىكنىڭ كاچاتلاشلىرىمۇ يېتىپ ئاشاتتى. بۇگۈنكى يوقاقۇندا تەۋرىنىش بولۇشى، يېڭى - يېڭى ئۆزگىرىشلەر بولۇشى، دېھقان ئۇچۇن كېرەكلىك بولسان «ھەققىي» بەخت كۈلۈمسىرەشى شەرت ئىدى. 90 - يىللاردا، پارس قولتۇقىدا نەچچە ئون مىڭ قۇدۇقتىن ئاققان مايى، دېڭىز جانلىقلىرىغا ھالاكەت كەلگەن، سوۋېت ئىتتىپاقىدەك بايراقدار زېمىن، قاغجىراق يەردەك چاك - چاك پارچىلانغان بۇگۈنكى دۇنيادا يوقاقۇننىڭ ئۆتمۈشى قايتىلانماسلىقى، ئۆتمۈشكە ئوخشاشمايدىغان دەۋرگە مەنسۇپ بولۇشى شەرت ئىدى. مانا شۇچاغدىلا يوقاقۇن دېھقانلىرى قەدكۆتۈرگەن، «بېيىش» سەنىمىگە دەسسىگەن بولاتتى.

ئۇ مانا شۇ چىگىش مەسىلىلەرنى خىيال قىلاتتى.
«يول تېپىش كېرەك، زەي، ھۆسۈلسىز تۇپراقنى
ئۆزگەرتكەندەك، ئۇلارنىڭ ئېڭىنى ئۆزگەرتىش كېرەك!»
ئۇ باش قاتۇراتتى، يول ئىزدەيتتى.

ئۇيقۇسىز كېچىلەر

قاچانلاردۇ بىر چاغلاردا ئاراللىقنىتىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى كونا قۇدۇقتىن سۇ تارتىۋاتقانلار، ئەمدىلا رەسىدە بولغان بىر قىزنىڭ جەسىتىنى سۈزۈۋېلىشقان. قىز ھامىلدارلىق باسقۇچىنىڭ ئاخىرقى پەللىسىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقاندا، قۇدۇققا سەكرىۋالغان. تېخى ياتلىق بولماي تۇرۇپلا قورساق كۆتۈرگەن بۇ ئاجىزەنىڭ يۈرتى، ئىگە-چاقىسى تېپىلمىغان بولسىمۇ، ئاق كۆڭۈل ئاراللىقلار مېيىتنى يۇيۇپ-تاراپ، مۇساپىرلار قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىشقان. ئەينى چاغدا كۆچلۈك بورانىدەك غۇلغۇلا پەيدا قىلغان بۇ ۋەقە، بارا-بارا كىشىلەرنىڭ كۆڭۈل خاتىرىسىدىن ئۆچۈشكە باشلىغان. قىزنىڭ ئېچىنىشلىق سىماسى ئەنسىز زامانىنىڭ ئۆتمۈشى بولۇپ قالغان. ئەمما، ئۇن-تۆشسىز ياشاۋاتقان ئاراللىقلارنىڭ قەلبىدىكى شۇبھە ئاخىرى تېخىمۇ دەھشەتلىك، تېخىمۇ ئېچىنىشلىق بىر ۋەقە بىلەن يېشىلگەن. ئاراللىقاسمىنىدا يۈلتۈزلار جىمىرلاشقان كىيىز كېچىسى پۇتكۈل، سەھرانى تىترەتكەن، ئاجايىپ غەلىتە بىر ئاۋاز پەيدا بولغان. بۆرىنىڭ ھۇۋلىشىغىمۇ، ئادەم بالىسىنىڭ نالىسىغىمۇ ئوخشايدىغان بۇ سادادىن ئاراللىقلارنىڭ يۈرىكى بوغۇزىغا تىقىلغان.

— ئاڭلاۋاتامسلەر، شۇ قەدىرىنىڭ شەپسى كېلىۋاتىدۇ.

— ئۇششۇك شامال ئۇشقىرتقاندىمۇ شۇنداق ئاۋاز كېلىدۇغۇ؟

— ياق، بۇ شۇ قەدىرىمۇ، ئۇششۇك شامالمۇ ئەمەس، بەلكى تۈن بالىسى يىغلاۋاتىدۇ.

— تۈن بالىسى!

ئاراللىقلارنىڭ ئاخىرقى يەكۈنى توغرا ئىدى. ئۇلار قەبرىستانلىق تەرەپتىن دەممۇ دەم ئاڭلىنىپ تۇرغان ئاشۇ ئاۋازدىن قورقۇپ، ئۇنىلىكىرەك تىنىق ئېلىشتىمۇ پېتىنالمىدى. يىغا — بوغۇق، مۇڭلۇق ئېچىنىشلىق يىغا ھەممە يەرنى قاپلاپ كەتتى. ھەممە نەرسە نامەلۇم بوۋاق ئۈچۈن سۈكۈت قىلىۋاتقاندەك، ھايات، تارىخ، قانلىق قىساس قوينىغا غەرق بولۇپ كەتكەندەك، ئادەملەرنىڭ يۈرىكى، سەزگۈسى، نېرۋا تالالىرى، غايىب كۈچنىڭ تەسىرىدە تىمتاس توختاپ قالغاندەك بولدى.

يىغا...ھەممىنى ئەقلىدىن ئازدۇرغان ئىلاھىي مۇڭ بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلدى. كىشىلەر ئىختىيارسىز ھالدا قوللىرىنى چىشلەشتى. ئاراللىدا، ھەقىقەتەن تۈن بالىسى پەيدا بولغانىدى. ئارال يولىدا، ئىشىك ـ پەنجىرىلەرنىڭ يوچۇقلىرىدا، قۇدۇق بېشىدا تۈن بالىسىنىڭ مۇدھىش كۆلەڭگىسى ئەگىپ يۈرەتتى. گويا ئۇ ئۇزۇن بارماقلىرى بىلەن ھەممە كىشىنى دەردكە تىزىۋاتقاندەك ھەممە، كۆزدىن قانداقتۇرىبىر سېھرىي نۇرنى ئىزدەۋاتقاندەك قىلاتتى.

— كەلدى، ئۇ كەلدى!

— تۇيۇقسىز بىزنىڭ ھويلىغا قاراپ كېلىۋاتىدۇ!

ئادەملەرنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. كۆز شامىلىغا شاھىت بولۇپ، تەبىئەتنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزۇ-

ۋاتقان ئەشمەك ـ دېرىزىلەر تىنماي شىرقىلاشقا باشلىدى. ئوتتەك تاۋلىنىپ تۇرغان قىپقىزىل تەن، يۇلتۇزدەك چاقناپ تۇرغان يانار كۆز، دەريا قىنىدەك كېڭىيىپ تۇرغان يەلكە... قىپيالماچ گەۋدە... ھېلىقى قىز كۆمۈلگەن مەسكەن قەبرە بېشىدا يىغلاپ ئولتۇراتتى. ئۇ يەتتە كېچە ـ كۈندۈزدىن بېرى ئەنە شۇ نداق تۇختىماي يىغلاپ چىقتى.

ـ كەلدى! ئۇ كەلدى!

ئۇ قەددىنى رۇسلىدى. ئۇنىڭ تاغدەك بەستى ئارال كەنتىنىڭ ھەممە يېرىگە كۆرۈندى. ئۇ قەدەملىرىنى يۆتكەپ يۈگۈردى. ئارال كەنتىگە، ئىنسانلار ئارىسىغا قاراپ ئوقتەك ئېتىلىپ كەلدى. يۈگۈرگەن پېتى ئاۋۋال قۇدۇق بېشىغا، ئاندىن كەنت ئاقسا قىلى مەراب تازىنىڭ ھويلىسىغا باردى. شامالدەك كۆتۈرۈلۈپ ئاقسا قالنىڭ تۆڭلۈك بېشىغا قونۇپ ئولتۇردى:

ـ چىق، مەراب باي، بۇيا قىقا چىق!

مەراب تازىنىڭ يۇرىكى ئېقىپ، تېنى سېزىپ تۇڭدى. ئۇستىخان ـ ئۇگلىرى چىرىپ، كۆك توپىغا ئايلاندى.

بالا تۆڭلۈك بېشىدا ئولتۇرۇپ، دائىم ئۇنى چاقىراتتى. «مەراب باي، مەن كەلدىم» ـ دەپ ۋارقىرايتتى. تاكى مەراب تازىنىڭ ھايات تەقى ـ تۇرقى كىشىلەر خاتىرىسىدىن كۆتۈرۈلگەنگە قەدەر شۇنداق چاقىردى.

كېرەم چۆچۈپ ئويغاندى. ئېڭەكلىرىنى تىرىگىنىچە ئۇخلاپ قالغانلىقىنى سەزدى. ئېغىر گەۋدە ئاستىدا قان ئايلىنىشتىن مەھرۇم بولغان كۈچلۈك بىلەك، ئەمدىلىكتە ماغدۇرسىزلىنىپ سىرقىراۋاتاتتى.

ـ «غەلىتە، تولىمۇ غەلىتە ئىش ـ دە!»

ئۇ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلغىنىچە، بورانچى دەريا سىنىڭ كەلكۈن سۈيىدەك ئۈزۈلمەي شاۋقۇن سېلىپ تۇرغان

تېلېۋىزورغا قارىدى. تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرى ئاللىقاچان تۈگەپ كەتكەن، ئامىنەخان ۋە بالىلار بولسا، كېچىلىك ئۇيقۇنىڭ راھىتىنى سۈرۈۋاتقانىدى.

«غەلىتە، ئاجايىپ غەلىتە ئىش!»

ئۇ غودۇڭشىغىنىچە كۇنۇپكىنى بېسىۋەتتى. بايا كۆرگەنلىرىنىڭ چۈش ياكى چەت ئەل ۋەھىمىلىك فىلىملىرىدىكى ئۆتكۈنچى كۆرۈنۈش ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئايرىيالمىدى. رېژايەت تۈسىنى ئالغان بۇ مەنزىرە قانداقلارچە ئۇنىڭ مېڭىسىگە، كۆڭۈل ئېكرانىغا كىرىۋالدى؟ قايسىبىر زامانداۋاپاسىز، ئىشەرەتخور، ئالدامچى مىراب تەرىپىدىن دەللىلەنگەن بۇ پاجىئەلىك رېژايەت، گەرچە ھازىرقى زامان كىنولىرىدىكى ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان مۇھەببەت پاجىئەسىدەك ئېچىنىشلىق بولمىسىمۇ، ھەرھالدا ئۇنىڭ ئېكىدا يېڭىپ بولمايدىغان بىر خىل قايغۇنى، ئاچچىق ھېسداشلىقنى قوزغاپ قويدى. ئەپسۇس، يوقاقۇنلۇقلار مۇنداق تۈيغۇدىن تېخى بىراقتا ئىدى. ئۇلار، غەلىتە مەنزىرە ئىچىدە سوزۇلۇپ ياتقان غايىب ئارزۇلىقلارغا ئوخشاش، مۇنداق ئاچچىق تۈيغۇ، ئاچچىق ھېسداشلىقنى باشقا نۇقتىدىن چۈشىنەتتى. مۇنداق ئەپسانە تۈسىنى ئالغان رېئال ھادىسىلەرگە ئۆز روھىيىتىنىڭ، ئاڭ-سېزىمىنىڭ ئېچكى قاتلىمىدىن ئورۇن بېرىشنى خالىمايتتى. مۇنداق ساماۋى پەردازلانغان تارىخقا، چاكىنا مۇھەببەت تارىخىغا ئەزەلدىن كۆز يېشى قىلىپ باقمىغانىدى. ئاتوم دەۋرى دەپ ئاتالغان 80 - يىللاردا، ھەربىر كىشى ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى يارىتىش، ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش شەرت قىلىنىسىمۇ، ئۇلاردىكى «تەقدىر، خوجايىن»لىق تۈيغۇسى، بۇيۈك بىرتانىيە مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتقان قىممەتلىك مىس تاۋاقتىن ئۈستۈن تۇراتتى. ئۇلار تەقدىرىنى — ئۆز

ئېگىدىكى تەكرىگە خوجايىنلىق ھوقۇقىنى، ئۆز تېنىدىكى «پاكلىق»، «مۇئمىنلىك»كە بەخش ئېتىشكەنىدى. مۇبادا ھازىرقى يوقاقۇندا، خانىپىرىقتا، خوتەن زېمىنىدا، بۇنىڭ دىنىمۇ سىرلىق، بۇنىڭدىنمۇ غەلىتىرەك بولغان «ئەقىدىچىلىك» يەرمەنكىسى ئۆتكۈزۈلسە، شۇبھىسىزكى، ئۇلار ھامان ئۆز ھوقۇقى، ئۆز مەجبۇرىيىتى ھەققىدە قىلچە غەيرىيلىك ھېس قىلمايىتتى. ھالبۇكى ھەممە ئىشنىڭ بېشى، باشلىنىشى، ئاخىرى، ئاخىرلىشىشى بولىدۇ. 1987 - يىلىدىكى ئەندىشىلىك كۈنلەر يوقاقۇنلۇقلارنى خېلى سەگىتتى. غەيرىي A، غەيرىي B تېپلىق جەڭەر كېسىلى يوقاقۇن ئاسمىنىنى كېزىپ يۈرۈپ، بىر تالاي ھامىلدار ئايالارنىڭ جېنى قىل ئۈستىدە قالدى. يوقاقۇنلۇقلار ئۆتمۈشتىكى تۇن بالىسىنىڭ مۇڭلۇق يىغىسىنى ئاڭلاپ قېلىشتىن قورقۇپ زامانىۋى ھاجەتخانىلارنى قۇردى. خانىپىرىق، خوتەن سودا مەركەزلىرىدىمۇ ئەرلەر ھاجەتخانىسى بىلەن ئايالار ھاجەتخانىسىنىڭ پەرقى ئاجرىتىلدى. يوقاقۇن روھى بۇنىڭدىن قىلچە گۇمانلانمىدى. ئائىلە ئېلىكتر سايمانلىرىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشى - ئەنئەنىۋى ئىستېمال كۆز قارىشىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىۋەتتى. كىشىلەر تەڭىدە كىر يۇيۇشتىن قوش داسلىق ئاپتوماتىك كىرئالغۇغا يۈرۈش قىلدى. ئەپسۇس بۇ خىل يۇرۇش، ئابستراكت بولۇپ كەتكەنلىكتىن، خوتەن شەھىرىدە ئالتە ئايلىق بوۋاقنى كىرئالغۇدا يۇيۇشتەك يۇقىرى ئۇنۇم بىلەن نەتىجىلەنمىدى. يوقاقۇنلۇقلار چاقماق تېزلىكىدە تارقالغىسان بۇ خەۋەردىن خېلى زامانلارغىچە ھوشىغا كېلەلمىدى.

غەربنىڭ ئىنسان تەبىئىتى شامىلى جۇشقۇن يۈرەكنى داۋالىغۇتقانلىقىتىن، بەزى ياشلاردا ئەركىن

مۇھەببەت خاھىشى دەرىجىدىن خېلىلا ھالقىپ كەتتى. لاسكۇي بازىرىدىكى ئىناۋەتلىك بىر ياش چالا مەستلىكتە مۇھەببەت سەزگۈرلۈكى بىلەن ياشاپ، تېلېۋىزور ئېكرانىدىكى ناخشىچى قىزنى سۆيۈپ تۇرۇپ بارلىقىنى ئاتىۋەتتى. بۇلار نېمىشقا غەلىتلىك ھېسابلانمايدىكەن؟ قەدىمدىنلا نۇرغۇن نەرسىلەر «غەلىتە ئىكەن» دەپ قارىلىدىغان يوقاقۇندا، نۇرغۇن غەلىتلىكلەر غەلىتە ھېسابلانمايدىغان بولۇپ قالدى. ئالايلۇق: ماگىلانىنىڭ دېڭىز سەپىرى، چىگگىزخاننىڭ ئۆلۈمى، ئاتوم بومبىسىنىڭ تۇنجى گۈمبۈرلىشى، تاكشەندىكى يەر تەۋرەش، نيۇيورکتىكى چاشقان يېغىلىقى...غا ئوخشاش دۇنياۋى تەسىرگە ئىگە زور ئىشلار مۇ يوقاقۇندا غەلىتە ھېس قىلىنمايدۇ. ئەكسىچە توخۇنىڭ قوندا قتىن چۈشۈپ كېتىشى، ئايالالارنىڭ بويىدىن ئاجراپ كېتىشى، ئەمدىلا بىر ياشقا تولۇشقان بىر بوۋاقنىڭ ئۆچىدە، يەنە ھامىلىنىڭ بايقىلىشى، ئاجايىپ غەلىتە، ئاجايىپ سىرلىق بولۇپ، تەقدىرنىڭ، ئىلاھىي قۇدرەتنىڭ يېگانىلىمەس كارامىتىنى نامايان قىلىدۇ. يەنىمۇ ئۆچكىرىلەپ تەھلىل قىلغاندا، يوقاقۇندا غەلىتلىك كۆپ، غەلىتلىككە غەلىتە قارايدىغان غەلەت كۆزلەر تېخىمۇ كۆپ. دېڭىز سۈيىنىڭ بۆلۈنىشىدىن، نۇرغۇن كىتلار ئۆزلىرىنى قىرغاقا تاشلاپ ئۆلۈۋالدى. ياۋروپادىكى ئالمىنى تېغىغا چىقىش ئەترىتى مۇز ئاستىدا 69 يىل ياتقان بىر ئەسكەرنى قوتۇلدۇرۇۋالدى. گېرمانىيىلىك بىر ئايال پۈتۈن ئۆمرىدە 76 بالا تۇغدى...دېگەندەك كوچا ئاجايىپاتلىرى «مۆجىزە» ھېسابلانمايدىغان يوقاقۇندا، خىزىرنى ھاقارەتلىگەن ئىككى قىزچاقنىڭ تۇساتتىنلا تۇتۇلۇغا ئايلىنىپ قېلىشى، بېشى ئادەم، پۇتى قويغا ئوخشىشىپ كېتىدىغان غەلىتە مەخلۇقلارنىڭ تۇغۇلۇشى، كاككۇكنىڭ

پاقا بىلەن جۇپلىشىشىدەك غەلىتە چۆچەكلەر «ئۇدۇم» بولۇپ قالدى.

ئۇ مانا شۇنداق گادىرماج خىياللار بىلەن تورۇسقا، بەش ئاسما قىلىپ ياسالغان ئايۇانىنىڭ تورۇس ئەينىكىگە قاراپ ياتاتتى. تۇن بالىسى ھەققىدىكى ئاشۇ كۆرۈنۈش، ئۇنى زادىلا ئارام تاپقۇزمايتتى.

«غەلىتە ئىش!»

ئۇ بۇ سۆزنى قانچىلىك تەكرارلىغانلىقىنى بىلمەيتتى. بۇ خىل غەلىتىلىك، كىشىنىڭ ئەقلىگە سىغمايدىغان ئۇيدۇرما خەۋەر بۇلغانلىقى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئاجايىپ - غارايىپ بۇلسىمۇ، كىشىگە چىنلىق تۇيغۇسى بېرەلىگەنلىكى بىلەن ئۇنى ئويغا سالغانىدى.

ئۇ ئەينەكتىن ھەممىنى كۆردى. غۇۋا يورۇقلۇق ئۇستىدە يۇلتۇزدەك جىمىرلاپ تۇرغان تاشئەينەك ئۇ- نىڭغا ھەممىنى سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى. ھەممىنى ھېس قىلدۇرۇۋاتاتتى. غىمچىرلاپ تۇرغان كونا جۇۋاز، ھالسىز، سارغايغان تەن، ئولتۇرۇشقان، ئۇيقۇچان كۆز، تەلمۇرۇپ تۇرغان توختاخۇن، بورانچى بۇيىدىكى ئۇچرىشىش، ئامىنەخاننىڭ يالقۇنلۇق كۆزلىرى، قۇياش ئاستىغا سو- زۇلغان قىزىل قىرغاقلار، قۇمقايغان دالالىرى بىر - بىر- لەپ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتتى. تۇن بالىسىدەك مۆ- لدۇرلەپ تۇرغان سەبىي چاغلار زاھىر بولدى. ئۇ بىردە، بورانچى بۇيىدىكى قاقاسلىقتا لاي - پاتقاق كېچىپ كېلىۋاتقاندەك، بىردە، يايلاق داۋانلىرىغا قاراپ، ئات چاپتۇرغاندەك، بىردە قاينىق قازاندەك شەھەر ھەستىلىرىگە نەزەر سېلىۋاتقاندەك ھېس قىلاتتى. ئۆزى ۋە ئۆز دېمەت- لىكلىرى ھەققىدە ئويلىناتتى، خىيال سۈرەتتى. بورانچى دەريا سىنىڭ ئىككى قاسىنىدا، قاراقاش دەريا سىنىڭ

شىددەتلىك ئېقىنلىرىدا ھايات ئۇچۇن كۈرەش قىلمۇاتقان نامراتلار ئۇچۇن باش قاتۇراتتى.

ئاخىرى ئۇنىڭ پىكرى مۇشۇ مەسىلىگە مەركەزلەشتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىگە، شۇنداقلا بۈگۈنىگە تولۇق باھا بەردى. نامرات، ئۇزايىدىن موھتاجلىق تۆكۈلۈپ تۇرغان دېھقان ئوغلىغا توغرا باھا بەردى. ياسىداق، تولۇق سەرەمجانلاشقان مۇنداق ئازادە سارايىنى پەقەت چۈشىدىلا كۆرەلەيدىغان بىر ئائىلە كىشىلىرىگە باھا بەردى.

«غەلىتە ئىش!»

60 - يىللارنىڭ بوران چاپقۇنى، ئۇلارنى ئىسسىق ماكانىدىن ئايرىدى. ئۇلار- بەئەينى رۇۋايەتلەردىكىدەك، تۇن بالىسىغا، يېتىم - يېسىرغا ئايلىنىپ قالدى. پۈتكۈل ئائىلە، ئۇرۇش خۇمار تەلۋىلەر تەرىپىدىن ۋەيران قىلىۋېتىلدى. ئۇلار ئەسلى يەتتە جان ئادەم بەش ئېغىزلىق ئۆيدە ئولتۇراتتى. تام - تورۇسلىرى كونىراپ، ئىستىن قارىداپ كەتكەن، تۆۋرۈكلىرى قىيسىيىپ، پاكارلىشىپ قالغان كونا پاسوندىكى يىرتا ئۆيلىرى بولسىمۇ، ئۆز ئۆيۈڭ، كىندىك قېنىڭ تۆكۈلگەن ماكانغا نېمە يېتەمدۇ! جۇمە نىياز سەركەردىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن، ئاۋۋال ئۇلارنىڭ ئىككى ئېغىز ئۆيى مۇسادىرە قىلىنىپ، بۇزۇپ تاشلاندى. كۆپ ئۆتمەي قالغان ئۇچ ئېغىز ئۆيىمۇ پاچاقلىنىپ، يوقاقۇن ئۇرۇشىدا شېھىت بولغان ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ مەقبەرىسىنى ياساشقا ئىشلىتىلدى. ئۇلار چۆچۈرىدەك بەش بالا، سوغۇق، زەيكەش گەمىدە ياشاپ، تۇن بالىسىدەك يىغلاپ ئۆتتى. كېيىن، گەمىدىنمۇ قوغلىنىپ قۇمقا يىغان دالاسىدا پاناھلاندى.

مانا بۇگۈن، ئۇنىڭ توققۇزى تەل بولدى. زەيكەش گەمىدىن ئوخشاشمايدىغان باشقا بىر خىل ھاياتقا، بەخ-

تىيار ئائىلىۋى مۇھىتقا ئىگە بولدى. سۈزۈك سۇلار شىلـ
دىرلاپ، ئويناپ تۇرغان تال ـ باراڭلىق هويلا، ئازادە،
نەقىشلىك ئايۋان، رەڭلىك تېلېۋىزور، ئۇ ئىنـالغۇ، گىلەم،
كرېسلو بىلەن زىننەتلەنگەن ئازادە مېهمانخانا، ئۇنىڭغا
ئەينى چاغدا نامرات كەپىدىن پاناھلىق ئالغان نامرات
دېھقانغا مەنسۇپ بولدى. ئالدى رەت قورۇ بىلەن ئارقا ـ
رەت قورۇ بىر ـ بىرى بىلەن بوي تالاشقاندەك ھەيۋەت
بىلەن قەد كۆتۈردى. ئالدى رەت قورۇنىڭ ئايۋىنى
مېھراب، كەلكۈن نۇسخىلىق ئويمىلار، چىنە پارقىراتمىلار
بىلەن زىننەتلەنگەن بولسا، ئارقا رەتتىكى ئون نەچچە
ئېغىز ئۆينىڭ ئاستى يول، تۆت تېمى ياغاچ تاختاي بىلەن
قاپلىنىپ، زامانىۋى ھاۋا تەڭشىگۈچ، زامانىۋى گۈل
نەقىشلىرى بىلەن بېزەلدى. ئىككى قورۇ ئوتتۇرىسىدىكى
گۈللۈكتە، رەڭمۇ رەڭ گۈللەر ئېچىلدى. ئۆيدىن چىقسلا
ئولتۇرغىلى جىپ ماشىنىسى، مىنگىلى «سۈزۈكى» ماركىلىق
موتسىكلىتى تەق بولۇپ تۇراتتى. تۇرمۇش بايلىقى،
مۇھىت گۈزەل، كۆركەم يېزا مەنزىرىسى ئىچىدە ياشايتتى.
يولدىشى ئامىنەخان ئىشچان ۋە ئەخلاقلىق، بالىلىرى
ساغلام، ئائىلىسى كۆڭۈللۈك ۋە ئىناق ئۆتمەكتە ئىدى.
ئۇ كىشىلىك ھاياتتىكى ئائىلە لەززىتىنى قاتتىق سۈر ـ
مەكتە ئىدى.

بۇلار كىشىنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرەتتى. ئەمما ئۇ، بۇ
بايلىقلار تۇرمۇشتىن مەستخۇش بولۇش ئۈچۈن تۇرسۇن،
بەلكى، دائىم نامەلۇم بىر خىل خىجىللىق تەرىپىدىن
ئازابلىنىپ، يېگىنى ئېغىزىغا تېتىمايدىغان، كېچىلىرى
خىيال بىلەن كىرپىك قاقمايدىغان بولۇپ قالدى.

ئۇ يات ئادەمگىلا ئايلىنىپ قالغانىدى. ئۇ ئايۋاندا
پەيدا بولسىلا، بالىلار خوددى قىزىق قازانغا سۇ قۇيـ

غاندەك جىم بولاتتى. سەبىي كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ، يىراقتىن قارىشاتتى. نەچچە يۈزلىگەن شېرىن كېچىنى بىر ياستۇققا باش قويۇپ، تۇرمۇشنىڭ لەززىتىنى تەڭ تېتىپ ئۆتكەن ئامىنەخان ئۇنىڭ كۆزلىرىگە شۇبھە بىلەن تىكىلەتتى.

ئامراق ئوغلى ئالىمجانچۇ؟ ئۇمۇ 180 گرادۇس بۇرۇلۇش يا سىدى. ئىلگىرىكى چاغلاردا ئۇ سەپەردىن، بازاردىن قايتىپ، دالان ئۆيگە كىرىشى بىلەن مەيلى ئويناۋاتقان، تاماق يېۋاتقان ھەتتا تىمتاس ئۇخلاۋاتقان بولسىمۇ، شىرەڭ ئېتىلىپ كېلىپ، دادىسىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ، قۇچىقىغا چىقىۋالاتتى. ئاندىن چۈچۈك تىلى بىلەن ئاللىنىمىلەرنى ۋىچىرلاپ كېتەتتى. ئۇنىڭ يۈزىگە يۇمران مەڭزىنى يېقىپ، ئەركىلەيتتى. ھازىرچۇ ھازىر ئۇ ئامراق ئوغلىنىڭ نەزەرىدە ياقا يۇچىقاقتىن كەلگەن مىسكىن يولۇچىغا ئايلىنىپ قېلىۋاتاتتى. خۇددى ئۇنىڭ ئالدىنىدىن، بەدەنلىرىدىن ئوغرى تىكىەن ئۇنۇپ چىققاندەك تېگىپ كەتسىلا، پۈتمەس-تۈگەمەس ھەسرەت، پۇشايمان، قايغۇ-ئەلەمگە قالدىغاندەك يىراق قاچاتتى.

ھەتتا، توختى لاغاي جېنىدا ئۇنىڭدىن گەپ سورىمايتتى. سورىغان سوئالىغا جاۋاب بەرمەيتتى. لىق ئاش ئۇسۇلغان ئايا قىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ يېنىدىن كېتەتتى-دە، ئۇدۇلدىكى سۇپىغا بېرىپ ئېشىنى ئىچەتتى، پەقەت ئىمىن ئاكىلا ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتقاندەك، كۆيۈنگەندەك قىلاتتى. لېكىن ئۇنىڭ قىلغان سۆزلىرىچۇ؟

— خېلى دېتى بار بالا بولدى دەپ يۈرسەم، ئۆتۈپ كەتكەن خاماقايماق ئىكەنسەن. شۇمۇ ئىشمۇ، شۇمۇ خىيالمۇ، ئۇزۇنلۇقى يەتتە مېتر كېلىدىغان كۆلانى كېيدۇ-

رۇپ، كوچىمۇ كوچا سازايى قىلغاندا، ئاق تەڭگىدەك ئىككى قوناق كۆمىچىنى بېرىپ، قۇمقايغانىنىڭ قاقشال لىقلىرىدا ئادەمخور پاشىلارغا تاشلاپ بەرگەندە كىم بىزگە ئىچ ئاغرىتتى. قېنى كىم بېشىمىزنى سىيلاپ، بىر پىيالە ئىسسىق چاي تۇتتى...كۆرگۈلۈكنى بىز كۆردۇق، ھەممىنى ئۇۋالچىلىقنى بىزلا تارتتۇق. ماڭا قارا، ئەگەر ھەقىقىي ساۋابلىق تاپاي دېسەڭ، ئۇنداق قاغا پۇتى ئىشلار بىلەن تولا ھەپىلەشمە، ھۆكۈمەت ئىشىغا چاتما كېرىپ نېمە قىلىسەن؟ قىلاي دېسەك ئىش كۆپ. مەسچىت سال، مەھەللىدىكى خانىقانى يېڭىلاپ بەر، ھەرەمگە بېرىپ ئۆمۈرلۈك ساۋابلىق تاپ، ھېچ بولمىسا كۆزۈرۈك سال، يول ياسا، يېتىم-يېسىر، ئاجىز-مىسكىنلەرنىڭ كۆڭلىنى ئىزدە...مانا بۇ دۇرۇس ئىش. ئاتىلىق بۇرچۇم بىلەن دەپ قويايكى، ھۆكۈمەت ئىشىغا ئارىلاشقان ئادەمنىڭ ئېغىز-بۇرنى قان بولىدۇ...ھەممە نېمىسىدىن، ھەتتا خوتۇن-بالىلىرىدىنمۇ قۇرۇق قالىدۇ...

ئىككى ئاي ئىلگىرىكى بىر ئەتىگىنى ناشتىدىن كېيىن ئۇ ئالدىراشلىق بىلەن سىرتقا مېڭىۋىدى، ئايالى ئۇنىڭ يولىنى توسىدى:

— نېمىگە شۇنچە ئالدىرايلا؟

— مېنى تېرىماڭلا خوتۇن، ئوبدان بىر ئىشقا كېتىۋاتىمەن. بىرقانچە كۈنىنىڭ ئالدىدا يېزىدىكى تونۇشلىرىم مەن بىلەن بىرلىكتە بىر ياغ زاۋۇتى ئوزما قىچى بولغان. بۈگۈن ئۇلار بىلەن بىللە زاۋۇت سالىدىغان جايىنى كۆرمەكچى بولغانىدۇق. مەن كېلىشىپ قويغان ۋاقىت ئۆتۈپ كېتەرمىكەن دەپ ئەنسىرەپ...— ئۇ سۆزلىگەچ سائەتنى قارىدى.

— سىلىزە، سىلى ئەتىگەندىن كەچكىچە ئالدىراپلا يۈرىلا، بىلەملا، بالىمىز ئالىمجانىڭ مەكتەپكە كىرىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى. بۇگۈن ئىشنى تۈگەتكەندىن كېيىن يېقىنراق بىر مەكتەپنى ئۇقۇشقاچ كەلسىلە. بالىنى مەكتەپكە بېرەيلى، ئۇنتۇپ قالمىسىلا — ھە!...

— ئۇنتۇمدىغان، — دەپلا ئىشكىتىن ئۇچقاندەك چىقىپ كەتتى ئۇ. ئۇكىلىشىپ قويغان ھەمراھلىرى بىلەن يولدا، دەل ۋاقتىدا ئۇچراشتى ۋە تاشلۇبتىلگەن كونا جۇۋازخانىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇ بۇ جۇۋازخانىنى بىلەتتى، ئۇنىڭ ياشلىق، بالىلىق خاتىرىلىرى مۇشۇ جۇۋازخانىمدىن باشلانغانىدى. ئۇلار ئەسلىدە بۇ كونا جۇۋازخانىنى بۇزۇپ تاشلاپ، ماشىنىلاشقان بىر يېڭى ياغ زاۋۇتى قۇرماقچى بولۇشقانىدى.

كېرەم ئىمىن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى جۇۋازخانىغا كىرىپ ھەيران قالدى. بۇ يەردە ئوقۇش يېشىدىكى بىرقانچە بالا قوغلىشىپ، مۆكۈ-مۆكۈلەك ئويناۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ئۇستىبېشىنى چاك-توزان، يۈز-كۆزلىرىنى قاسماق بېسىپ كەتكەن بولۇپ، بەئەينى ئافرىقا چۆللىرىدىكى سەرگەردان بالىلارغا ئوخشىشىپ قالغانىدى.

ئۇ خىيالغا پاتتى. ئۇنىڭ قەلب دولقۇنى ئۆركەشلەپ، ئۆزىنىڭ بالىلىق چاغلىرىنى ئېسىگە ئالدى، ئۇ چاغدا، مەكتەپلەر ئىنقىلاب ئوچمىغا ئايلىنىپ، ئۇنىڭ ئوقۇش ئارزۇسى كۆپۈككە ئايلانغانىدى. بۇگۈنكى كۈندە مەسئۇلىيەت تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. يوقاقۇن كەنتىدىكى دېھقانلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى بارغانسېرى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ھالبۇكى مەنىۋى تۇرمۇشنىڭ بىر قىسمى بولغان مەدەنىيەت-مائارىپ ئىشلىرى ئارقىدا قېلىپ،

تېخىچە بىرەر باشلانغۇچ مەكتەپ بەرپا قىلىنمىدى. مانا مۇشۇنداق گۆدەك، سەبىي بالىلار ئوقۇشسىز قېلىۋاتىدۇ.

ئۇ، بالىلاردىن سورىدى:

— سىلەر مەكتەپتە ئوقۇغانمۇ؟

— ئوقۇمىغان.

— نېمىشقا ئوقۇمايسىلەر، مەكتەپتە ئوقۇغۇلار يوقمۇ؟

— ئوقۇغىمىزغۇ بار ئىدى. نەگە بېرىپ ئوقۇيمىز، كەنتىمىزدە مەكتەپ بولمىسا!

بالىلارنىڭ بىرقانچىسى شەيتانلىق قىلىپ، ئۇنىڭدىن سوئال سوراشقا باشلىدى:

— كەنتىمىزدە نېمىشقا مەكتەپ يوق؟ ئاڭلىشىمىزچە باشقا كەنتلەرنىڭ ھەممىسىدە مەكتەپ بار ئىكەن. ئۇ-قۇشنى بەك قىزىقارلىق دېيىشىدۇ. راستمۇ؟ كەنتىمىزدە قاچانمۇ بىرەر مەكتەپ بولار؟

بۇ سوئاللار كېرەم ئىمىنگە زادى ئاراملىق بەرمىدى. خۇددى بىر قارماقتەك، ئۇنىڭ يۈرىكىگە قادىلىپ، سەز-گۈسىنى مۇجۇشقا باشلىدى. راست، كەنتىمىزدە نېمىشقا مەكتەپ يوق، كەنتىمىزدە مەكتەپ بولۇشى، بولغاندىمۇ ناھايىتى تېز بولۇشى كېرەك، دەپ ئويلىدى ئۇ.

— كەنتىمىزدە پات يېقىندا مەكتەپ قۇرىمىز، شۇ چاغدا ھەممىگلار مەكتەپتە ئوقۇغۇلار، بولامدۇ؟

— ھەممىمىز مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇيدىغان بولدۇق. كەنتىمىزدە مەكتەپ بولىدىغان بولدى!— بالىلار تۆۋلىغان پېتى يۈگۈرۈپ كېتىشتى.

كېرەم ئىمىن بالىلارغا ئۇلارنىڭ قارىسى يوقالغۇچە قاراپ قالدى. ئاندىن ھەمراھلىرىغا قاراپ:

— زاۋۇت سالىدىغان ئىشنى كېيىنچە بىر نەرسە دەپ يېشەيلى، — دېدى.

— نېمىشقا؟ — ھەمراھلار ئەندىكىپ كەتكەندەك تەڭلا سوراشتى.

— ھەممىگلار كۆردۈڭلارغۇ، ئوقۇيدىغان مەكتەپ بولمىغاچقا، بۇ يەردىكى بالىلار مۇشۇ كونا جۇۋازخانىدا ئويناۋېتىپتۇ. مۇشۇنداق كېتىۋەرسە يوقاقۇن كەنتىدىكى ئەۋلادلار يەنىلا ساۋاتسىز قالىدۇ. بۇنىڭغا قانداقمۇ يول قويغىلى بولىدۇ؟! مەن كەنتلىمىزگە مەكتەپ سېلىپ، پۈتۈن بالىلارنى ئوقۇپ بىلىم ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلمەمەن... ياغ زاۋۇتىمۇ قۇرىمىز. لېكىن ئۇنى كېيىنگە سۈرەيلى. بولامدۇ. يۇرتداشلار؟

— سىلىزە، — دېدى ھەمراھلار ئاچچىقلىنىپ، — مەكتەپ سېلىش مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئىشى تۇرسا، سىلىنىڭ نېمە كارىلىرى!

— قوللىرى ئازراق پۇل كۆرۈۋىدى، بۇ پۇل سىلىنى ھەر كۈيلارغا سالغىلى تۇرۇپتۇ-دە!

ئوتتۇرا يولدا گېپىدىن يېنىۋېلىپ ھەمكارلىشىشتىن يالتايغان بۇكشىنى، ھەمراھلىرى راسا مەسخىرە قىلىشتى. كېيىن ئۆمەن ئۈلارغا:

— نېمە دېگۈڭلار كەلسە دەۋېرىڭلار، مەن بىر قارارغا كېلىپ بولدۇم، — دېدى.

ھەمراھلىرى ئۇنىڭ قەتئىي نىيەتتە كەلگەنلىكىگە جەزم قىلىشتى-دە، ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئاستا قايتىشتى.

ئۇ چۈشتىن كېيىن ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئىشىكتىن كىرىشىگىلا يولدىشى ئامىنەخان ئۇنىڭدىن سورىدى:

— بالىمىزنىڭ مەكتەپكە بارمىغان ئىشىنى ئۇقۇشقاچ كەلدىلىمۇ؟

— ئۇقۇشمىسا قمۇ بولىدىغان بولدى. ئۇ ئۆز كەنتى-مىزدە ئوقۇسۇن!

— نەدىكى چاقچاقنى قىلىپ يۈرىلا، كەنتىمىزدە مەكتەپ بولمىسا؟

— بىز مەكتەپ سالساق، ئالىمجان كەنتىمىزدىكى بالىلار بىللەن بىللە ئوقۇسا بولىمامدۇ؟

— نېمە، نېمە دەۋاتىدىلا، بىز مەكتەپ سالمىزما؟

— توغرا، بىز سالمىز.

كېرەم ئىمىن چۈشتىن بۇرۇن كونا جۇۋازخانىدا كۆرگەنلىرىنى ۋە مەكتەپ سالماقچى بولغانلىقىنى ئامما-نەخانغا بىر-بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. كىم بىلسۇن، بۇ ئىش ئامما نەخانىڭ ئىدىيىسىدىن ئۆتمىدى.

— مەن قوشۇلمايمەن. ئالىمجانغا يېزىلىق مەكتەپكە ئاپىرىپ بەرسەك بولدى ئەمەسمۇ، ئۆزىمىز مەكتەپ سالىساق بولىمامدىكەن!

— ئۆزىمىزنىڭ بالىسى ئوقۇيدىغان مەكتەپ بولسىلا كۆڭلىمىز خاتىرجەم بولامدۇ؟

— سىلى بايىاتىن دېدىلىغۇ، بىر مەكتەپ سېلىش ئۇچۇن كەم دېگەندە نەچچە ئون مىڭ كوي كېتىدۇ. نەچچە ئون مىڭ كوي! قېنى دەپ باقسىلا، ئۆيىمىزدىكى پۇلنى چۆل-جەزىرىدىن تېپىۋالغانمۇ ياكى بىرەرى بىكاردىن-بىكارغا بېرىۋەتكەنمۇ، سىلىنىڭ ئېچىلىرى سىيرىلمىسا، مېنىڭ ئېچىم سىيرىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەكتەپ سېلىش دۆلەتنىڭ ئىشىغۇ؟

كېرەم ئىمىن ئايالىنى ياخشى كۆرەتتى. بۇ ياخشى كۆرۈش ئائىلە ئىگىلىكىنى تىكلىگەنلىكىدىن داۋامىدىكى ئىدىيە، پىكىر بىرلىكى بىلەن تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىپ بارغانىدى.

ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى ساپ-سەمىمىي مۇھەببەت، ئۇيۇلتاش-تەك مۇستەھكەم بىرلىكنى، بەختىيار ئائىلىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەنىدى. تۇرمۇشتا بىر-بىرىگە قول-قانات بولۇپ، پەرزەنتلىرىنى كۆز قارىچۇقىدەك ئاسراپ كەلدى. ئۇچ ۋاخ قوناق يارمىسى، زاغرا يېسىمۇ، كىيىملىرىگە قات-قات ياماق چۈشسىمۇ، بىر چىھەدىم ئاق ئۇنغا، بىر بۇردا گۆشكە زار بولۇپ ئۆتسىمۇ، ئائىلىگە بولغان قىزغىنلىق بارغانسېرى چوڭقۇرلاشتى. قىيىنچىلىقتا، ھالاۋەتتە بىللە بولۇش — ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىغا سىڭىپ كەتتى. كېيىنكى رەختىنمۇ نورمىلىق قىلىۋالغان شۇ كۈنلەردە پۈلۈك بولغان بىلەن ئەرسە-كېرەك سېتىۋالغىلى بولمايتتى. ئىككى مېتر چىت، ئالاھىدە بولغاندا بىر كىيىملىك چە-بەرقۇت، ئاددىي بۆز ياغلىق بىلەن خۇشال ئائىلە قۇر-غىلى بولاتتى. بۇگۈنكى كۈندە، پۇللا بولسا ئاسماندىكى ئاينىمۇ سېتىۋالغىلى بولىدۇ. تاۋار ئىگىلىكى قالتىس جانلىنىپ، رەختلەرنىڭ، زىبۇزىننەتلەرنىڭ، ئۆي سەرەمجاغلىرىنىڭ تۈرلىرى كۆپىيىپ كەتتى، شۇ-نىڭغا ئەگىشىپ، ئادەت كۈچىدىن تۇغۇلغان ھەشەمەتچە-لىك، ئىسراپخورلۇق، مەنمەنچىلىك ئېغىرلىشىپ، بىر-بى-رىنى قەستەن چىقىمدار قىلىشتەك يامان ئاقىۋەتلەر كۆ-پەيدى. ئەمەلىيەتتە، ھەشەمەتكە تولغان مۇشۇ دۇنيادا ھەممە ئائىلىنى، ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدەك ئىناق، مۇستەھ-كەم دېگىلى بولامدۇ؟

كېرەم ئىمىننىڭ تورۇسقا قاراپ يېتىشى دەل مۇشۇ سەۋەبتىن ئىدى. بىر ياندا، ئامىنەخاننىڭ گۇمانسىراش-لىرى، بىر ياندا ئىمىن ئاكىنىڭ تاپ بېسىپ كېلىشى، نېمىگىدۇر چېچىلىشى... كىشىلەرنىڭ، پۇللۇق، نامى بار

سودىگەرلەرنىڭ ئۇنىڭغا ئاڭلىتىپ تۇرۇپ قىلغان تەنبىرى:

— خوتەنده بىر ئەخمەق چىقتى. بۇ ئەخمەق شۇنداق كالتە پەمكى، مىڭ بالادا تاپقان پۇلىنى شامالغا سوـ رۇما قچى. ئۇنىڭدىن كۆرە، ئىككى سەر گۆش ئېلىپ چايـ ناپ پۇركۈۋەتسىچۇ؟

— بانكىدا قويسىچۇ؟

— هەرەمگە بارسىچۇ؟

ئۇنىڭ ئىچى سىقىلىپ كەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقـ لابى»دا بورانچى دەريـاسىنىڭ قـەھرىتان سـوغۇقلىرىدا، كېچە ـ كېچىلەپ مۇز يۇدۇگەن، جۇمە سىلىكىنىڭ ئومۇرتـ قىسىنى مۇجـۇشقا مـەجبۇرىي بـولغـانـدىمۇ، مـۇنـداق تىتـتىت بـولمىغـانىدى. مـۇنـداق ئېزىلمىگـەن، بـۇرۇقـ تـۇرمىلىق ئىچىده قالمىغانىدى. مـاهىيەتته، بـۇرۇنقىغا ئـەسلا ئـوخشاشمايدىغان بىر خىل تـۇيغـۇ، ئـوخشاشمـ ىغان بىر خىل سادا، ۋەهىمە، خۇشاللىق، قـايغۇ ئـۇنى چىرمىۋالدى.

— مەكتەپ سىلىكى، دۆلەت سىزنى يۆلەيدۇ. سىزگە چوقۇم ئارقا تىرەك بولىدۇ. خەلق سىزنى قوللايدۇ، سىزنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرىدۇ.

ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مـۇئاۋىن شۇجىسى مەھمـ مەت تۇختىنىڭ بۇ رىغبىتى ئۇنىڭغا كۈچ ـ جاسارەت ئاتا قىلدى. ئۇ، قايتا ـ قايتا ئويلىنىشتىن كېيىن، ئاۋۋال ئۆز ئـائىلىسى، دادىسى بىلەن ئـوچۇقلاشماقچى، ئـۇلارنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرمەكچى بولدى:

— سىلەرگە نېمە بالا يەتتى؟

ئۇنىڭ ئاۋازى ئايۇانىنى تەۋرەتتى. بالىلار يۇگۈرۈشۈپ بېرىپ، ئامىنەخانغا چاپلاشتى. پەقەت چوڭ ئوغلىلا قورقۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى:

— دادا، سەندىن قورقۇپ كەتتۇق.

— راست دەيدۇ، — ئامىنەخان پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ قوشۇپ قويدى، — قاراپ باقسىلا، ئۆزلىرى ئۆزلىرىگە ئوخشاشمايلا قالدىلا. مۇشۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى قوشۇمىلىرى ئېچىلمايلا كەتتى.

كېرەم ئىمىن چۆچۈپ كەتتى. ئۇنىڭ نېمىگە چۆچۈگەنلىكى ئۆزىگە ئايان ئىدى. يالىڭاياغ، مايكەچان، كالتە ئىشتان بىلەن گۈمۈلدەپ مېڭىشلىرى، ھەدىسىلا بورانچى دەريا سۈيى بويىغا بېرىۋېلىپ، ئېگىزكىنى تېمىنغىچە، ئۇزاقتىن-ئۇزاق ئولتۇرۇپ كېتىشلىرى، ئۆيدىكىلەر، يول، ئېتىزدىكىلەر بىلەن ئۇن-تىنسىزلا سالاملىشىشلىرى، تۇن تەڭ بولغاندىمۇ ئايۇاندا ئۇيقاتتىن-بۇياقتا مېڭىپ يۈرۈشلىرى، توساتتىن ئورنىدىن، ياتقان يېرىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتىشلىرى، ئاسمانغا تىكىلىپ سائەتلەپ خىيالغا پېتىشلىرى... كىشىدە شۇبھە تۇغدۇراتتى. يوقاقۇنلۇقلار خۇددى قىممەتلىك ئەڭگۈشتەرنى يېتىۋېلىپ قويغاندەك سۆز-چۆچەك قىلىشقاندىمۇ، ئۇ پەسەنتىگە ئالمىدى:

— تۇۋا، شۇنچە قەدىرگە يولۇقۇپتۇ...

— سارالىق بوپتۇ.

— قىرىق كوكۇلىلىق بىر پەرزات ئېزىقتۇرۇپتۇ.

كېرەم ئىمىن ئۆز كۆڭلىدىكى تۇگۈننى ئۆزى يەشتى:

— راست، ئۇزۇندىن بۇيان نەپەس يولۇمدا بىر تۇگۈنچەك باردەك قىلاتتى. ئۆزۈمنىمۇ سېزىۋا-

تەمەن، بىر قىسمىلا بولۇپ كەتتىم. ساۋاتسىزلىق — شۇنداق قەدىرىدانمۇ يامان ئىكەن. ئادەم ئەسلى سارائ بولماسلىقى ئۈچۈنلا بىلىم ئېلىش كېرەكئىكەن، ئېچىمگە ئوت كىرىۋالدى. خۇددى... پەرىزاتنىڭ ئوتىدەك!

— بولدى، تالاشمايلى، مەكتەپ سالمەن دېسىلە، سېلىۋەرسىلە، بۇمۇ ساۋاب تاپىدىغان ئىش!

ئۇنىڭ كۆڭلى پاللىدە يورۇدى. مېھرىبان ئايالى ئۇنىڭغا ئىسسىق قولىنى سۇنۇۋاتاتتى. ئۇنىڭ دېلىغوللۇقى، كۆڭۈل غەشلىكىنى يۇيۇپ تاشلىغانىدى. مېھرىبان، ئىسسىق، ئوتلۇق، ھارارەتلىك كۆزلەر، ئۇنىڭغا ئاقيول تىلەۋاتاتتى. «شۇنداق قىل، يۈرتنى ئاۋاتلاشتۇر» دەپ خىتاب قىلىۋاتاتتى.

ئالەمچە كۈچ ـ قۇۋۋەت ئۇنىڭ جىسمىغا يىغىلغاندەك بولدى. ئۇ قەلبىدە كۆۋەجەپ تۇرغان ھاياجانلىق سۆزلىرىنى ئايالىغا، بالىلىرىغا، بىر ياندا گاڭگىراپ ئولتۇرغان تۇختاخۇنغا، جەمجىت، سۈكۈناتلار ئېچىدە ياتقان يوقاقۇنغا جاكارلىدى:

«مەكتەپ، مەكتەپ سالغىنىم سالغان!»

پۈتكۈل يوقاقۇن ئويغاندى. دەرەخلەر سىلكىندى. قۇشلار ئەركىن ئۇچۇشتى. يىراقتىن شارقىراپ تۇرغان بورانچى دەرياسى، زۇمرەتتەك ئاسمان، تەبىئىي ھاياتلىق، تەبىئەتتىكى ھەممە نەرسە، يوقاقۇندا قەدكۆتۈرۈپ تۇرغان، يېپيېڭى بىر ئىمارەتنى، قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمگەن مەكتەپ ھاياتىنى كۆرگەندەك، جانلىنىپ كەتتى.

قۇياش، زېمىن، ئادەم، ئۇچى بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ، يوقاقۇن زېمىندا، مەرىپەت مەشئىلىنى يېقىشقا تەييارلاندى.

كونا مەنتىقە، ساخاۋەتلىك ئىش

جەنۇب — كىشىلەرنىڭ قەلبىنى ئىنتىلدۇرىدىغان بۇ نامرات جاي، شىمالغا ئوخشاشمايدۇ. جەنۇب ئاسمىنىدا ئاق قۇچ بۇلۇتلار ھەمىشە ئويناقلاپ يۈرسىمۇ، قۇرغاق ئىقلىم ئۆكسۈمەيدۇ. تاغلىرى ھەددى ـ ھىسابسىز مەدەنلەرنىڭ كانى بولسىمۇ، ئۇستىپىشى گىياھ ئۇنمەس تاپتاقىر گرانىت تاشلار، قات ـ قات مۇز قاتلاملىرى بىلەن تولغان. كۆكۈچ ئىدىرلىقلاردا شىمالنىڭ تاغلىرىدەك پايانسىز قارىغايزارلىقلارنى كۆرگىلى بولمايدۇ. دۇنياغا مەشھۇر تەكلىماكان قۇملۇقىدا سان ـ سانا قسىز بۇرغىلاش ئۈسكىلىرى كۆزگە چېلىقىسىمۇ، ئۇنىڭ ئىنسانلارغا بەختسىزلىك كەلتۈرۈپ تۇرىدىغان دەھشەتلىك بورانلىرى بار.

جەنۇب يېزىلىرى — دەل ئاشۇ بۇلۇتلۇق ئاسمانغا، كۆئىنلۇن تاغلىرىدىكى مۇز قاتلاملىرىغا، تەكلىماكان قۇملۇقىغا ئوخشىشىپ كېتىدۇ. خۇشاللىق بىلەن قايغۇ، بايلىق بىلەن نامراتلىق قوش رېلىسلىق پاراۋۇزغا ئوخشاش بىر يىكسپ كەتكەن. ئېتىراپ قىلىشقا بولىدىغان چوڭ ئىشلەمچىلىق شۇكى، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان 14 يىل، جەنۇب يېزىلىرىغا غايەت زور ئۆزگىرىشلەرنى ئەكەلدى. خارابلاشقان ئۆي ـ ماكانلار يېڭىدىن قۇرۇلۇپ، رەتلىك، يېپىپىڭى قورۇ ـ جايلار ۋۇجۇدقا كەلدى. چاپقۇن، ئوي ـ دوڭغۇل يەرلەر تۇزلىنىپ، بىپا-

يان سالا ئېتىزلار، ئاشلىق كانلىرى بارلىققا كەلدى. ئېرىق ـ ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى مۇكەممەللەشتى. مۇداپىئە ئورمانلىرى، ئىقتىسادىي ئورمان، مېۋىلىك باغ قۇرۇلۇشى سىستېمىلاشتۇرۇلۇپ، 60 ـ يىللاردىكى چۆچەك رېئاللىققا ئايلاندى.

دېھقانلار ئىناك قورسىقى توق، كېيىمى پۈتۈن بولۇش هالىتى شەكىللەندى. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تاكامۇللىشىشى، يېزا پەن ـ تېخنىكىسىنىڭ ئۆمۈلمىشىشى، قوشۇمچە كەسىپ ۋە تاۋار ئىگىلىكىنىڭ جانلىنىشى، جەنۇب دېھقانلىرىدا يېڭىچە ئاڭ، يېڭىچە چۈشەنچە، يېڭىچە ئىدىيە ـ بېيىش ئېچى، بېيىش چۈشەنچىسى ۋە بېيىش ئىدىيىسىنى شەكىللەندۈردى... نەچچە مىليون دېھقان، مەخسۇس تېرىقچىلىق قىلىش رامكىسىنى بۇزۇپ تاشلاپ، بازار رىقابىتىگە ئايلاندى.

ۋەهالەنكى، جەنۇب دېھقانلىرىنى پۈتۈنلەي «ئازاد بولدى» دەپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئۇلاردا ئەركىن ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىش، پۇل، تاۋار، ئىستېمال، قىممەت قارىشى تەكلىنىپ، ئامراتلىقتىن قۇتۇلۇشنىڭ مەنىۋى ئاساسى تەكلەنگەن بولسىمۇ، پەن ـ تېخنىكىنىڭ كۈچىگە گۇمان بىلەن قاراشتەك روهىي بېسىم ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىنى خېرەلەشتۈرمەكتە. هاللىق سەۋىيىگە يېتىش مەنزىلىنى يىراقلاشتۇرماقتا. تەپەككۇرنى قالايمىقانلاشتۇرماقتا. دەل مۇشۇنداق بولغاچقا، كۆز ئالدىدىكى مەنپەئەتكىلا بېرىلىپ، كەلگۈسىنى كۆزەلمەسلىك كېسەلى ئومۇملىشىپ قالدى.

ئەلۋەتتە، دېھقانلار ياۋاش هەم ساددا بولغانلىقتىن، «تەقدىرچىلىك» ئىدىيىسىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك چىرمىشى، قايمۇقتۇرۇشىغا ئۇچراپ كەلگەن. شۇكرى ـ

قانائەت بۆشۈكىدە تەۋرىنىپ كەلگەن. بىراق، ئۇلارنىڭ يۈرىكىدە تۇرمۇشقا بولغان تەلپۈنۈش دائىم ئوخچۇپ تۇرىدۇ. ئۇلار ئۆز ئالدىغا ئۆز ئالدىسىدەك، ئۆز ئالدىسىنى جەننەتتەك ئىسىق كۆرىدۇ. كەنت كادىرلىرىنى خىزىردەك ھۈرمەتلەيدۇ. يەر، زېمىن، سۇ تەقسىم قىلىپ بەرگۈچىلەر ئۇلارنىڭ ئەڭ يېقىن كىشىلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ پەرمانى خانىنىڭ يارلىقى بىلەن باراۋەر قارىلىدۇ. دېھقانلارنىڭ بۇ ئاستە مەنپەئىتى، بايلىقى ئەنە شۇ كادىرلارنىڭ شاپائىتى بىلەن كۆكلەيدۇ. ئۇلار قالىدە ـ يوسۇندا مەسچىت ئىمامىلىرىغا، دىنىي ئۆلىمالارغا قول باغلايدۇ. ئۇلار ئۇچۇن «ئورۇن ـ كۆرپە» راسلايدىغان، ئاخىرەتلىك دەسمايە توپلايدىغان ئاشۇ مويىسپىتلەرنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەربىر جۈملە سۆزى ھەقىقەت، تۇتقان يولى ئادالەت دەپ قارىلىدۇ.

ئۇلار يەنە دوختۇرلارنى دائىم سېغىنىدۇ، ئەسلەيدۇ. چۇنكى ئۇلار، ئىللىق ئالقانلىرى، شىپالىق مەلھەملىرى بىلەن ئۇلارنىڭ جاراھىتىنى تېڭىپ قويغان، ئۆلۈم ئالدىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالغان. ئۇلار يەنە يەرنى، ئاشلىقنى، سۇنى ئۇلۇغلايدۇ، ئۇنىڭغا مەڭگۈ باغلىنىپ ياشايدۇ. بۇنى پەقەت ئەۋلادلىرى ئۇچۇن دەپ قارايدۇ. ئۇلار، ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ بىر ئۆمۈر قايغۇ ـ ئازاب، بەختسىزلىك ئىچىدە قېلىشىنى مەڭگۈ خالىمايدۇ. بىراق ئۇلار ئوقۇتقۇچىنى ـــ بالىلارغا خوددى ئاتا ـ ئانىلاردەك كۆيۈپ پىشىقۇچىنى ياقتۇرامدۇ؟

مەسىلە مانا مۇشۇ.

تارىخنىڭ ھۆكۈمى بويىچە ئالغاندا، ھەربىر جەمئىيەت ئەزاسى، مەيلى ئۇ باي ياكى نامرات بولسۇن ئوقۇتقۇچىنى ھۈرمەتلىشى، ئۇلارغا ئېھتىرام بىلەن قارىشى

شەرت. ئەمما، جەنۇب يېزىلىرىدا، بۇنىڭ ئەكسىچە ئىشلارمۇ بولۇپ تۇرمىدۇ. «كۆز ئالدىدىكى مەنپەئەت» كېسىلى، ئوقۇتقۇچىنىڭ ئەجرىگە تەن بەرمەيدۇ. شۇ سەۋەبلىك، بەزىبىر ئاتا-ئانىلار ئوقۇتقۇچىنى يامان كۆرۈۋاتىدۇ. خۇددى ئۆتمۈش قارا كۈنلەردە، ئۆزلىرىنى ھاشارغا ھەيدەۋاتقان يۇرت بېگىنى كۆرگەندەك زارلىنىۋاتىدۇ. مانا بۇ كونا مەنتىقە!

× ×

«غەچ» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ بىر ماش رەڭ جېپ كېرەم ئىمىننىڭ ھويلىسى ئالدىدا توختىدى:

— ئوھوي، مەتنۇرى كېرەم ھاكىم كېلىپتۇ.

بالىلار چۇرقىراشقىنىچە ماشىنىنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى. ھاكىم، بېشىغا چىمەن دوپپا، ئۇچىسىغا جىگەررەڭ كاستۇم-بۇرۇلكا كىيگەن، 47 — 48 ياشلاردىكى ئادەم بولۇپ، كۆزلىرىدىن ئۆتكۈر نۇر چاقنىتىپ، كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. يېزىلىق پارتكوم سېكرېتارى ئىبرىز قۇربان، ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئابلەت قاسىم قاتارلىقلار ھاكىمغا ئەگىشىپ بىللە كىردى.

ھاكىم مېھمانخانىغا كىرگەندىن كېيىن، كۈلۈمسىرىگەن ھالدا، كېرەم ئىمىنغا:

— بىرقانچە كۈندىن بېرى يېزىلاردا يۈرۈپ، تۇنۇگۈن كەچتە قايتىپ كەلگەنىدىم. بۈگۈن ئەتىگەن ئىشخانىغا كىرسەم، سىز قالدۇرۇپ كەتكەن خەتنى كاتىپ ماڭا بەردى. خېتىڭىزنى كۆرۈپ بەكمۇ خۇشال بولدۇم.

پۇل ئىشانە قىلىپ، مائارىپنى قوللاش پىلانىڭىز بەكمۇ قالتىس پىلان بوپتۇ. بىز سىزنىڭ مەكتەپنى ياخشى ئىچىشىڭىزغا ئىلھام بېرىش ئۈچۈن ئىش بېجىرگىلى ئۆيىڭىزگە كەلدۇق. يولداشلىرىڭىز سىزنىڭ پۇل ئىشانە قىلىپ، مەكتەپ ئىچىشىڭىزنى قوللامدۇ قانداق؟ — دېدى

كېرىم ئىمىن ھاكىمغا ئەدىلا جاۋاب بېرەي دەپ تۇرۇشىغا، چەينەك كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ كەلگەن ئامىنەخان تالىشىپ جاۋاب بەردى:

— ھاكىم، بۇ نېمە دېگەنلىرى، مەن ئەلۋەتتە قوللايمەن. يۈزدە يۈز قوللايمەن، سىلى خاتىرجەم بولسىلا، — ئۇ سۆزلىگەچ ھاكىم ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىغا چاي تۇتتى، — بۇگۈن چۈشلۈك تاماقنى مۇشۇ يەردە يەپ، مەن ئەتكەن لەڭمەنگە ئىبغىز تېگىپ بېقىشسىلا.

كېرىم ئىمىن، ناھىيە ھاكىمىنىڭ ئۆزى قىلماقچى بولغان بۇ ئىشقا شۇنچىۋالا ئەھمىيەت بېرىپ، ئاتايىن ئىش بېجىرگىلى بۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىنى خىيال قىلمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇنىڭ قەلبىدە دېلىغۇللۇقمۇ، قىزغىنلىقمۇ، رازىمەنلىكمۇ، تېگىرقاش تۇيغۇسىمۇ بار ئىدى. پۇل، مەبلەغ بولغىنى بىلەن، ئۆزىنىڭ بۇ ئىشتا غەلبە قىلالىشىنى جەزملەشتۈرۈش قېيىن ئىدى. بۇ ئىشنى — يەنە كېلىپ ھېچقانداق بىر دېھقان قىلىپ باقمىغان بىر ئىشنى باشقا ئىلىپ چىقىش ئۇنىڭغا قاراڭغۇلۇق ئىدى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنى پاللىدە يورۇپ، تېگىرقاش، دېلىغۇللۇق تۇمانلىرى ئاللىقايا قىلارغا يوقالغاندەك بولدى.

— قېنى، مېھمانلار، غىزاغا باقىلى!

ئامىنەخان كۈلۈمسىرىگەن ھالدا، يوغان گۈللۈك پەتنۇستا تۆت تەخسە لەڭمەننى ئاچقىتى. ھاكىم

ئاشنى قولىغا ئېلىپ، ئۆينىڭ ھەممە يېرىگە سەپ-سالدى. ئون يىللار بۇرۇن جىگدە سالغان ئوماچ ئىچىپ، ياماق سېلىنغان كىيىم كىيىپ، يالىڭاياغ يۈرۈپ ئىشلىگەن، يىللاپ گەمسىدە كۆن كەچۈرگەن، قۇمقايغانلىك ئادەمخور پاشىلىقلىرىدا ھايات بىلەن تىركەشكەن نامرات كېرەم ئىمىننى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. رېئاللىقتا، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يېپىيېڭى قىياپەت بىلەن ئوتتۇرىغا چىقان كېرەمباي زاھىر بولدى.

ئىسلاھات — 14 يىللىق يېزا ئىسلاھاتى ئۇنى ئۆزگەرتتى، يوقاقۇننى، نامرات دېھقانلارنى ئۆزگەرتتى... ئۇ قىسقىغىنا يەتتە-سەككىز يىلدا، يوقاقۇن بويىچە ئاۋۇال بېيىغان ھاللىق دېھقان بولۇپ قالدى. ئەڭ قەدىر-لەشكە ئەرزىيدىغىنى شۇكى، ئۇ ئۆزى بېيىغاندا نامرات يۇرتداشلارنى، نامرات دېھقانلارنى، يوقاقۇننى ئەستىن چىقارمىدى. مانا بۇگۈن تېخىمۇ مەردلىك كۆرسىتىپ، مەكتەپ سالماقچى بولۇۋاتىدۇ. بۇ ھەقىقەتەنمۇ بىر ئەۋلاد يېڭى دېھقانلارنىڭ تىپى!

داستىخان يىغىلغاندىن كېيىن، نەق مەيداندا ئىش بېجىرىش باشلاندى:

— كېرەم ئىمىن بېيىغاندىن كېيىن يوقاقۇن كەنتىنىڭ كەلگۈسىگە كۆڭۈل بۆلۈپ، كۆپلەپ ئىختىساس ئىگىلەرى، پەن-تېخنىكا تايانچىلىرىنى يېتىشتۈرۈش ئۈچۈن مەكتەپ ئاچماقچى بولۇۋاتىدۇ. يېقىندا، مەركەز ئېلان قىلغان «ماۋارىپ ئىسلاھاتى توغرىسىدىكى قارار» دىمۇ، ئۇنىڭ بۇ ئالىيجانابلىقىنى ھەربىتىگە ئىلھام بېرىلگەن. بىزنىڭ بۇ قېتىم نەق مەيداندا ئىش بېجىرىشىمىزمۇ، ئۇنىڭ بۇ مەكتەپنى ياخشى ئېچىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ۋە ھەر جەھەتتىن قوللاشنى مەقسەت قىلىدۇ.

هاكىم سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن، يېزىلىق پارتكوم سېكرېتارى، ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋە كەنت مۇدىرى ئارقا-ئارقىدىن ئىپادە بىلدۈرۈپ، كېرەم ئىمىننىڭ دۆلەتنى، يۇرتنى ۋە خەلقنى سۆيۈشتەك ئېسىل پەزىلىتىنى ماختاشتى، ئۇنىڭغا ئاقىيۇل تىلەشتى. جۇۋازخانا — كېرەم ئىمىننىڭ ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىغا شاھىت بولغان بۇ «كونا تەلئە» ئېتراپىدىن 20 مۇ يېر ئاجرىتىپ بېرىش قارار قىلىندى. بۇ يەرنى ئاجرىتىپ بېرىشكە يېزا ۋە كەنت مەسئۇل بولىدىغانلىقى، ئوقۇنقۇچى تەكلىپ قىلىش، ئوقۇتۇش ئۇسكۇنىلىرى ۋە تەلىم-تەربىيە ئىسلىھەلىرىنى سېتىۋېلىش، مەكتەپنىڭ قېيىپلاشقان لايىھىسىنى تۈزۈش — ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ يارىدەمىدە بولىدىغانلىقى بېكىتىلدى. مەكتەپنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا كېرەم ئىمىن مەسئۇل بولدى.

— ھەشقاللا،— دېدى ئۇ خۇشال ھالدا،— مېنىڭ مەكتەپ قۇرۇش پىلانىم مانا ئەمدى ئىشقا ئاشىدىغان بولدى!

— ياق، — دېدى ھاكىم كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، — رەھمەتنى سىز بىزگە ئەمەس، بىز سىزگە ئېيتىشىمىز كېرەك. سىزگە ئوخشاش ئېگىزدە تۇرۇپ يىراقنى كۆرۈپ، ئۆز يۇرتىنى گۈللەندۈرۈشنى كۆڭلىگە پۈككەن ساخاۋەتلىك دېھقان بولغانلىكەن، يوقاقۇن كەنتىنىڭ ئىستىقبالى پارلاق، جۇڭگونىڭ ئىستىقبالىمۇ پارلاق. بۇ ھەم ناھىيىمىزنىڭمۇ شان-شەرىپى!

مېڭىش ئالدىدا، ھاكىم كېرەم ئىمىننىڭ قولىنى چىڭ قىسىپ تۇرۇپ، ھاياجان بىلەن مۇنداق دېدى:

— مەكتەپنى مۇۋەپپەقىيەتلىك قۇرۇپ چىقىشىڭىزغا تىلەكداشمەن.

خۇش خەۋەر تېز تارقىلىدۇ. كېرەم ئىمىننىڭ مەكتەپ ئاچماقچى بولغانلىقى توغرىسىدىكى قۇتلۇق خەۋەر ئاۋۇال يوقاقۇنىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى. ئاندىن يېزا ـ ناھىيىگە، ۋىلايەتكە پۇركەتتى:

ـ خۇش خەۋەر!!! خۇش خەۋەر!!! بۇنىڭدىن كېيىن بالىلىرىمىز مەكتەپتە ئوقۇيالايدىغان بولدى.

ـ كېرەم ئىمىن ھەقىقەتەن قالتىس ئىكەن. بىردىھقانىنىڭ مەكتەپ ئېچىشى، ئەلمىساقتىن بۇيان كۆرۈلۈپ باقمىغان ئىش.

ـ كېرەم ئىمىن، يوقاقۇنىڭ قەھرىمانى!

كېرەم ئىمىن ئېزىچۇ؟ شۇ تاپ قانداق، تەسىراتقا كەلدىكىن!

ئۇ ھېلىقى جۇۋازخانىدا يەنە پەيدا بولۇپ قالدى. قولىنى گىرەلەشتۇرگىنىچە، ئۇيا قتىن ـ بۇيا قتا مېڭىپ يۈرەتتى، قايا قتىندۇر كونا جۇۋازنىڭ غىچىرلىغان مۆڭلۈق سادا سىنى ئاڭلىغاندەك بولاتتى... قايا قتىندۇر، ئۇنىڭ تۇرمۇشىنى داۋالغۇتۇۋەتكەن ھېلىقى چىپار ھەرىنىڭ گۈڭۈلداشلىرى، تاغدىل ئۆكۈزنىڭ بىر خىل رىتىمدا پۇشۇلداپ مېڭىشلىرى، قايا قتىندۇر تۆختاخۇنىنىڭ ئىششىق كۆزلىرى، تىترەپ تۇرغان ئالمقانلىرى كۆز ئالدىغا كېلەتتى. قايا قتىندۇر بىر توپ بالا ـ كۆزلىرىدىن سەبىيلىك، خىرامانلىق، نامراتلىق تۆكۈلۈپ تۇرغان «ساۋاتسىز» بالىلار ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قارايتتى. ئۇ بۇ خىل مەنزىرە، تېخى ئۆتمۈش بولۇپ كەتمىگەن غايىبانە ئىشلار ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ ئايلىناتتى. قەدىملىرى ئېغىر، كەيپىياتى سالماق بولسىمۇ، قەلب دولقۇنى تىنماي ئۆزگەش ياسىماقتا ئىدى. گويا قىزىل شەپەق ئاستىغا كۆمۈلگەن بورانچى قىرغاقلىرىدا، قوشمۈڭگۈز ئارىسىدا،

يايلاق دالاسىدا كېتىۋاتقانىدەك، ئوتلۇق ھايۋانلارغا چۆل-مۇلگە ئىزدەيدۇ. ھالبۇكى، بۇگۈنكىسى ھەرقانداق شادلىقتىن ئۆزگىچە بولغان بىر خىل يۈكسەكلىك، بىر خىل شىجائەت بىلەن يۇغۇرۇلغان خۇشاللىق ئىدى. جۇۋازخانا، جۇۋاز ئوقى، تۇرمۇش تەكرارلىقىدىن باشقىچە بولغان بىر خىل تۇرمۇش مەنزىرىسى، ھايات كېلەچىكى زاھىر بولما قالغانىدى.

ئۇ مانا شۇ يېڭى، قۇتلۇق مەنزىرە ئۈچۈن ھايۋانلارنىڭ ئەڭ شۇ ھايۋانلار بىلەن، كۈندۈزلىرى قۇرۇلۇشقا يېتەكچىلىك قىلسا، ئاخشىمى ناھىيىدىكى مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر بىلەن بىللە، كەلگۈسى مەكتەپنىڭ لايىھىسىنى تۈزىدى. قانچىلىگەن كېچىنى، قۇتلۇق مىنۇتلىرىنى مۇشۇ ئىش بىلەن ئالدىراش ئۆتكۈزۈۋەتتى.

قىش كېتىپ، باھار كەلدى. ھاۋا ئىللىپ، يېڭى بىر ھايات تىلىق جىلۋىلەندى. يوقاقۇنىڭ پەسىل قۇشلىرى قايتىپ كېلىپ، بۇ يەردىكى ئۆزگىرىشتىن ھەيران قېلىشتى. بورانچى دەريا سىنىڭ يېشىللىقى تېخىمۇ گۈزەل تۈسكە كىردى.

يۇرت — يېڭى باھارغا ئېرىشتى.

جەدۋىلى ئىشلەش نەتىجىسىدە 310 كۋادرات تېمىر كۆلەمگە ئىگە مەكتەپ، يوروق، ئازادە دەرسخانا، قىرائەتخانا، تېكتاك توپ مەيدانى پۈتۈپ، مۇئەللىملار شىقان باشلانغۇچ مەكتەپ بىناسى قەد كۆتۈردى.

بورانچى دەريا سى بويىدىكى جەمئىيەتلىق بىرىنىلا بۇزۇلدى. دەريا شاۋقۇنى بىلەن مەكتەپ ھايات سىمفونىيەسىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈردى. بۇ خوتەن ۋىلايىتى بويىچە، ياق، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە، بىر دېھقان ئۆزى پۇل چىقىرىپ، بىنا قىلغان تۇنجى مەكتەپ بولۇپ، شىنجاڭنىڭ مائارىپ تارىخىدا كىشىنى ھايۋانغا سالىدىغان يەنە بىر سەھىپە ئاچتى.

مۇقەددەس ئىشلار

خوتەن — مۇقەددەس يۇرت. ئۇ تەۋەشتىكى خوتەنده مۇقەددەس ئىشلار، مۇقەددەس ئادەملەر، مۇقەددەس يوسۇنلار، مۇقەددەس نامى قالغان ئالتۇن بېزەكلەر، خارابىلەر، تاۋاپگاھلار ئەزەلدىن كۆپ ئىدى.

قايسىبىر خان يۇرت ئېچىده چوڭراق بىرەر مەسچىت بىنا قىلدۇرسا ئۇنىڭ مۇقەددەس نامى قالاتتى. قايسىبىر ھۆكۈمران شەھەر سىرتىغا سەپىل سېپىق سالدۇرسا، كۆل، قۇدۇق، ئۆستەڭ قازدۇرسا، ئۇنىڭمۇ مۇقەددەس نامى قالاتتى. قايسىبىر پۇقرا ھەجگە ئاتلانسا. جانىنى ئالغانغا ئېلىپ، ھىندىقۇش، پامىر تاغلىرىنىڭ خەتەرلىك ماڭلىرى، كەشمىر دالالىرىنىڭ جۇدۇن ـ چاپقۇنلىرىنى باشتىن كەچۈرسە، مۇقەددەس قىبلىگاھ — بەيتۇللاغا يېتىپ بارالسا، ئۇنىڭ مۇقەددەس نامى ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا قالاتتى.

بۇ — ھەربىر كىشى قوغلىشىدىغان مۇقەددەس ئىشلارنىڭ بىرىنى 1863 ـ يىلى خوتەن ھۆكۈمرانى نىياز ھېكىم بەگ ئورۇندىدى. ئۇ خەلقنە ھاشار قويۇپ، كۆلمى نەچچە يۈز كۇادراتمېتر كېلىدىغان «خوتەن جامەسى»نى قۇردى. بىنانىڭ ياغاچلىرى، خوتەن شەھىرىدىن نەچچە يۈز چاقىرىم يىراقلىقتىكى جاڭگالىلىقتىن يۆتكەپ كېلىندى.

بۇگۈنكى كۈندە ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق مۇقەددەس ئىشلار يەنە كۆپەيدى. كېرەم ئىمىن، قاسىم ئىمىن... قاتارلىق دېھقان بايلىرى ئۆز يېنىدىن پۇل چىقىرىپ مەكتەپ سالدى. مىللەتنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن،

ئۆز بايلىقىنى بەخش ئەتتى، ئۇلارغا ئەگىشىپ تالاي شەخسلەر، تالاي ئورۇنلار بەس-بەس بىلەن مەكتەپ سالدى، ئوقۇتۇش ئەسلىھەلىرى، ئوقۇتۇش ئۆيلىرىنى رېمونت قىلىپ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ شانلىق ئۇلگىسىنى ياراتتى.

1991-يىللىق ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، خوتەن ۋىلايىتىدە ئۆز پۇلى بىلەن سالغان، رېمونت قىلغان كۆۋرۈك، يول ياسىغان شەخس ۋە ئورۇنلارنىڭ سانى 50 تەن ئاشمايدىكەن. ئەمما، ئۆز پۇلىغا، بايلىقىغا تايىنىپ ھەج قىلغانلار سانى 400 گە، سەپەر داۋامىدا خەجلىگەن سومما جەھەتتىن 3 مىليون 200 مىڭ يۈەندىن ئېشىپ كەتكەن.

3 مىليون 200 مىڭ يۈەن!

بۇ پۇلغا ئوقۇتۇش ئۇسكۇنىلىرى يۈرۈشلەشكەن يېزا باشلانغۇچ مەكتەپىدىن 34 نى، قەشقەتتى 100 مىڭ يۈەن توختايدىغان بېتون كۆۋرۈكتىن 32 نى سالغىلى، 40 كىلومېتر تاشيولىغا قاراماي ياتقۇزغىلى بولىدۇ. بۇ پۇل بىلەن يەنە يىللىق ساپ كىرىمى 70—80 مىڭ يۈەن ئايلىنىدىغان تىجارەت مەركىزى قۇرغىلى بولىدۇ؛

بۇنىڭدىن باشقا، بىزدىكى مۇقەددەس ئىشلار ئۆزلۈكسىز يېڭىلاندى. دۇنيا مەدەنىيىتى، ئىسلام مەدەنىيىتى، ئۇچۇر دەۋرى كۇتۇرۇلۇۋاتقان 90-يىللاردا، خوتەن ۋىلايىتىنىڭ ھەممە بۆلۈك-پۈچقا قىلىرى، يېزا-مەھەللىلىرىدە، چوڭ-كىچىك جامەلەر، تاۋاپگاھلار ھەسسىلەپ كۆپەيمەكتە، تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن يۇقىرى سۈرئەتتە يارىتىلدى.

خوتەن ۋىلايىتىدە، مەسچىت سېلىش، مەقبەرە تاۋاپ قىلىشقا ئوخشاشلار مۇقەددەس ئىش بولۇپ قالدى. كىشىلەر بەس-بەس بىلەن پۇل، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى توپلاپ، مەسچىت قۇرۇش دولقۇنىنى قوزغىۋەتتى. بۇ خىل

دولـقۇنىنى ئېتىقاد، سەمىمىيەت نـۇقتىسىدىـن چۈشىنىشكە توغرا كېلەتتى. ھېچكىم ئـەينـى چاغلاردىكى گىرەسىمان دولقۇنلاردەك ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتكە قېلىشنى ئويلىمايتتى.

قىسقىغىنا بىرنەچچە يىل ئىچىدە، خوتـەن زېلىسىدا، شەھەر ـ يېزىلاردا 4376 دىن كـۆپرەك مەسچىت قۇرۇلۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن، بىر مەسچىتكە 122 نەپەر ئىخلاسمەن توغرا كـەلدى (ئەلۋەتتە چەت، نـامرات قىشلاقلاردا 10 ـ 20 كىشى تۇغرا كېلىدۇ). بۇ نـەقەدەر زور قـۇرۇلۇش ـ ھە!

ئالاقىدار تارماقلارنىڭ ستاتىستىكا قىلىشچە، خوتەن ۋىلايىتىدە 1010 ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ بولۇپ، پەقەت ئوقۇش يېشىدىن يۇقىرىلارغا نىسبەتلەشتۇرگەندە، ھەر بىر مەكتەپكە 627 نەپەر ئادەم تۇغرا كەلگەن. دېمەك، مەسچىت، مەكتەپ كۆللىسىنىڭ 4.3 ھەسىسىگە باراۋەر كەلگەن. بۇ ـ كىشىنى ئىختىيارسىز ھالدا ئويغا سالىدىغان تېپىك ھەقىقەت!

ئومۇمىي مەسچىت سانـىنىڭ پەقەت 30 پىرسەنتىنى ھۆكۈمەت، دىنىي ئىشلار تارماقلىرى مەسئۇل بولـۇپ سالدۇرغانـدىن سىرت 70 پىرسەنتىنى شەخسلەر ئۆزلۈكىدىن مەبلەغ توپلاپ سالغان. ھازىرقى خوتـەن يېزىلىرىدا، مەلۇم بىر مەھەللە كـومىتېتتا بىرەر مەكتەپنى ئـۇچرىتىشقا مۇمكىن بولمىدۇ، ۋەھالەنكى ھەربىر مەھەللە، يول ـ رەستىلەردە بىرنەچچە، ھەتتا ئـۇنىڭدىنمۇ كۆپ قۇببىلەرنىڭ قەد كۆتۈرۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈش تەبىئىي ھال بولۇپ قالغان. ھەۋرگە خاس مەسئۇلىيەتچانلىق تۇيغۇسى بىلەن ئېيتقاندا، ئۆتـكەن كۈنلەر ۋە كېلەچەك ئۇچۇن بىنا قىلىنغان بۇ مۇقەددەس قۇرۇلـۇشلارنىڭ ئىگىلىگەن يـەر كۆللىمى 2 مىليون 350 مىڭ 759 كۇۋادرات مېتر بـولۇپ، ۋىلايەت ئومۇمىي

تېرىلغۇ كۆلەمىنىڭ 0.15 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن (مەكـ
تەپ كۆلىمىنى ئېغىزغا ئېلىش قىيىن بولسا كېرەك).

80 - يىللار كەڑىشى بىلەن، ئىسلاھاتنىڭ باھار شامـ
ىلى ئۇزۇن يىللار تاقىلىپ قالغان چېگرا يولىنى داغدام
ئېچىۋەتتى. قەشقەردە، خوتەندە، پۇتۇن شىنجاڭدا ھەجگە
بېرىش دولقۇنى قوزغالدى. ئۇزۇن يىل كۆمۈلۈپ قالغان
بۇ بۇلاقنىڭ ئېچىلىشى، مىڭلىغان، ئونمىڭلىغان ئۇيغۇر
مۇسۇلمانلىرىنىڭ دىلىنى ياشارتتى. ئاپتوبۇس بېكەتلىرى
خۇشاللىق يىغىسى بىلەن تەۋرەپ كەتتى. تامۇزنا خادىمـ
لىرى ئىككى قولىنى تۆت قىلىپ، چېگرا رەسمىيەتلىرىنى
بېجىردى.

ئۇنىڭ ئىسمى ××××. بۇرۇن پۇللۇق ئۇچ ئائىلـ
نىڭ قىزىغا ئۆيلىنىپ، «قۇۋۇرغىسىنى سەھرىتەۋالغان».
نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش يىغىپ چەتئەللەردىن دورا يۆتكەپ
ساتقان. ھەج قىلىش باھانىسى بىلەن ئۇچ قېتىم چېگرا-
دىن ئۆتۈپ، پاكىستان بىلەن خوتەن يولىدا تىجارەت
قىلغان. بىر يۈەنلىك دورىنى يەتتە يۈەن قىممەتتە
ساتقان، تىجارىتى تازا رونىق تېپىپ، مەبلىغى 5 مىلـ
يون يۈەنگە يەتكەندە، راك كېسىلى بىلەن قازا تاپقان.
ھايات چېغىدا، ناھىيىلىك شېپاخانا خادىمى ××××
پايدىنى ئازراق ئېلىپ، خەلقتە ياخشى ئىش قىلىپ
بېرىش تۇغرىسىدا مەسلىھەت بەرگەندە، ئادەم تۇپلاپ،
مەزكۇرنى ئۇرۇپ چىشلىرىنى تامام تۆكۈۋەتكەن، كۆزىنى
زەخمىلەندۇرگەن. مۇسۇلمانلارنىڭ تاۋاپگاھى— بەيتۇللاغا
ئۇچ قېتىم بارغان بۇ «ئۆلىما»— مۇسۇلمانچىلىقنىڭ «يۈك
سەك پەللىسى»نى ئەنە شۇنداق ياراتقان. قولىدا 5 مىلـ
يون يۈەن بايلىق تۇرۇقلۇق يەنە كىشىلەرنى قاقتى -
سوقتى قىلىپ، 3000 يۈەن پۇلىنى ئېلىۋالغان.

مەسچىت سېلىش، مەكتەپكە ئىئانە بېرىش، كۆۋرۈك ياساش، ئۇچ قېتىم پاكلانغان بۇ «ئەھلى جەننەتى» نىڭ خىيالىغا سىغمىغان.

ئۇنىڭ ئىسمى مەتئۇرسۇن، چۆچۈرىدەك ئالتە بالىسى بار. دېھقان كۆكتاتچىلىق تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ 3500 يۈەن پۇل يىغقان. دەريادا ئېقىن سۇ بىلەن بۇلاق سۇيى بىرلىشىپ ئاقىدىغان بىر قاينام بولۇپ، بۇيەردىن ئۆتكىلى بولمايتتى. باشتا ئۇ كۆۋرۈك سېلىشنى ئويلىغان، لېكىن قاينام يۈزى، ئىككى قىرغاق ئىرىلمىسى ئۇزۇن بولغانلىقتىن، مەبلەغ يېتىشمىگەن. شۇڭا ئۆز ئالدىسىدە ئىككى ئېغىزلىق ئوقۇتۇش ئۆيى سېلىپ، بالا قوبۇل قىلغان. ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر ۋاخ تاماقى، دەپتەر - قەلەمنى ئۆز ئۈستىگە ئالغاندىن سىرت، ئوقۇتقۇچىنىڭ مائاشىنى، پۈتكۈل ئوقۇتۇش راسخوتىنى ئۆزى چىقارغان.

ئۆز ئۆمرىنى نامراتلىق ئىچىدە ئۆتكۈزگەنبۇ يىگىت، مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئالتە جۈپ كۆز ئالدىدا، ئۆز بايلىقىنى خەلقنىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا بەخش ئەتكەن. ئۇچ قېتىم روسۇللالانىڭ مەقبەرىسىنى تاۋاپ قىلغان، 5 مىليون يۈەن بايلىقنىڭ خوجىسى بولغان بىر ئىنسان قىلالمىغان ئىشنى — ئاددىي بىر كۆكتاتچى ۋۇجۇدقا چىقىرالغان، پۈتكۈل ئاسىيادىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئەرەب يېرىم ئارىلىنى سەيلە - ساياھەت قىلغان «جەسۇر مۇسۇلمان» كۆرەلمىگەن، ھېس قىلالمىغان؛ مۇقەددەس بىر ئىشنى — يېڭى دەۋرنى، مىللەتنى، مىللەتنىڭ كەلگۈسىنى... تەكلىماكاننىڭ جەنۇبىدىكى خىلۋەت ناھىيىسىدە ئۆسۈپ - يېتىلگەن ئاددىي بىر پۇقرا كۆرەلىگەن.

بۇ نەقەدەر زور پەرق - ھە؟! خوتەن مائارىپىنىڭ چۆرىسى باغرىنى، تالانىلىق ئۇستاز ئەھمەت ھاجى 27 يېشىدا

هەج سەپىرىگە ئاتىلانغان. بۇ قېتىمقى هەج سەپىرى، «تالقان يەپ، چۆللەر كېزىش»تىن، خېيىم ـ خەتەردىن خالىي بولالمىسىمۇ، ياش مائارىپچىنىڭ قەلبىدە ئۆچمەس تەسىراتلارنى قالدۇرغان. ئۇمۇ مەككىگە بېرىپ، هەج رەسىمىيەتلىرىنى ئۆتىگەن، مەككىگە بېرىش ـ كېلىش سەپىرىدە بەزى دۆلەتلەرنى زىيارەت قىلغان، خارلانغان، نابۇت بولۇۋاتقان بىر مىللەتنىڭ بىلىمسىگە، ئەقىل ـ پاراسەتگە تولىمۇ موهتاج ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن.

ئۇ ئاددىي ئەمما جۇرئەتلىك زىيالىي بولۇش سالاهىيىتى بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۆزىگە ۋە پۈتكۈل دەۋرداشلىرىغا سوئال قويغان:

ـ چەت ئەللىكلەر نېمىشقا شۇنچە كۆپ تەرەققىياتلارغا ئېرىشىدۇ، بىز نېمىشقا ئارقىدا قالىمىز؟

ئۇ بۇ سوئالغا ئۆزى جاۋاب بەرگەن. كۆڭلىگە ئۇلۇغۋار پىلانلارنى پۈكۈپ، ئەسلىدىكى تاللىۋالغان تەجاىرىتىمدىن ۋاز كەچكەن. تەشەببۇسكارلىق بىلەن خوتەن مائارىپىنى يۈكسەلدۇرۇش ئۈچۈن بەل باغلىغان. ئەينى چاغدىكى زىيالىيلاردىن نەزاھەتدىن ئەپەندى قاتارلىقلارنىڭ قوللىشى ۋە ئىقتىسادىي ياردەم بېرىشى ئارقىسىدا خوتەن شەھىرىدە تۇنجى پەننىي مەكتەپ «خوجامكۆل مەكتىپى»نى قۇرۇپ چىققان. 1930 ـ يىللىرى ئەتراپىدا قۇرۇلغان بۇ مەكتەپ خوتەننىڭ ئۇيغۇر يېقىنقى زامان تارىخىدا پەۋقۇلئاددە ئورۇن تۇتقان.

تۆھپە ـ تارىخ دېمەكتۇر، كېرەم ئىمىن، قاسىم ئىمىن، مەتتۇرسۇن... قاتارلىقلار تارىخنىڭ هەقىقىي خوجايىنلىرى. ئۇلاردا ئىمتىياز، بايلىقتىن، «5 مىليون» مەبلەغتىن ئۇستۇن تۇرىدىغان قىممەت قارىشى ـ يۈكسەك دەرىجىدىكى مەرىپەتپەرۋەرلىك تۇيغۇسى بار. بۇ تۇيغۇ

ئۇلارنىڭ كەلگۈسى، بۇ تۇيغۇ ئۇلارنىڭ ھەقىقىي مەقبە-
رىسى، شانلىق ھەيكىلى. مىللەت، دەۋر بۇ مەقبەرە، بۇ
ھەيكەلنى، مىللەت ئۈچۈن تىكلەنگەن پارلاق ئابىدىنى
ئەبەدىلىئەبەد ساقلايدۇ.

قۇتلۇق مۇراسىم، يېڭى ئىزلار

گېزىت خەۋىرى:

«...كېرەم ئىمىن ئۆزى بېيىغاندا باشقىلارنى ئۇننۇ-
مايۋ. 40 مىڭ يۈەن پۇل سەرپ قىلىپ، كەنتتىكىلەرگە
بىر باشلانغۇچ مەكتەپ سېلىپ بەردى.
كېرەم ئىمىننىڭ ئەۋلادلار ئۈچۈن ياخشى ئىش
قىلىشتەك پەزىلىتىنى تەقدىرلەش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايون-
لۇق خەلق ھۆكۈمتى يېقىندا، ئۇنىڭغا رەسمىي ئىشلە-
رىنى قوللاش نەمۇنىچىسى» دەپ شەرەپلىك نام بېرىشنى
ھەمدە رەسمىي ئىشلىرىنى قوللاش نەمۇنىچىسى» لەۋ-
ھەسى تەقدىم قىلىشنى قارار قىلدى.»

جەمجىت، سۈت ئۈيقۇدا ياتقان خىلۋەت يېزا سىل-
كىنىپ ئويغاندى. كىشىلەر ھايا جان بىلەن ئۆيلىرىدىن
ئوخچۇپ چىقىشتى. بالىلار چۇرقىرىشىپ، يوقاقۇن ئاسا-
مىنىي زىلزىلىگە سېلىۋەتتى. يوللار ـ ناگان ـ ناگاندا
ئايا غ تەۋشى ئاڭلىنىپ قالىدىغان توپىلىق يوللار،
يېشىل سېپىلدەك سۇر كۆرىستىپ تۇرغان بۇككىدە ياڭاق
دەرەخلىرى، ھالسىز، قىيسايغان پاكار ئۆيلەر، ئادەملەر
شاۋقۇنىدىن دەس تۇردى.

سۇناي بىلەن ناغرىنىڭ شادىيانە ساداسى ئىچىدە يوقاقۇنىڭ پۈتكۈل گەۋدىسى يېپىيېڭى تۈس ئالدى. تۇي ساداسى، بايرام، خۇشاللىق تەنتەنىسى — ئويغانغان، نامراتلىقتىن، يوقسۇللۇقتىن قۇتۇلۇشقا قاراپ يۈزلەنگەن ئانا سەھرانىڭ ھاياتىي كۈچىنى نامايىش قىلاتتى.

شۇنداق، بۇ يەردە تويمۇ، بايراممۇ بولۇۋاتقاندەك، يوللار، ئادەملەرنى كۆتۈرەلمەي قېلىۋاتقاندەك، غايىمۇ، رېئاللىقمۇ، ئۆتمۈشمۇ ۋە كېلەچەكمۇ ئارىلىشىپ كەتكەندەك قاينام - تاشقىنلىق بولۇۋاتاتتى. مىللىي ئۇسۇلۇبتا ياسالغان كۆركەم ئىمارەتنىڭ ئۆگزىسىدە ياڭراۋاتقان ناغرا - سۇناي، جەۋلان قىلىۋاتقان رەڭدار تۇغلار، ئۇيغۇر نەقاشچىلىق سەنئىتى گەۋدىلەندۈرۈلگەن ئاپئاق تاملار- دىكى پلاكاتلارغا قاراپ بايرام بولغانلىقىنى، قۇياش ئاپتېپىغا چۆمگەن كەڭرى سەينادىكى ئادەملەر توپىغا، يول بويىغا قاراپ ئېچىلغان تۆمۈر دەرۋازا، پولات رېشاتكىلارنى بويلاپ تۇرۇپ كەتكەن پىكاپلارغا قاراپ تۇي بولۇۋاتقانلىقىنى جەزم قىلىشقا بولاتتى. ئەلۋەتتە، تۇي، بايرام — ھەر ئىككىلىسى خۇشاللىقنىڭ، بەختنىڭ بېشارىتى، رېئاللىقتا ئەكس ئېتىشى ئىدى. ئەمما يوقاقۇندا ئەزەلدىن مۇنداق تۇي بولۇپ باقمىغان، بەخت تۇيغۇسى — سىنچىيلىك «سالاھىيىتى»گە ئېرىشكەندىن بۇيان، مۇنداق كاتتا، ھەقمقي تۇي، دەۋر بۆلگۈچ ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان سەلتەنەتلىك مەرىكە بولۇپ باقمىغانىدى.

كىشىلەرنىڭ چۈشەنچىسى بويىچە ئالغاندا، بۇ يەر- دىمۇ ئەلمساقتىن بېرى تۇي - تۆكۈن ئىشلىرى يۈرۈشۈپ تۇرغان، يىگىتلەر ئۆيلىنىش، قىزلار تالالىق بولۇش زامان - زامانلاردىن بېرى داۋام قىلىپ كەلگەن. بىراق ئۆتمۈشتىكى تويلار ئاسمان - زېمىن پەرقلىق بولغاندەك،

بىر - بىرىگە ئوخشاشمايتتى، بايلار، پۇلدارلار، يەر ئىگە-
لىرى، يۇرت ئاقساقاللىرى «ھەشمەتلىك سارايلاردا
كاتتا توي - بەزمە» قۇرالايتتى. تويىنىڭ يېرىمى كۆلكە،
يېرىمى يىغا - زار بىلەن ئۆتەتتى، چۈنكى بۇ خىل تويـ
لار، پۇل، مال - دۇنيا ئۈستىگە قۇرۇلغان قەغەز راۋاقتا
ئوخشىشىپ كېتەتتى. ئاتلارنىڭ غەزەپلىك كىشنەشلىرى، قىز-
چوكانلارنىڭ يۈرەكنى ئېزىدىغان كۆڭۈل ئازابى، بىقۇۋول،
يوقسۇل ئانىلارنىڭ ئۇنسىز ياش تۆكۈشى، زالىم، ۋەھـ
شي بايلارنىڭ چاچ - ساقلى ئۈچىتىڭ ئاقارغان روھانيـ
لارنىڭ «40 كوكۈلا» لىق ناھەسىدىگە بولغان «ئىشقى-
مۇھەببىتى — رەھىمسىز پاجىئەلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىراتتى.
مۇنداق «ھالاكەت كۈلكىسى» نى قانداقمۇ توي دېگىلى بولسۇن!
مانا بۈگۈن ھەقىقىي توي، ھەقىقىي بايرام بولۇۋا-
تاتتى. 1986 - يىلى 6 - يانۋار. يوقاقۇن كەنتىدىكى
بىلىم باغچىسى تەبىئەتكە، دەۋرگە خاس قۇچاق ئاچقان
قۇتلۇق بىر كۈن ئىدى.

دەل شۇ پەيتتە، رادىئو كانىيى يېقىملىق جاراڭلاپ،
ئوقۇش باشلاش مۇراسىمى باشلانغانلىقى تەنتەنە بىلەن
ئېلان قىلىندى. ھايا جان، شاد - خۇرام سلىق دېگىزىدا
ئۇزۇۋاتقان نەچچە يۈزلىگەن ئاما، نۇرلۇق كۆزلىرىنى
ئىشخانا بىناسى ئالدىدىكى مۇراسىم مۇنبىرىگە تاشلىدى.
ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى يولداش مۇھەم-
مەت توختى ۋىلايەتلىك پارتكوم ھەم مەمۇرىي مەھكىمىگە
ۋەكالىتەن كېرەم ئېمىننىڭ ئىلغار ئىش ئىزلىرىنى تو-
نۇشتۇردى ۋە ھەر مىللەت خەلقىنى ئۇنىڭ ئالىيجانـاب
خىسلىتىدىن ئۆگىنىشكە چاقىردى. مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ
ۋالىسى نۇرمۇھەممەت خۇدابەردى لېنتا كېسىپ «باغچى»
دەرۋازىسىنى ئۇلۇغ ئاچتى.

كۆزلەر — هايات ناخشىسىنى كۆردى، مىڭلىغان، ئونـ مىڭلىغان ياش ئەۋلادنىڭ ئىسسىق يېشىغا شاھىت بولدى. كۆزلەر، — ئۇيغۇر ئېكساق مائارىپىنىڭ 100 يىللىقىنى كۆردى. شۇنداق، ئېكساقتا 1886 - يىلى موسا يۈلار مەكتەپ ئاچقان بولسا، ئېلىنمىز ئازاد بولغان 40 نەچچە يىلدىن كېيىن، ئاددىي بىر دېھقان مەكتەپ ئاچتى. بۇنىڭغا ئالدى بىلەن يوقاقۇنلۇقلار هايا جانلىق هېسلىرىنى يوشۇرالمىدى. مەكتەپ يۈزى كۆرەلمەي ساۋاتسىز قالغان تالاي كۆزلەر، تالاي يۈرەكلەر، شىپالىق دورىغا ئېرىشكەن بىمارلەك شادلىققا، ئۇمىدكە، هايات تەشنالىققا چۆمدى.

— مەكتەپ، ئاھ بىلىم يۇرتى، بىزنىڭ يوقاقۇن ئۆزگەردى، بۇ يەردىمۇ مەكتەپ بار بولدى.

— ياشاپ كەت، كېرەمگاخون، يوقاقۇن سېنى مەڭگۈ قۇتلۇقلايدۇ.

— ساڭا ئامەت تىلەيمىز!!!

يوقاقۇنلۇقلار مەكتەپ دەرۋازىسىدىن سەلدەك ئاقتى، گويا بورانچى دەريا سىنىڭ زۇمرەت دولقۇنلىرىدەك چايقـ لىپ، مەكتەپ سەينا سىغا يۈگۈرۈشتى. چاۋاك يانىرىتىپ، ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىدا يېڭى بىر دەۋرـ نىڭ باشلانغانلىقىنى تەبرىكلەشتى.

يۇرت، مۆجىزىلەر دۇنياسىغا ئايلاندى. ئۆتمۈشتە، داجەي يولى بىلەن ئېلىنىرىلەپ «1000 كىلوگرام» لىق سەۋىبىنى قوغلىشىپ، يىلىكى قۇرغان يوقاقۇن ئەجدادـ لىرى، مانا ئەمدى ئۆزلىرىنىڭ مەنىۋى دۇنياسىدىكى قاراڭغۇلۇقنى يۇيۇپ - تازىلايدىغان دەستۇرغا، «خانلىق نەسەبنامىسى» غا ئېرىشتى. ئىلگىرىكى چىراغسىز ئۆيدە تېنەپ يۈرگەن نامرات يوقاقۇنلۇق، مانا ئەمدى نۇر ئابىدىسىگە ئىگە بولدى.

مانا بۇگۈن غايە رېئاللىققا ئايلاندى. ئوقۇتۇش ئۇسكۇنىلىرى، تەجرىبە سايمانلىرى تولۇپ تۇرغان تەجرىبخانا، بىلىم دۇردانىلىرى بىلەن جۇلالىنىپ تۇرغان قىرائەتخانا، ئالتە سىنىپ، ئۈچ كورپۈسلۇق گۈزەل بىلىم باغچىسى—«كېرەم ئىمىن باشلانغۇچ مەكتىپى» بىرانچى دەرياسى ۋادىسىدا قەد كۆتۈردى.

مۇراسىم قىزغىن داۋام قىلماقتا. يۇرتنىڭ پارلاق ئىستىقبالى، ئەۋلادلارنىڭ بەخت-سائادىتى ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ھالال ئەمگىكىنى، ھالال بايلىقىنى بەخش ئەتكەن ئالىيجاناب كىشى— مەرىپەت سۈيەر كېرەم ئىمىنگە ئولتۇرغانلارنىڭ ھۆرمەت ئالقىشى سەلدەك ئاقتى.

ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەتنىڭ لەۋھەسى، ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ كومىتېتىنىڭ تەبرىك خېتى ۋە قېرىنداش ۋىلايەت، ئوبلاستلار-نىڭ تەبرىك خەتلىرىنىڭ ھەر جۈملىسى— قاشتېشى يۇرتىنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەنتى، مىللەتنىڭ پەخرى، غۇرۇر-رىغا بولغان ھۆرمەت تۆيغۇسى بىلەن تولغانىدى. ۋىلايەتلىك پارتكوم ۋە مەمۇرىي مەھكىمە، خوتەن ۋىلايىتى-دىكى ھەر قايسى ئالىي، ئوتتۇرا مەكتەپلەر، خوتەن شەھىرى، خوتەن ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ھەمدە باشقا ئىدارە-ئورگانلار تەقدىم قىلغان لەۋھە، ئەينەك رامكىلىق تەقدىرنامىلەرنىڭ ھەر جۈملىسىدىن، ئۆز يۇرتى، ئۆز قېرىنداشلىرى ئۈچۈن، مىللەتنىڭ كەلگۈسى ساپاسى، بىلىم سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن جان كۆيدۈر-گەن «يېڭى باي» غا چەكسىز تەلەكداشلىق، مىننەتدارلىق تۇيغۇسى سىڭدۈرۈلگەنىدى. مۇراسىمدا سۆزلەنگەن يالقۇن-لۇق نۇتۇقلارنىڭ مەزمۇنىدىمۇ ئۇنىڭ ئومۇمىنى، ئۆز تەق-

دىرداشلىرىنى ئويلايدىغان ئېسىل پەزىلىتى قەزغىن ئالقىشلاندى.

يوقاقۇن ئوغلى، شەرەپ مۇنبىرىدىن ئورۇن ئالدى. لېكىن، ئىش، لەۋھە تەقدىم قىلىش، تەبرىك خەتلىرىنى ئوقۇپ ئۆتۈش بىلەنلا تۈگىمىدى. ئەمدى ئۇنىڭغا ۋە ئۇ بەرپا قىلغان بىلىم باغچىسىغا مۇكاپات يېغىش پائالىيىتى باشلاندى. خوتەن ۋىلايەتلىك مائارىپ باشقارمىسى، ئۇنىڭغا 5000 يۈەن نەق پۇل، 22 دىۋىلىۇق رەڭلىك تېلېۋىزور ۋە كۆپ خىل ئوقۇتۇش تەجرىبە سايمانلىرى تەقدىم قىلدى. خوتەن ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئۇنىڭغا 5000 يۈەن نەق پۇل، ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى ۋە بىر قىسىم ئوقۇتۇش لاۋازىمەتلىكلىرىنى تەقدىم قىلدى. خوتەن ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسى ئۇنى مەكتەپنىڭ يېخرى مۇدىرلىقىغا تەيىنلىدى. خانئېرىق يېزىسىنىڭ يېزا باشلىقى، پۈتۈن يېزىدىكى خەلق ئاممىسىغا ۋەكالىتەن ئۇنىڭغا تون كىيدۈرۈپ، گۈل تاقىدى. مەكتەپ قوينىغا تەلپۈنۈپ تۇرغان پۇنبىرلار ئۇنىڭغا قىزىل گالستۇك تاقاپ قويدى.

دەسلەپكى ستاتىستىكىغا قارىغاندا، بۇ قېتىمقى ئېچىلىش مۇراسىمىدا، كېرەم ئېمىن ئون دانە لەۋھە، بەش دانە تەقدىرنامە، 10 مىڭ 500 يۈەن نەق پۇل، بىر تۈركۈم پارتا-ئورۇندۇق، تەجرىبە سايمانلىرى، كىتاب، تەنتەربىيە سايمانلىرى، سىنىپ، ئىشخانا لازىمەتلىكلىرىدىن بولۇپ، جەمئىي 31 مىڭ 682 يۈەن قىممىتىدىكى ماددىي نەرسىلەرنى، بىرنەچچە پارچە تېلېگراممىلا، تەبرىكنامىلەرنى تاپشۇرۇۋالغان. ئۇ «تاپشۇرۇۋېلىنغان بۇ بۈيۇملارنىڭ ھەممىسى مەكتەپكە تەئەللۇق» دەپ نەق مەيداندىلا ئېسپادە بىلدۈرگەن.

ئەمما — ئۇنىڭغا پۈتمەس-تۈگىمەس ھايات-مامات كۈچ بېغىشلىدى. تەشكىل ۋە رەھبەرلىك ئۇنى ماددىي، مەنىۋى جەھەتتىن قوللاپ-قۇۋۋەتلىدى. ئۇ شۇتاپ، ئۆزىنىڭ كۈچ-قۇۋۋىتىگە، مەڭگۈ تۈگىمەس بايلىققا ئېرىشكەنلىكىنى بىر-دىنلا ھېس قىلىپ قالدى. بۇ خىل كۈچ، بۇ خىل بايلىق، يوقاقۇن دېھقانلىرىنىڭ كۆزلىرى، يۈرەك-قەلبىدىكى ئۈمىدۋارلىق نۇرلىرى، ئۈمىدلىك ھېس-تۇيغۇلىرى ئارقىلىق نامايان بولۇۋاتاتتى. چېھرىدىن تەبەسسۇم، كۆزىدىن شادلىق تېمىپ تۇرغان ئىسسىق يۇرت، يۇرت ئەھلى ئۇنىڭ قۇۋۋىتىنى مەنبەسىگە ئايلىنىۋاتاتتى. ئۇ ھايا-جىنىنى باسالمىغان ھالدا، مىكروفون ئالدىغا كەلدى.

— ھۆرمەتلىك رەھبەرلەر، يولداشلار، ھەر قايسىلىرى-نىڭ مېنى قوللىغانلىقلىرىغا كۆپ رەھمەت! مەن ماختاشقا ئەرزىگۈدەك ئۇنچىۋالا قالتىس ئىش قىلالمىغىنىم يوق. پەقەت، ئىنسانىي بۇرچۇمنىلا ئادا قىلالىدىم.

مۇراسىم تەنتەنە بىلەن ئاخىرلاشتى. چوڭ يېغىنغا تەكلىپ بىلەن قاتنىشىشقا تېگىشلىكلەر ئەسلىدە 200-300 لا كىشى بولسىمۇ، 2000 دىن ئارتۇق ئامما ئۆزلۈكىدىن كېلىپ قاتناشتى. 350 تىن ئارتۇق چوڭ-كىچىك ئاپتوموبىل يول بويىدا قاتار تىزىلىپ تۇردى.

مۇراسىم ئاخىرلاشقان بولسىمۇ، ئادەم قاينىسىغا ئايلانغان مەكتەپ سەيناسى خېلىغىچە سېلىكىمىدى. كىشى-لەرنىڭ ئاشۇ تۆھپىكارلارغا، بۇرانچى ئوغلى، يۇرۇقتاش ۋادىسىنىڭ تۇلپارىغا بولغان مېھىر-مۇھەببىتى، تەشەك-كۈرى توموز كەلكۈنىدەك ئۈزۈلمەس مەۋج ئۇرۇپ تۇردى:

— يېڭى ئىزلار مەڭگۈ كۆمۈلمەيدۇ.

— مىللەت ئۇچۇن قالدۇرغان ئىز — مەڭگۈ پارلاقتۇر.

كۆپچىلىك بۇ سۆزنى يۈرىكىگە ئويۇۋېلىشتى.

ئەگەر جەننەت بولسا

كېرەم ئىسمىنىڭ نامى چىقتى، ئۇنىڭ مەرىپەت سۆيەر روھ بىلەن سۇغىرىلغان ئالىيجانابلىقىنى پۈتۈن زېمىن قوللىدى. كېيىنلىرى باغرىدىكى قەدىمىي يىپەك يۇرتىدىن جۇڭغار ۋادىسىغىچە، تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىن قىزىل مىڭئۆي بېزەكلىكىگىچە ئۇنىڭغا ئېھتىرام بىلدۇردى. ئۇ مىللەتنىڭ غۇرۇرىنى كۆتۈردى، غەيرىتىنى ئاشۇردى.

ئاددىي بىر دېھقانىنىڭ ئۆز يېنىدىن پۇل چىقىرىپ، مەكتەپ سېلىشى — بىر مۆجىزە ئىدى.

«ئۇ مىللەتسىزنىڭ مەقتىمي ئوغلى ئىكەن.» خەلقنىڭ باھاسى شۇ بولدى. بىر جۇملىگە يىغىنچاقلانغان بۇ باھا پۈتۈن خەلقنىڭ يۈرەك قېتىدىن ئوخشۇپ چىقىۋاتقان چىن تۇيغۇسى ئىدى. قىلچە مۇبالىغە، كۆپتۈرمىچىلىك خاھىشى مەۋجۇت بولمىغان، ئاددىي ئەمما ئۇلۇغ بىر ھەقىقەتنىڭ ئىسپاتلىنىشى ئىدى.

كېرەم ئېمىن، ئەمدىلا 34 باھارنى ئۆتكۈزگەن بۇ قېران يىگىت تارىخىمىزدىن يوروق سەھىپىنى ئاچتى، مىللەتنىڭ قان تېپىدا ساپاق، ئىزدىنىش، ئويغىنىش ئېلىپىنتىلرىنىڭ بىخ سۈرۈۋاتقانلىقىنى، بىر دەۋر كىشىلىرىنىڭ روھىيىتىدا دۇنيا مەدەنىيىتىگە، كەلگۈسىگە يۈزلىنىش ھەۋىسىنىڭ ئۇزۇلۇكسىز كۈچىيىۋاتقانلىقىنى، ئۆزئۆزىنى تونۇش، چۈشىنىش ئېڭىنىڭ شەكىللىنىۋاتقانلىقىنى ناماياں قىلدى.

ئاددىي بىر دېھقان — مەكتەپ سالدى!

دەۋرىمىز — ئۇچۇر دەۋرى. ئۇچۇر ئىلمى، ئۇچۇر رىقابىتى شەرقە ماڭغان تېز پويىزدەك تەرەققىي قىلىۋاتقان بۈگۈنكى دۇنيادا، بۇ خەۋەر ئۇچۇر دۇنياسىنى زىلزىلە

لىگە سالدى. دۇنيادىكى مىڭلىغان-ئۇنمىڭلىغان ئىلىم ئىگىلىرىنى دەرھال جەلپ قىلدى.

تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ جەنۇبىي گىرۋىكىدە «يوقاقۇن» دەپ ئاتىلىدىغان خىلۋەت يۇرتنىڭ بارلىقىنى ئۇخلاپ چۈشىدىمۇ ھېس قىلالمايدىغان ياۋروپالىقلار ۋە شەرقىي ئاسىيانىڭ ئىنسانشۇناسلىرى، ئارقا - ئارقىدىن يوقاقۇن زىيارىتىنى باشلىۋەتتى.

— سىز ئوقۇغانمۇ؟

گېرمانىيىلىك قىزىل چاچ يىگىت كۇلۇمسىرىگەن ھالدا ئۇنىڭدىن سورىدى. چەتئەللىكنىڭ يۇرىكىنى چۈشىنىش قىيىن بولسىمۇ، ئۇنىڭ بەرگەن جاۋابى ھەممەيلەننى قايىل قىلدى:

—ئوقۇمىغان. لېكىن ئوقۇمىغانلارنىڭ قەلبىنى ئوقۇغانلاردىن بەكرەك چۈشىنىمەن.

— ئاجايىپ... توغرا پىكىر، توغرا پىكىر!

— قانداق قىيىنچىلىقىڭىز بار، قىيىنچىلىق بولسا، تارتىنماي دەۋېرىڭ، بىز يارىدەم قىلىمىز.

پاكىنەك مومايىنىڭ بۇ ياخشى كۆڭلى ئۇنىڭغا چۈشىنىشلىك ئىدى. مىللەت، دۆلەتنىڭ چەك - چېگرىسى بولسىمۇ، ئىلىم - مەرىپەتنىڭ چېگرىسىز ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان بۇ دېھقان ئوغلى ئۆز غۇرۇرىنى، مىللەتنىڭ، دۆلەتنىڭ ئابرويىنى ساقلاشنى بىلەتتى. شۇڭا چەتئەللىك بۇ مومايغا تۇزلا جاۋاب بەردى:

— قىيىنچىلىق! بىزدە ھازىر مۇنداق ئاتالغۇ يوق. قىيىنچىلىق بولغان تەقدىردىمۇ، بىزدە ئۇنى ھەل قىلالىغۇدەك دەسمايە - ماغدۇر بار.

مومايى ئۆللىدە قىزاردى. سۆھبەت سۇرەت ئاپپاراتىنىڭ توغرىلىنىشى بىلەن ئۈزۈلدى.

ئاردىدىن كۆپ ئۆتمەي، ياپونىيەلىك ئەكىسى مېھمان يوقاتقۇنداپ بولدى. ئۇلار تارىختا يوقالغان بىر گۈھەرنى، ئۆچۈپ كەتكەن قۇتلۇق ئىزنى قايتا تېپىۋالغاندەك، ئۇنىڭ «خەير - ساخاۋىتى»نى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ماختىشاتتى. ھەتتا ھېسسىياتسىز ئۇرغۇپ تۇرىدىغان بىر ياپون قىزى، ئۇنىسى «ئەپەندىم» دەپ چاقىردى. بۇ خىل چاقىرىش، بىزنىڭ نامراتلىقىمىزدا بىر خىل مەسخىرىدەك تۇيۇلسىمۇ، ئاشۇ قىز ۋە ئۇنىڭ قورداشلىرى نەزەرىدىكى ئەڭ يۇقىرى ھۆرمەت تۈيغۇسى ئىدى. ئۇلار دېھقان ئوغلىنىڭ جاسارىتىنى توغرىدىن - تۈغرا ماختاشنى راۋا كۆرمەيتتى. بەلكى، ئۇنىڭغا دېھقاندا بولۇشقا تېگىشلىك سەممىي روھتەك باشقا يەنە بىلىم ئېگىسى، ئىختىساس ئېگىسىدە بولۇشقا تېگىشلىك روھىيەتنى سۆزغا قىلىشقانىدى.

— سىزگە ئامەت تىلەيمەن!

ياپونىيەلىك مېھمان ئۇنىڭ ئالقىنىنى مەھكەم قىستى. ئاخىرىدا، ئۇزۇن مۇي قەلەمنى بىلەن كېرەم ئىمزاسىغا ئاتاپ بېغىشلىما يېزىپ بەردى.

... ئىنسان بالىسى ھايۋاندىن ئۈستۈن تۇرىدۇ، لېكىن بىلىمسىز ئىنسان ھايۋاندىنمۇ تۆۋەندۇر.

مانا بۇ بىر چەتئەللىكنىڭ مىللەت ئۈچۈن تۆھپە يارىتقان، مىللەتنى قالاقلىق، نامراتلىق ئازابىدىن قۇتۇلدۇرۇش يولىدا ئۆز يۈرىكىنى مەشئەل قىلىپ يانقان ھۆرمەت ئېگىسىگە بىلدۇرگەن ئالىي ئېھتىرامى، سەممىي سالامى ئىدى. مانا بۇ جاھانىنىڭ شەرقىدىن، مەدەنىيەت ئوچىقىدىن كەلگەن يېپىڭى بىر سادا ئىدى. مانا بۇ يۇقاقۇنىڭ، خوتەن ئېلىنىڭ شان - شەرىپى، يېپەك يولىدىكى بېپايان زېمىننىڭ شان - شەرىپى ئىدى.

— ئەگەر خالىسىڭىز، سىزنى ياپونىيەگە زىيارەتكە تەكلىپ قىلىمىز. قانداق، بارالامسىز؟ چوقۇم بېرىڭ!

— پۇرسەت بولسىلا، چوقۇم بارىمەن!

— .....

دېمەك، يوقاتقۇنىدا مەكتەپ بار بولدى. بورانچى دەريا سى بويىغا جايلاشقان بۇ نامرات سەھرادىمۇ ئىخ-تىساس ئىگىلىرى، تېخنىك ئۇستىلار بارلىققا كېلىشتىمن ئىبارەت خىيال رېئاللىققا قاراپ يۈزلەندى. كۈز يو-پۇرما قلىرىدەك چېچىلىپ ياتقان ئۆسۈملۈكلەر، كىنىدىك قېنى تۆكۈلگەن ئانا ماكاندا، چىراغسىز، نىشانسىز، بىلىمسىز ياشاپ ئۆتكەن يوقاتقۇنلۇقلار، كۆز ئالدىدىكى رېئاللىقتىن بۇ يەكۈننى چىقاردى. ئىلگىرى، ئىلىم - ھېك-مەت شەرىئىتىدىن مەھرۇم قالغان بەرنا يىگىتلەر، كازى ئوچۇق، دىنى ئەھالىقتا، تارىخنىڭ سوغۇق تۆشەكلىرىگە كىشەنلەنگەن قىز - چوكانلار — مەرىپەت مەشئىلىنىڭ پارلاق نۇرىدىن شادلاندى، جۇشقۇنلاپ تۇرغان ياشلىق ھاياجىنىنى يوقاتقۇنغا بەخش ئەتتى.

بۇككىدە ئورمانلىق ئىچىدە ھەيۋەت بىلەن قەد كۆ-تۈرۈپ تۇرغان يىپيېڭى مەكتەپ كىشىنى زوق - ھاياجانغا سالاتتى. گويا، يوقاتقۇن رەسىدە بولغان قىز-دەك باشقىچە نازاكەت، باشقىچە خۇش ھىد، باشقىچە سالا-پەت بىلەن يېقىملىق كۆرۈنەتتى. يوقاتقۇن — ھەقىقەتەن ئۆزگەردى.

ئوقۇش باشلاندى. قوڭغۇراقنىڭ ۋىل ئاۋازى ئەتە-راپنى لەرزىگە سالدى. رەتلىك، پاكىز كىيىنگەن كىچىك بوغۇنلار، جىلمىسىمى بويىنغا سالغىنىچە، دەرسخانىلارغا ئاقتى... ئەزەلدىن جىمجىت، سۈت ئۈيقۇدا ياتقان يو-قاتقۇن ئەسىرلىك ئۈيقۇسىدىن ئويغاندى. كەلت ئاسما-

ئىنى تەتۈرىتىپ تۇرىدىغان بورانچى دەريـاسـى، دەريـا شاۋقۇنى، ئېشەك ـ كالىلارنىڭ نەرە تارتىشلىرى ـــ كىچىك قۇشلارنىڭ ۋىچىرلاشلىرى ـــ مەكتەپ ھايا تىغا، ھـايا تـي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان گۈزەل يېڭى تـۇرمۇش قاينىمىغا قوشۇلۇپ كەتتى.

كېرەم ئىمىن مەكتەپنى يا خشى باشقۇردى. بىر تۇتاش پىـ لانلاش، تەشكىللىك باشقۇرۇش ئۇسـۇلىنى قوللاندى. ئۇ ئالدى بىلەن مەكتەپ مۇھىتىنى گۈزەللەشتۈرۈش پىلانىنى تۈزدى. يول ۋە تـەنەپـرىكـەت مەيدانىغا ماي يا تقۇزدى. ئېرىق بويلىرىغا گۈل ـ گىياھ، مېۋىلىك دەرەخ تىكتى، چىم يا تـقۇزدى. مەكتەپ سەينا سىغا كاھىش بىلەن قاشارلانغان گۈللۈك باغ ياسىدى. ئۇ دۇلدا ئىشخانا، ئىككى يـاندا ئوقۇتۇش بىناسى، ئوتتۇرىدا گۈللۈك، ئېرىق، يول، مەيدان چۆرىسى قويۇق مەجنۇنتال يوپۇرماقلىرى بىلەن بـاراقسانلاشتى.

ئۇ، ئوقۇ ـ ئوقۇتۇشتا جىددىي كېرەكلىك ئـۇسكۇنـە لەرنى يۆتكەپ كەلگەندىن سىرت، ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇ ـ چىلارنىڭ تۇرمـۇش لازىمەتلىكلىرى، سـەي ـ كـۆكتات، قىشلىق يېقىلغۇ ۋە قوشـۇمچە كىرىم مەنبەسىنى تولۇقلاش جەھەتتىكى قىيىنچىلىقلارنى ۋاقتىدا ھەل قىلىپ بەردى. مەكتەپ قۇرۇلغان بەش يىلدا، ئۇ ماشىنا، ئادەم كۈچى سەرپ قىلىغاندىن سىرت، 96 مىڭ 300 يۈەندىن ئارتۇق نەق پۇل خەجلەپ، ئوقۇتۇش ئـەسلىھەلىرىنـى مۇنتـزىم ـ لاشتۇردى. ھازىر بۇ مەكتەپ ئوقۇتۇش، تەلىم ـ تەربىيە خىزمىتى، ئارقا سەپ جەھەتلەردە، خـوتەن يېزىلىرىدىكى مەكتەپلەر ئىچىدە ئالاھىدە ياخشى، كـۆزگـە كـۆرۈنـگـەن مەكتەپلەردىن بولۇپ قالدى.

1987- يىلى 15- ئىيۇن.

ئۇ ئالاهىده تەكلىپ قىلىنغان ۋەكىل سۈپىتىده، ئۇرۇمچىده چاقىرىلغان «ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ خىزمىتى يىغىنى» غا قاتناشتى. ئىچىلىش مۇراسىمىدا رەئىس تۆمۈر داۋامەت ئۇنى يىغىن قاتناشقۇچىلىرىغا تونۇشتۇردى. دۆلەتلىك مائارىپ كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى خېدۇكچاڭمۇ ئۇنىڭ بىلەن سەھنىي كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭ خەلق ئۇچۇن ياخشى ئىش قىلىپ بەرگەن خىسلەتىنى ماختىدى. ئۇنىڭغا بولغان ئالقىش ساداسى پۈتكۈل زالنى تېتىرەتتى. بۇ قېتىمقى يىغىندا، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق هۆكۈمىتى ئۇنىڭغا «مائارىپنى قوللاش نەمۇنىچىسى» دەپ رەسمىي شەرەپلىك نام بەردى، گۈۋاهنامە هەم ئوردېن بىلەن تەقدىرلىدى.

1987 - يىلى 27- ئىيۇن، ئۇ يەنە تەكلىپ بىلەن بېيجىڭغا بېرىپ، «پۈتۈن ئارمىيە بويىچە قەهرىمان - نەمۇنىچىلار ۋەكىللىرى يىغىنى»غا قاتناشتى هەمده بەختلىك هالدا دېڭشياۋپىڭ قاتارلىق رەهبەرلەرنى كۆردى. يىغىندا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش سەنمۇبۇسى، سىياسىي بۇسى، ئارقا سەپ تەمىنات بۇسى تەرىپىدىن شەرەپ گۈۋاهنامىسىگە ئېرىشتى. 1989- يىلى، دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن «خەلق ئەسكەرلىرىنى تەربىيىلەشتىكى ئىلغار شەخس» بولۇپ باهالىنىپ، شەرەپ گۈۋاهنامىسى بىلەن تەقدىرلەندى. بۇ يىل ئۇ مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋەنلى بىلەن خۇشال هالدا كۆرۈشتى. هەمده بىللە سۈرەتكە چۈشتى. ۋەنلى ئۇنىڭ يىراقنى كۆرەر ئەزىمەت ئىكەنلىكىدىن مىننەتدار بولۇپ، «سىز ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ پەخرى!» دېدى. بۇ قېتىمقى قۇرۇلتايىنىڭ گۈرۈپپا مۇزاكىرىسى داۋامىدا ئاپتونوم

رایونلۇق پارتكومىنىڭ سېكرىتارى سۇڭخەنلياڭ ئۇنىڭ ئۇلۇغۋار ئىش ئىزلىرىنى تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— مەيلى كاپىتالىزم دۇنياسىدا بولسۇن، ياكى سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدە بولسۇن، كىمكى خەلق ئۈچۈن، مىللەت ئۈچۈن ياخشى ئىش قىلىپ بېرىدىكەن، ئۇ مەڭگۈ ئۇنتۇلمايدۇ. قەدىمدىمۇ، كەلگۈسىدىمۇ، چەتئەللىدىمۇ، جۇڭگودىمۇ شۇنداق بولىدۇ. مىللەتنىڭ بۇ خىل ئىپتىخارىنى، ھۆرمىتىنى تاغ - دەريامۇ، دېڭىز - ئوكيانلارمۇ توسۇيالمايدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ بەختى ئۈچۈن قۇربان بولۇش قەدىرلىشىمىز، مەڭگۈلۈك ئونمەڭگۈلۈكلىرىمىز كېرەم ئىمىنلەرنىڭ يېتەكچىلىكىگە يەنىمۇ تەلەكداش بولۇشىمىز كېرەك.

ۋەكىللەر گۈلدۇراس ئالقىش سادالىرى ئىچىدە ئۇنى ئالقىشلىدى. بۇ مىنۇتلاردا ئۇ ئۆز-ئۆزىنى قانداق كونترول قىلىشنى، ۋەكىللەرگە قانداق جاۋاب بېرىشنى ئويلاپ يېتەلمەيتتى. كۆچلۈك ھېس-ھاياجان ئۇنىڭ قەلبىنى داۋالغۇتماقتا ئىدى. ئۇ كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئالغان ھالدا، ۋەكىللەرگە «رەھمەت!» دېگەن بىرلا ئېغىز سۆز بىلەن جاۋاب بېرەتتى. شۇ كۈنى كېچىسى ئۇ قېلىنلىقى بىر مېتر كېلىدىغان يۇمشاق كارىۋات ئۈستىدە يېتىپ زادىلا ئۇخلىيالمىدى. قانداقتۇر بىر كۆچ، كۆزگە كۆرۈنمەس ئىسسىق قول، ئۇنىڭ مەڭگىنى، يۈز - كۆزلىرىنى سىيلاۋاتقاندەك، قانداقتۇر بىر يېقىملىق ئاۋاز ئۇنى يېقىنلا يەردە چاقىرىۋاتقاندەك، كىمدۇر بىرسى ئۇنىڭغا چىرايلىق تەزىلغان بىر دەستە گۈلنى سۇنۇۋاتقاندەك، ئۇيقۇسى قاچتى... ئۇنى تېخىمۇ ھاياجانغا سالغىنى بېيجىڭنىڭ ئاسمىنىغا تۇتىشىپ كەتكەن ھەيۋەتلىك ئورمان. ئۇ

قارا رەڭلىك پىكاپ بىلەن بىر تالاي توقايلىقلارنى، كوچىلارنى، ئاسمان - پەلەك بىنالارنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، سەر خىل گۈللەر ھۆپپىدە ئېچىلغان باغقا كېلىپ توختىغانىدى. قورۇنىڭ شەرقىي پاسوندا سېلىنغان بولۇپ، ئالدى گۈللۈك، ئارقىسى سالقىن ئورمانلىق، ئىككى يانداا ھەشەمەتلىك قورۇ نامايان بولدى.

— خۇش كېلىپسىز، خۇش كېلىپسىز!

چېھرىدىن كۈلكە يېغىپ تۇرغان سەيپىدىن ئەزىزى ئۇنىڭ قوللىرىنى مەھكەم قىستى. ئۇلار گۈللۈك ئارىسىدىكى بۇكلۇكتە، چىغىر يوللاردا ئاستا قەدەم تاشلاپ مۇڭداشتى. سەيپىدىن ئەپەندى ئۇزۇن مۇددەت ئايرىلىپ كەتكەن قېرىندىشى بىلەن تاسادىپەن كۆرۈشۈپ قالغانىدەك، ھاياجان بىلەن سۆزلەيتتى.

— سىز مىللەتىمىزنىڭ قەھرىمانى، بايلىقى. خوتەنىدەك نامرات، ياقا پۈچاقتا، تارىخنىڭ قانلىق يىللىرىنى باشتىن كەچۈرگەن ئەزىز تۇپراقتا، سىزدەك ئوچۇق قول كىشىلىرىمىز يېتىشىپ چىققىنى ئۇچۇن يۈزىمىز تېخىمۇ يورۇق بولدى.

— ياق، ئەپەندىم، ئۇنچىلىك ئەمەس!

مەڭگۈلۈك خاتىرە ئۈچۇن سەيپىدىن ئەزىزى بىلەن كېرىم ئىمىن يېقىن تۇرۇپ بىرنەچچە پارچە سۈرەتكە چۈشتى.

1991- يىلى، سۇڭخەنلىياڭ بىر گۇرۇپپا ئادەمنى باشلاپ، خوتەنىدە خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە كەلدى ۋە ئايروپىلان شوتىسىدىن چۈشۈپلا، ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى. ئايرودرومدا قارشى ئېلىشقا چىققان 2000 دىن ئارتۇق ئادەمنىڭ ئالدىدىلا ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈردى.

— سىزنى چەكسىز ھۆرمەتلەيمەن، ئۇيغۇر مىللىتىدىن بىر دېھقان چىقىپ، مىللەت ۋە كەلگۈسى ئەۋلاد ئۈچۈن

ئۇنتۇلغۇسىز خاتىرە قالدۇردى، — ئۇ كۆپچىلىككە قارا-
تەنتەنە بىلەن جاكارلىدى، — ئۇيغۇرلارنىڭ جەنىتى
بار دەيدۇ، ئەگەر جەننەت ھەقىقەتەن مەۋجۇت بولسا،
سىز ئۇدۇل جەننەتكە كىرىسىز.

بۇ سادا پۈتۈن ئايرودرومنى، نۇپتۇ كەتكەن
ئاسمالنى مەيدانغا، يىراقتا كۆمۈش ئېرىتمىسىدەك سۈ-
زۈلۈپ ئاققان يۇرۇكقاش دەريا سىنى لەرزىگە سالدى.
تەبىئەت بۇ قۇتلۇق مىنۇتلارغا شاھىت بولدى.

ئىككى باي ھەققىدە رىۋايەت

— باي، كىرە مباي!
— يوقاقۇنىڭ بېيى!
— بايلارنىڭ بېيى!

ئۇنىڭ ئاڭلايدىغىنى، ئاڭلاۋاتقىنى مۇشۇ خىل ئىبا-
رىلەر ئىدى. «ئانا سۈتى بىلەن كىرگەن خۇي، جان بىلەن
چىقار» دېگەندەك، ئۇنىڭ ئاددىي ـ ساددا ياشاشقا ئۆگە-
نىپ قالغان دېھقانچە تەبىئىتى بۇنداق ئۇچرىشىشلارنى
زادىلا كۆڭلىگە سىغدۇرالمايتتى. «ئەمدىلا ئېغىزىغا ياغ
تەگكەن» كۇنلەردە ئۆز ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا مۇنداق قور-
قۇنچلۇق سۆزنىڭ ئۇلىنىپ قېلىشىنى ئەسلا خالىمايتتى.
بۇ خىل مەدھىيە سۆزلىرى، قارىماققا تۇز كۆكۈل كىشى-
لەرنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن سەمىمىي باھاسىدەك تۇيۇلسىمۇ،
ئەمما ئۇنىڭ تېنىدە قان قەرزىگە بوغۇلغان مۇدھىش
ئۆتمۈشنىڭ دەھشەتلىك سىماسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. «باي»
سۆزى «زومىگەر»نىڭ قىسقارتىلمىسى بولۇپ، يوقسۇللار
ئۈستىدىن ئەجەل قامچىسىنى ئويناتقان بىر توپ چىلبۆرىنىڭ

سالاهىيەتنىڭ ۋەكىللىك قىلاتتى. ئۇ، بۇ خىل سالاهىيەتنى، بۇ خىل مەنتىقىنى قانداقمۇ قوبۇل قىلالمسۇن؟!

ئۆزى تۇغۇل قەبرىسىمۇ تۈپتۈز قىلمۇ پتىلگەن ئاشۇ-ئىنساپسىز بايلارغا ئۇنىڭ ھېلىمۇ ئۆچلۈكى قاينىاپ تاشاتتى.

ئۇنى ئەندىشىگە سالغىنى «باي» دەپ ئاتىلىش. ئۆزىنى «باي» دەپ ئاتىغۇچىلارغا ئۆز قەلبىنى چۈشەن-دۈرۈش ئىدى. دۇرۇس، چەت - چۆرىسى قۇم بارخانلىرى، تاشلىق سايلار بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن بۇ يۇرتنا ئىلگىرى ئىككى ئادەمنىڭ «باي» دېگەن نامى بار ئىدى. ئۇلار بايلىق ئۈچۈن جانىنى سېلىپ بېرىدىغان «مەخلۇق» لار بولغانلىقتىن، ئۆز بايلىقىنى كۆز - كۆز قىلىشىپ، يۇقىرالارنى بىر ئۆمۈر قاقشىتىپ ئۆتۈشكەن. گەرچە ئۇلارنىڭ قۇيرۇقىنى ئاللىقاچان قۇم باسقان بولسىمۇ، «باي» سۆزى بۈگۈنكى يوقاقۇنلۇقلارنىڭ ئېغىدا «ئىنساپسىز»، «ھىيلە - مىكىر»، «قان شورىغۇچى»، «زورلۇق - زومبۇلۇق»، «ئېكسپىلاتاتسىيە»، «پومېشچىك» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن مەنداش ئىدى. ئىككى بايىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنسىلا، ئۇلاردىن يىرگەنمەيدىغان، نەپرەتلىگە ئۇت تۇتاشمايدىغان دېھقانلار كەم ئىدى.

ئۇنىڭ بىرى، تاشتۆمۈر باي.

كىشىلەر ئەچچە ئون يىل ئىلگىرى، يۈزلىرى بۆر-تۈپ چىققان، مولۇن كۆز بىر قاسساپنى كۆرگەن، چاشقان قۇيرۇقىدەك ئۇزۇن ۋە ئىنچىكە بۇرۇتىنى ئېشىپلا يۈرىدىغان بۇ باي، ساقال - بۇرۇتلىرى ئۆسۈپ كەتكەنلىكتىن، ئۇزۇن مۇددەت كۈن نۇرى كۆرمىگەن مەھبۇسقىلا ئوخشايتتى. قان تېپىپ تۇرىدىغان كۆزلىرىدىن بىر خىل قەبىھلىك، رەھىمسىزلىك چىقىپ تۇراتتى. ئەمما، قىشمۇ

یاز کیمیدىغىنى، یاقسى، پەشلىرى جۇۋازچىنىڭ قاپىقىدەك یاغلىشىپ كەتكەن كۆرەك جۇۋا، یەیدىغىنى «تالقان» ئىدى. بېلىنى سۆگەت چۈۋقى بىلەن باغلاپ، بىر یارماق ئۇستىدە تىك تۇرىدىغان پىخسىق ئىدى. یېمەیتتى، كىیمەیتتى ھەم باشقىلارغا یېگۈزمەیتتى، كىیگۈزمەیتتى. بایلىققا، پۇلغا كەلگەندە «چاشقانغا كېپەك ئالدۇرمایدىغان» قۇۋۇ تۇلكە ئىدى. گەرچە ئۇ ئاتالغان قاسساپ بولسىمۇ، بىر لوقما گۆشنى چایناپ باققان ئەمەس، بەلكى خەق تاشلىۋەتكەن سۆڭەكنى غاجىلاپ كۈن ئۆتكۈزەتتى. دۇنیانىڭ لەززىتىنى «بایلىق» دەپ چۈشىنىدىغان بۇ ئاچكۆز تەلۋە، پۈتۈن ئۆمرىنى ئاشۇنداق ئۆتكۈزۈپ، بىر تاغار ئالتۇن یىغقان. ئارا كۈندە ئالتە قېتىم ساناپ، خەققە ئازراقمۇ نەپ بەرمىگەن، ئۆلەر چېغىدا، ئىشىك تۈگلۈكنى مەھكەم تاقاتقۇزۇپ، ئۆزى بىر تاغار ئالتۇن ئۈستىدە دۇم یېتىپ جان ئۈزگەن. كېیىن، ئۇنىڭ بۇ بایلىقى، ئوغۇللىرىنىڭ بېشىغا پىت سالغان. نادان ئوغۇللار ئالتۇننى بۆلۈشەلمەي، قان - قېرىنداشلىقتىن كېچىپ، بىر - بىرىگە پىچاق سىلىشقان. ئاقىۋەت، بىرى زىندانىدا، بىرى قىمارخانىدا كەشى قولىدا ئۆلگەن، ھایات قالغانلىرى كوچىدا تىلەمچىلىك قىلىپ، جان باققان. ھېچكىم ئۇلارغا «تاشۆمۈر بایىنىڭ ئوغۇللىرى» دەپ تەسەللى بەرمىگەن.

تاشۆمۈر بایىنىڭ ئوغۇللىرىغا قالدۇرغان نامۇ نىشانىسى پەقەت ئۇلارنى نابۇت قىلىشتىن ئىبارەت بولغان، بىر تاغار ئالتۇن بىلەن ماختانغان كۆرەك بایى، ئاخىرقى ھېسابتا، تۇپراق قوينىدا قەبرىسىز قالغان. پۇل، دۇنیا شامالدەك ئۇچۇپ، پەقەت ئۇنىڭ یىرگىنىچلىك كەچمىشلا قالغان.

یەنە بىرى، خېتىم ھاجى.

ئۇ كۆزلىرى كىچىك، قوشۇق يۈز، كۆتىمەك ساقال، دائىم يۆتىلىپلا يۈرىدىغان پەتەك ئادەم ئىدى. ئەينى چاغدا ئۇنىڭ نامى، بايلىقى ئالتە شەھەرگە پۇر كەتكەن، ئاياغ تەۋىشىدىن يەر تىترەيدىغان زومىگەر ئىدى.

قەشقەردىن خوتەنگىچە بولغان پايانسىز زېمىندا، ئۇنىڭ 720 مىڭ مو تېرىلغۇ يېرى، باغ ـ ئورمىنى بار ئىدى. خوتەن شەھىرىنىڭ دۇشەنبە، چارشەنبە بازارلىرى ئۇنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولۇپ، بازار كۈنىدىكى بارلىق باج، سېلىق، كىرىم دەۋا ـ دەستۇر ئىشلىرىنى مونوپول قىلىۋالغانىدى. ئۆيىدە 60 تەن كۆپرەك قارا خىزمەتچىسى بولۇپ، ھەشىمەتلىك ئايۋان ـ سارايلىرىغا قاراشتىن سىرت، توخۇ ـ كەپتەرلىرىنى باقاتتى. كەپتەرلىرىنىڭ سانى ھەددى ـ ھىسابسىز بولۇپ، ھەممىسىنى بىرلا ۋاقىتتا ئۇچۇرۇش توغرا كەلسە، پۈتۈن بىر مەھەللىنىڭ ئاپتىپىنى توسۇۋالاتتى. توخۇلارغا بىر قېتىمدا نەچچە تاغار دان چېچىلاتتى. بەش نەپەر قويچى يايلاقتا، «توقماقسالدى» دېگەن ئىبىردا ئۇنىڭغا تەئەللۇق 5700 تۇياق چارۋىنى باقاتتى. يەنە بەش قويچى ئائىلىسىدىكى چوڭ ـ كىچىك چارۋىلارغا قارايتتى. ئائىلىدە قوتاز ۋە سېغىن كالىلىرى كۆپ بولغانلىقتىن، مەھەللىدە كىمنىڭ زىرائىتى، ئورمىنى بولۇق ئۆسسە چارۋىلىرىنى شۇ يەردە باقاتتى.

پۈتۈن قورۇ تۆت كورپۇسقا بۆلۈنگەن بولۇپ، ھەر بىر كورپۇستا 12 ئېغىز ھەرەمخانا، ھۇجرا، مېھمانخانا، قازناق... لار بولاتتى. خېتىم ھاجى يېتىپ ـ قوپىدىغان ھەرەمخانا ـــ سارايغا تۆت دەرۋازا، تۆت ئايۋاندىن ئۆتۈپ كىرگىلى بولاتتى. ئۇنىڭ قانداق يېتىپ، قانداق قوپىدىغىنىنى ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيتتى.

ھەر ھەپتىسى ھەلقە ئۆيۈشتۇرۇلاتتى. ئىككى قازاندا ئىككى خىل تائام پىشۇرۇلۇپ، شەھەر كاتتىلىرى، يۇرت ئاقساقاللىرى، بايلارغا گۆشلۈك پولۇ، نامرات، يېتىم - يېسىرلارغا ئۇماچ تارتىلاتتى.

سارايلاردىكى ھەر بىر ھۇجرىدا خىلمۇخىل قۇشلار بېقىلاتتى. ھاڭغىرىت، ئۇلار، كەكلىك، غاز، قاغا، سالۇا... دەمدەر... قاتارلىق قۇشلارنىڭ ھەربىرىگە بىردىن ئادەم قارايتتى. قورۇنىڭ ئارقا تەرىپىدە 30 مو كېلىدىغان مېۋىلىك بېغى بولۇپ، ئۆرۈك، ئالما، نەشپۈت، ئالۇچا، ئۈزۈم، شاپتۇل، ئەنجۈر، پىستە - بادام تۈرلىرىنىڭ ھەممىسى تېپىلاتتى. باغ ئىچىنى بىر تۈپ قاپلان ئۆت، ھويلا ئارامنى بىر توپ غاز باقاتتى. قازناقلارنىڭ ھەر بىرىدە ئىككى-ئۈچ ئەۋلاد قوشۇلغان مۇشۇكلەر توپى بولۇپ، ھەربىر توپ «تاۋار» ئائىلىسى، «دۇردۇن» ئائىلىسى دەپ «قەبىلە» گە ئايرىلاتتى.

ئادەتتە، ھېيت - ئايەم، ھەلقە كۈنلىرىدىن باشقا ھەر-قانداق چاغ، مەيلى كېچە، مەيلى كۈندۈز بولسۇن، باغ ۋە ھويلا ئەتراپىغا يېقىن كېلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. مۇبادا بەرەرى ياكى كىچىك بالىلار ئازغىنىپ كېلىپ قالسا، غازلار تەرەپ - تەرەپتىن چوقۇلايتتى، ئىتلار تىرىك قويماي يالمۇپتەتتى.

خېتىم ھاجى جاھىل، تەلۈە ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ مەخسۇس مىنىدىغان ئىككى ئېتى بولۇپ، چۈشتىن ئاۋۋال ئىككى قارا ئېتىنى، چۈشتىن كېيىن بوز ئېتىنى مىنەتتى، ئاتقا مىنگەن ۋە چۈشكەن چاغلىردا ئىككى ئادەم قولتۇقىدىن كۆتۈرۈپ ئالاتتى. يول يۈرگەندە ئۆزى ئات ئۈستىدە تەزگىنىنى تۇتاتتى، ئالدىدا بىر، ئىككى يانىدا ئىككى ئادەم ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىپ ماڭاتتى.

ئۇنىڭ ھەمىشە بىلىكىگە قوندۇرۇپ يۈرىدىغان بىر قارچىغىسى بولۇپ، ئۇنى كۆندۈرۈش جەريانىدا، ئىككى ئادەم ئۇخلىماي نەچچە كېچە ـ كۈندۈزلەپ، ناغرا ـ سۇناي چېلىپ چىققانىدى.

ئەجەللىنەرلىكى شۇكى، ئۆتمۈشتىكى بايلار خوتۇن ئېلىپ، خوتۇن قويۇپ بېرىش، خوتۇن ئۈستىگە خوتۇن ئېلىشتا بىر ـ بىرى بىلەن بەسلىشەتتىيۇ، شۇنچىۋالا بايلىقنى باسۇرۇپ ياتقان خېتىم ھاجى، ئايال جىنسىدىن لىقنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى تېخى كۆرۈپ باقمىغانىدى. چۈنكى ئۇ ئايالالارنى تولىمۇ ئۆچ كۆرەتتى. ئايالالار ماڭغان چىغىر يولدىن ئەگىپ ئۈتۈپ كېتەتتى. ئايالالارنىڭ ئىزىدىن ئاتلىمايتتى. ئۇلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاشنى قاتتىق خورلۇق ھېس قىلاتتى. ئايالالارنىڭ چېھرىگە قاراشنى ئەڭ چوڭ گۇناھ ھېسابلايتتى. ئاۋادا بىرەر قىز ـ چوكان ھۈرمەت يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا قاراپ تەبەسسۇم قىلىپ قالسا، مەيلى ئۇ قانچىلىك گۈزەل، لاتا پەتلىك قىز بولسىمۇ، زەي قامچىسىنى شىلتىپ تۆۋە قىلدۇراتتى.

مانا شۇ بايلىق ئىگىسى ئازادلىق ھارپىسىدا گۇناھىدىن قورقۇپ زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالدى. ئۇنىڭ پۈتۈن ئۆمرىدە يىغقان بايلىقى، ئۆي ـ بىساتلىرى ھۆكۈمەت خەزىنىسىگە ئۆتتى.

تاشتۆمۈر باي، خېتىم ھاجىلار ئەنە شۇنداق ئۆتتى، شۇنداق ئۆلىدى. يىللار ئۆتۈپ، ئۇلارنىڭ ھەيۋىسى، ئۆمۈرلۈك دۇنياسى ئەل ـ يۇرت خاتىرىسىدىن ئەبەدىي ئۆچتى. ئۆز نەپسى، ئۆز مەنپەئىتى يولىدا قان چاچقان بۇ «باي»لار تارىخ سەھنىسىدىن مەڭگۈلۈك سۈپۈرۈپ تاشلاندى. بىراق، كېرەمباي ـ يوقاقۇننىڭ كېيىنكى ئەۋلاد

بهيى، ئۆتمۈشتىكى بايلارغا ئوخشاشمايتتى. ئۆتمۈشتىكى بايلار ئۆز بايلىقى ئۈچۈن خەلقنى زار-زار قاقشاتقان بولسا، كېرەمباي، ئۆز بايلىغى بىلەن نامرات خەلقنى بايلاشتىلىققا ئېرىشتۈرۈشنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى كاپالىتىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈردى. ئۆتمۈشتىكى بايلار بىلەن كېرەم باي ئوتتۇرىسىدىكى پەرق-ھاڭ مانا مۇشۇ.

كېرەمباي، يەر تېرىش، بوز يەر ئېچىش، قەلەمچە كۆچىتى يېتىشتۈرۈش ۋە كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش ئارقىلىق تاپقان 40 مىڭ يۈەن پۇلنى مەردلەرچە ئىئانە قىلىپ، يوقاقۇن ئەۋلادلىرىنىڭ بەختى ئۈچۈن مەكتەپ سالدى. شۇ ئارقىلىق، نامراتلىقنىڭ تۈپ يىلتىزى بىلىمسىزلىك، نادانلىق ئىكەنلىكىدەك ھەقىقەتنى كۆرسەتىپ بەردى.

40 مىڭ يۈەن!

بۇ ئاز پۇلمۇ، بىر تاغار ئالتۇنغا، ئۆمۈرۋايەت يېتىپ يېسىمۇ يەتكۈدەك دۇنيا دەپىنەگە سېلىشتۇرغاندا بۇنى ناھايىتى كۆپ پۇل دېگىلى بولمايدۇ. ئەمما، نەچچە ئەسىرلىك فېئودال ئاساسىنى ئىسكەنجىسى، تۇرلۇك سىياسىي، ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ داۋالغۇتۇشى ئاستىدا، قۇرت-قوڭغۇزدەك ياشاپ كەلگەن يوقاقۇنلۇقلار، يېڭىباشتىن كۆكلەشكە باشلىغان نامرات دېھقانلار ئۈچۈن، بۇ ھەقىقەتەن ئاز پۇل ئەمەس. ئۇ يېڭى دەۋر دېھقانلىرىنىڭ بېيىغا، سەركەردىسىگە مۇناسىپ ئىش قىلدى.

1989-يىلى، 113 مىڭ 700 مىڭ يۈەن خەجلەپ، بىر تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ سالدى. بۇ مەكتەپنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1065 كۋادرات مېتر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 486 كۋادرات مېترلىق ئون سىنىپ، 204 كۋادرات مېترلىق تۆت ئائىلىك ئوقۇتقۇچىلار ياتىقى، 321

كۆادرات مېترلىق ئىشخانا، تەجرىبخانا، ئىسكىلات ۋە 60 كۆادرات مېترلىق ھاجەتخانا بار. مەكتەپنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى پۈتۈپ، ھازىر ئوقۇش داۋاملاشماقتا. كېرەم باي ئۆز ئارزۇسىنى سۆزلىگەندە مۇنداق دەيدۇ:

— كەلگۈسىدە مۇشۇ ئەتراپتىكى بەش كەنتتە توققۇز يىللىق مەجبۇرىي مائارىپنى يولغا قويۇپلا قالماستىن، كەسپىي ـ تېخنىكا بىلىمىگە ۋە ئەمەلىي ئىشلەش ئىقتىدارىغا ئىگە تۆۋەن، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ھەتتا ئالىي دەرىجىلىك خادىملار بار بولىدۇ. مەن ھازىر ئېچىلىۋاتقان تېخنىكا سىنىپىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىن يەنە بىر قىسمىنى تاللاپ، يۇقىرى دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپلەردە ئوقۇتىمەن. بۇنىڭغا قانچىلىك راسخوت كەتسە، ئۆزۈم كۆتۈرىمەن. مۇشۇنداق قىلسپ 2000 ـ يىلىغا بارغاندا، كەنتىمىزنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، سەھىيە ـ ساقلىقنى ساقلاش، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ ھاللىق سەۋىيىگە يېتىش جەھەتتە، زۆرۈر بولغان بىر قىسىم كەسپىي ـ تېخنىك تايانچلىرىغا ئىگە بولۇشقا ئاساس سالىمەن.

مانا بۇ يېڭى باينىڭ پىلانى. مانا بۇ ئاددىي بىر دېھقانىنىڭ ستراتېگىيىلىك ئىدىيىسى. ئۇنىڭدا مانا مۇشۇنداق ئاك، دەۋرگە، كەلگۈسىگە ئاڭلىق ئىنتىلىش، ئۆز يۇرتىغا، يۇرتىنىڭ پارلاق ئەتىسىگە ئوتتەك تەلپۈنۈش ئىرادىسى بولغاچقا، بىر قانچە يىللاردىن بېرى، ئۇنىڭ مائارىپقا سالغان مەبلىغى 240 مىڭ يۈەندىن ئېشىپ كەتتى! ئۇنىڭ باشلامچىلىقى بولغاچقا، ئۇلايىتىمىزدەك ئىقتىسادىي جەھەتتىن نامرات، مەدەنىيەت جەھەتتىن ئارقىدا تۇرۇۋاتقان، چەت، تەبىئىي شارائىتى قېيىن بىر يۇرتتا، ئۆز ئەمگىكى، ھالال مېھنىتىگە تايىنىپ بېيىغان،

بېيىغاندا، دۆلەت، خەلق مەنپەئىتىنى ئويلاپ مەكتەپ ئاچقان، ماڭا رېپقا مەبلەغ سالغان قاسىم ئىمىن، مەتكېرەم قارى، مەتتۇرسۇن، سادىر، ئابدۇغوپۇر ھاجى... قاتارلىق ۋەتەن-پەرۋەر شەخسلەر، ۋىلايەتلىك قاتناش باشقارمىسى، تاشيول ئاسراش باش ئۇچاستىكىسى قاتارلىق ئىلغار ئىشچى-كۆندىن-كۈنگە كۆپەيدى.

ئۆتمۈشتىكى بايلار — بايلىق ئالدىدا خوراپ تۇگىدى. بىراق كېرەم ئىمىن، بايلىقنىمۇ، ئىلاھىي تەقدىرنىمۇ چىنپۇتىدى. بەلكى بىر ئەقىدە، بىر ئارزۇ ئۇچۇن كۆرەش قىلىپ ئۆزىنىڭ، دەۋر ئىشلىرىنىڭ، كېيىنكى ئەۋلادلارنىڭ غېمىنى يېدى، شۇلار ئۇچۇن بايلىق توپلىدى.

خۇددى كەلگۈسىدىكى يوقاقۇندا، زامانىۋى ئائىلە ئىگە بىر دېھقان باي ۋۇجۇدقا كېلىشىنى بىلگەندەكلا، قەدىمكى دەۋردە بىر پەيلاسوپ مۇنداق ئىككى كەلىمە سۆز قالدۇرغانىكەن:

«بالىلارنى ئاسراڭلار، ئۇلار ئۇچۇن مال-دۇنيا يىغىش يولىدا باش قاتۇرماي، بەلكى يىغقان دۇنيالىرىڭلارنى ئۇلارنى تەربىيىلەشكە، ئىلىم-ھۈنەر ئىگىسى قىلىشقا سەرپ ئېتىڭلار. تەربىيە: پۈتمەس-تۈگىمەس بايلىق ۋە ھەراستۇر.»

بۇ قەدىمىي ھېكمەت، بۈگۈنكى دەۋردىمۇ ئۆز قىممىتىنى يوقاتقىنى يوق. كېرەم ئىمىن، كېرەمباي، پۇل تاپتى، ئەقىل، يۈز تاپتى، نام-ئابروي تاپتى. پاراسەت ۋە ھالال ئەمگەك بەدىلىگە نۇرغۇن بايلىقنىڭ ئىگىسى بولۇپ قالدى. ئەقەللىيسى، بورانچى دەريا سى بويىدىكى 40 مىڭ تۈپ تېرەكلىكتىن، كوئىنلۇن يايلاقلىرىدىكى نەچچە مىڭ تۇياق چوڭ-كىچىك چارۋىغىچە، ئۈرۈمچى، خوتەن لىنىيىسىدىكى دوكىدەك قاتناۋاتقان 20 نەچچە

ئاپتوموبىلدىن، زامانىۋى توخۇ - ئۆردەك فېرمىسى، سۈت - تۇخۇم بازىسى، ئۇن - ياغ زاۋۇتلىرى، دان ئايرىش، تېرىش، ئورۇش، يۇمشىتىش ئۈسكۈنىلىرىگىچە بولغان بايلىق ۋە بېيىش مەنبەلىرى ئۇنىڭ خۇسۇسىي مۈلكىگە ئايلاندى. ئۇنىڭدا يەنە 2 — 3 مىليونىدىن ئارتۇق ئايلانما مەبلەغدىن باشقا، يول، ئۇچۇر كاتېگورىيىسى، قانۇنىي كاپالەت، ئالاقە تۈرى بار بولدى.

زۇمرەت ئاسمان، زۇمرەت سەھرا

گېزىت خەۋىرى (1)

مەملىكەتلىك 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مائارىپنى قوللاش نەمۇنىچىسى كېرىم ئىمىن، ئېگىزدە تۇرۇپ، يىراقنى كۆرۈش خىسلىتىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئۆز يېنىدىن 240 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، يوقاقۇن كەنتى ئۇچۇن بىر ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە دوختۇرخانا سالدۇرۇپ بېرىپ، دېھقانلارنىڭ چوڭقۇر ھۆرمىتىگە ئېرىشتى. پارتىيىنىڭ تۇغرا سىياسىتىنىڭ تۇرتكىسى ئارقىسىدا، ئېگىلمىكى يىلدىن - يىلغا يۇكسىلىۋاتقان كېرىم ئىمىن، بېيىغاندا، يۇرتداشلىرى ئۈچۇن ياخشى ئىش قىلىپ بېرىشنى شەرەپ بىلىپ كەلدى. ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى ئۇ قۇرغان دوختۇرخانىغا 100 مىڭ يۈەنلىك داۋالاش ئۈسكۈنىسى، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ئون كىشىلىك بىر جېپ ماشىنا تەقدىم قىلدى.»

«خوتەن ناھىيىسىدىكى مەرىپەتپەرۋەر دېھقان كارخانىچى كېرەم ئىمىن ئۆز كەنتىگە دوختۇرخانا سالدى. كېرەم ئىمىننىڭ ئەۋلادلارنىڭ بەختى ئۈچۈن جان كۆيدۈرىدىغان ئالىيجانابروھى ۋىلايەت، ئاپتونوم رايون تەۋەسىدىكى خەلقپەرۋەر دېھقان كارخانىچىلار، تىجارەتچىلەرگە ئىلھام بەردى. قاراقاش ناھىيىسىنىڭ زاۋا يېزىسىدىكى قاسىم ئىمىن، ماڭلاي يېزىسىدىكى روزىباقى تۇرسۇن، خوتەن شەھىرىنىڭ ئىلچى يېزىسىدىكى ئابلىكىم ھاجى، لوپ ناھىيىسىنىڭ سامپۇلا يېزىسىدىكى ساۋىر ھاجى... قاتارلىقلار، كېرەم ئىمىننى ئۈلگە قىلىپ، 100 مىڭ يۈەندىن 28 مىڭ يۈەنگىچە مەبلەغ سېلىپ، شىپاخانا، ئامبۇلاتورىيە قۇرۇپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ داۋالىنىش شارائىتىنى ياخشىلاشقا زور تۆھپە قوشتى. بۇ ئەزىمەتلەرنىڭ سەھىيە ئىشلىرىغا سالغان ئۈمۈمىي مەبلىغى 420 مىڭ يۈەنگە يېتىدۇ.

خوتەن ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمە، ئۇلارنىڭ ئۆچمەس تۆھپىسىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن، ئۇلارغا «سەھىيەنى قوللاش نەمۇنىچىسى» دەپ شەرەپلىك نام بەردى...

1991 - يىلى 1 - ئۆكتەبر.

خوتەن ئاسمىنى زۇمرەت تۈسىگە كىردى. يوقاقۇن ئاسمىنى، دېھقان كارخانىچىنىڭ ئانا ماكانى بولغان بۇ خىلۋەت سەھرا زۇمرەت تۈسىگە كىردى. ئەتىگەنلىك شەپەقنىڭ نۇر جۇلالىسىغا چۆمۈلگەن ئاسفالت يول، يول بويىدىكى بۈككەدە ئورمان بايرام تەنتەنىسىدىن جانلىنىپ كەتتى.

مەڭلىغان - ئونىمەڭلىغان يوقاقۇنلۇق، بورانچى دەريا سى بويىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى.

شادىيانە ناخشا — يوقاقۇن ناخشىسى ياڭرىدى. ئاغرا-سۇنايىنىڭ رىتمى پاراسلاپ ئېتىلغان پوچاڭزا ساداسى بىلەن قوشۇلۇپ، نەچچە مىڭ يىللىق تارىخنى يېڭىلىدى. قۇتلۇق ناخشا، قۇتلۇق كۈنگە، قۇتلۇق ئاۋاز، يېپيېڭى قىياپەت بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان يوقاقۇنلۇقلارغا ئىلھام بەخش ئەتتى.

دۆلەت بايرىمىنىڭ 42 يىللىق مۇساپىسى قەزغەن تەبرىكلىنىۋاتقان گۈزەل بىر تاڭ باشلىنىشى بىلەن، نامرات دېھقانلارنىڭ يۈرىكىگە شىجائەت، تومۇرىغا قان، چېھرىگە كۈلكە يۈگۈردى.

يېڭى بىر تاڭ، تارىخنىڭ گۈزەل بىر رېئاللىقى يوقاقۇندا ئەنە شۇنداق باشلاندى. ئەينى يىللاردا، يوقاقۇنغا بەخت كارۋىنىنى باشلاپ كىرگەن ئاسفالت يول — قەزىل لىباس ئاستىدا ياتىرىدى.

قوللىرىغا گۈل تۇتۇۋالغان ئوسمۇلچى قىز-يىگىتلەر، سۈزۈك قايناق ئوستىدىكى ياپراقتەك لەرزان پەقىرقىنچە ئادەملەر توپىنى ئالغا سىلجىتماقتا. پاكىز، رەتلىك كىيىنگەن بىر توپ ئادەم، بورانچى دەريانىڭ شەرقىي قىرغىقىدا يېڭىدىن قەد كۆتۈرگەن ھەيۋەتلىك بىر بىناغا كىرىپ كەلگەندە، ئاسماندىكى ئوت ئىلاھى، غايەت زور شاۋقۇنى بىلەن تەبىئەت كۆكسىدىن ئوخچۇپ چىققانىدى.

مۇراسىم باشلاندى.

دۆلەتلىك سەھىيە مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى جاك تۆمۇر رېشاتكىلىق دەرۋازا ئالدىدا لېنتا كەستى. ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى، مەمۇردي مەھكىمە ۋە مۇناسىۋەتلىك جايلارنىڭ مەسئۇللىرىدىن بولۇپ 2000 كىشىلىك قوشۇن «كېرىم ئىمىن شىپاخانىسى» قورۇسىدا زور داغدۇغا پەيدا قىلدى.

شادىيانە مۇقام، شادىيانە ئۇسسۇل، شادىيانە كۈلكە!
يوقاقۇنلۇقلار ئۆز هايا تىنىڭ دەخلى ـ تەرۇزسىز كۆكلەۋاتقانلىقىغا يەنە بىر قېتىم چىنپۇتتى. بۇ يوقاقۇنلۇقلارنىڭ ئىچىگە سىغدۇرۇش مۇمكىن بولماي كەلگەن مۇقامى، ناخشىسى، كۈلكىسى ئىدى. ئۇلاردا هايات چۈشەنچىسىنىڭ يېڭىلىنىشى، يېڭى پەللىگە قەدەم قويۇشى ئىدى. مۇنداق تەبىئىيلىك، يوقاقۇنلۇقلارنىڭ نەزەر دائىرىسى ئىچىدە تەسەۋۋۇرغا سىغمايدىغان كونا «لەتىپە» ئەمەس ئىدى. ئۇلار ئۆز يېرىدە ــ دەل يوقاقۇنىنىڭ كىندىكىدە هايات مۇئەككەلىنىڭ كۈلۈمسىرەپ ئولتۇرغىنىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتاتتى. ئىسسىق، رايىش بىر چىرايلىق جىلۋىلەنگىنى، خاسىيەتلىك ئىلاهىي قۇلنىڭ بېشىنى سىيلاۋاتقانلىقىنى هېس قىلىۋاتاتتى.
بۇخىل تۇيغۇ ــ يوقاقۇن روهىيىتى ئۇچۇن بىر يېڭىلىق، خۇددى زىمىستان قىشتىن كېيىنلا باهار يامغۇرى ياغقاندەك مۆجىزە ئىدى. شۇبهىسىزكى، بۇ مۆجىزە، بۇ يېڭىلىق يوقاقۇنلۇقلارنىڭ غۇرۇرىنى، ئىپتىخارىنى كۆتۈرەتتى. ئۇلارنىڭ هايات يولىنى يەنىمۇ گۈزەللەشتۈرەتتى. ئۇلار ئويلاپ باقمىغان ئۆزگىرىشلەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرەتتى.
ــ يوقاقۇندا دوختۇرخانا بار بولدى.
ــ ئەمدى داۋالىنىش پۇرسىتىگە ئېرىشتۇق!
بۇ ــ بىر ئەۋلاد كىشىلىرىنىڭ يۈرەك تەۋرىشى، قەلب خۇشاللىقى ئىدى. ئۆتمۈشتىكى يوقاقۇندا، هەرقانداق بىر كىشى هېس قىلالمىغان، هېس قىلىشى مۇمكىن بولمىغان بىرخىل تەۋرىش ئىدى. تەبىئەتنىڭ دەهشەتلىك سۇرگۈنىلىرىدە، هايات باغچىسىدىن خازان بولغان مىڭلاپ يوقاقۇنلۇقلار، هېچقاچان هېس قىلىپ يېتەلمىگەن بىر تەۋرىش ئىدى... تۆكۈلۈپ تۇرغان قانلىق تارىخ مۇنداق يېڭى،

مىسلىسىز خەيرخاھلىق ئۇستىدە ھېچقاچان ئادىل ۋە مەڭگۈلۈك يەكۈن چىقىرالمىغانىدى.

مىلادىنىڭ 1898 — 1906 - يىللىرى خانئېرىق زېمىنى تارىخىنىڭ جاراھەتلىك يىللىرىنى باشتىن كەچۈردى.

ۋاباﺀ، ئاغرىق - سىلاق پۈتكۈل خانئېرىقنى، يوقاقۇننى قاپلىدى. ...بەزى كەنتتىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئۆلۈپ كېتىپ، چۆلگە ئايلاندى. بەزى كەنتتىكىلەرنىڭ ئۇچتىن ئىككى قىسمى قىرىلىپ، گۆر كولاش قېينىغا چۈشتى. ھەتتا، بەزىدە پۈتۈن بىر ئائىلە كىشىلىرى ئۆلۈپ كېتىپ، ئۇلارنى كۆمۈشكە ئادەم چىقماي، جەسەتلەر سېسىپ كەتكەن... ئۇ چاغدىكى چىك ئەمەلدارلىرى ئۆز جېنى بىلەن بولۇپ كېتىپ، پۇقرالارنىڭ ئۆلۈپ-تىرىلىشى بىلەن كارى بولمىغان. كىشىلەر كېسەلدىن قېچىپ، يۇرتىنى تاشلاپ كېتىشكەن. ئىگىسىز قالغان مال - چارۋىلار ئاچلىقتىن ئۆلگەن. چۆل قالغان كەنتلەر ھۇۋلاپ، ئېتىز - باغلار ئاق قالغان. ئۆي - ئۈيدە يىغا - زار، چېچىلىپ ياتقان ئالتۇن - كۈمۈشلەرگە ھېچكىم كۆز قىرىنى سالمىغان. ياقا يۇرتتىن كەلگەن سودىگەر - سەييالار مال - مۈلكىنى تاشلاپ قاچقان، گۆر كولاپ ئۇلۇرمىگەنلىكتىن، بىرلەھەتتە 10 — 15 جەسەت قويۇلغان... كىچىككىنە بىر كەنتتە 18 كۈن ئىچىدە 1300 ئادەم ئۆلگەن...

... خوتەندىكى بارلىق تېۋىپلار بىرلىشىپ، چارە قىلغان بولسىمۇ ئۇنۇم ھاسىل قىلالمىغان. چىك ئەمەلدارلىرى قېچىپ كەتكەنلىكتىن، شۇ چاغدىكى شەرئىەت ئاخۇنلىرى دۇئا تەلەپ قىلىشنى توغرا تاپقان. بۇنىڭ بىلەن، مەھەللە - ئۆيلەردە خەتمىقۇرئان قىلىش، زارا-خەتمە ئۆتكۈزۈش، ھەممە كىشىنى قۇرئاننىڭ ئاستىدىن

ئۆتكۈزۈپ، تۆۋە - ئىستىغبار ئېيتتىش، خالىس سادىغا بېرىش، نەزىر - چىراغ ئىشلىرى كۆپەيسىپ كەتكەن...

مانا بۇ ئۆتمۈش. ئۆتمۈشتىكى يوقاقۇن دەل مۇشۇ خىل ھالەتتە، ئېچىنىشلىق كۈنلەرنى باشتىن كەچۈرگەنىدى. بۈگۈنكى كۈندە، ئۆتمۈشتىكى قوغدىنىش، داۋالاش ئۇسۇللىرىن باشقىچە بولغان، پۈتۈن ئىنسانىيەت تارىخى ئېتىراپ قىلىدىغان زور بىر قۇرۇلما — يوقاقۇننى غەمدىن خالاس قىلدى. يوقاقۇن ئەجدادلىرىنىڭ روھىغا ئىلھام بېرىدىغان بۇ يېڭىلىق، پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ، ھەر ساھە ئاممىسى ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك تارماقلىرىنىڭ ئالقىشىغا، ھەدەت بېرىشىگە ئېرىشتى.

لېنتا كېسىش داۋاملىشىۋاتقاندا، بۇيىنىغا سۈرەت ئاپپاراتى، قولىغا خاتىرە تۇتۇۋالغان كۆزەينەكلىك بىر مۇخبىر، كېرەم ئىسمىگە يېپىشىۋالغانىدى:

— سىزنىڭ دوختۇرخانا سېلىش خىيالىڭىز بۇرۇندىنلا بارمىدى؟ ياكى...

— خېلى بۇرۇنلا شۇنداق ئويلىغانىدىم.

— بۇنىڭدا بىرەر سەۋەب بارغۇ دەيمەن؟...

— شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق دېيىشكىمۇ بولىدۇ.

مۇخبىر بىردىنلا جانلىنىپ كەتتى.

— سىز ھەقىقەتەن قالتىس ئادەم ئىكەنسىز، مۇشۇنداق چوڭ ئىشنى قىلغان تۇرۇقلۇق، تىۋزۇكرەك ئىككىي ئېغىز سۆزلەپ بەرمەيسىزغۇ؟

— ھىم، بىز دېھقان خەق، تەكەللۇپ دېگەننى ئانچە ياقتۇرۇپ قالمايمىز... سوربغان سوئالىڭىزغا جاۋاب بېرىشتىن بۇرۇلەك، سۆزلىگۈدەك ئىش يوق!

— دېمەكچى بولغىنىم، سىزنىڭ دوختۇرخانا سېلىشى- ئىزغا سەۋەب بولغان مەلۇم ئامىل بولۇشى مۇمكىن...

— ئامىل؟

كېرەم ئىمىن كۈلۈمسىرىدى، ئۇنىڭ بىۋاكىلىكىدە سادىلىقتىن باشقا، بىرخىل قانائەتسىزلىك، تەخىرسىزلىك تۇيغۇسى ناماياں بولاتتى. ئۇ مۇخبىرغا ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرىش ئۈچۈن گەپنى ئۇچۇقلا باشلىدى:

— دوختۇرخانا سېلىشتىن بۇرۇن، يىلىغا 70—80 دىن ئارتۇق كېسەلنى ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىغا يۆتكەپ داۋالىتىشقا توغرا كەلدى. بەزىدە يېرىم كېچىلەردىمۇ دوختۇرغا چاپاتتىم. دېھقانلارنىڭ قولىدا نەق پۇلى بولمىغاچقا، كۆپىنچىسى «بوتكا دوختۇرلىرى»غا كۆرۈنىدۇ. قارىماققا بۇنداق «ئىركىن داۋالاش پونكىتلىرى» چوڭ دوختۇرخانىلاردىن ئەرزان داۋالايدۇ. ئەمما، شەخسىي تاپاۋەتكە چۈشكەن بۇنداق دوختۇرلارنىڭ كۆپىنچىسى قېنى قىزىل ئالدامچى. ئۇلار ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورا ئورنىدا ئۇيغۇ دورىسى ئىشلىتىپ، ئادەم ئۆلۈش ۋەقەسى كېلىپ چىقسىمۇ، ھېچكىم سۈرۈشتۈرمەيدۇ. چۈنكى ئۇ «كىنىشكىسى بار» دوختۇر — دە! خاتا دىئاگنوز، خاتا داۋالاشتىن، تالاي كىشىلەر ئۆلۈپ كەتتى. ئەمەلىيەتتە، بۇنى، دېھقانلار «تەقدىر»دىن كۆرىدۇ... ئىلگىرى نامراتلار، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغانلار چوڭ — چوڭ دوختۇرخانىلاردا ھەقسىز داۋالىنىپ، پارتىيىنىڭ مېھىر — شەپقىتىنى بىۋاسىتە كۆرەتتى. ھازىر، جاھان ئۇلارنى تونۇمايدۇ. پۇل بولمىسا بىراۋ ئۆلەر ھالەتتە ياتسىمۇ ياتاقتا قويۇل قىلمايدۇ. ئەلۋەتتە، بۇمۇ قائىدە — دە!

مۇخبىر، كۆپنى بىلىدىغان بۇ دېھقاننىڭ ئۇچۇق- يورۇق، سادىدا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. راست... كېرەم

ئىمىن دەۋاتقان ئىشلار جەمئىيەتتە بار. بۇنداق ناچار ئۇسۇللارنى، ئۆلچەمسز «پونكىتلار» نى تەكشۈرۈپ-ئېنىقلاش، بازار قىيابەتنى، جەمئىيەت تەرتىپىنى ھەقىقىي تۈردە ياخشىلاش كېرەك.

— ئاجىزلارغا نىسبەتەن، ھەركەز ئۇرغۇن ياخشى تەدبىرلەرنى تۈزۈپ بەردى. مېنىڭچە، بىرەر ئورۇن ياكى مېنىڭدەك بىر شەخس پۈتۈن جۈڭگودىكى، خوتەندىكى بارلىق ئاجىزلارنى، نامرات، مېيىپلارنى بەختلەندۈرۈپ كېتەلىشى مۇمكىنمۇ؟ پۈتكۈل جەمئىيەت، جۈملىدىن، ۋىلايەتسىمىزدە ئىناۋەتلى بار چوڭ دوختۇرخانىلار مۇ ئۇيلىنىپ كۆرۈشى كېرەك. بىراۋ جان تالىشىۋاتسا، 100 يۈەن تاپشۇرمىغىچە ياتاقتا قوبۇل قىلمىسا... ھەي، قائىدە-تۈزۈم دېگەنمۇ بولۇشى، ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن تۈزۈلۈشى كېرەك — دە! راستىنى دېسەم، بەزىلەر كېسەل ئازابىدىن جان ئۈزسە، يەنە بەزىلەر نامراتلىقتىن ئۆلۈۋاتىدۇ. بۇنىڭغا كىم ئەيىبلىنىك؟

— بۇنىڭ ھەممىسىنى دوختۇرلاردىن كۆرگىلى بولمايدۇ. ئۇلارنىڭمۇ پۇل تېپىش ۋەزىپىسى بار — دە!

— پۇل! مېنىڭچە، پۇل ھەل قىلغۇچ ئامىل ئەمەس، يەنىلا ئادەم ئامىلى بىرىنچى! بەزى ئىشلار ھەقىقەتەن كاللامدىن ئۆتمەيدۇ. ئالدىنقى يىلى قىشتا، بىزنىڭ بۇ يەردە شۇنداق بىر ئىش سادىر بولدى. تېخى ئەمدىلا بۇرۇتى خەت تارتقان بىر ياش ئارمان بىلەن قازا قىلدى. قولى قىسقا، نامرات بولسىمۇ، ئەتىدىن — كەچكىچە تۇگىمەن بىلەن ھەپىلەشتى... بەۋدە جان ئۈزدى...

زىمىستان جۇدۇن تازا تاك — تاكىغا چىققان شۇ كېچىسى كېرەم ئىمىن شېرىن ئۇيقۇدا ياتاتتى. قاق يېرىم كېچە بولغاندا، ئۇنىڭ دەرۋازىسى يېنىك قېقىلدى.

— كىم؟

— مەن، تۈگمەنچى زاھىتئاخۇن.

ئۇلار ئىسسىق ئۆيگە كىرىشتى. بوۋاينىڭ ساقاللىرى قىراۋداپ، تېخىمۇ ئاقىرىپ كەتكەنىدى. سوغۇقتىن تۈگۈلۈپ قالغان گەۋدىسى ھېلىلا يېقىلىپ چۈشىدىغاندەك تىترەيتتى. ئۇ يىغلامسىراپ تۇرۇپ سۆزلەيتتى:

— ئىككى كۈن بولدى. ئوغلۇم تۈگمەندە يېقىلىپ چۈشۈۋىدى. ھارۋىغا سېلىپ، ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىغا ئېلىپ بارسام، ياتاقتا ئالمىدى.

— نېمە كېسەل ئىكەن؟

— شوك دېگەندەك قىلدىشتى. بىچارە، قۇرۇق قاق شالغا ئوخشىشىپ قالدى. يېنىمدا پەقەت 30 يۈەنلا پۇلۇم بار ئىكەن، قانچە يالۋۇرسامۇ، 24 سائەتكىچە داۋالىمساق، دورا كار قىلمايدۇ، شۇڭا، دەرھال 200 يۈەن تاپشۇرۇڭ، دېدى، بۇ كېچىدەنەدىنمۇ پۇل تاپارمەن، بىر تاللا ئوغلۇم قېلىۋىدى...

بوۋاينىڭ كۆزىدىن بوراندەك ياش قۇيۇلدى. ئۇنىڭ ھالىتى، ھەقىقەتەن ئېچىنىشلىق، ھەسرەتلىك ئىدى. بۇنىڭدىن نەچچە ئون يىللار بۇرۇنقى قارلىق سەھەردە چوڭ ئوغلىنىڭ جەسىتىنى كۆتۈرۈپ ماڭغاندىمۇ، بۇنچىلىك ئازابلانمىغان، ياش تۆكمىگەنىدى. مىسكىن، ئاچچىق تارىخنىڭ قايتىلىنىشىنى، جوڭگودىكى نەچچە يۈز مىليون ئاتا-كۆڭلىگە سىغدۇرالمىغىنىدەك، 20 نەچچە يىل كېيىنكى بۇگۈنكى كۈندە، ئۇ ئۆز پەرزەنتىدىن ئايرىلىشنى ھەرگىز خالىمايتتى.

كېرەم ئىمىن دەرھال يولغا چىقتى. ھېلىمۇ ياخشى، توختاخۇن يېتىشتىن بۇرۇن جىپ ماشىنىنىڭ باكىغا ماينى لىق قاچىلاپ قويغانىدى.

— بالام بولالمىدى، كۆزىنىڭ قارىغىمۇ كەينىگە تارتىپ كەتتى... شۇنداقتىمۇ دوختۇرلار بىر ئامال قىلار...

بۇۋاي ماشىنىدا ئولتۇرۇپ، شەھەرگە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى سەزمىگەن هالدا، كېرەم ئىمىنگە رەھمەت ئېيتاتتى. كېسەلدىن بىر خىل ئۆتكۈر پۇراق تارقىلىۋاتقانلىقىغا قارىماي، بالىسىنى چاقىراتتى. بېشىنى يۆلەپ تۇرۇپ، تىزىغا ئالاتتى.

— ئىش بۇنىڭ بىلەن تۈگىمىدى، — كېرەم ئىمىن مۇخبىرنىڭ ئويچان كۆزلىرىگە قاراپ، سۆزىنى داۋام قىلدى، — بۇۋايغا ئىچىم ئاغرىدى. يېنىمدىن 200 يۇەن چىقىرىپ بارلىق رەسمىيەتلەرنى بېجىردىم، دوختۇرلار پۇلنى كۆرۈشى بىلەن ماشىنا ئادەمدەك تېز هەرىكەتلىنىپ كەتتى... ئەپسۇس، بۇۋاينىڭ ئوغلى قۇتۇلدۇرۇش باسقۇچىدىن ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەچكە، ئەتىسى جان ئۈزدى. يولداش مۇخبىر، سىز ئويلاپ كۆرۈڭ، بىرسى ئۆلۈۋاتسا، هايات قىل ئۈستىدە تۇرۇۋاتسا، دوختۇرلار «100 يۇەن تۆلە» دەپ ياتاقتا ئالمىسا، بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك؟ دەل ئاشۇ ئىش كاللامغا قاتتىق تەسىر قىلدى. سەۋەب مانا شۇ!

— سىز كەنتكە، باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپ سېلىپ بەردىڭىز، يەنە بۇ دوختۇرخانىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈردىڭىز. بۇ جەريانىدا بەلكىم قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلگەنسىز؟

— قىيىنچىلىق — ئۇزۇن زامانلاردىن بېرى بىزنى نامرات قالدۇرغان نەرسە دەل مۇشۇ، بۇگۈنكى كۈندە، قىيىنچىلىقتىن قورقساڭ، هېچ ئىشنى باشقا ئاچقالمايسەن... ناهايىتى، يىللىق كىرىمىدىن سىرت، بەش-ئالتە پارچە گىلەمنى ساتتىم، جەمئىي 180 مىڭ يۇەن مەبلەغ بىلەن پۈتتۈردۇم. يېقىندا، ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى

100 مىڭ يۇەنلىك داۋالاش ئۇسكۇنىسى بەردى. ئون كىشىلىك بىر جەپ ماشىنىنى يۇقىرىدىن دوختۇرخانىغا تەقدىم قىلدى. بۇنىڭ بىلەن شەھەردىن دورا يۆتكەش، دوختۇر ـ سېستىرالارنى توشۇش، شەھەرگە ئېغىر كېسەل لەرنى ۋاقتىدا ئاپىرىش ئىشلىرىمىز ھەل بولدى. راستىنى ئېيتسام، ھەممىنى ئۆز كۆزىڭىز بىلەن كۆردىڭىز. مەن، ئۆزۈمنىڭ يالغۇز ئەمەسلىكىمنى، پار- تىيە، ھۆكۈمەت ماڭا يۆلەك بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىۋاتىمەن.

ـــ سىزگە چۈشۈر تەشەككۈر ئېيتىمەن. سىز خەلققە بەخت يارىتىڭىز.

مۇخبىرنىڭ ھاياجانلىق سۆزلىرى ... گېزىت، رادىئو، تېلېۋىزور ئېكرانلىرىدا خېلى كۈنلەرگىچە ياڭرىدى. ئۆتكۈر قەلەم، قاينىق تۇيغۇ ئاستىدا، يوقاقۇنىڭ دەۋرگە خاس يېڭى قىياپىتى نامايان بولدى.

يوقاقۇندا ـــ يېڭى بىر ھايات باشلاندى. ئون نەچچە كىشىلىك داۋالاش قوشۇنى ـــ كۆلىمى 400 كۋادرات مېتردىن كۆپ بولغان يېشىل قورۇنى ھاياتىي كۈچكە ئىگە قىلدى. ئوپېراتسىيە ئۆيى، رېنتگېنخانا، ئېلېكتروكاردىئوگرامما ئۆيى، بەش ئەزا بۆلۈمى، 40 كارىۋاتلىق بالىنىست قورۇ ئۇچىنى جانلىق كارتىنىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى. دوختۇرخانا قۇرۇلۇپ بىر يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە، ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش، ساقلىقنى ساقلاش، باشلانغۇچ دەرە- جىدىكى سەھىيە ـ سالامەتلىكىنى ئاسراش، كېسەل كۈتۈش، پەرۋىش قىلىش جەھەتتىن زور نەتىجىلەر بارلىققا كەلدى. بىر يىل ئىچىدە، 4936 ئادەم ئامبۇلا- تورىيىدە، 419 نەپەر ئادەم بالىنستقا يېتىپ داۋالاندى. 15 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىنىپ، دوختۇرخانىنىڭ تۈك

تارقىتىش، جاھازلاشتۇرۇش، كۆكەرتىش، گۈزەللەشتۈرۈش، يېقىلغۇ مەسىلىلىرى ھەل قىلىندى. كېرەم ئىمىن ياتاق ئالدىدىكى گۈلتاش ئۈچۈن يەنە 2000 يۈەن، دوختۇرخانا پاسىل تېمى ئۈچۈن 13 مىڭ 500 يۈەن چىقىم قىلدى.

قەھرىمۇ، مېھرىمۇ بار ئاتا!

يەلكىسى يادەك كەڭ، ئوتتۇرا بوي، سوزۇنچاق يۈزلۈك ئىمىن ھاجىم ئۇلارنى ئىشىك ئالدىدا كۈتۈۋالدى:

— ياخشى كېلىپسىز، — ئۇ ئۇستىبېشى ئادەتتىكىچىلا كىيىنىۋالغان مۇخبىرغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى، — بۇ، بىزنىڭ ئۆي، كېلىڭ، ئۇكا، ئۆزىڭىزنى نەدىن سورايمىز؟

— يىراقتىن، خېلى يىراق بىر جايدىن كەلدىم.

— خوش، ئۇرۇمچىدىن دەڭ! چوڭ شەھىردىن كېلىپسىز، قالتىس ئىش قىپسىز!

ھاجىم، يوقاقۇننىڭ مويسېپتى، كونىسى، پىشقان، تاۋلانغان ئاقساقىل ئىدى. سەھرا كىشىلىرىگە خاس ئادەتچە، ساددا كىيىنگەن، ساپ دىل، تۇز، سەمىمىي ئادەم ئىدى. 92 باھار، ياز، 92 كۈز ۋە قىشنى ئۆزاتقان تەمەن قارىچۆتلىرى باللارنىڭكىدەك يېقىملىق چاقناپ تۇراتتى.

مۇخبىر ھاياجانلىق تەسىراتلىرىنى يوشۇرالماي، ھۆرمەت نەزىرى بىلەن ئۇنىڭغا قارىدى. شۇ، دەل ئۆزى، نەچچە كۈن ئىلگىرى ئۆزۈنغا سوزۇلغان تال بوستانلىق يولىدا ئۇلار ئۇچرىشىپ ئۆتكەن. قارىدەك سەللە، تەككىدە ئۆسكىلەك قاش ئاستىدىكى بىر جۈپ نۇر، تېتىكلىك ھەم

جۇشقۇنلۇقتىن دېرەك بېرىپ تۇرغان ئاشۇ بىر جۈپ قارا چۇق، ئۇنىڭغا كۈلۈمسىرىگەن، «كۆزەتكۈچى» شۇ چاغدىلا، بۇنى بايقىۋالغانىدى. بىمالال قول سېلىشلىرى، گۈس-گۈس دەسسەشلىرى ئۇنىڭ كېرەم ئىمىنىڭ دادىسى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ قويغانىدى. مانا ئەمدى بۇ چۈشەنچە، رېئاللىق ئارقىلىق «ھەقىقەت»كە ئايلانىدى.

جۈلالىنىپ تۇرغان كۆز، پىچاقنىڭ قىنىدەك بۆرتۈپ چىققان قاشلار، كەڭ پەنجىلىك تاپان، ئۇزۇن ھەم مىسىتەك پارقىراق قوللار كېرەم ئىمىنىڭ ۋۇجۇدىغا سىما بولۇپ تۇراتتى.

مىللەتنىڭ، ۋەتەننىڭ ئىپتىخارىنى قاتارغا قاتقان كىشى، سەھرا ئادىمى مۇشۇ ئىكەن-دە!

مۇخبىر ھويلىغا كىردى. ياسالغىنىغا تۆت-بەش يىللار بولغان بۇ ئىمارەت ئاسمانغا تاقاشقۇدەك ھەشەمەتلىك بولمىسىمۇ، يېزىغا خاس پاسوندا، دېھقانغا ئوخشاش ئىسسىق، مېھمانلىك كۆرۈنەتتى. ئوتتۇرىدا چوڭ ئايۋان، ئىككى يانداپ مېھمانخانا ۋە تۇرالغۇ ئۆي، ھويلا سەيناسى، پەش، تال-باراڭ بىلەن يېپىلغان، پاك-پاكىز سۈپۈرۈلگەن سۇپىغا، قۇياشنىڭ ئالتۇن تەڭگىلىرى شۇڭغۇغانىدى.

يېزا ھاياتىغا نەزەر سالغاندا، بۇ يەرنى ئادەم دېگۈزى دەپ ئاتاشقا بولاتتى. مېھمانخانا ئالدىدىكى چوڭ سۇپىدا ئەتلەس كۆڭلەك كىيىۋالغان بىر جۈپ قىز، چوڭ ياشلىق ئىككى ئايال چۈنق بىلەن ئاق بۇلۇتتەك قوي يۇڭىنى ساۋاپ ئۈلتۈراتتى. ئۇلارنىڭ ئەترايىدا، پەگاھدا، قورساقلىرى يالتىڭاچ، يالاڭباشتاق، يالاڭغىداق بولۇۋالغان يېزا بالىلىرى چۇرقىرىشاتتى. بىرىنىڭ قولىدا

پىشۇرۇلغان كۆكباش، بىر سىنىڭ قولىدا قوغۇن، بىر سىنىڭىدە ئامۇت...

— بوۋا، بوۋا، مېنى سۆيۈپ قوي، — بالىلار ھاجىمىنىڭ ئالدىغا تەڭلا يوپۇرۇلۇپ كېلىشتى. ئېگىشىپلا قول سوزۇپ، ھەممىدىن كىچىك، تېخى ئەمدىلا ئايىغى چىققان پوسىمىلاقتىنا بىر قىزنى قۇچىقىغا ئالدى ۋە باشقىلارغا يالغاندىن ئاچچىقلاندى.

— ماڭ، ماڭ، ئەپلاتىلار، بېرىپ ئويۇنۇڭنى ئويناش!

دەل شۇ چاغدا، ئوتتۇرا بوي، ئاق سېمىز، كۆزلىرى چوڭ كەلگەن بىر چوكان ئىشىكتىن كىردى. بۇ ھاجىمنىڭ ئايالى، تېخى بىر نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا ئېلىۋالغان ھەمراھسى ئىدى. ئايال چۈمپەل تارتىۋالغان بولۇپ، پەقەت كۆزلىرى، يۈزىنىڭ ئوستۇن قىسمىلا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ مېھمان بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن، مېھمانخانا ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

ھويلا ئىچى بىردەمدىلا پاتمپاراق بولۇپ كەتتى. بويى تامدەك ئېگىز، سېمىزلىكتىن بەدىنىنىڭ ھەممە يېرى دولقۇنلاپ چايقىلىپ تۇرىدىغان بىر توپ قوي پادىسى ھويلىغا كىردى. ھاجىم قويلارنى كۆرۈپ، چاقماقنىڭ بىلەن ئورىدىن تۇردى، ئاندىن مېھمانغا قاراپ:

— قاراڭ، ئۆمرۈمدە تاپقان - تەرگىنىم مۇشۇ، تېخى يېقىندىلا ئالتاي تەرەپتىن كەلتۈردۈم. جەمئىي 160 تۇياق نەسىلىنىڭ قوي. 4000 يۈەن خەجلىدىم... بىر نەچچە كۈن بولدى، ئوت يېمەس، سۇ ئىچمەس بولۇۋالدى. مانا ئەمدى كالپۇكلىرى خېمىردەك ئىشىپ كەتتى بۇ جانىۋارلىنىڭ، — دېدى.

هاجىم خىسلەتلىك ئادەم ئىدى. ھەممە ئىشنى ئۆزى قىلاتتى. ھەر بىر ئىغىز سۆزىدىن ھېكمەت تاماتتى. ئۇيىراقتىن كەلگەن بىر مۇخبىر نىڭ ئۆزىگەقاراپ ئولتۇرغىنىنى ئېسىدىن چىقىرىپ، ھويلىنىڭ جەنۇبىدىكى باغنى بويلاپ قوتانغا كەتتى. ئايالار ۋە بالىلار بولسا پەرۋايى پەلەك، مۇخبىرغا قارار كۆزى يوق، ئۆز ئىشى، ئۆز پارىكى بىلەن مەشغۇل ئىدى.

ئۇ ئوڭايسىزلاندى. كىشىلەر بېيىغاندا مۇشۇنداق بىنەزەر، ھاكاۋۇر بولۇپ قالامدىغاندۇ؟...

ئۇ ئۆزىدىكى ئوڭايسىزلىقنى بېسىش ئۈچۈن ھويلىدىكى چىغ ئۇستىدە باش كۆتۈرمەي گۈل چېكىۋاتقان ئەكىسى ياشتىن سورىدى:

— سىلەر، ھاجىمنىڭ شاگىرتلىرىمۇ؟

— ياق، بىز ھۇنەرۋەن، كەسىپچى.

مۇخبىرنىڭ قىزىللىقى يۈزىگە تەپتى. دەرد ئۈستىگە دەرد، دېگەن مۇشۇ بولسا كېرەك. ھاجىم بۇرۇن جۇۋازچى، ھازىر قاساپ تۇرسا، بۇلار قانداقمۇ ئۇستاشاگىرتلىق مۇناسىۋىتى بولسۇن؟

ھېلىمۇ ياخشى، جاۋاب بەرگەن يىگىت بېشىنى كۆتۈرمىدى. مۇبادا، بۇ «ساۋاتسىز» مۇخبىرغا قاراپ سالغان بولسا، نېمە قىلار ئىدىكىن؟

سەزگۈر قىزلار، ئايالار پىخىلداپ كۈلۈشتى. بايا-تىن بېرى جېنىنى ئىچىگە سىغماي ئۈينىۋاتقان بالىلارمۇ مۇخبىر نىڭ باش-ئايىغىغا يېڭىباشتىن سەپسېلىشتى. ھۇنەرۋەن ھەققىدىكى ئەقەللىي سەزگۈ سەبىي بالىلارغا چۈشىنىشلىك ئىدى. ئۇلار كۈلۈشتى، كۈلكە ئارقىلىق مەسخىرە قىلىشتى.

مۇخبىر لام - جىم دېمىدى، كىگىزچى ئۇستىلار بىلەن بولۇپ كەتتى.

— ساقلاپ قالدىلا، ئۇكام.

بوۋاي ئىككى بىلىكى تۇرۇلگەن، ئاق يەكتەكنىڭ پەشلىرى بېلىگە قىستۇرۇلغان ھالدا ھويلىغا قايتىپ چىقتى. ئاندىن ياغ يۇقى قوللىرىنى پاكىز يۇدى.

— بۇ يەرنىڭ ھاۋاسى، سۇيى خىل كەلمىدى. ئەبەگارلار ئەمدى جاجىسىنى تاپتى. ئاچچىق ياغ بىلەن ئېغىز-بۇرنىنى ياغلاپ قويدۇم. ئىككى كۈندىلا سەللىمازا ئوڭشىلىپ قالمىدۇ.

ئۇ ھويلىدا قاراپ تۇرغان كىچىك نەۋرىسىنى قۇچاقلا ئالدى - دە، مۇخبىرنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى:

— خوش مەندىن سوراىدىغانىنى سوراۋەرسىلە؟

— كېرەمئاخۇن تۇغرىسىدا بەرنەرسە دەپ بېرەسىلە، خاتىرىلەۋالسام.

— ھىم، دەپ بەرسەم بېرەي، لېكىن خاتىرىلىگۈچىلىكى يوق. بىزنىڭ بۇ بالىمىز شۇنداق تۇز ئادەم بولدى. كىچىكىدە ئانىسى قازا قىلىپ كېتىپ ماڭا ئېجىل بولۇپ قالغانىدى. كوپېراتسىيە ۋاقتىدا ماڭا ئەگىشىپ جۇۋاز ھەيدىدى. قۇمقايغاندا بوز يەر ئاچتى. كېيىن خەقنىڭ دۇئاسىنى ئالدى. كىنوچىلىق قىلىپ يۈرەتتى. ھۆددىگەرلىك يولغا قويۇلغاندا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. كېيىن كۆۋرۈك سالدى، مەكتەپ، دوختۇرخانا سالدى. قولىغا پۇل كىرىۋىدى، مانا ئەمدى ئۆيدە يوق، نەلەردە يۈرىدىكىن، دوربىغمۇ تېپىلماس بولۇپ كەتتى.

— ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇمچىدە كۆرۈشكەنىدىم، يېقىندا قايتقان.

— هەي، بىزنىڭ ئۇ بالىلىرىزە، شۇنداق تۇز ئادەم بولدى، پۇل تاپتىڭ، يۇز - ئابرويۇڭغۇ، ئۆي - بىساتىڭغۇ يەتكۈچە بار. ھەممە يەردە شاھالدەك ئەگىپ يۈرگۈچە، خوتۇن - بالىلىرىڭ بىللەن بىللە ئۆيۈڭدە پۈتۈڭنى ئۇزۇن سۇنۇپ ياتساڭ، بەرەر كۈن بولسىمۇ ئارام خۇدا ئۆتسەڭ بولماسمۇ دەپ نەسىھەت قىلدىم، هەي، ئۇ ئاڭ لايىتتىمۇ. تازا بىغەرەز - دە، ئالتە پاتمان ماشىنىنى يىغىۋالىپ نېمە قىلمدۇ!

— ۋوي، سۆزلەپلا كەتتىلىغۇ، بەرەر پىيالە چاي قۇيمايي؟!

روپاچ ئايالنىڭ «تەنبىھلىرى»دىن ھاجىم دىككىدە ئايىغقا تۇردى. ئۆگزىگە قويۇلغان شوتىدىن مۇشۇكتەك پىلدىرلاپ چىقىپ كەتتى. ھەش - پەش دېگۈچە بىر ئېتەك ئاموتنى كۆتۈرۈپ چۇشتى.

— خوتۇن، چاي، چاي دەپ قاپسىلە، بۇنىڭدىنمۇ ياخشى چاي بارمۇ؟ مېھمان، ئالسىلا تارتىنماي، ئاموت دېگەن غىچلا قۇۋۋەت.

ئۇلار خوشلاشتى. ھاجىم مۇخسىرنىڭ تەكەللۇپلىرىغا ئۇنىماي، داستىخاندىكى ئاموتلارنى سومكىغا سېلىپ بەردى ۋە دەرۋازا ئالدىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى.

قاق سەھەر، يوقاقۇنىڭ خورازلىرى يېڭى تاڭنى كۈتۈۋالماقتا. سەھەرنىڭ ئۆزىگە خاس غۇر - غۇر شامىلى، كېچىدىن بېرى غەپلەت ئۇيقۇسىغا پاتقان مۇخبىرنىڭ چېكە چاچلىرىنىيەلپۈپ ئۆتتى. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ، ئايۇانغا سەپسالدى. كېرەم ئىسمىن ياتقان يەر بوش، ئۇ ئاللىقاچان تۇرۇپ كەتكەنىدى.

— تۇغرا، ئاخشام بىز بورانچى دەريا سىنى، دەريانىڭ قىرىق شەپەق ئاستىدىكى مەنزىرىسىنى كۆرۈشنى

كېلىشكەن، ئەجەبا، بۇ باينىڭ شەپىسىزلا چىقىپ كەتكىنى نىمىسى؟

يوقاقۇنىنى ئىككى قىرغاقتا ئايرىپ تۇرىدىغان توپىلىق يول سەھەر شاۋقۇنىغا تولغىنىدى. كېرەم ئىمىن يالاڭغىداق، مايكىچان، يولنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا نېمىگىدۇر قاراپ تۇراتتى.

— ياخشى تۇرۇپسىز مۇ!

ئۇ خۇش-خۇي ھالدا مۇخبىرىدىن ئامانلىق سورىدى:

— ياخشى تۇردۇم، لېكىن قاتتىق ئۇخلاپ قاپتىمەن.

— ھېچقىسى يوق، شەھەرلىك دېگەن سائەت سترېلكىسىغا بەتلەگلىك تۇرسا.

كېرەم ئىمىن كۈلۈمسىرىدى.

ئۇلار بورانچى دەريا سىغا قاراپ ماڭدى. ھاجىم يول بويىدىكى ياڭاق ئاستىدا يېڭىلا سويۇلغان بەش ئېرىكنىڭ گۆشىنى ھارۋىغا بېسىۋاتاتتى. ئۇ ئوغلىنى كۆرۈپ، قولىدىكى ئىشنى توختاتتى. خۇددى يات ئادەمدەكلا تۇزلا كۆرۈشتى.

— بازارغا مېڭىپسەن - دە!

ھاجىم بېشىنى يېنىك لەڭشىتىش بىلەن جاۋاب بەردى.

— كەل، ماۋۇنى پىشۇرۇپ يە!

ھاجىم لىغىرلاپ تۇرغان بىر سان گۆشنى كېسىپلا ئوغلىغا سۇندى. كېرەم ئىمىن پەرۋاسىز ھالدا رەت قىلدى:

— قويغىنا، دادا، ئامىنەخان بالىستتا بالىغا قارايدۇ، بۇ بىر نېمىنى كىم پىشۇرۇپ بېرىدۇ؟ بىز دەريا تەرەپكە بېرىپ كېلەيلى، ساڭا ئاقىيول بولسۇن. سوداڭ ئەن كەتسۇن!

ئۇلار خوشلىشىپ ئانچە ئۇزىمايلا كېرەم ئىمىن بىر-نەرسىنى ئەسكە ئالدى:

— ھە راست، دادا، قويلىرىڭ ئوت يېدىمۇ؟

— يېدى، كېچىچە ئىككى ئادەم ئوت سېلىپ ئولىگۈر-تەلمىدۇق. بالانى يەيدىغانلاردىن ئوخشايدۇ.

— بوپتۇ، يېگىنى ياخشى.

— توختىغىنا، بىرەم توختاپ تۇر.

ھاجىم ئىككى تاقلاپلا ھويلىسىدىن بىر ئېتەك ئالما ئاچقىتى. ئەقىللىق بوۋاي بالىسىنىڭ مېۋە-چېۋىگە قەۋەتلا ئامراق ئىكەنلىكىنى ھېچقاچان ئېسىدىن چىقار-مايتتى. كېرەم ئىمىن ئاشۇ قەھەتچىلىك يىللىرىدىمۇ، ھەپتىلەپ-كۈنلەپ مېۋە-چېۋە بىلەن ئۆرە تۇرغان. ھالا بۇگۈنكى كۈندە، نېمە يەي، نېمە كىيەي دېسە شۇ بار. توققۇزى تەل ئائىلىنىڭ «خوجىسى» بولغاندا، تۇرمۇشنىڭ تەمىنى قانداق تېتىش كېرەك؟ ئۇنىڭ يالاڭغىداق تاپانلىرى پەقەت توپلىق يولدىلا راھەتلىنىدۇ. ئۇنىڭ تېنى مېۋە-چېۋە، قوناق تامىقى بىلەن بۆلەكچىلا ھۇزۇر-لىنىدۇ. بۇ ئۇنىڭدىكى چىن، ھەقىقىي، تەبىئىي كەيپىيات. ئۆزگەرتىش، يوشۇرۇن ساقلاش مۇمكىن بولمايدىغان دېققانچە خۇسۇسىيەت!

ئۇ قەزىل ياقۇتتەك جىلۋىلىنىپ تۇرغان مېۋىلىك پايانداز ئۈستىدە مېڭىپ باققان، كىشىنىڭ ئەقلىنى لال قىلىدىغان خان سارايىنىڭ مەرمەر پەشتاقلىرىدا، خان قەسىرىدە، ئالتۇن-تەختە ئالدىدا، سەرخىل گۈللەر بە-لەن تولغان باغىغا ئېرىملەردە نەچچە، نەچچەرەت ماڭغان. ئىسمىنى بىلىپ بولمايدىغان كاتتا رېستۇرانلاردا رەڭلىك ئۈستەللەردە غىزالانغان. كۆزىيەتكۈسىز ئېگىز ئىمارەتلەردە لۆم-لۆم كارىۋات ئۈستىدە ئۇيقۇنىڭ راھىتىنى كۆرگەن.

ھەشەمەتلىك كوچىلاردا، ئەينەكتەك جۇلالاپ تۇرىدىغان دېڭىز بويلىرىدا، تاغ، ئېدىر، قېيىنزارلىقلاردا، جاھان كۆرگەن. كاتتا رەھبەرلەر، جاماھەت ئەربابلىرى بىلەن يۈزمۇ يۈز كۆرۈشۈش پۈرسىتىگە ئېرىشكەن. ئەمما ئۇنىڭ نەزەردە ئۆزى دەسسەپ تۇرغان مۇقەددەس تۇپراقتىن ئەزىز نەرسە يوق. ئۇ كۆرگەن، بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ئاجايىپ كەچمىشلەر گۈزەل بىر چۆش، تاتلىق بىر خىيالدىن ھالقىپ كېتەلمىگىنى يوق. ئۇنىڭ ئەسلەيدىغىنى، كۆز ئالدىغا كەلگۈچە سېغىنىدىغىنى يەنىلا بورانچى دەريا سى، قىزىل شەپەق ئاستىدا جىلۋىلىنىپ تۇرغان گۈزەل قىرغاق، سېرىق توپىلىق يول، دىماغقا، مېڭە ھوسۇلىنىڭ خۇشھىدى تېگىپ تۇرىدىغان ئالتۇن تۇپراق، جۇۋازخانا، قۇمقا يىغان كېچىلىرى... ئۇنىڭ ھۇزۇرلىنىدىغىنى، قازاندا پىتىرقلاپ قاينىپ تۇرىدىغان ئالتۇن رەڭلىك غىزا، تارىخىي نېمەت! ... يالاڭ ئىداق يۈرگەن سەبىي چاغلار!

ئۇ بورانچى دەريا سىنىڭ سۈيىنى نەچچە يۈز قېتىملاپ ئىچۈملاپ ئىچكەن، يۇمشاق، نەمخۇش بېزا يولىدا قېتىغىنچە ئويناغان، مۇنبەت ئېتىزلارغا باغرىنى يېقىپ، قېنىپ - قېنىپ ئۇخلىغان. سەھرانىڭ ساپ ھاۋاسىنى ئانا سۈتىدەك ھالاللاپ سۈمۈرگەن، سۇ كېچىپ، باھارنى كۈز بىلەن، كېچىنى كۈندۈز بىلەن ئۇلىغان. باھاردىكى كۈچلۈك بوران، تۇمۇزدىكى تىنچىق ئاپتاپ، كۈزدىكى ئالتۇن كارتىنا، قىشتىكى قارلىق دالا. ئۇنىڭ ھەربىر ھايات قەدىمگە، تۇرمۇش مەنتىقىسىگە، ھەتتا ئېچكى ھۇجەيرىسىگىچە سىڭىپ كىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىر تەن، بىر جانغا ئايلانغان. شۇنداق ئىكەن، ئۆز يېزىسىنى، يېزا يوللىرىنى ۋە ئۇنىڭ ھايات شاۋقۇنىنى قاندا قمۇ ئۇنتۇپ كېتەلمەسۇن؟ ئۇنى بۇگۈنكىدەك شۆھرەتكە، بايلىققا، ئېمتىيازغا

ئېردىشتۇرگىنى، چوڭ شەھەرلەرگە، مۇھىم رەھبەرلەر ئالـ
دىغا ئېلىپ بارغىنى ... دەل مۇشۇ يېرى، سەھرادىكى
داغدام يۈل، دەريا ۋە قىزىل قىرغاقتۇ؟! دەل مۇشۇ كىنـ
دىك قېنى تۆكۈلگەن قەدىرلىك مۇھىتتۇ؟!

مۇخبىر خىيالدىن ئويغاندى. ئىمىن ھاجىم بىرئېتەك
ئالمىنى ئۇنىڭغا سۇنۇۋاتاتتى. كېرەم ئىمىن بولسا بەھۇـ
زۇر ئالما يېۋاتاتتى:

— قاراڭ، بۇ يۇرتىمىزنىڭ سۈت ئالمىسى. ئۆزى
كىچىك بولغىنى بىلەن نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇشتا بۇنىڭـ
دەك شىپالىق دورىنى تاپماق تەس. ئېلىڭ، كۆپرەكيەڭ.

— يولداش، تارتىنماي ئېلىڭ، ئۇرۇمچى دېگەـن
ساپلا زاۋۇت ماكانلاشقان جاي. تۇرخۇندىن ئىس پۇرـ
كۇپ تۇرغاچقا ساپ ھاۋانى تاپماق تەس ... بىزنىڭ
خوتەنگە كېلىپ نەپەس يولىنى راۋانلاشتۇرغانلا، سىزلا
ئەمەس ... ئېلىڭ، تارتىنماي يېۋېرىڭ!

كېرەم ئىمىن چاقچاق قىلىۋاتاتتى. بۇ چاقچاقتا ئۇـ
نىڭ سەممىي، ساددا مىجەزى سىڭدۈرۈلگەندىن سىرت،
يەنە، ئۆز ئاتىسىغا ۋە مۇخبىرغا بولغان قېرىنداشلىق،
ئاتا ـ بالىلىق مېھرى چوڭقۇر سىڭگەندى.

ھاجىم ئۇلارنىڭ ئىزنى بويلاپ، خېلى يەرگىچە بارـ
دى. شۇ تاپ ئۇ ئالما ئەمەس، ساپ ۋە سەممىي ھېسـ
سىياتنى، ئوتلۇق مېھرىنى سۇنۇۋاتاتتى. قەلبىدىكى ئىپـ
تىخارلىق تۇيغۇسىنىڭ يارقىن سىماسىنى تاپشۇرۇۋاتاتتى.
ئانا سۈتىدەك پاك، غۇبارسىز، تاتلىق بىر سېزىمنى ئاتا
قىلىۋاتاتتى.

بۇ، ئاتا ـ بالىلىق مۇھەببەت ئىنسان تۇيغۇسىنىڭ
يۈكسەك پەللىسى ئىدى. بۇنداق تۇيغۇ، كۆپ ھاللاردا
ئۇزاق مۇددەتلىك ھارغىنلىقتىن كېيىن پەيدا بولىدىغان

كۆچلۈك شىجائەتكە ئوخشىمىپ كېتەتتى. بەزىدە، مۇنداق تۈيغۇدىن تاغدەك جەسۇر، ئىرادىلىك كىشىلەرمۇ ئېرىپ كېتىدۇ. ئاتا - بالا ئۆچۈن تېخىمۇ شۇنداق، ھايا جانلىنىشقا، پەخىرلىنىشكە تېگىشلىك مىنۇتلار ئىدى.

بوۋاي ھېلىمۇ ئۇلارغا ئەگىشىپ كېلەتتى. بورانچى دەريا سىغا قاراپ سىلجىۋاتقان ئوغلىغا يېنىش - يېنىشلاپ قارىغىنىچە ئىللىق كۈلۈمسىرەيتتى. مۇشۇنداق سېخىي، ئوچۇق - يورۇق، ئاق كۆڭۈل ئوغلىنىڭ بولغانلىقىدىن چەكسىز پەخىرلىنەتتى، سۆيۈنەتتى، بەشى ئاسمانغا تاقىشاتتى.

ئەمدى تولۇق چۈشەنچە ھاسىل قىلىشقا بولىدۇكى، بوۋاينىڭ تۇنۇگۈنكى «تاپا - تەنلىرى»، ۋايسا شلىرى ئۆز ئوغلىغا بولغان كۆچلۈك ئېتىقادىنىڭ، سادا قەتمەنلىكىنىڭ ئىپادىسى، ئاتىلىق مېھرىنىڭ شاھىتى ئىكەن! قەھرىمۇ، مېھرىمۇ بار بۇيۇك ئاتىنىڭ مېھرىبانلىقى، مېھرى-مۇھەببەتنىڭ جۇدۇن ئىچىدە چېچىلىشى، ئوت ئىچىدە تۆرىشى ئىكەن. بۇ نەقەدەر پاك، نەقەدەر ئۇلۇغ ئەقىدە ۋە ئۇلۇغ كۆيۈنۈش.. ھە!

ئۈزۈن يوللار...

گىزىت خەۋىرى:

شەھەر ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ۋە يېزا ئىگىلىكىنىڭ گۈللىنىشىگە ئەگىشىپ، ئاپتونوم رايون تەۋەسىدە، يەككە تىرانسپورت ئىشلىرى تېز تەرەققىي قىلماقتا. ئالاقىدار تارماقلارنىڭ ستاتىستىكا قىلىپ كۆرسۈشچە: ھازىر

ئاپتونوم رايون بويىچە. ماتورلۇق قاتناش تراڭسپورتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان كەسپىي ئائىلىلەر سانى 9528 دىن ئېشىپ كەتكەن. بۇنىڭ ئىچىدە، يۈك ئاپتوموبىلى بىلەن تراڭسپورت قىلىدىغان كەسپىي ئائىلە 3180 دىن ئاشقان. يەككە تراڭسپورت كەسپىي ئائىلىلىرى. ئاپتونوم رايون قاتناش، ـ تراڭسپورت ئىشلىرىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تراڭسپورت كەسىپىنىڭ مۇھىم تۈلۈقلىمىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن، تىياڭشانىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىدا يۈك يۆتكەش، يولۇچى توشۇش، شەھەر ـ يېزا، نامىيە ـ شەھەرلەرنىڭ تاۋار ئوبوروتى، بازار رىقابەتنى جانلاندۇرۇشتا پائال رول ئويناماقتا. ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش نازارىتى دەسلەپكى قەدەمدە يەككە تراڭسپورت ئائىلىلىرىگە 300 دىن ئارتۇق يۈك ئاپتوموبىلى سېتىپ بەردى. 32 قاتار كۇرس ئېچىپ 2790 دىن ئارتۇق شوپۇر تەربىيىلەپ بەردى. بۇ، يەككە تراڭسپورت تىجارىتىنىڭ پارلاق ئىستىقبالىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان مۇھىم پاكىت!

1992 ـ يىلى ئاۋغۇست ئايلىرى، يوقاتقۇن بەدىئىي بىر يېشىل تۆشەككە ئايلانغانىدى. ئېتىز ـ ئېرىقلاردىن، يول بويلىرىدىن، سەھرانىڭ ئۆزىگىخاس خۇش ھىدى كېلەتتى. كۆممىقونا قىلىق مەيىن شامالدا يېنىك شىرىلدايتتى. ياڭاق دەرەخلىرى ئۆزىنىڭ ھەيۋەتلىك گەۋدىسى بىلەن يىراق ـ يىراقلارغا سايە تاشلايتتى. يول بويىدىكى تال بارىگىدا مەكزى قىزىردىشقا باشلىغان ئۇزۇم ساپاقلىرى قىزىل مەرۋايىتەك چاقنايتتى.

«بەخت» مارىكىلىق موتسىكلىتىنىڭ گۈرۈلدىشى بىلەن بۇ يەرگە ئىككى ئادەم پەيدا بولدى. ئۇنىڭ بىرى، يېزىنىڭ كاتىپى، يەنە بىرى، مۇخبىر!

— مانا كەلدۇق! — كاتىپ تال باراڭ بىلەن قاپ لانغان هويلا ئالدىغا كەلگەندە، موتسكلىتنىڭ ئوتنى ئۆچۈردى، — كېرەمبايىنىڭ ئۆيى مۇشۇ!

سەهرا هاياتى نەقەدەر كۆڭۈللۈك؟ باراڭ ئاستىدا زۇمرەت كەۋسەر ئېقىپ تۇرغان چىملىق ئېرىق ۋىلىقلاپ ياتاتتى. ئايمۇق تالىنىڭ بولۇقلۇقىدىن هەتتا توخۇلارمۇ بىمالال چوقۇلاپ يېيەلمەيدەك دەرىجىدە ساڭگىلىشىپ تۇراتتى. هەيۋەتلىك پىشايۋان ئاستىدىكى ئوچاق بېشىدىن مەززىلىك قورۇمىنىڭ پۇرىقى تارقىلاتتى:

— دادىگىز ئۆيدەبارمۇ؟ — كاتىپ، قورۇما قورۇۋاتقان 15 ياشلاردىكى بۇغداي ئۆڭ قىزدىن سورىدى. قىز بېشىنى كۆتۈرۈپمۇ قويماستىن جاۋاب بەردى:

— يوق، دوختۇرخانىغا كەتكەن.

— قاچان كېلىدۇ؟

— بىلمەيمەن.

مۇخبىر ئەجەبلىنىپ قىزغا قارىدى. ئەتلەس كۆڭلەك كىيىۋالغان بۇ مەسۇمە سەهرا قىزلىرىدەك سادداۋ ئەمەس ئىدى. «باي بولغاندىكەن، شۇنداق يۇرەكلىك كېلىدۇ ـ دە!» كاتىپ دەل ئۇنىڭ ئىككىچە چۈشەندۈردى:

— يولداش مۇخبىر، سىز بۇنى ئېغىر ئالماڭ، كېرەمبايىنى ئىزدەپ كېلىدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىگەنلىكتىن، ئۇلار مۇشۇنداق ئۆگىنىپ قالغان.

— هېچقىسى يوق! ناتونۇش كىشىلەر ئارىسىدىكى بۇنداق تەكەللۇپتىن خاپا بولۇشنىڭ نېمە هاجىتى؟

— يۇرۇڭ بولمىسا، كېرەمباي كەلگۈچە ئۇنىڭ بۇ ئېسىل قورۇقىنى، ماشىنا ئەترىتىنى كۆرۈپ كېلەيلى!

ئۇلار ئىككىسى چوڭ يولدىن ئەگىپ ئۆتۈپ ئۈزۈمۈنغا سوزۇلغان تار كوچىغا قاراپ مېڭىشتى. بېنزىننىڭ پۇرىقى

كېلىدىغان بۇ توپىلىق يول ماشىنا ئەترىتىگە ئېلىپ باراتتى. ئۇلار ئەمدىلا ماشىنا مەيدانىغا كىرىپ كېلىشىگە ئالدى تەرەپتىن ۋاك-چوك كۆتۈرۈلدى. بەش-ئالتەدەك ئادەم كىشىدۇر ئارىغا ئېلىۋېلىشقانىدى. ئۇلارنىڭ ئەلپازىدىن بىرەر كېلىشمەسلىكنىڭ يۈز بېرىش ئېھتىمالى كۆرۈنۈپلا تۇراتتى.

ئۇلار توپ ئارىسىغا قىستىلىپ كىردى. قولىغا پىچاق تۇتۇۋالغان بىر تەلۈە بوۋاي كىشىدۇر قاغاۋاتاتتى.

— ۋوي سولتەكلەر، كېلىشە، قارىڭىنى يېرىپ، قېنىڭنى ئىچىمەن... باي ئاكامدىن قورقمامسەن- ھە، بەللى باي دېگەن باي، دەككەڭنى يەپ قېلىشما دېدىم. بۇنىڭغا كۆنمىسەك، مانا پىچاق. ياردەمەن- ياردەمەن بىكا!

—ۋوي، تۇختاخۇن، نېمىگە چېچىلىسەن، — كاتىپ چاققانلىق بىلەن بوۋاينىڭ قولىدىكى پىچاقنى يۇلۇۋالدى، — ساقال ئەستاغپۇرۇللىغا يەتكەندە، بۇ ياش بالا بىلەن نېمە تالىشىسەن، ئاكا، يۈر تاماكا چېكىۋال!

— ئاناڭ چەكسۇن ئۆلگۈرلەر، مۇتتەھەملەر، ۋوي سولتەكلەر... ھېيلە- مىكرىڭنى كىم بىلمەيدۇ...

شوپۇرلار پىخىلداپ كۈلۈشتى. ئەجەبلەنگەن كاتىپ ئۇلاردىن رەنجىگەن قىياپەتتە سورىدى:

— ئاتا سۈپەت ئادەم بىلەن شۇنداقمۇ چاقچاقلىشامەسلەر، يەنە كېلىپ، توختاخۇن قوينىڭ قوزىسىدەك ياۋاش تۇرسا...

—نەدىكى گەپنى قىلىسەن، كاتىپ ئاكا،— ئارىدىن كىچىكرەك بىر يىگىت سۆز قىستۇردى،—ئۇ دېگەن قوزا ئەمەس، مۈگۈز تەكلەپ تۇرغان قوچقار... سارىاڭ تېكە...

— مانا تېكە، مانا قوچقار!

توختاخۇن ئېگىمشىپ يەردىن بىر چاڭگال توپا ئالدى-
دە، يىگىتلەرگە قارىتىپ چاچتى. يۈز- كۆزلىرى چاك- توزانغا
كۆمۈلگەن يىگىتلەر يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، توختاخۇننى تۈتۈ-
ۋېلىشتى ۋە كۆتۈرگىنىچە كۆتۈرۈپ يولغا ئاچىقتى.
دەل شۇ چاغدا، ئۇلارنىڭ ئالدىدا كېرەم ئىمىن جېپ ما-
شىنىسىنى تورمۇز قىلدى:
— نېمە ئىش بۇ! ئىشىكلارنى قىلماي...
كېرەم ئىمىن كۆزىنەكتىن بېشىنى چىقىرىپ سوردى.
— بۇ ئاشىق يىگىتنى ئۆيىگە كۆتۈرۈپ كېتىۋاتىمىز،
ماي قاچىلاپ بېرىڭ دېسەك، پىچاق كۆتۈرۈپ يۈرىدۇ...
كېرەم بايىنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى. ئۇ كۆيۈنگەن
هالدا توختاخۇننى چاقىردى:
— توختىكا، يەنە جېدەل تېرىپسەن- دە! يۈر، باغقا
بېرىپ ئارام ئالغىن!
— سەل ئالجىپ قالدى!
كېرەم ئىمىن مۇخبىرغا شۇنداق چۈشەندۈردى. بوۋاي-
نىڭ ئۇزايىدىن نېرۋىسى ئاجىزلاپ قالغانلىقىنى بىلگىلى
بولاتتى.
— داۋالاتقىلى بولماسمۇ!
— داۋالىتىش،— كېرەم ئىمىن كۈلۈمسىرىدى،— ئالجىپ
قالدى دېسەم راست چىقىپ قالماڭ، نامازشامدا
كۆن چىققاندەك ئىش بولۇۋاتىدۇ شۇ تاپتا. ئاڭلىسىڭىز
سىزمۇ كۈلۈپ كېتىسىز! يۈرۈڭ، چاي ئىچكەچ سۆزلىشەيلى.
ئۇلار ئاق چامغۇر توغرالغان ئۆگرە بىلەن قورساق
توقلىدى.
— سەھرا تامىقى ئۇستەخانىنى يارىدۇ- دە!
مۇخبىرنىڭ سۆزىدىن كېرەم بايى كۈلۈمسىرىدى. بۇ
ئۇنىڭ سەل ئۆڭايسىزلانغانلىقىنى بىلدۈرەتتى. چۈنكى

كېرەمباي ھەممەيلەننىڭ كۆزىچىلا تەڭلىمەك چوڭ ئايالغا ئوخشىغا قالغانىدى...

— مەندىن ئەجەبلەنمىگەنسىز، — ئۇ مۇخبىرغا چۈشەندۈردى، — مەن ھېچقانداق كەيپ قىلمايمەن، بىردىنبىر كەيپىم سەھرانىڭ مۇشۇ نەمىتى، يەنى مېۋە - چېۋىسى. يەرلىك كۆكتاتتىن قورۇلغان مۇنداق تاماقنى نېمە يېتىدۇ؟ كۆڭلۈپ قاپتىمەن. ئەتراپىمىدىكىلەر نېمە يېسە، شۇنى يېۋېرىمەن... ئاچ قالسا، ئاچ قالىمەن. ئۇلاردىن يوشۇرۇنچە ئوخشاش جىڭ كاۋاپنى ئۆيۈمگە ئەكىرىپ يېمەيمەن. بىر قوي سويسام ھەممىنى قازانغا سېلىپ تەڭ يەيمىز، پۇلۇم-ئىقتىسادىم بار دەپ ئالاھىدە بولۇۋالسام قاملاشمايدۇ - دە! ھېيت - بايرام لارداغالتەيەتتەقوي سويۇپ، مۇشۇ يەردىكى نامرات - ئاجىزلارغا بۆلۈپ بېرىمەن. چۈنكى ئۇلارمۇ ھېيت قىلىشى كېرەكقۇ!

— ھېلىقى توختاخۇن سىزنىڭ نېمىڭىز؟

مۇخبىرنىڭ سوئالىدىن كېرەمباي تېڭىرقاپ قالىدى:

— توختاخۇن ئۆيۈمدە تۇرۇۋاتقان نامرات. ئۆزى ساۋاتلىق، چوت سوقۇشنى، كەردىم - چىقىم ئىشلىرىنى بىلىدۇ. ئۇزۇن يىل ئامبارچىلىق قىلغان، ھېسابات باشقۇرغان، سەممىي - سادا قەتمەن ئادەم. ئەپسۇس بۇ يىل 80 گە تولاشتى، خوتۇن - بالىسى يوقنى تۇغقىنى يوق. ئاش - تاماق، كىيىم - كېچەك مەندىن، ئىشلىگىنىگە ھەق بېرىمەن. ھازىر 3000—2000 يۈەن پۇلى، بىر يۈرۈش ئائىلە بىساتى بار. ئۆيلەپ قويماي دېسەم نوچىسىنى دەيدۇ.

— كۆڭلى ياش ئىكەن - دە!

— شۇنداق، يېقىندا نېرۋىسى سەل بۇزۇلۇپ «مال» توۋلىدىغان بولۇپ قاپتۇ. بىزنىڭ دوختۇرخانىدا تېببىي تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەن ئىككى قىز بار ئىدى. بىرىنى

«بۇلاق كۆز»، يەنە بىرىنى «فۇندۇز چاچ» دەپ ئاتىۋاپ تۇ... پات ئارىدا ئۇقسام، 600—700 يۈەن پۇل خەجلەپ، ئاشۇ قىزلارغا نەرسە-كېرەك سۇغا قىپتۇ. ئولتۇرۇش قىلىپ، ئۇلار بىلەن كۆڭۈل ئېچىپتۇ. قىزلار رۇسچە نۇسخىنى ئالغان بۇنداق ئولتۇرۇشتا، تېلىققۇچە كۇلۇپتۇ، ئۇمۇ بىللە كۇلۇپتۇ. «توختاخۇن، سىز بىزنىڭ پەخرى ئاتىمىز بولۇڭ» دەپ كۆڭۈل ياساپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ نېرۋا تالالىرى ئازراق كاردىن چىقتى. بىر قېتىم ئالدىمغا چاقىرىپ: «... سىز كىچىك بالا ئەمەس، 80 ياشلىق ئادەم، مېڭىنى قىلغان بىلەن ئۇ قىزلار سىزگە تەگمەيدۇ... ئەخمەقلىق قىلىپ پۇل بۇزماي، ئۆزىڭىزگە چۈشىدىغانىنى تېپىڭ، ھازىرلا تۈيۈقلارنى قىلىپ قويايلى» دېدىم. لېكىن ئۇ ئۇنىمىدىغان... ئاشۇ قىزلاردىن بىرىنى ئالغىنىم ئالغان دەپ چىڭ تۇرۇۋالدى... ھالا بۇگۈن شوپۇرلار ماي قاچىلاپ بېرىڭ دېسە، پىچاق تەڭلەپتۇ.

— ھەقىقەتەن تەسىرلىك ھېكايە ئىكەن. خوش، ئۆز پارتكومىغا كېلەيلى،— مۇخبىر ئۆزىنىڭ كېلىش مەقسىتىنى بايىلا ئېيتقانىدى،— سىزنىڭ ئۇزۇن يوللۇق ترانسپورت تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغانلىقىڭىزنى ئاڭلاپ، قىزىقىپ قالدىم. تىجارەت يولى، كارخانىنىڭ تۈزۈلمىسى جەھەتتىن كونكرېتراق تەجرىبە تونۇشتۇرۇپ بېرىشىڭىزنى ئۆتۈنىمەن.

— مۇكەممەل تەجرىبە يوق،— كېرەم ئىمىن تۆۋالجاۋاب بېرىشكە ئادەتلىنىپ قالغانلىقتىن، گەپنى ئەگىتىپ ئولتۇرۇشنى خالىمىدى،— راستىنى ئېيتسام، بىر ئىش قىلماق ئاسان ئەمەس ئىكەن. دەسلەپ، ترانسپورتنى ئىككى تراكتور بىلەن باشلىدىم. 1984-يىلى تراكتورنى سېتىپ، يۈك ماشىنىسى سېتىۋالدىم. يوقاقۇنىڭ خانىبرىق ۋە باغچىدىن ئىبارەت ئىككى يېزىنىڭ پاسىلغا ئورۇنلىشىشى،

قاتناش جەھەتتىن كىرىم مەنبەسىنى ئاشۇرۇشتا پايدىلىنىق شارائىت ئىكەن. مەن پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، كىرىمنى يىلمۇ يىل ئاشۇردۇم. توپلىغان دەسمايىنى مەبلەغ سېلىپ تاپقان پايدىغا يەنە ماشىنا سېتىۋالدىم. 1992- يىلغا كەلگەندە چوڭ ماشىنا 19 غا، كىچىك ماشىنا ئىككىگە كۆپەيدى. ئەمما، ماشىنا بولغان بىلەن تۇشۇيدىغان يۈك تېپىش قىيىن بىر مەسىلە. بۇ جەھەتتىن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، سودا نازارىتى، قاتناش نازارىتى مېنىڭ ئېھتىياجىمنى چۈشەندى. ئۇلارنىڭ پارتكوم، مەمۇرىي مەھكىمە مەسئۇللىرى ئالاھىدە خىزمەت ئىشلەپ، ئۇلارنىڭ بەش خىل مېتاللار شىركىتىنىڭ يىللىق تۇشۇش ۋەزىپىسىنى ماڭا بەردى. ئەمما، مال بېسىش، چۈشۈرۈش جەھەتتە قىيىن ئۆتكەللەر يەنىلا كۆپ. ئىزدەنمىسەڭ بىكار، ئۇنى ئازدەپ نېپتىنىڭ باھاسى ئۆستى، يول ئاسراش راسخوتى يىلدىن يىلغا ئۆسۈپ كەتتى. 7000 يۈەننى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن يەنە 3000—4000 يۈەن دەسمايە كېتىدۇ. ساڭا قالسىغىنى 4000 يۈەن. مۇبادا، بىخەتەر يول يۈرەلمىسە، ئىشنىڭ كاشىلىسى شۇ.

كېرەم ئىسمىن كۆپنى كۆردى. نۇرغۇن مۇناسىۋەتلەرگە سودا ئالاقىلىرىگە قاتناشتى. تاۋار ئىگىلىكى مىسلىسىز جانلىنىپ كەتكەن بۇگۈنكى جۇڭگودا نۇرغۇن ئىشلار قانۇن، تۈزۈم، بەلگىلىمىلەرنىڭ كاپالىتىگە ئېرىشتى. چوڭ- چوڭ ئىقتىسادىي تۈختاملار، سودا ئالاقىسى، ئۇچۇر لىنىيىسى دۆلەت بەلگىلىگەن پىرىنسىپ، ئۆلچەم بويىچە ئىشلىنىپ، كىشىنى خۇشال قىلىدىغان چوڭ ياخشىۋەزىيەت شەكىللەندى. ئەمما ھەرقانداق بىر مۇستەھكەم بىنادىمۇ، مەلۇم بوشلۇق، كەمتۈكلۈك مەۋجۇت بولۇپ تۇرغىنىدەك، بىر قىسىم سودا ئورۇنلىرى، مال- تارقاتقۇچى، ئىش بېجىرگۈچى

خادىملار ئۆز نەپسىنى يىغىۋاتىدۇ. پۇلى تۆلىنىپ، رەسمىيىتى بېجىرىلگەن تالونلارمۇ ئىناۋەتكە ئېلىنمايدىغان ناچار هاللار هەممە يەردە مەۋجۇت. «ئادەمگەرچىلىك» ئايرىم كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە بېيىشنىڭ داغدام يولى دەپ قارالماقتا.

19 يۇك ئاپتوموبىلى ئۇرۇمچى ـ خوتەن لىنىيىسىدە موكىدەك قاتناۋاتقان بۇگۇنكى كۈندە، بۇ دېھقان كارخانىچىنىڭ غەم ـ ئەندىشىسىز، توسالغۇسىز ياشىشى، يىللىق ساپ پايدىنى 60—70 مىڭ يۈەنلىك سەۋىيىدە ساقلاپ قېلىشى ئاسان ئەمەس ـ دە! بازار—رىقابەت، رىقابەت يەنە بازار... مانا بۇ هەر بىر قەدەمنى ئەستايىدىل، پۈختا بېسىشنى شەرت قىلىدىغان تىجارەت شەكلى. ئەگەر سەللا بىخەستەلىك قىلىنسا، ئورنىنى تولدۇرۇۋېلىش مۇمكىن بولمايدىغان چوڭ زىيان تارتىش تۇرغانلا گەپ!

كېرەم ئىمىن، يېتەم، ئاجىزلاردىن تەشكىللەنگەن شوپۇرلار قوشۇنىنى تەربىيىلەشكە، قاتناش قائىدىسىنى ئومۇملاشتۇرۇشقا زور كۈچ سەرپ قىلغانلىقىدىن سىرت ئىشچىلار بىلەن يىل، پەسىل بېشىدا قانۇنلۇق توختام تۈزدى.

«پايدا كۆرسەك ئۆزۈڭگە، زىيان تارتساك ماڭا.» مانا بۇ ئۇنىڭ ئىزچىل پىرىنسىپى، نامرات ـ ئاجىزلارغا قاراتقان كەڭ قول سىياسىتى. ئۇ هەربىر شوپۇرنىڭ ئايلىق مائاشىنى، كاماندىروپكا پۇلىنى مۇقىم توختاتقانلىقىدىن سىرت، مۇكاپات ئارقىلىق خېرىدار ئىزدەش ئۇسۇلىنى قوللاندى. «ئۇرۇمچىگە توشۇلىدىغان بىر يول يۈك، شوپۇر ئۆزى تاپسا، مۇكاپاتى 650 يۈەن» قىلىپ بېكىتىلدى. شوپۇرلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى دۆلەت ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىگە ئوخشاش، هېيت ـ بايراملاردا، قىش ۋە يازدا، ئوزۇقلىنىش، ئىسسىنىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتى.

— شۇنداق قىلىپ، ئۇلارنىڭ يۈك توشۇش ئاكتىپ لىقىنى قوزغىدىم. ئۇلارنىڭ بەزىسى ۋەزىپىنى ئىككى قاتلىدى. بۇلارغا، ئىككى قات مۇكاپات بېرىلگەندىن باشقا، ئائىلە ئەقتىسادىغا ئالاھىدە ئېتىبار قىلدىم. بۇ جەريانىدا ئۇنۇن نەچچە ياشنى ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق قىلدىم. بەرنەچچە ئائىلىگە يېڭى ئۆي سېلىپ بەردىم. بۇنىڭغا كەتكەن مەبلەغ، يىللىق كىرىمنىڭ بىر يېرىم ھەسسىسىگە تۇغرا كەلدى. ھازىر بۇلارغا مائاش ـ مۇكاپات بولۇپ، ئېيىغا 10 مىڭ يۈەن پۇل كېتىدۇ. كارخانىغا قاراشلىق 150 كىشىنىڭ تۇرمۇشى ئۇچۇن نەچچە باراۋەر پۇل خەجلەيمەن، بۇمۇ مەن ئۈچۇن مەنىلىك تۇرمۇش!

— سىز شۇنچىۋالا ئادەمنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ بېقىۋاتسىز، بۇنىڭدىن قانداق ھۇزۇر ـ ھالاۋەتكە ئېرىشتىڭىز؟

مۇخبىرنىڭ بۇ سوئالى قوپالراق بولسىمۇ، ھەر ھالدا ئويلىنىشقا ئەرزيىتتى.

— مېنىڭ كۆزدە تۇتقىنىم بايلىق ئەمەس، شۇنچىۋالا دەرەخلەرنى، ئۆيلەرنى بىنا قىلدىم. ماشىنا ئەترىتى تەشكىللىدىم. ئۆز بايلىقىمغا تايىنىپ، مەكتەپ، دوختۇرخانا سالدىم. مېنىڭچە، بۇ نەرسىلەر ھامان تۇرگەيدۇ. مانا قالىدىغىنى ياخشى نام، ياخشى ئەسلىمە. تارىخ، كېيىم ئىمىن دەپ بىر دېھقاننىڭ ئۆتكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالمىسا، مەن ئۈچۇن ئەڭ زور بايلىق، بەخت شۇ بولىدۇ.

— شۇنداق — ، مۇخبىر كۆز ئالدىدىكى بىلىملىك دېھقان بىلەن بولغان سۆھبىتىدىن مەمنۇنىيەت ھېس قىلدى، كىشى پەقەت بىر قېتىملا تۇغۇلىدۇ. ئۇنىڭ ھايات يولى قانچىلىك ئۇزۇن ۋە مۇرەككەپ بولسۇن، ياخشى پەزىلەت، ياخشى خۇلق بىلەن ئىز قالدۇرالسا، ئۇنىڭ ھاياتى، چىن مەنىسىنى تاپقان بولىدۇ. مۇبادا، پۇتۇن ئۆمرىنى يېيىش ـ

ئىچىش بىلەن ئۆتكۈزسە، مۇنداق ھايات — قۇرت - قوڭغۇز-لارنىڭ ئادەم تېنىنى يەپ تۈگەتكىنىدەك قورقۇنچلۇق تۈس ئالىدۇ... ئالدىنقىسى بەختنىڭ، كېيىنكىسى بەختسىزلىكنىڭ سىمۋولى.

تۇرمۇش — ئۇزۇن يول. ئەگرى - توقاي، مۇرەككەپ تۇرمۇش يولىدا ئېغىشماي مېڭىش — دېھقان كارخانىچىنىڭ ھايات كارتىسى. بورانچى ئوغلىنىڭ ئىزدىنىش، ئالغا بېسىش داۋامىدا يەكۈنلىگەن ئاقلانە خۇلاسىسى. قۇياش، زېمىن ۋە ئادەمدىن ئىبارەت ئۈچ گەۋدىنىڭ بىرمەسىدىن ھاسىل بولغان يېڭى مەنتىقە!

كۆمۈش دولقۇن، كۆمۈش قولۇاق

«بۇيۇك تاڭ دەۋرىدىكى غەربىي رايون سايا‌ھەت خاتىرىسى» ۋە «قەدىمكى ئۇدۇن بەگلىكىنىڭ پايتەختى توغرىسىدا تەتقىقاتلار» دېگەن رىسالىلەردە مۇنداق دېيىلگەن: خوتەن بىخانلىقىنىڭ جەنۇبىغا قوروم تاغلىرى، شىمالىغا تەكلىماكان چۆلى قۇملۇقى جايلاشقان. خانلىقنىڭ جەنۇب تەرىپى، نىسبەتەن ئېگىز بولۇپ، قوروم تاغلىرىدىن ئېرىگەن قار - مۇز سۇلىرى شىمالغا قاراپ ئېقىپ، ئىككى دەريا ھاسىل قىلغان. ئۇنىڭ بىرى، شەرق تەرەپتىكى يۇرۇڭقاش (ئاق قاشتېشى) دەريا‌سى، يەنە بىرى، غەرب تەرەپتىكى قاراقاش (قارا قاشتېشى) دەريا‌سى بولۇپ، خانلىقنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىدا 80 چاقىرىم يىراقلىقتا، بۇ ئىككى دەريا ئېقىنى بىرلىشىپ، ئىلچى دەريا‌سىنى ھاسىل قىلغان. ئەينى ۋاقىتتا، قوشنا خانلىقلاردا قوم - بوران

ئاپەتى قاتتىق بولسىمۇ، لېكىن خوتەن خانلىقىنىڭ مۇنبەت ئېتىزلىرى، مۇشۇ ئىككى دەريا ئوتتۇرىسىدا بولغاچقا، قەدىمدىنلا ئاۋاتلىشىپ كەلگەن.

«غەربىي رايون تەزكىرىسى» VI ئەسىر بايانىدا يەنە مۇنداق دېيىلگەن:«... خوتەن ھۆلىتى غەربىي رايونغا جايلاشقان. يامغۇر كۆپ ياغمىدۇ. باياۋانلىرى پايانسىز، ھاۋاسى ياخشى، بۇغداي، گىرۇچ، ياڭاق، شاپتۇل ياخشى ئۆسىدۇ. ئىككى دەريادىن قاشتېشى چىقىدۇ. مېۋە - چېۋە، كۆكتات جەھەتتە ئىچكى رايونلاردىن قېلىشمايدۇ...»

يوتقان قەدىمىي خارابىلىكىدىن ئۇچرىغان ئەزلار، سامپۇلا بوسانلىقىدىن قېزىۋېلىنغان بىر بۆلۈك ئاسار ئەتىقىلەرنىڭ يىل دەۋرىدىن قارىغاندا، خوتەن خەلقىنىڭ بۇنىڭدىن 2000 — 3000 يىللار ئىلگىرى، بۇ قەدىمىي دەريالارنىڭ ئىككى قاسنىقىدا ياشاپ، مۇنبەت ئېتىز ساھىللىرىدا ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە، خوتەن ۋىلايىتىدە چوڭ - كىچىك دەريا - ئېقىنلىرىدىن 36سى بولۇپ، بۇ دەريالارنىڭ يىللىق ئېقىن مىقدارى 7 مىليارد 181 مىليون كۇب مېتر. يىللىق ئېقىن مىقدارى 14 مىليون كۇب مېتردىن ئاشىدىغان چوڭ دەريا - ئېقىنى 24كە يېتىدۇ. بۇلاق سۈيى 1 مىليارد 300 مىليون كۇب مېتر، ئېچىشقا بولىدىغان يەر ئاستى سۈيى تەخمىنەن 2 مىليارد 200 مىليون كۇب مېتر.

يۇرۇققاش دەريا سى 6000 مېتر ئېگىزلىكتىكى كۈنلۈن تېغىنىڭ چىملىق دېگەن يېرىدىن باشلىنىپ، قوشلاش شورتاقلىقىدا قاراقاش دەريا سى بىلەن قوشۇلۇپ، خوتەن دەريا - سىنى ھاسىل قىلىدۇ. ئاندىن تارىم دەريا سىغا قۇيۇلىدۇ.

بورانچى دەرياسى — لايقا يېزىسىنىڭ شاخلىق كەنـ
تىدىن باشلىنىپ، 36 كىلومېتر سوزۇلۇپ، ئىسلامئاۋات
يېزىسىغا بېرىپ، ئاندىن قاراقاش دەرياسىغا قوشۇلۇپ
كېتىدۇ.

1939 - يىلى يۇرۇكقاش دەرياسىغا كۆۋرۈك سېلىندى.
قەدىمىي دەريا ئۆزىنىڭ قانلىق هايات‌نى شۇنىڭ بىلەن
ئاخىرلاشتۇردى. بەكباش ئېقىنىنىڭ هايات‌لىق ئۇستىدىكى
زوراۋانلىقى ئاخىرقى چەككە يەتتى. بۇلدۇقلاپ، نەرە
تارتقان چوكقۇر قاينامىلار، ئەجدىهادەك لۆمشىپ تۇرغان
دەريا قىنى ئادەملەرنى تىرىك يالماشتىن، قاينام تەكتىگە
چۆكتۈرۈپ ئۆينىشتىن ئىبارەت راهەتلىك هايات‌تىن مەهرۇم
بولدى.

«كۆۋرۈك، يۇرۇكقاش كۆۋرۈكى پۈتتى.»

كونا جەمئىيەتتىكى خوتەن، مەيلى ئۇ قانچىلىك زۇلۇم،
ئېكسپىلاتاتسىيە ئاستىدا ئېزىلمىسۇن، ئىككى قىرغاق
ۋادىسىدا قانچىلىگەن قانلىق قىلىچلار ئويناشمىسۇن، قانچىلىگەن
خوتەنلىك هۆكۈمرانلارنىڭ دەهشەتلىك قېنىشلىرى
ئاستىدا جان بەرمىسۇن، خوتەن دەرياسى ئۇستىدە قەد
كۆتۈرۈپ تۇرغان زور قۇرۇلۇشنى كۆرۈپ، ئۆز-ئۆزىنى
قايىشىدىن چۈشەنمەيتتى.

ئۆتمۈش كەلمەسكە كەتتى. يۇرۇكقاش دەرياسى
دەۋر روهىغا جور بولدى. 300 مېتر ئۇزۇنلۇقتىكى يۇرۇكقاش
كۆۋرۈكى خوتەن ۋىلايىتىنىڭ قاتناش تۈگۈنىگە ئايلاندى.
ئۆتمۈشتىكى ئازاب-ئوقۇبەتلىك سەپەر، كۆكۈللۈك سايا-
هەتكە، ئۆتمۈشتىكى ئېچىنىشلىق دەريا-خوتەن بوستانلىـ
قىنىڭ مەنزىلگاهىغا ئايلاندى... ئۆتمۈشتە، مىڭلاپ تولۇمنى
يۇتۇپ كەتكەن، مىڭلاپ سەپەرچىنى ئۆلۈم گىردابىغا تارتـ
قان هەيۋەتلىك قاينامىلار، بۇگۈن موكىدەك ئۆتۈشۈپ

تۇرغان ئاپتوموبىل، ئادەملەرنىڭ ئاستىدا جەمجىت سوزۇ-
لۇپ ياتماقتا. ۋەھىمىلىك ساداغا ئايلانغان دەريا شاۋ-
قۇنى، بۇگۈنكى خوتەنده، توي ناخشىسىغا، قىز-يىگىتلەر-
نىڭ مۇھەببەتلىك بېقىشلىرىغا، گۈزەل ئاخشامدىكى شېرىن
تەۋرىشلىرىغا شاھىت بولۇپ قالدى. بۇ — تەبىئەتنىڭ قاتـ
ماللىقى، ئادەملەرنىڭ ھاياتىي كۈچى ئوتۇرىسىدىكى بىر
يېڭىلىق! تەبىئەت، ئادەملەر ۋۇجۇدىدىن تامغان بۇنداق
يېڭىلىقنى مەڭگۈ قوبۇل قىلمىشى، ئېتىراپ قىلمىشى شەرت،
ئادەملەر ئۆچۈن ئۆلۈم چىللىغان گۇناھكار تەبىئەت،
ئاخىرقى ھېسابتا، ئىنسانلارغا مەڭگۈلۈك ھايات، بەخت
يارىتىپ بېرىدۇ، خالاس.

ناھىيە مەركىزىدىن يوقاقۇن كەنتىگىچە بولغان 20
كىلومېتىرلىق مۇساپە، كىشىگە قەدىمىي ئورمانلىقتەك سېھرىي
كۈچ بېغىشلايتتى. سەئىەت گۈزەللىكىنى نامايىش قىلىپ
تۇرغان بۇ يېڭى يېمەك يولى، كۆڭۈل بويىدىكى مەجنۇن
تالدەك ياشناپ تۇرغان يېزا ـ مەھەللىلەر ھەقىقەتەن كىشـ
نىڭ مەستلىكىنى، زوقىنى قوزغايتتى. يەلپۇنۇپ تۇرغان
بۇغدايلىقلار، چوڭ ـ كىچىك يوللار، يول بويىدىكى ئېرىق ـ
ئۆستەڭلەر، مەھەللە ـ كويلارنىڭ تۆت ئەتراپى — ھەممە
يەر قاتمۇ قات ۋە كۆككە بوي سوزغان سۈۋادان تېرەك،
ياكاقلىق ۋە مېۋىلىك ئورمان بىلەن قاپلانغان. تەرەپ ـ
تەرەپكە كەتكەن كوچا ـ مەھەللە يوللىرى ئۇستىدىكى
پەردىشە پەلەك يايغان ئۈزۈم تاللىرى، گويا تەكلىماكان
قوينىغا غايىب بولغان جاۋاھىر تىلسىماتىدەك چاقناپ
تۇراتتى.

— خوتەنده، بۇنداق ئۈزۈملۈكلەر قانچىلىك بار؟

مۇخبىرنىڭ بۇ سوئالى، خۇددى يەتتە قات تۆشەك
ئۇستىدە ئەللە يىلەنگەندەك، ھۇزۇرلىنىپ كېلىۋاتقان شوپۇرغا

قىلچە يېڭىلىق بولۇپ تۇيۇلمىدى. ئۇ، كۆزىنى يولدىن ئۈزمەي تۇزلا جاۋاب بەردى:

— ئۇزۇم تەكلىرنى دەمسىز؟، پەمىچە خوتەن يېزىلىرىنىڭ دائىرىسى قانچىلىك بولسا، يۈل ئۇستىدىكى ئۇزۇم تەكلىرى شۇنچىلىك بار.

— ئوھوي، شۇنچىلىك كۆپمۇ؟

— ... ...

— كەلدۇق!

ماشىنا لەپىدە سۇ ئېتىپ تۇرغان ئۇستەك بويىدىكى كۆك سىرلىق دەرۋازا ئالدىدا توختىدى. مۇخبىرغا كېرەم ئىمىننىڭ خوتەن ئۇسلۇبىدا سېلىنغان، ھەممە يېرىدە ئوتقاشتەك زىلچە - گىلەملەر چاقناپ تۇرغان ئازادە ئايۋان - سارايلىرى ياقتى. ھويلا - ئارامدىكى ئۇزۇم تالىلىرى، مېۋىلىك دەرەخلەر، گۈللەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، ئۆي ئىگىسىنىڭ گۈزەللىككە بولغان بىر خىل يېڭىچە قاھىشىنى ئىپادىلەپ تۇراتتى:

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم، ئۆيدە كىم بار؟...

ئاجايىپ ئىش. شۇنچە كاتتا، باي ئۆينىڭ ئىشىك - دېرىزىلىرى ھاڭغرىقاي ئوچۇق بولۇپ، ئۆيدە «ئىنس - جىن» كۆرۈنمەيتتى. ھەتتا تىرىن قىلغان ئاۋازمۇ يوق ئىدى. مۇخبىر ئەجەبلەندى. بەرەر يۈز كىشى مەشرەپ ئوينىسا بىمالال سەققۇدەك ئايۋان - سارايغا، گىلەملەر سېلىنغان سۇپىلارغا، ئىشىك تەرەپكە قارىتىپ قويۇلغان رەڭلىك تېلېۋىزورغا قاراپ قويدى.

— قارىغاندا، بۇ ئۆيگە ھازىرچە بىز خوجايىن ئوخشايمىز.

شوپۇر بىلەن مۇخبىر نېمە قىلىشىنى، كىمگە سالام بېرىشىنى بىلمەي ۋە ئىشىكى ئوچۇق مېھمانخانىلارنى،

هۇجرا ئۆيلەرنى ۋە ئىسكىلاتلارنى ئارىلاشقا باشلىدى. توققۇزى تەل تۇرمۇش مۇخبىرغا ئالاھىدە تەسىر قىلدى:

— مۇشۇنداق ئائىلىلەر خانىپرىق يېزىسىدا خېلى كۆپمۇ؟

— كۆپ ئەمەس، ئەكسىچە پەرقىمۇ چوڭ.

— مەسىلەن، قانچىلىك باردۇ؟

— يېزىدىكىلەرنىڭ تەكشۈرۈپ ئېنىقلىشىچە، كېرەم ئىسمىنى ئۇلۇغ قىلىپ، دېھقانچىلىق بىلەن قوشۇمچە كەسىپنى بىرلەشتۈرۈپ، يىللىق كىرىمى 20 مىڭ يۈەندىن ئاشقان ئائىلە، خانىپرىق يېزىسىدا 50 كە ئۇلاشتى. ئەمما بۇ، 300 نەچچە مىڭ نوپۇسى بار چېكى بىر يېزا ئۇچۇن بەكمۇ ئاز سان.

ئۇلار ھويلىغا چىققاندا، ھويلىنىڭ پىنھانراق بىر يېرىدە ئۇلارغا مۆلۈلدەپ قاراپ تۇرغان ئۇچ ياشلاردىكى قىپىيالماڭاچ بىر ئۆغۇل بالىغا كۆزى چۈشتى. بالا بۇدرۇق، سېمىز ۋە ناھايىتى ساغلام ئىدى. قاپقارا خۇمار كۆزىدە، قىپتىزىل مەگزىدە بىر خىل زېرەكلىك، بالىلىق مەسۇملۇقى جىلۋە قىلاتتى. لاي سۇغا چۆمۈلۈپ، توپىغا مىلىنىپ، قۇياش نۇرىدا كۆيۈپ، قىزارغان ئەت - تېرىلىرى مىستەك پارقىرايتتى.

— ھە نوچى، سۇغا چۈشتۇڭمۇ؟

— چۈشتۈم.

— ئېتىڭ نېمە؟

— ھېكسم.

— كىمنىڭ بالىسى سەن؟

— دادامنىڭ.

— دادامنىڭ؟

— كېرەمبايىنىڭ.

— كېرەمبايمۇ، قايسى كېرەمبايىنىك؟

بالا لەۋلىرىنىڭ ئۇچىدا جىلۋىلەنگەن شېرىن تەبەسسۇم بىلەن خۇمار كۆزلىرىنى سۈزۈپ، ئايۋان - ساراي تەرەپكە قاراپ قويدى. بىرنېمىنىڭ شەپسىنى سەزگەندەك، ئىتتىنىك دەرۋازا تەرەپكە قارىدى. ھايال ئۆتمەي، دەرۋازىدىن مايلاشقان نىمكەش شەپكىنى باستۇرۇپ كىيگەن بىر ئاق پىشماق يىگىت ئىسسىقراتقىنىچە كىرىپ كەلدى. ئۇ ئۆزىگە چەكچىيىپ قارىغان بالىغا كۆزىنى قىسىپ قويدى-دە، ئىسكىلاتتىن بىر تال سايمىنىنى ئېلىپ، ئالدىراپ تالاغا ماڭدى:

— يىگىت، بىزگىمۇ قاراپ قوي، — دېدى شوپۇر ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ، — سالام - سائەت دېگەنىنىغۇ قىلمامۇلار، سىلەر نېمە ئادەم، بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىسىلەر دەپ سوراپمۇ قويمايسىلەرغۇ؟...

— ھە، ھە، ئەسسالامۇئەلەيكۇم، مەن ئالدىراپراق...

— سىلى كىم بولىلا، كېرەم ئىمىنىك ئىنىسىمۇ؟

— يوقسۇ، مەن تراكتورچى.

— كېرەم ئىمىن نەدە؟

— كۆۋرۈكتە.

— كۆۋرۈكتە؟ نېمە كۆۋرۈك ئۇ؟

ئاقپىشماق يىگىتنىك كۆزلىرىدە دەررۇ ھەيرانلىق، خۇدۇكسىراش ئالامىتى ئەكس ئەتتى.

— ئەجەب ئىش، جاھانغا بىر كەتكەن ئىش تۇرسا... سىلەر، راستىنلا كېرەم ئاكامنىڭ 50 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، بورانچى دەريا سىغا كۆۋرۈك قۇرۇۋاتقانلىقىنى سىلىمە مسىلەر؟

ئۇلار بورانچى دەريا سى بويىغا يېتىپ كەلدى. ئەزەلدىن جىمجىت، سۈكۈنات ئىچىدە ياتقان يوقاقۇن، بۇغۇن جانلىنىپ

كەتكەندى. بۇككەدە ئورمانلىق ئارىسىدا سوزۇلۇپ ياتقان ئىككى قىرغاق 100 مېتر ئۇزۇنلۇقتا دامبا ياساۋاتقان تراكتور - ماشىنىلار، ئادەملەرنىڭ ۋاك - چۇكى بىلەن لەرزىگە كەلگەندى.

— قارشى ئالمىز، قارشى ئالمىز!

قارا تەرگە چۆمگەن كېرەم ئىمىن پۈتەي دەپ قالغان كۆۋرۈك ئۈستىدىلا ئولار بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى.

— سىزنى تاپماق، دېگىزدىن يېگىنە ئىزدىگەندەكلا بىر ئىش ئىكەن. قارىغاندا، پۈتۈن ۋۇجۇدىڭىز بىلەن تۇتۇش قىلىۋېتىپسىز - دە!

— شۇنداق دېيىشكىمۇ بولمىدۇ. پەيتنى چىڭ تۇتۇش مۇھىم. قاراڭلار، ھاۋا تونۇردەك ئىسسىق بولسىمۇ، ھازىر قۇرۇلۇش قىلىش قولايلىق. قىشتا دەريادىن مۇز تېشىپ، تراكتور - ماشىنا بىلەن قۇرۇلۇش قىلىش ئەپسىز. ئەتىيازۇە كۈزدە ھەممە ئادەم تېرىم - يېغىم ئىشى بىلەن بولۇپ كېتىدۇ. شۇڭا ئىسسىقتا ئازراق جاپا تارتسىمۇ، كۆۋرۈكنى پۈتكۈزۈۋالاي دېدىم.

— كۆۋرۈك سېلىش، يول ياساش — مىللىتىمىزنىڭ ياخشى ئەنئەنىسى. سىز يوقاقۇن ئوچۇن چوڭ ئىش قىلىپ بېرىپسىز.

— يوقسۇ، ئۆز يۇرتىمىز ئەمەسمۇ؟! قانچىلىك تەر تۆكسەكمۇ، ئۆز بەختىمىز ئۈچۈن - دە!

كېرەم ئىمىن كۆۋرۈك يۈزىنى تەكشىلەۋاتقان قۇرۇلۇشچى ئۇستىغا ئاللىنېمىلەرنى جېكىلىدى - دە، مۇخبىرنى يول بويىدىكى دەرەخلىققە باشلاپ كەردى.

— ئەگەر قاتناش باشقارمىسىدىكى يولداشلار ھەمكارلاشمىغان بولسا، بۇنچىۋالا چوڭ كۆۋرۈكنى سېلىش ھازىرغىچە خىيال پېتى قېلىۋېرەتتى. سېمونت، پولات چۈۋىق، تاش.

شېغال، تېخنىكا، ئەمگەك كۈچى تۆلىنىدىغان ئىش ھەققى بولۇپ، 80 مىڭ يۈەنگە باردى. مېنىڭ چىقارغىنىم قانچىلىك پۇلدى؟

— 50 مىڭ يۈەن خەجلەپسىز، بۇپۇلنى ئازدېگىلى بولمايدۇغۇ؟!

كېرەم ئىمىن ئىبغىز ـ تاماقلىرىنىڭ قۇرۇپ، گەز ياغلاپ كەتكىنىگە قارىماي قىزغىن پاراڭغا چۈشتى:

— شۇنچە چوڭ دەريادا كۆۋرۈك بولمىغىنى ئەجەبلەنەرلىك ئەمەس. مۇخبىر يولداش، ھازىر جاھان تەرەققىي قىلىپ خېلى بىر يەرگە باردى. نەنجىڭ ـ چاڭجياڭ كۆۋرۈكى، سەنشيا بوغۇزى، يەكەن ـ تارىم چوڭ كۆۋرۈكى... دېگەنلەرنى ئادەملەر ياسىغانغۇ؟ لېكىن، يۇرتىمىز نامرات، ئىقتىسادى قالغان دەپ پېتىۋەرسەك، كىشىلەر بىزگە قاراپ سۈيقۇق كۈلىدۇ، ئىززەت ـ ئابرويىمىز تۆكۈلىدۇ. بىلىشىمچە، كونىلاردا «كۆۋرۈك، يول ياساش ـــ ھەرەمگە يەتتە قېتىم بارغان بىلەن باراۋەر» دەيدىغان گەپ بارئىكەنغۇ، نامرات، نامرات دەپ قېلىۋېرىمىزمۇ؟ ئازاد بولغىلى 40 يىلدىن ئاشقان بۇگۈنكى كۈندە، دەريادا بىر كۆۋرۈك بولمىسا نەقەدەر ئېچىنىشلىق ئىش ـ ھە!؟

— كۆۋرۈك قۇرۇلۇشىنى پىلانلاۋاتقىنىمىزغا قانچە ئۇزۇن بولدى؟

— پىلان، نەدىمۇ پىلان بولسۇن، دەريا كۆۋزۇمچىلاشاۋقۇن سېلىپ، ئادەملەرگە زىيان ـ زەخمەت سېلىۋاتسا، خوتەنىدەك چوڭ شەھەردىن 20 كىلومېتر يىراقلىقتىكى بىر يېزىدا تۇزۇكرەك قاتناش لىنىيىسى بولمىسا، پىلان تۇزۇپ نېمە قىلاي؟

— بۇ گەپچە، دەريادا غەرق بولۇپ، ئۆلگەنلەر بار ئىكەن ـ دە!

— بار، دەريا يۇتۇپ كەتكەن ئاشۇ بەچارىلەرنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرسەملا، كۆۋرۈكنى نەچچە ئون يىل ئىلگىرى

سالالمىغىنىمغا ئۆكۈنىمەن. ئۇزاقىي يىلى، ھارۋىلىق بىر ئايال بالىسىنى داۋالىتىش ئۈچۈن شەھەرگە ئېلىپ ماڭغانىكەن. ھارۋا دەريانىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە سەل بېسىپ كېلىپتۇ. ئايال ئالاقزادە بولۇپ، ئېشەككە مەھكەم ئېسىلىۋاپتۇ. ھارۋا كەلكۈن ئاستىدا ئۆڭتۇرۇلۇپ، ئەمدىلا 12 ياشقا تولغان نارەسىدە قىزنى غەرق قىلىپتۇ. قىزىدىن ئايرىلغان ئانا ئۆزىنى قاينامغا ئېتىپتۇ. دەريا بويىدىكى بالىلار نىڭ چۈرقىراشلىرىدىن، ئېتىزدائۇرما ئورۇۋاتقان ئىككى دېھقان ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ دەريادا سەكرەپتۇ. ئانا - بالا ئىككىسى گاھ چۆكۈپ، گاھ كۆرۈنۈپ ئېقىپتۇ. بەختكە يارىشا قىز قوتۇلدۇرۇلۇپ قاپتۇ. لېكىن ئانىسىنىڭ كۆزلىرى مەڭگۈلۈك يۇمۇلغان بولۇپ، دونيا بىلەن ئەنسە شۇنداق ۋىدالىشىپتۇ...

كېرەم ئىمىن نېمىگىدۇر ھاياجانلانغانىدەك، ئۇلۇغ - كىچىك تىندى. ئۇنىڭ كۆزلىرى بورانچىغا، بورانچىنىڭ شىددەتلىك ئېقىنىغا تاشلاندى. رەھىمسىز كەلكۈن يۇتۇپ كەتكەن ئانا ۋە ئۇنىڭ ئۆز قىزىغا ئېتىلغان، قۇچاق يايغان ھالىتىنى كۆرگەندەك بولدى...

— كۆۋرۈكنىڭ بولمىغىنى بۇ يەردە نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارنى پەيدا قىلدى، — كېرەم ئىمىن خۇرسىنغان ھالدا سۆزلەيتتى، — ئىلگىرى بۇ دەريادا بىر ياغاچ كۆۋرۈك بولمىدىغان. ئون يىللىق بالايىئاپەتتە كۆۋرۈك چۈۋۈپ تاشلاندى. ياغاچلىرى ناھايىتى يارام بولغانلىقتىن، كىشىلەر ئۇنى بىر - بىرلەپ توشۇپ كېتىشتى. «ئىنقىلاب كېسىلى» گە گىرىپتار بولغان تەلۈلەرنىڭ ياغاچ بىلەن كارى بولمىدى. ئادەم دېگەن قوي مىجەز ئىكەن، بىرى سۇ كېچىپ ئۆتسە، ھەممىسى شۇنى دوراپ ئۆتۈۋېرىدىكەن. ئالدىنقى يىلى بىر سودىگەرنىڭ بىر يېرىم تونىنا ناۋاتى

ئېقىپ كەتتى. ھەر كىلوسىنى بەش يۈەندىن ھېسابلىغاندىمۇ، توپتىغا 15 مىڭ يۈەنلىك مال. بۇگۈنكى سەھرادا 15 مىڭ يۈەن ئۇچۇن، بىر ئائىلە كىشىلىرى قانچە يىل جاپا، تەر تۆكمىدۇ؟ لېكىن، خەتەرگە كۆنۈپ كەتكەن دېھقانلار ئاقسىمۇ، غەرق بولسىمۇ ئۆتۈۋېرىدىكەن. شۇنداق بولغاچقا، كۆۋرۈك سېلىش ھەققىدە تەشكىلىمۇ باش قاتۇرۇپ كەتمىدى ...

ئۆتمۇشقۇ ئۆتمۇش بولۇپ تۇرسۇن، بۇگۈنگە كەلگەندە بار زىيان دېھقانلارغا بولدى. دەريانىڭ غەربىدە تايتاق دېگەن بىر بازار بار. بازار تازا قىزغىنىدا، لايقا ۋە خانئېرىق دېھقانلىرى دېگىز ھاسىل قىلىدۇ. كۈنىگە 10 — 15 مىڭ ئادەم مۇشۇ دەريادىن ئۆتىدۇ. بەزىسى ھارۋىلىق، بەزىسى ئۇلاغ بىلەن سۇ كېچىدۇ. كەلكۈن ۋاقتىدا بۇ يەردە سۇدا - سېپتىمۇ راسا قىزىيدۇ. مىڭبىر جاپادا ئىشلەپ تاپقان مېلىڭنى، ھۇندىكنى بازارغا ئېكىرىمەسلىكىڭە كۆكۈل چىدايتتىمۇ؟ مۇخبىر يولداش، ئۆزىڭىز كۆرۈۋاتسىز، دەريانىڭ ئېقىنى تېز، سۈيى ئاسانلىقچە ئۆكسۈمەيدۇ. بۇ، لايقا، تايتاق، يوقاقۇن ئۇچۇن ھەم بەخت، ھەم زۇلۇم ئەكەلگەن ئېقىن. مۇنداق قاتناش تۈگۈنىنى تىزگىنلىمەي بولامدۇ؟

مۇخبىر ئويلىنىپ قالدى. كېرەم ئىمىن رېئاللىق ئۈستىدىن «شىكايەت» قىلىۋاتاتتى. دېھقانلار ئۇچۇن يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ كەلگۈسى ئۇچۇن ياش تۆكۈۋاتاتتى.

دېھقان، يىل بويى ئىشلەيدۇ، ئاشلىق ۋە قوشۇمچە مەھسۇلات يارىتىش بەدىلىگە تۈرمۇشنىڭ ئەڭ مۇشكۈل داۋانلىرىغا دۇچ كېلىدۇ. ئۆزلىرى ئىشلەپ چىقارغان ئاشلىق، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى تاۋارغا ئايلاندۇرۇش،

تۇرمۇش ئېھتىياجىغا جىددىي كېرەكلىك بولغان لازىمەتلىكلىرىنى يۆتكەش هازىرقى زامان دېھقانلىرىنىڭ هايات-تىرىكچىلىكىدىكى بىر پۈتۈنلۈك. يەنە ئاشۇ دېھقان، هېلىمۇ ئۆزىنىڭ كىچىككىنە ئىمتىيازى، ئاددىي زۆرۈرىيىتى تۈپەيلىدىن مانا مۇشۇنداق دەريادىن، كۆز يەتكۈسىز ئېقىندىن كېچىشكە مەجبۇر بولىدۇ. يول — دېھقان ئۈچۈن، هايات سەپىرىنىڭ تۇنجى ۋە ئاخىرقى بېكىتى. بۇگۈنكىكۈندە يول تاپقانلار بېيىماقتا. جۇملىدىن، «يول» ئۇقۇمى بارغانسېرى چوڭىيىۋاتقان بۇگۈنكى يوقاقۇندا، دەريادا كۆۋرۈك بولۇشى، قاتناش راۋان، سودا بازارلىرى ئاۋات بولۇشى شەرت.

— كۆۋرۈك، يوقاقۇنغا هۆسن قوشۇپتۇ. سىز بۇ ئىش ئۈچۈن ئاز بەدەل تۆلىمىدىڭىز، بۇ هەقتە قانداق تەسىراتىڭىز بار؟

— بۇ سوئالىڭىز ئالدىدا خىجالەتمەن. بىرلا نەرسە ماڭا ئېنىقكى، مەن يۇرتۇم ئۈچۈن ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيەتنى ئۆتىدىم. كېيىنكى كۈنلەردە يوقاقۇنلۇقلار دەريا بويىغا، كۆۋرۈك ئۈستىگە هەربىر كەلگىنىدە، مەندەك ئاددىي بىر دېھقاننى ئەسلەپ قالىدۇ. مانا شۇ ئەسلەش مەن ئۈچۈن مەڭگۈلۈك بەخت!

كېرەم ئىمىن، كېرەمباي!

دېھقان ئۈچۈن غەم يېگەن، دېھقان ئۈچۈن باياشلىق يارىتقان، كەڭ قول دېھقان، زامانىڭ، دەۋرىنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان ئەزىمەت، ئۆزىنىڭ ۋۇجۇدىنى، ۋولقان بولۇپ ئېتىلغان يۈرت مۇهەببىتىنى ئەنە شۇنداق ئىزهار قىلدى!

كۆمۈش دولقۇن ئۈستىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان بەتون «قولۇاق»، سانسىزلىغان دېھقانىنى دەهشەتلىك قاينام ئۈستىدىن ئۆتكۈزدى. سانسىزلىغان دېھقانىنىڭ يۈرەك ئاروزۇسىغا، كۆچلۈك تەلپىگە شاهىت بولۇپ تۇرغان بۇ كۆمۈش

كۆۋرۈك، يوقاقۇن ئوغلىنىڭ قايتىماس ئىزادىسىگە، مۇستەھكەم قامەتكە سىمۋول قىلىنغان.

كۆۋرۈك — بەخت ئەكەلدى. قاراقاش دەريا سىدىن توشۇلىدىغان قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، لايقا زىمىنغا يۆتكىلىۋاتقان يېزا ئىگىلىك سېلىنمىلىرى، شەھەر - يېزىنى يېقىنلاشتۇرۇۋاتقان بازار ئىگىلىكى. بەختنىڭ، قۇياش - زىمىن ئارىسىدىكى بەختلىك كېلەچەكنىڭ يېتىپ كېلىدىغانلىقىدىن دېرەك بەردى.

يىراقتا نەزەر

ئاق قار، ئاپئاق تۇمان، ئاسمانمۇ، زىمىنمۇ، دەريامۇ، دالامۇ قېلىن قارغا، ئاق خروستالغا بۆلەنگەن. ئۇپۇقتىن ئەمدىلا باش كۆتۈرگەن قىش قۇياشمۇ زىمىنغا، قارزەرچىلىرىنى تۆكۈۋاتقاندەك باشقىچە جىلۋە قىلاتتى.

قارــئاللانىڭ ھەممەت داستىخىنى بۇگۈن يوقاقۇندا كەڭ يېيىلغانىدى. ئاپئاق لىچەك ئاستىدا نازلىنىپ ياتقان بۇ پاك سەھرا ئۆز گۈزەللىكىنى ۋايىغا يەتكۈزگەنىدى. يوقاقۇننىڭ ئاپئاق بارمىقى ئۇستىدە تەرىپىدىن سۈغا قىلىنغان ياقۇت كۆزلۈك ئۇزۇك تىنماي جىمىرلايتتى.

تەبىئەت پاكلانغان، يۇيۇلغان. يوقاقۇن سېھىرلەنگەن، مۇز قەلئەسىگە، خروستال دۇنياسىغا، ئاق قاشتېشى دېڭىزىغا ئايلانغانىدى. ئۇزۇنغا سوزۇلغان سەھرا يوللىرى، كىچىك - كىچىك چىغىرلاردىن جىمىك تۇتقان ئېتىزلار قوينىنى كەڭ يايغانىدى. قىلىن قىراۋدىن قامچىلاشقان

دەرەخ شاخلىرى بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ، بولۇق «مېۋە» گە كىرگەن. ئۆگزىلەر، ھويلا ـ ئارامىلار، گۈللەر تۇتۇشىپ، ئاق پايانداڭغا ئايلاندى.

ئۇ غىرىس ـ غىرىس ئاۋاز چىقىرىپ، يېقىنلاۋاتقان كەنت مۇدىرىنى سەزمەيلا قالدى:

ـ ئوھوي، كېرەمباي، تورغايدەك قىرغاقتا قونۇۋاپسىزغۇ؟ ئەتىگەندىن بېرى ئىزدەپ بارمىغان يېرىم قالمىدى، ـ ئېغىزىدىن پۈرقىراپ ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان مۇدىر كۆۋرۈك سالاسونىغا يۆلەندى، ـ قاراڭ، يۈرتداشلار سىزنى ساقلاپ تۇرغىلى نەكەم.

ـ راستىنى ئېيتسام، بۇ دەريادىن مېھرىمنى زادىلا ئۈزەلمەيمەن. ئۇ بىز يوقاقۇنلۇقلارنىڭ تارىخى. بىز ئۆز تارىخىمىزنىڭ مۇشۇ ئېقىندەك ئۈزەلمەيدىغانلىقىدىن پەخىرلىنىمىز.

ـ دەريا‌غا شۇنچىلىك ئېچىل بولۇپ كېتىپسىز، نېمىنى خىيال قىلىۋاتىسىز؟

ـ بۇ يەر ئۆزگىرىدۇ، باھاردىنمۇ، يازدىنمۇ ئىسسىق، گۈزەل تۇسكە كىرىدۇ. بۇ يەر يېقىن كەلگۈسىدە رەڭدىكە ئوخشىشىپ قالىدۇ. ئاڭلاڭ مۇدىر، بىزدە نېمە كەم؟ يوقاقۇنلۇقلار ئۇچۇن جىددىي كېرەكلىك بولغان زور ئىشلاردىن يەنە قايسىسى قالدى؟

مۇدىر كۈلۈمسىرىدى، ئاندىن بېشىنى چايقاپ، گويا كىتابلاردىلا بولىدىغان بۇ سۆزلەرگە ھەيران قالغانلىقىنى بىلدۈردى.

مېنىڭچە، يوقاقۇندا ھەممە نەرسە تەل بولدى. مۇھىم مۇھىت ـ شارائىت ھازىرلاندى. دېھقانلار يول ئېچىشقا، ئىشلەشكە جۈرئەت قىلسىلا ئالتۇن ـ بايلىق خەزىنىسى كۆزىمىزگە كۆرۈنىدۇ. ئالايلى، بۇ يەردە ناماراتلىق،

گادايلىق ئۇزۇن يىل ھۆكۈم سۈرۈپ كەلگەن. كىشىلەر ئۆز تەقدىرىنى ئاسمانغا، يەرگە باغلاپ ياشىغان. سىز مەكتەپ ئېچىڭ بدىگىز، كەنتىمىز باشقىچە تۈسكە كىرىدى. بالىلارنىڭ شوخ ئاۋازى كەنت ئاسمىنىنى بىر ئالدى. بۇنى دەسلەپ كىمدۇ خىيال قىلالايتتى؟ كەنتىمىزدە يەنە ئوتتۇرا مەكتەپ، دوختۇرخانا، دەريادا كۆۋرۈك بار بولدى. كەڭ دېھقانلار، ئوقۇش، داۋالىنىش پۈرسىتىگە ئېرىشتى. قاتناش راۋانلىشىپ، ھاللىق سەۋىيىگە يېتىشىنىڭ ئاساسى قۇرۇلدى.

ئۇلار، چىغىر يولدا يانىدىشىپ ماڭدى. ئۇلارنىڭ ئاياغ ئىزىدىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان سەپەر كارۋىنىنىڭ جەسۇرسىماسى ھاسىل بولدى.

— كۆپچىلىك سىزنى تەشكىل قورۇسىدا ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ.

ئۇلار بۇككىدە تېرەكلىك ئاستىدىكى قارلىق يولدىن غەربكە، بورانچى دەريا سىي تەرەپكە بۇرۇلدى. كۆكۈچ سىرلانغان تۆمۇر دەرۋازا ئۇستىدە «خانئېرىق يېزا يوقاقۇن كەنتى پارتىيە ياچېيكىسى ۋە مەمۇرىيىتى» دەپ خەت يېزىلغان ۋىۋىسكا چاقناپ تۇراتتى.

يوقاقۇندا يەنە بىر بىنا قەد كۆتۈردى. قارلىق دالاغا ھۆسن قوشۇپ تۇرغان بۇ ھەيۋەتلىك قورۇ — يوقاقۇن خەلقىنىڭ ئۇزۇن يىللىق ئارزۇسى، نامراتلىق سەۋەبىدىن قۇرۇلماي كەلگەن ماكانى ئىدى.

— يوقاقۇندەك چوڭ بىر كەنتتە ئىشخانا بولمىسا بولامدۇ؟ يىغىن، يولىيورۇقلارنى چاسا كوچىدا ئېچىش تولىمۇ بىمەنىلىك. ھازىر دېگەن 90 - يىللار، داق يەردە يىغىن ئېچىش زامانغا ماس كەلمەيدۇ. شۇڭا دەرھال ھەربىكەتكە كېلىپ، كەنت ئىشخانىسىنى قۇرۇپ چىقىش كېرەك!

خانىبرىق يېزىسىدىكى ئىناۋەتلىك رەھبەرلىك ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئىزچىل تەكتلەپ كەلگىنى مۇشۇ سۆز ئىدى. ئەمما مەبلەغ مەسىلىسىدە ئۇلارغا ھېچكىم ئىگە بولالمىدى. ھېچكىم ئۇلارغا ئاتاپ پۇل تەستىقلاپ بېرەلمىدى. دەل شۇ سەۋەبتىن، يول، ئېتىزلىقلاردا، بەزىدە مەسچىتلەردە، شەخسىي قورۇلاردا «پارتىزان»لىق ئۇرۇشى قىلىپ، دېھقانلارنى ھەرخىل ئىممۇئى پائالىيەتلەرگە سەپەرۋەر قىلىپ كەلگەنىدى. مانا بۇگۈن كېرەم ئىمىن ئىشخانا قۇرۇلۇشىنى ئالدىغا تارتتى. ياغاچ-تاش ۋە باشقا ماتېرىياللارنى ئۆزى سېتىۋېلىپ توشۇپ كەلدى. قۇرۇلۇش خادىملىرىنىڭ ئىش ھەققىنى ئۆزى بەردى. ئىمۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 305 كۋادراتمېتر بولۇپ، كەنت پارتىيە ياچېيكىسى، مەمۇرىيىتى، ئىتتىپاق پائالىيىتى، قىرائەتخانا ۋە ئوچۇق يۇرۇش خەلق ئەسكەرلىرى پائالىيەت ئۆيىدىن تەركىب تاپقان كەنت ئىشخانىلىرى، مەدەنىيەت ئۆيى، پائالىيەت مەركىزى، يېتەرلىك شەرەپ-ئىشكاپ، كىتاب-ماتېرىياللار، كۆكۈل ئېچىش ئەسلىمىلىرى بىلەن تولۇقلانغان قۇرۇلۇش ۋە ئىمۇمىي ئەسلىمىلەر ئۇچۇن ئۇ، ئۆز يېنىدىن 55 مىڭ يۈەن خەجلىگەن.

كەنت ئىشخانىلىرى قۇرۇلۇشىنىڭ پۈتۈش مۇراسىمى داۋاملىشىۋاتاتتى.

گۈلدۇراس ئالقىش سادالىرى ئىچىدە كېرەم ئىمىن ھەممەيلەن بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى. كەنت سېكرېتارى، مۇدىرى، ئەترەت باشلىقلىرى، ئوچاستىكا ۋە يېزا مەسئۇللىرى، دېھقانلار ۋەكىلى، ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى، دوختۇرخانا خادىملىرىدىن بولۇپ، 200 چە كىشى ئۇنى ئارىغا ئېلىۋالغانىدى.

— يولداش كېرەم ئەمەن، مەن سىزگە بەخت تىلەپ مەن، — ھايا جانلانغان مەكتەپ مۇدىرى ئۇنىڭ قولىنى چىڭ قىسۋالدى، — سىزنىڭ غەمخورلۇقىڭىز بىلەن بۇيىل مەكتىپىمىزنىڭ ئايىغى چىقتى.

مۇدىر كۆزلىرىگە ياش ئالدى. نېمىنىدۇر دېمەكچى بولۇپ، يەنە سۆزلىيەلمىدى. ئۇنىڭ ھايا جانلانغانلىقى كۆپچىلىكنىڭ چوڭقۇر ھۆرمىتىنى بىلدۈرەتتى:

— بولدى، كۆپ ئىش قىلىپ بېرەلمىدىم.

كېرەم ئەمەن مۇدىرغا تەسەللى بەردى. ئەمما نەچچىلىگەن كۆز ئۇلارنىڭ ھەربىر ھەرىكىتى، سۆزىگە زوق مەنىلىك بىلەن تەكىتلىگەنىدى.

1992 - يىلى، يوقاقۇن تارىخىدا بۇرۇلۇش بولدى. ئەزەلدىن مەكتەپ بولمىغان بۇ خىلۋەت كەنتتىن بەش نەپەر ئەزىمەتنىڭ، شىنجاڭ نېپتى ئىنستىتۇتى قارىمىقىدىكى تېببىي داۋالاش تېخنىكۇمغا قوبۇل قىلىنىشى، ئون نەپەر ئەزىمەتنىڭ ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىن، تېببىي تېخنىكۇملارغا كىرگەنلىكى، يوقاقۇنلۇقلارنى تاڭ قالدۇردى. يوقاقۇن دېھقانلىرى ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ پارلاق ئىستىقبالىغا ئىگە بولغانلىقىدىن چەكسىز شادلاندى. خۇددى جەنۇبىي قۇتۇپقا تۇنجى قېتىم يېتىپ بارغان دېڭىزچىلار-دەك تەنتەنە قىلىشتى.

ئۇ يەنە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ غېمىنى يېدى. بۇ يىل 18 مىڭ يوەن پۇل خەجلەپ، بىر تۈر مۇش ماشىنىسى سېتىۋېلىپ مەكتەپكە سوۋغا قىلدى. بۇمائارىنى ئېغىزىدا قوللاۋاتقان تالاي ئوقۇغۇچىلار، رەھبەرلەتەسەۋۋۇر قىلالمايدىغان ئىش ئىدى.

كېرەم ئەمەن يوقاقۇننىڭ كېلەچىكىنى كۆرگەنىدى. يوقاقۇندا مۇنتىزىملاشقان ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى، كەسىپتە پىشقان، يارامليق دوختۇرلار قوشۇنىنىڭ بارلىققا كېلىشى،

يوقاقۇن دېھقانلىرىنىڭ ھاللىق تۇرمۇشىنى يارىتىشقا يار-
يۆلەك بولالايدىغان ئىختىساس ئىگىلىرى كۆپلەپ مەيدانغا
كېلىشى شەرت ئىدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ بۇ پىلانىنى، زېمىنغا،
زېمىن ئۈستىدىكى قۇياش ۋە مەزمۇت قەدەم تاشلاپ
كېلىۋاتقان يوقاقۇن دېھقانلىرىغا شەرھلەپ، مۇنداق
دېدى:

—2000- يىلغا بارغاندا، يوقاقۇندا يەنە بىر زور
قۇرۇلۇش قەد كۆتۈرىدۇ. بۇ—ياپونىيىلىك دوستلار ۋە
پارتىيە- ھۆكۈمەتنىڭ مەدەت بېرىشى، ئۆزۈمنىڭ تىرىشىپ،
مەبلەغ توپلىشى بىلەن ۋۇجۇدقا كېلىدىغان زامانىۋى
ئالمي مەكتەپ. يەنى باقمىچىلىق، چارۋىچىلىق، دېھقان-
چىلىك تايانچىلىرىنى، ئاگرونوم، مۇتەخەسسىسلىرىنى يېتىش-
تۇرۇشنى مەقسەت قىلغان، بىز ئۇچۇن تولىمۇ ئەھمىيەت-
لىك بىر ئىش. مەن، قانچىلىك كۆپ چىقىم كەتسىمۇ،
بۇ قۇرۇلۇشنى چوقۇم قۇرۇپ چىقىمەن!

ھەممەيلەن ئۇنىڭ سەمىمىيىتىگە، بارلىقىنى يۇرتقا
بېغىشلايدىغان ئاددىي ئەمما ئۇلۇغ خىسلىتىگە ئاپىرىن
ئوقۇشتى.

—ياشاپ كەت، كېرەم، سەن بىزنى تەشكىلگە، باشپا-
ناھقا ئىگە قىلدىڭ. ئەمدى بىزنى باشلاپ ماڭىدىغان
باشلامچى بار بولدى. بىز ساڭا ئەگىشىمىز، سەن بىلەن
بىر يولدا يوقاقۇننى باشقىدىن قۇرۇپ چىقىمىز!

ئۇ خەلقنىڭ ئوتلۇق سادالىرى ئىچىدە يىراقتا، قانا-
داقتۇر بىر نۇقتىغا تىكىلدى. ئۇ ئۇيۇقتىكى قارلىق
ئاسمان. قۇياش ۋە زېمىن ئۇنى كەلگۈسىگە يېتەكلەپ
باراتتى.

خاتىمە

ئۇ — بورانچى دەريا سىغا تويماي قارايتتى. ئانا دەريا شاۋقۇن كۆتۈرمەكتە ئىدى. گويا مەڭگۈ ئۇزۇلمەس هايات ناخشىسىدەك، مېهرىبان ئانىنىڭ قۇتلۇق كۆزلىرىدەك، ئۇنىڭغا چەكسىز شىجائەت بېغىشلايتتى. ئۇنىڭ قەلبى كۆچلۈك دولقۇنغا ئايلانغانىدى. يىراقتا — ئېقا قۇنىنىڭ گۈزەل ئەتىسىگە قاراپ تەلپۈنەتتى، يۈكسەك ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى بىلەن زارىقاتتى. ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ هايات شاهىتى، كېلەچەكنىڭ پەخرى بولغان ئانا دەريا ئۈچۈن سەكرەيتتى. ئۇنى دەريا قاينام لىرى بىلەن قۇچاقلىشىشقا، گۈزەل قىرغاقنى، قىرغاقتىكى ھەربىر گىياهنى باغاشلاشقا ئۇندەيتتى.

ئۇ، قۇياشقا قارىدى، زېمىننى ئىللىتىپ تۇرغان بۇ ئوت شارى ئۇنىڭ جىسمىغا هايات كۈچ ئاتا قىلماقتا ئىدى. ئۇ زېمىنغا نەزەر سالدى. قۇمقايغان سەهرانىدىن تەكرىتاغلىرىغىچە بولغان بىپايان دالا ئۇنىڭ هايات ناخشىسىغا ئايلانماقتا ئىدى. ئۇ قۇياش بىلەن زېمىن گىرەلەشكەن گۈزەل مەنزىلنى كۆردى. ئۆتمۈشتە بىلىمسىزلىك، نامراتلىق دەشتىدە ئېزىپ يۈرگەن مىڭلىغان ئادەم زېمىن ئۈستىدە قۇياشتەك تاۋلىنىپ. تۇرماقتا ئىدى. ئۇ ئانا دەريا — بورانچى ۋادىسىغا قاراپ پىچىرلىدى:

«قۇياش، زېمىن، ئادەم، مەڭگۈ بىللە!»

1993 - يىلى 1 - ئايدا يېزىپ تاماملاندى

1993 - يىلى 8 - ۋ ئايلاردا تۈزىتىلدى.

责任编辑：阿·艾白
责任校对：阿布列孜，哈丽达

太阳、大地、人（维吾尔文）
*
阿里木江·热加甫 著

新疆青少年出版社出版
（乌鲁木齐市胜利路190号 邮编：830001）
新疆新华书店发行 新疆福利印刷厂印刷
850×1168毫米 32开 8.125印张
1994年12月第1版 1994年12月第1次印刷
印数：1—5370

ISBN7-5371-1933-3/I·654 定价：4.00元

如有印装问题请直接同承印厂调换

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : شادىيە ھاشىم

ISBN7-5371-1933-3/I·654
باھاسى : 4.00 يۈەن (民文)